

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

Cilt | Sayı
35 | 2

Dört Ayda Bir Yayınlanır
ISSN 1300-7319

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü - Owner and Chief Editor**TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Akif Burak ATLAR**

TMMOB Şehir Plancıları Odası

Editörler - Executive Editors**İdil AKYOL**

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Kumru ÇILGIN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Yayın Kurulu - Editorial Board**Z. Müge AKKAR ERCAN**

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü – Ankara

Süleyman BALLYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü - İstanbul

Arzu BAŞARAN UYSAL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Çanakkale

Gökhan Hüseyin ERKAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü – Trabzon

Tuba İNAL ÇEKİÇ

TU Darmstadt, Kent ve Mekân Sosyolojisi Bölümü – Darmstadt

Tayfun KAHRAMAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Savaş Zafer ŞAHİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tapu ve Kadastro Yüksek Okulu - Ankara

Ali Cenap YOLOĞLU

Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü – Mersin

Dil Editörü - Language Editor**Evrin YILMAZ**

Bağımsız Araştırmacı

Yayın Sekreteryası - Editorial Secretariat**Sıla Berfin AŞKIN**

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Nur Kardelen ÖZTÜRK

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır

Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir

Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's, Avery Index, Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI), European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIHPLUS), TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin Sosyal Bilimler Veri Tabanı, EBSCO, Idealonline ve GALE ve Asian Science Citation Index (ASCI) indeksi tarafından dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Akif Burak ATLAR

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

İletişim: planlama@planlamadergisi.org

Adres: Merkez Mahallesi, Abide-i Hürriyet Caddesi, No: 148, Kat: 2, Daire: 4, 34384, Şişli/İSTANBUL

Tel: 0212 275 43 67

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: planlama@planlamadergisi.org

İnternet adresi: www.planlamadergisi.org

www.karepb.com

KARE MEDYA tarafından tasarlanmıştır.

Basım tarihi: Temmuz, 2025

Yayın türü: Süreli yayın

Yazarlara Bilgi

Yazarlar; makalelerin sisteme yüklenmesi, kör hakem değerlendirmesi ve yayın süreçlerinde gecikmeleri önlemek için bu talimatları dikkatli bir şekilde takip etmelidirler.

A. GENEL BİLGİLER

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organı olan Planlama Dergisi'nde; şehir ve bölge planlama, bölgesel gelişme ve kalkınma, kırsal alan planlaması, çevre ve ekoloji, kentsel tasarım, kentsel koruma, kentsel yenileme ve dönüşüm, kent sosyolojisi, kent ekonomisi, yerel yönetimler, kentsel ulaşım planlaması, peyzaj planlama, afet yönetimi, göç gibi çeşitli alanlardan özgün araştırma makaleleri, derleme makaleler, görüş yazıları, kitap incelemeleri ve meslek alanına ilişkin güncel tartışmalar ve değerlendirmeler yayımlanmaktadır. Açık ve ücretsiz erişim olanağı sunan Dergi; şehir ve bölge planlama ve ilişkili alanlardan akademik araştırmaların ve yerel uygulama örneklerinin yanı sıra kentsel ve bölgesel politikaları ve planlama araçlarını da meslektaşlarına ve okurlarına ulaştırma çabasındadır.

Yılda üç kez çevrimiçi olarak yayımlanan Planlama Dergisi'nde her bir makale, bilimsel ve tarafsız bir değerlendirme sürecine tabi tutulur. Dergi Sekreteryası'nın ön incelemesini ve Yayın Kurulu'nun ön değerlendirmesini takiben Editörler, hakem değerlendirmesi için kendi alanlarında uzman kişileri davet ederler. Tüm yazılar için nihai karar verme yetkisi Editörler'dedir. Dergi'de yayımlanmak üzere kabul alan çalışmalar, kabul tarihi sırasına göre yayımlanır. Sıralamada denk gelse bile bir sayıda aynı yazar(lar)ın sadece bir çalışmasına yer verilir.

Planlama Dergisi Yayın Kurulu ve Kare Yayıncılık, yayın politikasını ve editöryal süreçleri Bilim Editörleri Konseyi (Council of Science Editors - CSE), Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE) ve Avrupa Bilim Editörleri Birliği (European Association of Science Editors - EASE) kurallarına göre şekillendirmiştir.

B. MAKALELERİN GÖNDERİLMESİ

Sorumlu yazar makaleyi göndermeden önce, makalenin tüm yazarları Open Researcher and Contributor ID (ORCID) numarası edinmeli ve bu numarayı sorumlu yazara iletmelidirler. ORCID numarası <https://orcid.org> adresinden edinilebilir.

Etik kurul kararı gerektiren çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı, bu husus yazar(lar)ın kimlik ifşasına yol açmayacak biçimde makalenin yöntem kısmında belirtilmeli ve etik kurul onay belgesi veya ilgili yasal dökümantasyon ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

Planlama Dergisi'nde Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Yazı uzunluğu, araştırma makaleleri için (metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil; başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynak hariç) 9000; derlemeler için 5000; görüş yazısı, kitap incelemesi ve diğer yazılar için ise 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce Dergi Sekreteryası, Editörler ve Yayın Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır; ardından incelenmeleri için hakemlere gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirmeye ve düzeltmeye başvurulur; gereken koşullarda yazar(lar)dan yazı hakkındaki soruları

yanıtlamaları veya eksikleri tamamlamaları istenebilir. Dergi'de yayımlanmasına karar verilen yazılar, yayına hazırlık sürecine alınır; bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir ve yayın öncesi son şekline getirilen eser, yazar(lar)ın kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergi'ye yazı teslimi, çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının yazar(lar) tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar), çalışmanın yayımlanmasına onay verdiğinde, yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler).^{*} Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuşsa toplantı adı, tarihi ve toplantının düzenlendiği şehir; lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda ise tezin ismi ve hazırlandığı kurum, ilk sayfada dipnotla belirtilmek üzere çevrimiçi başvuru sırasında editöre not olarak bildirilmeli ve fakat kimlik ifşasına yol açmamak adına metin dosyasında yer verilmemelidir.

Yazar(lar), telif hakkıyla korunan materyali başka kaynaklardan çoğaltmak için izin almakla yükümlüdür(ler) ve telif hakkının yayıncıya devredilmesi için bir anlaşma imzalamaları gerekmektedir. Bir yazar, başka bir kaynaktan herhangi bir şekli, tabloyu veya metni almak istiyorsa mutlaka önce izin almalıdır. Bu, doğrudan reproduksiyonlarda olduğu gibi "türev reproduksiyonlar" için de geçerlidir (örneğin, telif hakkıyla korunan bir kaynaktan türetilen yeni bir şekil veya tablo oluşturulması durumunda olduğu gibi).

^{*} Telif hakkı devir işlemleri, makale Yayın Kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makalenin yayına hazırlanma aşamasında yayıncı tarafından e-postayla gerçekleştirilmektedir.

C. MAKALE KATEGORİLERİ

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, yeterli bilimsel incelemelere, gözlemlere ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler, Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce genişletilmiş özet ve anahtar kelimeler ile giriş, teorik çerçeve, metodoloji, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil -başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynaklar hariç- 9000 kelimeden aşılamamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe özet 250 kelimeden, İngilizce genişletilmiş özet 500 kelimeden oluşmalıdır.

Derleme Makale: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, belirli bir konudaki bilimsel çalışmalar veya güncel gelişmelere dair, o konuda yoğun çalışmaları bulunan deneyimli yazarlarca kapsamlı bir literatür taramasına dayanarak mevcut bilgi birikimi ve düşünsel oluşumların sentezlendiği, eleştirel bir değerlendirme ile kuvvetli ve zayıf yanlarının vurgulandığı, literatürdeki tartışmalı ya da eksik noktaların belirtildiği, ileriye yönelik araştırma gereksinimi olan alanların ortaya çıkarıldığı özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri, araştırma makalesi formatında yazılmalı; bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 5000 kelimeden geçmemelidir.

Yazarlara Bilgi

Görüş: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazar(lar)ın kendi görüşlerinden ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazılar; araştırma makalesi formatında yazılmalı, giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Kitap İnceleme: Planlama Dergisi'nin kapsamına giren alanlarda yayımlanmış kitapların kapsamlı değerlendirmesini ve tartışmasını içeren özgün inceleme yazılarıdır. Bu yazılar; araştırma makalesi formatında yazılmalı, giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilen kategoriler dışındaki yazılar (çeviriler, yarışma sunumları, araştırma özetleri, Oda görüşleri, kısa değerlendirmeler ve tartışmalar), Editörler ve/veya Yayın Kurulu süzgecinden geçtikten sonra yayımlanır.

D. MAKALELERİN HAZIRLANMASI

Planlama Dergisi'ne makale başvuruları, çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Dergi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org) yer alan "Makale Gönder" sekmesi kullanılarak makale başvurusu yapılabilir.

Başvuruda başvuru mektubu, başvuru sayfası, ana metin ve referanslar, tablolar ve şekiller (varsa), teşekkür yazısı (varsa), etik kurul onay formu (gerekliyse), telif hakkı devir formu yer almalıdır. Aşağıdaki belgeler çevrimiçi başvuru sistemine yüklenmelidir:

1. Başvuru Mektubu
2. Başvuru Sayfası
3. Ana Metin ve Referanslar
4. Tablolar ve Şekiller (varsa - ayrı dosyalar şeklinde yüklenecektir)
5. Teşekkür Yazısı (varsa)
6. Etik Kurul Onay Belgesi (gerekliyse)
7. Telif Hakkı Devir Formu
8. (İngilizce makaleler için) Dil Düzeltme (Proofreading) Belgesi veya Beyanı

Makalenin tüm bölümleri, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde ve iki satır aralıklı olarak hazırlanmalı; sayfa kenarlarında 2,5 cm. (1 inç) kenar boşluğu bırakılmalıdır. Ana metin ile tablolar ve şekiller, sisteme ayrı dosyalar olarak yüklenmelidir. Ana metin Word formatında olmalı, satır numaraları metnin içine dahil edilmemelidir. Makale sayfaları, makale boyunca ardışık olarak numaralandırılmalıdır.

I. Başvuru Mektubu

Başvuru mektubunun ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmekte olup; yazının tüm yazarlar tarafından okunup onaylandığı, orijinal bir çalışma ürünü olduğu ve başka bir yerde yayımlanmadığı veya yayımlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmadığı açıkça ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak, yazının başlığı; yazarların adları, soyadları ve unvanları; çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri; eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları; etik kurul onayı gerektiren bir çalışma yapılmış ise onayla ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yer almalıdır. Bu sayfaya

ayrıca "yazışmadan sorumlu" yazarın ad-soyad, açık adres, telefon, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

2. Başvuru Sayfası

Makalenin ana metin, kaynaklar, tablo ve şekil (grafik ve fotoğraflar şekil adı altında yer almalıdır) dosyalarının içeriğinde ya da dosya adında; yazar(lar)ın adı ve soyadı ya da adı ve soyadının baş harfleri ile yazar(lar)ın çalıştıkları kurumların adı ya da kısaltması bulunmamalıdır. Eğer makale bir tez çalışmasından üretiliyse ilgili çalışmanın adı ya da kısaltması; eğer makale daha önce bilimsel bir etkinlikte sunulduysa o etkinliğin adı ya da kısaltması bulunmamalıdır. Bu bilgiler ayrı bir dokümanda sisteme yüklenmelidir.

3. Ana Metin ve Referanslar

Ana Metin Dokümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin ve kaynaklar şeklinde yapılmalıdır. Makale başlığı, yazar(lar)ın adı ve soyadı, özet ve anahtar kelimeler, çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenecek olup; ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmemelidir.

Kaynak Gösterme ve Kaynakça Oluşturma: Makalelerin kaynakları, en güncel APA stiline göre yazılmalıdır. Kaynak gösterimi için dipnot kullanılmamalıdır. Metin içinde yer alan referanslar için metnin uygun yerinde parantez açılarak yazarın soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası belirtilmelidir. Kullanılan tüm kaynaklar, kaynakçada, yazarların soyadlarına göre alfabetik sırayla ve her yazar için kronolojik olarak listelenmelidir. APA stilinin eser kategorisine göre farklılaştırdığı yazım kurallarına dikkatlice uyulmalıdır. APA stil ve dilbilgisi kılavuzu hakkında daha fazla ayrıntı ve örnek gösterimler <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines> adresinden incelenebilir.

4. Tablolar ve Şekiller (varsa - ayrı dosyalar şeklinde yüklenecektir)

Tüm tablolar Word dosyası olarak (.doc, .docx), şekiller ise .jpg veya .png formatlarında ayrı birer doküman şeklinde yüklenmelidir. Şekil olarak nitelendirilebilecek görsellere grafikler, çizelgeler, haritalar, çizimler ve fotoğraflar da dahildir. Yüklenecek ayrı dokümanlarda, tabloların ve şekillerin numaraları, başlıkları ve varsa kaynakları belirtilmeli; bu bilgiler tablolarla tablonun üstünde, şekillerde ise şeklin altında yer almalıdır. Tabloların ve şekillerin ana metin içerisindeki yerleri, metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazıyla (örneğin, "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir. (Önemli Not: Tablo ve şekillerin yerleri dizgi esnasında değişikliğe uğrayabileceğinden, belirtilen yerler mutlak değildir ve mizanpaj ekibi tarafından en uygun yerlere yerleştirilir).

5. Teşekkür Yazısı (varsa)

Teşekkür sayfasının ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

6. Etik Kurul Onay Formu (gerekliyse)

Etik kurul kararı gerektiren sosyal çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı ve etik kurul onay belgesi ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

Yazarlara Bilgi

7. Telif Hakkı Devir Formu

Yazar(lar), değerlendirilmek üzere gönderdikleri çalışmanın özgün olduğunu, başka bir yerde yayımlanmadığını ve eşzamanlı olarak başka bir dergi tarafından değerlendirme altında olmadığını taahhüt eder(ler). Çalışma, Planlama Dergisi tarafından yayına kabul edildiği takdirde, yazar(lar) telif hakkını Dergi'ye devretmeyi kabul eder(ler). Makalenin tüm yazarları, metnin son hâlini görüp onayladıklarını ve makalenin tüm içeriklerinden ortaklaşa sorumlu olduklarını imzalarıyla beyan ederler. Dergi'nin internet sitesinden erişilebilecek Telif Hakkı Devir Formu'nun, tüm yazarlar tarafından eksiksiz olarak doldurulup imzalanarak çevrimiçi başvuru sistemine yüklenmesi gerekmektedir.

8. (İngilizce makaleler için) Dil Düzeltme (Proofreading) Belgesi veya Beyanı

Tamamı İngilizce olarak hazırlanmış ve yazar(lar)ının ana dilinin İngilizce olmadığı makalelerin dilsel açıklığını ve akademik yeterliliğini artırmak amacıyla, hakem değerlendirmesi doğrultusunda gerekli görülmesi durumunda, metnin profesyonel bir dil hizmeti sağlayıcısı tarafından gözden geçirildiğini (proofreading) belgeleyen bir düzenleme belgesi ya da ana dili İngilizce olan biri tarafından bu işlemin nasıl gerçekleştirildiğini açık biçimde açıklayan, gerekçeli ve ikna edici bir yazar beyanı sisteme yüklenmelidir. Bu belge veya beyan, makalenin hakem değerlendirme sürecinin tamamlanıp yayıma kabul edilmesi durumunda, en geç bir ay içinde sisteme yüklenmelidir. Yalnızca yapay zekâ temelli araçlar kullanılarak yapılmış dil kontrollerinin, insan uzmanlığına dayalı akademik denetimin yerini tutmadığı için bu gerekliliği karşılamadığı unutulmamalıdır.

E. TELİF HAKKI, ÖZGÜNLÜK VE ETİK

Telif Hakkı Bildirimi: Yayımlanan tüm materyallerin telif hakları, yazar(lar) tarafından Dergi'ye devredilir. Yayıncının önceden yazılı izni olmaksızın, yayının hiçbir kısmı kullanılamaz. Makalelerin tüm hakları, yayımlandıktan sonra Dergi'ye ait olur.

Açık Erişim ve Ortak Kullanım İzinleri

- **Açık Erişim:** Planlama Dergisi açık erişimli bir dergidir; bu, okuyucuların tüm içeriğe ücretsiz olarak ulaşabilecekleri anlamına gelir. Okuyucular, yayıncı ya da yazar(lar)ın izni olmaksızın, makalelerin tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kaynak göstermek şartıyla kopyalayabilir, dağıtabilir veya diğer yasal amaçlar için kullanabilirler. Bu, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin (BOAI) açık erişim tanımıyla uyumludur.
- **Ortak Kullanıcı İzinleri:** Creative Commons Attribution - Non Commercial 4.0 (CC BY - NC 4.0) ticari olmayan amaçlar için, makalelerin dağıtımına veya kopyalanmalarına, ortak bir çalışma içinde kullanılmalarına, makalenin değiştirilmemesi ve kaynak gösterilmesi koşuluyla izin verir.

Özgünlük: Makaleler, etik olmayan durumlar ve intihal tespiti amacıyla yayıncı tarafından iThenticate programı kullanılarak taranır. Benzerlik oranının toplamda %20'yi geçtiği durumlarda makale intihal olasılığı yönünden münhasıran incelemeye alınır. Bu inceleme aynı kaynağa dayalı alıntıların yoğun olması durumunda da işletilir. Editörler, intihal incelemesinde gerekli görül-

mesi hâlinde hakem görüşüne de başvurabilirler. Başvurunun intihal yönünden reddi veya olağan hakem değerlendirme sürecine alınması kararı Editörler'e aittir.

Etik: Daha önce yayımlanmış herhangi bir materyalin (metin, tablolar, şekiller vb.) yazarlarından ve yayıncılarından yazılı izin almak yazarın sorumluluğundadır.

Yayın Kurulu, dergiye gönderilen çalışmalar hakkındaki intihal, atıf yönlendirmesi ve veri sahteciliği iddiaları ve/veya şüpheleri karşısında [Yayın Etiği Komitesi](#) (Committee on Publication Ethics - COPE) kılavuzunda belirtilen ilkelere göre hareket edecektir.

F. DEĞERLENDİRME VE YAYIMLANMA SÜRECİ

Değerlendirme: Tüm makaleler öncelikle Dergi Sekreteryası tarafından yazım kuralları ve benzerlik oranı açısından biçimsel olarak incelenir; varsa düzeltilmesi gereken hususlar konusunda yazarlar bilgilendirilir ve bu doğrultuda yeniden yükleme yapmaları istenir. Ardından makaleler Yayın Kurulu'na iletilir ve belirlenmiş kriterler üzerinden kör değerlendirmeye alınır. Ortalama bir ay süren bu ön değerlendirme sonucunda hakemlere gönderilmeye uygun bulunan çalışmaların hakem değerlendirme süreci başlatılır; uygun bulunmayanlar ise doğrudan reddedilerek yazar(lar)ına ret gerekçeleri yazılı olarak açıklanır. Gerekli görüldüğü her aşamada yazıda istenen değişiklikler yazar(lar)a Editörlerce bildirilir. Hakem değerlendirmeleri sonucunda yayımlanmaya uygun bulunan makalelerin karar süreci Editörler aracılığıyla başlatılır; Yayın Kurulu tarafından sonuçlandırılır. Tamamı İngilizce olarak hazırlanmış ve yazar(lar)ının ana dilinin İngilizce olmadığı makalelerin kabul sonrası yayımlanabilmesi için, hakem değerlendirmesi doğrultusunda gerekli görülmüşse, metnin İngilizce dil düzeltme (proofreading) işlemi tamamlanmalı ve bu süreci belgeleyen bir dosya sisteme en geç 1 ay içinde yüklenmelidir.

Süreler: Hakem sürecinde, ilk değerlendirme için hakemlere 30 gün, ikinci tur değerlendirme için ise 10 gün süre tanınmaktadır. Ancak bu süreler, makalenin içeriği ve kapsamına bağlı olarak Editör inisiyatifile esnetilebilir. Bir makale hakemler tarafından değerlendirilip önerilen düzenlemeler yapılmak üzere yazar(lar)a gönderildikten sonra minör revizyon için 1 ay, majör revizyon için 2 ay, yeniden yazım için 3 ay süre tanınır. Revizyonu yapmayı kabul etmesine rağmen bu süreler sonunda yazar(lar)dan yanıt gelmemesi hâlinde, uyarıda bulunmaksızın yazı iade edilir ve tekrar değerlendirmeye alınmaz.

Makalenin Sorumluluğu: Yazar(lar) yayımlanmış olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenir(ler). Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Yayın Hakkı: Dergi'de yayımlanmış bir makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait tablolar veya şekiller Dergi Editörleri ile Yayın Kurulu'nun bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide yayımlanamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi Editörleri ya da Yayın Kurulu, ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında incelemek için makalenin dayandırıldığı verileri yazar(lar)dan isteyebilirler. Bu nedenle yazar(lar)a kolay ulaşımı sağlayacak adresin ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

Ücretler: Makale gönderme, makale işlemleri ve yayın için herhangi bir ücret alınmamaktadır.

Information to Authors

Authors should carefully follow these instructions to upload articles into the system, to undergo blind peer review, and to prevent delays in the publication process.

A. GENERAL INFORMATION

In the Journal of Planning, the official publication of the UCTEA Chamber of City Planners of Turkey, original research articles, review articles, opinions, book reviews, and current discussions and evaluations related to the profession are published from various fields such as urban and regional planning, regional development, rural area planning, environment and ecology, urban design, urban conservation, urban renewal and transformation, urban sociology, urban economics, local administrations, urban transport planning, landscape planning, disaster management, and migration. The Journal, providing open and free access, aims to disseminate academic research and local implementation examples from the fields of urban and regional planning and related areas, as well as urban and regional policies and planning tools to colleagues and readers.

In the Journal of Planning, published online three volumes per year, each article undergoes a scientific and impartial evaluation process. Following the pre-examination by the Journal Secretariat and the pre-evaluation by the Editorial Board, the Editors invite experts in their fields for peer review. The Editors have the final decision-making authority for all articles. Articles accepted for publication in the Journal are published in the order of acceptance dates. Only one article of the same author(s) is included in an issue, even if they coincide in the order.

The Editorial Board of the Journal and Kare Publishing have shaped their publication policies and editorial processes according to the rules of the Council of Science Editors (CSE), the Committee on Publication Ethics (COPE), and the European Association of Science Editors (EASE).

B. SUBMISSION OF ARTICLES

Before submitting the article, the corresponding author should ensure that all authors of the article obtain an Open Researcher and Contributor ID (ORCID) number. To obtain an ORCID number, please visit <https://orcid.org>

In studies requiring ethics committee decision, an ethics committee approval must be obtained. This should be indicated in the methodology section of the article in a manner that does not reveal the identity of the author(s). Ethics committee approval document or relevant legal documentation should be uploaded to the system as a separate file.

The Journal of Planning features articles in both Turkish and English languages. Article length varies as follows: 9000 words for research articles (including full text, tables, figures, footnotes, etc.; excluding title, abstract, keywords, and references); 5000 words for review articles; and 2500 words for opinion letters, book reviews, and other contributions. All submissions undergo initial evaluation by the Journal Secretariat, Editors and Editorial Board; thereafter, they are sent for review by referees. All submissions are subjected to

anonymous evaluation and revision, with author identities concealed. Author(s) may be requested to address inquiries regarding the paper or to rectify any deficiencies as needed. The articles chosen for publication in the Journal undergo a preparation process during which all information is meticulously reviewed for accuracy. At this stage, the manuscript thoroughly examined and finalized before being submitted to the author(s) for their last control and approval.

Submitting an article to the Journal implies that the work has not been published previously and that its publication in the Journal of Planning is approved by the author(s). Author(s), upon acceptance of publication, transfer(s) all rights pertaining to the article to the UCTEA Chamber of City Planners of Turkey; and also agree(s) not to publish the work in another language or else where without permission.* If the submitted manuscript has been previously presented at any conference, the conference name, date, and location where the conference was held should be indicated, and for articles derived from postgraduate thesis studies, the thesis title and the institution where it was prepared should be noted as a footnote on the first page during the online submission process and informed to the Editor(s) as a note. However, this information should not be included in the text file to avoid revealing the author(s)' identities.

Author(s) are responsible for obtaining permission to reproduce copyrighted material from other sources and must sign an agreement transferring copyright to the publisher. An author must obtain permission before using any figure, table, or text from another source. This applies to "derivative reproductions" as well, such as creating a new figure or table derived from a copyrighted source.

* Copyright transfer procedures are carried out by the publisher via email during the preparation stage of the article for publication, after the article has been approved by the Editorial Board and reviewers.

C. ARTICLE CATEGORIES

Research Article: The articles which represent original and distinctive research endeavors that arrive at conclusions through scientific reviews, observations, and research within the designated fields outlined in the article categories section. Articles written in English should consist of an English title, abstract, and keywords, as well as a Turkish title, abstract, and keywords, along with sections for introduction, theoretical framework, methodology, findings, discussion, conclusion, and references. The text, including tables, figures, footnotes, etc. –excluding the title, abstract, keywords, and references– should not exceed 9000 words. Both the English and Turkish abstracts should consist of a maximum of 250 words each.

Review Article: The original articles which are comprehensive literature reviews conducted by experienced authors who have intensive work on a specific subject or current developments within the designated fields outlined in the article categories section. These articles synthesize existing knowledge and conceptual formations based on a thorough litera-

Information to Authors

ture review, providing a critical evaluation highlighting their strengths and weaknesses, addressing controversial or missing points in the literature, and identifying areas requiring further research. The titles and abstracts of these articles should be written in the format of research articles; the subsequent sections should consist of introduction, text, and references and should not exceed 5000 words.

Opinion: The original articles which evaluate current and important topics and/or the author(s)' own opinions and findings from their research within the designated fields outlined in the article categories section. These opinions should be written in the format of research articles, the subsequent sections should consist of introduction, text, and references and should not exceed 2500 words.

Book Review: The original articles which include comprehensive evaluation and discussion of books published in the scope of the Journal of Planning. These reviews should be written in the format of research articles, the subsequent sections should consist of introduction, text, and references and should not exceed 2500 words.

The essays other than those mentioned above (translations, competition presentations, research abstracts, Chamber's opinions, short evaluations, and discussions) are published after passing through the filter of the Editors and/or the Editorial Board.

D. PREPARATION OF ARTICLES

Article submissions to the Journal of Planning are accepted online. Article submission can be made by using the "Submit Article" tab on the website (www.planlamadergisi.org).

The submission should include a cover letter, application page, main text and references, tables and figures (if any), acknowledgment letter (if any), and ethics committee approval document (if required). The following documents should be uploaded to the online submission system:

1. Cover Letter
2. Submission Page
3. Main Text and References
4. Tables and Figures (if any - they will be uploaded as separate files)
5. Acknowledgment Letter (if any)
6. Ethics Committee Approval Document (if required)
7. Copyright Transfer Form
8. Proofreading Certificate or Statement

All sections of the article should be prepared in 11-point "Arial" font size and double-spaced; leaving a margin of 2.5 cm (1 inch) on all sides of the page. The main text along with tables and figures should be uploaded as separate files into the system. The main text should be in Word format, and line numbers should not be included within the text. Article pages should be sequentially numbered throughout the article.

1. Cover Letter

The cover letter should be uploaded as a separate document to the system. It should clearly state that the manuscript has been read and approved by all authors, that it represents an original work, and that it has not been published or is under consideration for publication elsewhere. In addition, the manuscript title; authors' names, surnames, and affiliations; name and city of the institution where the study was conducted; full names of any supporting funding agencies or organizations, if applicable; and details regarding ethics approval, including the name of the ethics committee, date, and approval number, if the study required ethics approval, should be included on this page. The contact information of the corresponding author, including his/her full name, address, telephone number, mobile phone number, and email address, should also be provided in this letter.

2. Submission Page

The main text, references, tables, and figures (graphs and photographs should be included under the heading "figures") should not contain the author(s)'s name(s) and surname(s) or the initials of the name(s) and surname(s) of the author(s) and the name or abbreviation of the institution where the author(s) work in the content or in the file name. If the article is derived from a thesis, the name or abbreviation of the relevant study should not be included; if the article has been previously presented at a scientific event, the name or abbreviation of that event should not be included. This information should be uploaded as a separate document to the system.

3. Main Text and References

Main Text Document: The arrangement should be made according to the pages, including the full text and references. The article title, author(s)' name(s) and surname(s), abstract, and keywords will be requested in the online article submission system and should not be uploaded as a separate document into the system.

Citations and References: Sources in the articles should be written according to the latest APA style. Footnotes should not be used for referencing. In-text references should be made by opening parentheses at the appropriate place in the text, stating the author's surname, publication year, and page number. All sources used should be listed in the reference list in alphabetical order by authors' surnames and in chronological order for each author. Care should be taken to adhere to the writing rules differentiated by the APA style according to the type of work. More details and examples of APA style and grammar guidelines can be viewed at <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>

4. Tables and Figures (if any - they will be uploaded as separate files)

All tables should be uploaded as a Word document (.doc, .docx) and figures should be uploaded as separate documents in .jpg or .png format. Figures may include graphs, charts, maps,

Information to Authors

drawings, and photographs. In the separate documents to be uploaded, the numbers, titles, and sources of the tables and figures should be specified; this information should be placed above the tables and below the figures. The locations of the tables and figures within the main text should be indicated in a separate paragraph within the text (e.g., using the phrase “Figure 1 will be placed here”). (Important Note: The positions of tables and figures may change during typesetting, so the specified locations are not absolute and will be placed in the most appropriate locations by the layout team).

5. Acknowledgement Letter (if present)

The acknowledgment letter should be uploaded as a separate document in the system.

6. Ethics Committee Approval Document (if required)

In studies requiring ethics committee decision, an ethics committee approval must be obtained, and the ethics committee approval document should be uploaded to the system as separate file.

7. Copyright Transfer Form

The author(s) declare that the submitted manuscript is original, has not been published elsewhere, and is not simultaneously under consideration by another journal. If the manuscript is accepted for publication by the Journal of Planning, the author(s) agree to transfer the copyright to the Journal. All authors must sign to confirm that they have seen and approved the final version of the manuscript and that they are jointly responsible for its content. The Copyright Transfer Form, available on the journal's website, must be completed and signed by all authors and uploaded to the online submission system.

8. Proofreading Certificate or Statement

To improve the linguistic clarity and academic quality of manuscripts that are written entirely in English but whose authors are not native speakers, a proofreading certificate issued by a native English speaker or a professional language editing service, or a clear and convincing author statement explaining how and by whom the proofreading was carried out, must be submitted. This document or statement must be uploaded to the system within one month following the acceptance of the manuscript for publication, after the peer review process has been completed. Please note that proofreading performed solely by AI-based tools does not fulfil this requirement, as such tools cannot replace the expertise and scientific judgement of a qualified human reviewer.

E. COPYRIGHT, ORIGINALITY, AND ETHICS

Copyright Notice: The copyright of all published materials is transferred to the Journal by the author(s). Without prior written permission from the publisher, no part of the publication may be used. All rights to the articles belong to the Journal after publication.

Open Access and Creative Commons Attribution:

Open Access: The Journal of Planning is an open-access journal, which means that readers can access all content free of charge. Readers can read, download, copy –providing citation, distribute, or use the full texts of the articles for other legal purposes without the permission of the publisher or author(s). This is in line with the Budapest Open Access Initiative's (BOAI) definition of open access.

Creative Commons Attribution: Creative Commons Attribution - Non Commercial 4.0 (CC BY - NC 4.0) allows the distribution or copying of articles for non-commercial purposes, their use within a collaborative work, provided that the article is not modified and proper attribution is given.

Originality: Articles are checked by the publisher using the iThenticate program for unethical situations and plagiarism detection purposes. In cases where the similarity rate exceeds 20% in total, the article is exclusively reviewed for plagiarism. This review is also conducted in cases where there is a high density of citations based on the same source. Editors may also refer to peer review if deemed necessary in the plagiarism review process. The decision to reject the application due to plagiarism or to include it in the normal peer review process is at the discretion of the Editors.

Ethics: Obtaining written permission from the authors and publishers of any previously published material (text, tables, figures, etc.) is the responsibility of the author.

The Editorial Board will adhere to the principles outlined in the [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) guidelines regarding allegations and/or suspicions of plagiarism, citation manipulation, and data fabrication concerning submissions to the Journal.

F. EVALUATION AND PUBLICATION PROCESS

Evaluation: All manuscripts are initially examined by the Journal Secretariat for compliance with formatting and writing guidelines, as well as for similarity (plagiarism) rates. Authors are informed of any necessary corrections and asked to re-submit their manuscripts accordingly. Subsequently, the manuscripts are forwarded to the Editorial Board and subjected to blind evaluation based on predetermined criteria. Following this pre-evaluation process, which usually takes about one month, manuscripts deemed suitable for peer review are sent to the reviewers, while those deemed unsuitable are rejected directly, with written justification provided to the authors. Any revisions requested at any stage of the process will be communicated to the authors by the Editors. For manuscripts deemed suitable for publication after peer review, the final decision process is initiated by the Editors and finalised by the Editorial Board. For manuscripts written entirely in English, if the authors are not native English speakers, the manuscript must undergo language proofreading before publication. A document certifying this process must be uploaded to the online submission system within 1 month of acceptance.

Information to Authors

Timeframes: In the peer review process, reviewers are given 30 days for an initial evaluation and 10 days for a second-round of review. However, these periods may be extended at the discretion of the Editor, depending on the scope and content of the manuscript. Once a manuscript has been reviewed by the reviewers and returned to the author(s) for suggested revisions, a period of 1 month is allowed for minor revisions, 2 months for major revisions, and 3 months for complete rewrites. If there is no response from the author(s) within these time limits, despite their acceptance of the revisions, the manuscript will be returned without further notice and will not be considered for reevaluation.

Responsibility for the Article: The author(s) assume(s) full responsibility for the information contained in the published articles. The Journal does not assume responsibility for these.

Publishing Rights: The entire or partial content of an article published in the Journal, including any accompanying tables or figures, cannot be published in another journal without the knowledge and written permission of the Journal Editors and the Editorial Board.

Required Information: Journal Editors or the Editorial Board may request from the authors the data on which the article is based for examination during the preliminary evaluation process. Therefore, it is important for the address and other contact information facilitating easy access to the authors to be included on the title page.

Fees: There are no charges for article submission, processing, and publication.

İçindekiler / Content

Editörden	XII
-----------------	-----

ARAŞTIRMALAR / ARTICLES

Ankara'nın Tarihi ve Simgesel Kamusal Mekânlarından Gençlik Parkı'nın 'Yer Kimliği'nin Evrimi <i>Evolving 'Place Identity' of Ankara's Historical and Symbolic Public Space, Gençlik Park</i> Akkar Ercan M	187
---	-----

Kentsel Çalışmalarda Sözlü Tarih Anlatılarından Elde Edilen Verinin Deşifre Edilmesinde "Aktör-ağ Teorisi" Yönteminin Sunduğu Fırsatlar: İzmir Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi Örneği <i>The Opportunities Offered by the "Actor-network Theory" in Decoding Data Obtained from Oral History Narratives in Urban Studies: The Case of İzmir Kadifekale Urban Renewal Project</i> Mutlu Kılıç E	211
---	-----

Çocuk-merkezli Araştırma Yöntemlerinin Araştırmacı Perspektifinden Değerlendirilmesi: Aktivite Günlükleri Üzerine Bir İnceleme <i>Evaluation of Child-centered Research Methods From a Researcher's Perspective: An Investigation of Activity Diaries</i> Severcan YC	241
---	-----

Sustainability Awareness in Urban Transformation Projects: The Case of Ankara Kentsel Dönüşüm Projelerinde Sürdürülebilirlik Farkındalığı: Ankara Örneği Güneş GŞ, Güneş S, Keskin E, Tanrıvermiş Y	264
---	-----

Bioclimatic and Vernacular Approaches in Hot and Arid Climate at Urban Scale: A Comparison on M'Zab and Yazd Valleys Kentsel Ölçekte Sıcak ve Kurak İklimlerde Biyoklimatik ve Verneküler Yaklaşımlar: M'Zab ve Yazd Vadileri Üzerine Bir Karşılaştırma Selmani H, Yılmaz Yıldırım D	278
--	-----

Antakya'da Deprem Sonrası Yeniden İnşa Süreçlerinin Kentsel Sürekliliğe Etkileri: Akevler ve Gülderen Mahallesi Örnekleri <i>The Influence of Post-earthquake Reconstruction on the Urban Continuity of Antakya: The Cases of Akevler and Gülderen Neighbourhoods</i> Bingöl E	300
--	-----

DERLEME / REVIEW

The Rural Dimension of Gentrification: Tourism, Agriculture, and Industry <i>Soylulaştırmanın Kırsal Boyutu: Turizm, Tarım ve Sanayi</i> Buldan E, Akış T	324
---	-----

GÖRÜŞ / OPINION

Arabulucu Olarak Şehir Plancısı <i>City Planner as a Mediator</i> Şenbil M	332
--	-----

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Sosyolojik Araştırmada Katılımcı Bir Nitel Yöntem Denemesi: Ruh ve Beden <i>Exploring a Participatory Qualitative Approach in Sociological Research: Body and Soul</i> İlsever C	337
--	-----

Editörden/Editorial

Planlama Dergisi'nin 2025 yılı ikinci sayısı sizlerle buluşmaktan mutluluk duyuyoruz.

Sayıdaki çalışmaların tanıtımına geçmeden önce, dergimizin editöryal yapısında gerçekleşen bir değişikliği siz değerli okurlarımızla paylaşmak istiyoruz. Editörlük görevini yürüten ekipten Tuba İnal Çekiç, bu dönemde görevini devrederek yayın kurulu üyeliğine geçti. Dergimizin bugüne ulaşan çizgisinde, sürekliliğinde ve niteliğinde büyük emeği olan Tuba Hocamıza içtenlikle teşekkür ediyor; uzun yıllara yayılan emeği ve yol göstericiliği için minnettarlığımızı ifade ediyoruz. Yeni sayımızla birlikte editörlük görevine katılan yayın kurulu üyemiz İdil Akyol Koçhan'ı ise tebrik ediyor; dergimizin önümüzdeki dönemde yöneleceği yeni açılımlarda çok kıymetli ve yaratıcı katkılar sağlayacağına gönülden inanıyoruz.

Editöryal ekipteki bu yeni yapılanmayla birlikte, disiplinin düşünsel çeşitliliğini ve araştırma derinliğini yansıtan bir içerikle karşınızdayız. Bu sayımızda, planlama disiplininin güncel meselelerini farklı ölçekler, temalar ve yaklaşımlar çerçevesinde ele alan çalışmalara yer veriyor; bu kapsamda altı araştırma makalesi, bir derleme makale, bir görüş yazısı ve bir kitap incelemesinden oluşan bir seçkiyle güncel tartışmalara ışık tutmayı amaçlıyoruz.

Bu sayının ilk makalesi, Ankara'daki Gençlik Parkı'nın yüz yıllık geçmişinde değişen yer kimliğini tartışıyor; mekânsal ve kültürel dönüşümleri tarihsel bağlamda analiz ediyor. İkinci çalışma, İzmir Kadifekale örneğinde sözlü tarih anlatılarıyla aktör-ağ teorisini bir araya getirerek, kentsel dönüşümün çok katmanlı ilişkiler ağını çözümlüyor.

Üçüncü makale, İstanbul ve Ankara'da yürütülen iki araştırma projesi kapsamında çocuklara yönelik aktivite günlükleri üzerinden, çocuk-merkezli katılımcı yöntemlerin planlamadaki potansiyelini sorguluyor. Dördüncü makale, Ankara'daki kentsel dönüşüm projelerinde sürdürülebilirlik farkındalığını değerlendirerek, uygulamada karşılaşılan yapısal engellere dikkat çekiyor.

Beşinci çalışma, Cezayir'deki M'Zab ve İran'daki Yazd vadilerini karşılaştırarak, sıcak ve kurak iklimlerde geleneksel kentleşme biçimlerinin biyoklimatik potansiyelini irdeliyor. Altıncı ve son araştırma makalesi de Antakya'da depremin ardından Akevler ve Gülderen mahallelerinde yürütülen yeniden inşa süreçlerinin kentsel süreklilik üzerindeki etkilerini sorguluyor.

Yedinci sıradaki derleme makale, kırsal alanlardaki soylulaştırma süreçlerini tarım, turizm ve sanayi ekseninde ele alıyor; kırsalın toplumsal ve mekânsal olarak nasıl dönüştüğünü çok aktörlü bir çerçevede tartışıyor. Kırın bir üretim ya da yaşam alanı olmasının yanında artık yatırım ve tüketim nesnesi hâline gelişi, eleştirel bir bakışla değerlendiriliyor.

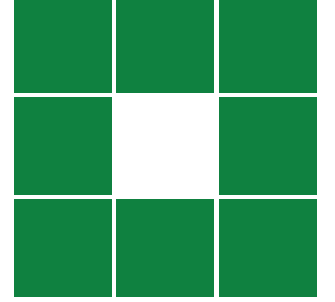
Takiben paylaştığımız görüş yazısı, şehir plancısının giderek karmaşılaşan toplumsal talepler ve aktör ilişkileri karşısındaki konumunu sorguluyor. Planlama sürecinde teknik bilgi üreticisi olmanın ötesinde, plancının farklı kesimler arasında bir tür arabulucu olarak nasıl rol alabildiği, mesleki kimlik ve sorumluluklar bağlamında ele alınıyor.

Dokuzuncu ve son yazı ise bir kitap incelemesi. Loïc Wacquant'ın Ruh ve Beden adlı kitabını merkeze alan bu yazı, kent yoksulluğu, sınıf, aidiyet ve bedensel deneyim gibi temaları ele alarak sosyolojik araştırmada bedenin nasıl kavramsallaştırılabileceğine dair düşündürücü bir değerlendirme sunuyor.

Bu sayıda yer alan çalışmaların, planlama alanının çoğul yönelimlerine ışık tuttuğunu ve yeni fikir açılımlara ilham vereceğini umuyoruz. Katkı sunan tüm yazarlarımıza ve titiz değerlendirmeleriyle sürece değer katan hakemlerimize teşekkür ediyor; siz kıymetli okurlarımızla gelecek sayılarda yeniden buluşmayı diliyoruz.

Keyifli okumalar.

Yayın Kurulu

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Ankara'nın Tarihi ve Simgesel Kamusal Mekânlarından Gençlik Parkı'nın 'Yer Kimliği'nin Evrimi

Evolving 'Place Identity' of Ankara's Historical and Symbolic Public Space, Gençlik Park

Müge Akkar Ercan

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

ÖZ

Küreselleşme ve neoliberal politikaların etkisi altında 1980'lerden itibaren kentler ekonomik, sosyal ve mekânsal olarak yeniden yapılanırken, yer kimliklerinde de önemli değişimler oluşmaktadır. Çağdaş kentler, büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleriyle küresel kimlik kazanırken, bazı mekânsal kararlarla yerel ve özgün yer kimliği özellikleri bozulmakta, değersizleştirilmekte, bazı durumlarda da yok edilmektedir. Kültürel miras alanları, kentlerin yerel ve küresel kimlik çatışmalarının merkezinde, siyasi ve ekonomik çıkar mücadelelerine sahne olmaktadır. Günümüzde, yerel kimliğin korunması, birçok kentin küresel bağlamda girişimcilik ve rekabet gücünü artırırken, özellikle kültürel miras alanlarındaki yer kimliğini oluşturan özellikler ve bileşenlerin metalaştırılması, ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesine neden olmaktadır. Bu makale, Ankara'nın tarihi ve simgesel kamusal mekânlarından Gençlik Parkı'nın Cumhuriyet'in 100 yıllık tarihi boyunca geçirdiği kimlik değişimini incelemektedir. Cumhuriyet'in yeni kurulan başkentinin en önemli kent parklarından biri olarak, 1920'lerde modern, laik ve Batılı bir toplumun ideallerini temsil etmek üzere tasarlanan Gençlik Parkı, zaman içinde, özgün tasarımından ve kimlik özelliklerinden uzaklaşarak, başkalaşmıştır. Kuramsal bir çerçevede "yer kimliği" kavramını tanımlayan bu nitel araştırma, Gençlik Parkı'nın 100 yıllık 'kimlik' değişimini tarihsel olarak mekânın fiziksel özelliklerinin, etkinliklerinin ve anlamının değişimi üzerinden incelemektedir. Araştırma, tekil bir örnek üzerinden tarihsel inceleme ve vaka analizi yöntemleri kullanılarak, parkın özgün kimliğinin yıllar içinde nasıl değişerek dönüştüğü -hatta kaybolduğunu- göstermektedir. Bu değişimin arkasındaki birçok faktörü, kentin değişen mekânsal, ekonomi-politik ve tarihsel bağlamları ile ilişkili olarak ele alarak, kentsel kimlik değişimi ile parkın geçirdiği kimlik değişimi arasındaki ilişkileri ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Ankara; Gençlik Parkı; kamusal mekân; kent parkı; koruma; yer kimliği.

ABSTRACT

Since the 1980s, while cities have been economically, socially and spatially restructured under the influence of globalization and neo-liberal policies, place identities have changed significantly. Contemporary cities have gained global identities through large-scale urban transformation projects. At the same time, characteristics of local and unique place identities are being distorted, devalued, and, in some cases, destroyed through spatial decisions. Cultural heritage sites have become the spaces reflecting the conflicts between the local and global identities of cities, and the stages of political and economic interest struggles. Today, while conserving local identity fosters the entrepreneurial and competitive power of many cities in a global context, it causes the commodification, commercialization and privatization of the characteristics and components that constitute the place identity, especially in cultural heritage areas. This article explores the transformation of Gençlik Park, a historic and symbolic public space in Ankara, over the 100-year history of the Republic. Initially designed in the 1920s to embody the ideals of a modern, secular, and Western society, the park has gradually shifted away from its original design and identity. Using a theoretical framework of "place identity", this qualitative study examines changes in the park's physical characteristics, activities, and meaning under four subsequent historical periods within contextual and evolutionary perspectives. Through historical analysis and a single-case study approach, it highlights the park's evolving identity in relation to the city's changing identity, the factors driving these changes, and their connection to the broader urban, economic-political, and historical shifts in Ankara. This study also demonstrates how the broader identity transformation of Ankara has influenced the evolving identity of Gençlik Park.

Keywords: Ankara; Gençlik Parkı; public space; urban park; conservation; place identity.

Geliş tarihi: 04.09.2024 Revizyon tarihi: 06.02.2025
Kabul tarihi: 20.02.2025 Online yayımlanma tarihi: 10.07.2025
İletişim: Müge Akkar Ercan
e-posta: akkar@metu.edu.tr

1. Giriş

1980'lerin başından itibaren uygulanan küreselleşme ve neo-liberal kentleşme politikaları, kentlerde ekonomik, toplumsal ve mekânsal değişimlerin yanı sıra, çok çeşitli kimlik sorunlarının oluşmasına neden olmuştur. Kentlerin pazarlanması ve markalaştırılması politikaları sonucu, kentin tarihi dokularındaki koruma, yenileme ve canlandırma projelerinin bir kısmı, kültürel miras alanlarını 'müze'leştirilerek (*museumization*), sahte tarihi sahneler haline getirmiş, bir kısmı ise, küresel kapitalizmin baskısı altında yıkılıp yok edilmiş veya tahrip edilmiştir (Akkar Ercan, 2016b; Handal, 2006). Örneğin, birçok Avrupa kentinde koruma odaklı canlandırma projeleri, tarihi ve kültürel miras alanlarını birbirlerine benzer hâle getirirken, ulusal yer kimliğinin korunması açısından yetersiz kalmıştır (Akkar Ercan, 2016b). Küresel kapitalizmin yarattığı bir diğer sonuç, tarihi mekânların ve sahip oldukları çoklu değerlerin metalaştırılarak, ekonomik ve kültürel tüketim araçları haline dönüştürülmesidir (Cooke, 1989; Handal, 2006; Massey, 1984). Kültür ve turizm endüstrileri, genelde inanç ve tarihsel değerleri ve yerel kültürleri pazarlanacak, paketlenip tüketilebilecek metalar olarak görmektedir (Robinson, 2001). Cohen'e (1987) göre, tarihi değerlerin, âdet ve geleneklerin, inanç ve yaşam biçimlerinin bu şekilde markalaştırılması, metalaştırılması ve pazarlanması, tarihi ve kültürel mirasın ticarileşerek, tüketim aracı haline gelmesine neden olmaktadır. Tarihi ve kültürel mirasın metalaştırılması ve ticarileştirilmesi, bu değerlerin, gündelik yaşamdaki uygulanan gelenek, ritüel gibi yansımaların ve bunları yaşamlarında uygulayan kültürel ve etnik grupların tarihselliklerinin önemsizleştirilmesine neden olmakta, hatta, yerel kimliklerin temsili ve mülkiyeti üzerinden kültürel çatışmaları tetiklemektedir (Handal, 2006).

Yer kimliğinin sürdürülebilir korunması, aidiyet hissinin geliştirilmesi ve kültürel sürekliliğin sağlanması için, planlama ve tasarımda kapsayıcı bir yönetim modeli vazgeçilemez bir gerekliliktir. Handal'a (2006) göre, kültürel miras alanlarına yönelik demokratik ve katılımcı yönetim yaklaşımları, yer kimliğinin korunması, yönetimi veya yeniden inşa edilmesinde kritik öneme sahip katkılar sağlamaktadır. Buna karşılık, merkeziyetçi ve katı hiyerarşik karar alma süreçlerine sahip yönetimlerde, tarihi alanlarla ilgili planlama kararları ulusal ve/veya uluslararası düzeydeki güçlü paydaşlar tarafından alındığında, bu kararlar yerel toplulukların faydalarından çok, merkezi yönetimlerin ve bu güçlü ekonomik aktörlerin çıkarlarına hizmet etmektedir (Hamdi ve Goethert, 1997). Genelde, bu tür yönetimler, dışarıya kapalı, mekanik ve teknik düzeye indirgenmiş bir planlama yaklaşımı uygulayarak, plan ve tasarım kararlarının alınma ve uygulama süreçlerine yerel paydaşları ve toplulukları dahil etmemektedir. Dolayısıyla, tüm aktörler arasında uzlaş ve iş birliğine dayalı ortaklıklar kurularak, tarihi mirasın korunması ve yönetimi gerçekleştirilmemektedir (Handal, 2006). Günümüz kentlerinde, tarihi ve kültürel miras alanları yalnızca 'turist gözünden' bakılarak

belirlenen ihtiyaçlar ve beklentilere cevap verecek biçimde korunmaktadır (Urry, 1990). Soylulaştırma politikaları sonucu bu alanlarda mülkiyet hızla el değiştirmektedir. Yıllarca bu alanlarda yaşayan yoksul gruplar ise 'mülksüz'leştirilerek 'yersiz'leştirilmekte ve tarihi dokularda 'yer'in sürekliliği, istikrarı ve aşinalığı gibi mekânsal nitelikler yok edilmektedir.

Çağdaş kentlerin kimlik krizine ilişkin bu tartışmalar ışığında, bu makale, Cumhuriyet'in 100 yılı aşkın tarihinde, Ankara'nın tarihi ve simgesel kamusal mekânlarından Gençlik Parkı'nın kimlik değişimini incelemeyi amaçlamaktadır. Gençlik Parkı, Cumhuriyet'in yeni kurulan başkentinin en önemli kamusal alanlarından biri olarak, 1920'lerde 'Batılı, laik ve modern' bir toplum yaratmak için tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Bu tarihi park, Cumhuriyet'in 100 yıllık tarihsel sürecinde özgün tasarımından ve kimlik özelliklerinden uzaklaşarak, başkalaşmıştır. Dünyada birçok kent yönetiminin yer kimliklerini koruma üzerine geliştirdiği hassas politikaların aksine, 2000'li yılların başında geliştirilen ve uygulanan yenileme projesi sonucu, parkın özgün erken Cumhuriyet kimliği, parka 'modern bir çehre' katma iddiasıyla değiştirilmiştir. Kuramsal bir çerçevede "yer kimliği" kavramını tanımlayan bu nitel araştırma, Gençlik Parkı'nın 100 yıllık 'kimlik' değişimini tarihsel olarak mekânın fiziksel özellikleri, etkinlik alanları ve anlamlarının değişimi üzerinden incelemektedir. Tekil örnek üzerinden tarihsel inceleme ve vaka inceleme yöntemlerini kullanarak, parkın kimliğinin yıllar içinde nasıl değişerek dönüştüğünü -hatta kaybolduğunu- göstermekte ve bu değişimin arkasındaki birçok faktörü ortaya çıkararak, kentin değişen mekânsal, ekonomipolitik ve tarihsel bağlamlarını, kentsel kimlik değişimi ile parkın geçirdiği kimlik değişimi arasındaki ilişkileri ortaya çıkarımay ve tartışmayı amaçlamaktadır.

Bu makale, beş ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra yer alan ikinci bölümde, yer kimliği kavramının tanımı, ölçütleri, yer kimliğinin nasıl oluştuğu ve yer kimliğinin iki önemli özelliği (bağlamsallığı ve evrimselliği) anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde, yer kimliği kavramının birey, şehir ve toplumlar için önemi incelenmektedir. Makalenin dördüncü bölümünde, araştırmanın görgül kısmında izlenen araştırma yöntemi aktarılmaktadır. Beşinci bölüm, bağlamsal ve evrimsel perspektifler çerçevesinde Gençlik Parkı'nın yer kimliğinin 100 yıl içinde nasıl değiştiği incelenmektedir. Son bölümde ise araştırma bulgularına dayanarak, Gençlik Parkı'nın kimlik değişimi, yer kimliğinin korunmasını etkileyen faktörler ve parkın geçirdiği evrimsel dönüşüme dayalı alınması gereken dersler tartışılmaktadır.

2. Yer Kimliği Nedir ve Nasıl Oluşur? Yer Kimliğinin Bağlamsallığı ve Evrimselliği Ne Demektir?

'Yer kimliği', bir yeri benzerlerinden ayıran, onu özgün, farklı ve ayırt edici kılan özellikleri anlamına gelir (Lynch, 1960). Relph (1976), yer kimliğini, bir mekâna ait üç ölçüte göre ta-

nımlamıştır: Fiziksel çevre veya dış görünüm, etkinlik ve anlam. Fiziksel çevre veya dış görünüm, bir yerin insan eliyle veya doğal olarak oluşturulmuş özellikleridir. Bu özellikler, o yerin insanlar tarafından daha anlaşılır, tanınabilir ve rahatça dolaşılabilir olmasını sağlar (Sepe, 2013; Ujang, 2010;). ‘Etkinlikler’, bir mekânın nasıl kullanıldığını gösteren işlevlerdir (Relph, 1976). ‘Anlam’ ise bir mekânın insanlara ne ifade ettiğini ve hissettirdikleri ile ilgilidir (Carmona vd., 2010).

Yer, kişinin mekânla kurduğu ilişki ve etkileşim sonucu ortaya çıkan anlama sahip coğrafi bir konumdur (Speller, 2000). Mekân kullanıcıları, mekânla kurdukları ilişki ve etkileşimler sonucu, o yere, anlam(lar) atfeder. Bireyin yer ve yer kimliği algısı, mekânla ait somut ve somut olmayan nitelikleri değerlendirdiği duyumsal ve algısal süreçlerle şekillenir (Proshansky vd., 1983). Yere ait somut nitelikler, mekânın geçmişi ve mevcut zaman dilimine ait fiziki özelliklerinden kaynaklanır (Proshansky vd., 1983). Yere ait somut olmayan nitelikler ise insanların o mekânda yaşadıkları hatıralar, deneyimler, gündelik ve sürekli olan davranışlar ve özel olaylar sayesinde şekillenir (Rollero ve Piccolo, 2010; Scott, 2003; Hague, 2005; Cheshmehzangi ve Heat, 2012). Ayrıca, bireyin yer ve yer kimliği algısı, kişinin yaş, cinsiyet gibi kişisel özellikleri yanı sıra, içinde bulunduğu toplumsal çevrenin etkisi altında oluşur. Biraz daha açık ifade etmek gerekirse, bireyin kişisel özellikleri ve bireyin içinde bulunduğu toplumsal sınıf, ırk, din ve etnik kökeni gibi kimlik özellikleri, ailesi ve çevresiyle kurduğu ilişkiler, gündelik yaşamında yer alan kurumlar, organizasyonlar ve medya, kişinin yer ve yer kimliği algısının oluşumunda önemli rol oynar (Huigen ve Meijering, 2005; Gustafson, 2001; Wallwork ve Dixon, 2004; Hague ve Jenkins, 2005; Akkar Ercan, 2016b). Sonuç olarak, yer ve yer kimliği algısı, mekânın somut ve somut olmayan nitelikleri aracılığıyla, kişisel özellikler, toplumsal ve kültürel faktörlerin etkisi altında algısal ve duyumsal süreçler sonucu oluşur.

‘Yerin anlamı’ ise bireyin zihninde yer hakkındaki duygu ve düşüncelerinin ürünü olan ‘yer imge’leri olarak yaratılır (Kotler vd., 1993). Yer imgeleri, yerin tüm özelliklerini ve bilgilerini içermeyebilir; yere dair kısmî ve basitleştirilmiş özellik ve bilgilerden oluşabilir; hatta, özne tarafından değiştirilmiş ve yerin kendi nesnel gerçekliğinden koparılmış da olabilir (Procock ve Hudson, 1978). Dolayısıyla, yerin anlamı kişiye özeldir (Procock ve Hudson, 1978).

Yer kimliği, yeri inşa edenler tarafından tanımlanır ve üretilir. Üretilen bu yer kimliği, yeri ve yerin kimlik özelliklerini deneyimleyenler ve algılayanlar tarafından zihinsel imgelere dönüştürülür; böylece kişisel yer anlam(lar)ı ortaya çıkar. Yer imgesi, bireylere göre değişir. Bu yüzden, yer imgesi, çoklu bir kavramdır. Ortak kültür ve değerlere sahip birçok bireyin, belirli bir yer hakkında aynı zihinsel imgeler oluşturduğu saptanmış; bu imgeler, kamusal imgeler (*public images*) olarak tanımlanmıştır (Carmona vd. 2010; Lynch, 1960; Relph,

1976). Relph’e (1976) göre ise iki tür ortak kimlik vardır: ‘kamusal kimlik’ (*public identity*) ve ‘kitlesel kimlik’ (*mass identity*). ‘Kamusal kimlik’, toplumun farklı grupları tarafından kabul edilmiş ve uzlaşmış bir yerin hem ortak hem de ayrıştırılabilir fiziksel özellikleridir. Bu tür kimlikler, grupların ve bireylerin deneyimleri ve özgür düşüncelerinin uzlaşısı sayesinde gelişir (Relph, 1976). ‘Kitlesel kimlik’ (*mass identity*) ise bir yerin kimliğinin bir kişi veya bir grup tarafından üretilerek, fikir, inanç ve duyguların toplumun geneline benimsenmesiyle oluşur. Relph’in kamusal kimlikler olarak tanımladığı kavram, kamusal imge kavramının tanımına çok yakındır; yeri algılayanların bakış açısını yansıtır. Buna karşılık, kitlesel kimlik, yer kimliği kavramına karşılık gelmektedir; yeri inşa edenlerin bakış açısını yansıtmaktadır.

Yerin anlamı, mekânı inşa edenler ile mekânı kullananlar tarafından üretilir. Mekânı inşa edenler, mekâna ait sembol ve simgeleri ve algılanması istenilen mesajları belirler; mekânın kimliğini, imge ve anlamlarının biçimlenmesinde önemli bir güce sahip olurlar. Mekânı kullananlar ise mekânı deneyimleyerek, birçok mesaj algılarlar (Knox ve Pinch, 2010). Dolayısıyla, bir yerin taşıdığı anlamlar, yeri inşa edenlerin yükledikleri ve algılanmasını istedikleri mesajlarla, mekân kullanıcılarının o mekâna verdiği anlamlarla birlikte oluşur. Mekân kullanıcılarının yere verdiği anlamlar, zaman-mekân sürekliliği içerisinde, sosyal, ekonomik, kültürel değerlerin ve yaşam biçimlerinin değişmesine paralel olarak değişebilir, evrilebilir. Bu nedenle, mekân kullanıcılarının, yere verdiği anlamlar sürekli keşfedilmelidir.

Kentsel mekân sürekli bir devinim içerisindedir. Zaman-mekân sürekliliği içerisinde, yer kimliği de değişerek evrilir. Yer kimliğinin iki temel özelliği vardır. Bunlardan birincisi, yerin bağlamsallığı, ikincisi ise yerin evrimselliğidir. Yer kimliği bağlamsaldır; yer kimliğinin nitelikleri, yere ait bağlamların etkisinde belirlenir. Yere ait, birçok bağlam tanımlanabilir. Bu araştırma kapsamında, üç bağlam tanımlanmıştır. Birincisi, ‘mekânsal veya konumsal bağlam’dır. Bir yerin bulunduğu coğrafyada sahip olduğu konum, coğrafi veya kentsel çevrenin nitelikleri, morfolojik ve doğal özellikleri, o yerin mekânsal veya konumsal bağlamını oluşturur. Yerle ilgili ikinci bağlam, yerin ‘siyasi-ekonomik bağlamı’dır. Bu bağlam, geçmişe veya günümüze ait devletin siyasi ve ideolojik söylemi, ekonomik ve toplumsal politikaları ve yer siyasetini içerir. Toplumsal ve ekonomik değişimlerle birlikte, farkı tarihsel dönemlerde egemen siyasi erk, yerin fiziksel niteliklerinin biçimlenmesini, yerin yönetimini, kontrolünü ve kullanımını etkiler (Carmona, 2014). Dolayısıyla, yerin kimliği, siyasi-ekonomik bağlamlardaki değişimlerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenebilir. Yerle ilgili üçüncü bağlam ise tarihsel bağlamdır. Tarihsel bağlam, mekâna zaman boyutunu katar. Yer kimliği, tarihsel bir bağlam içinde oluşur ve zaman içinde evrilir. Yer kimliğinin nitelikleri tarihsel bağlamıyla ilişkili olarak yorumlanır; bu yüzden, yer kimliği, nesiller arası önemli

bir iletişim aracı olur. Yer kimliğinin nitelikleri, yerel ve küresel bağlamlara bağlı olarak tarihsel deneyimler ve pratikler tarafından şekillenir ve değişir. Küreselleşmeye rağmen, yer kimliğindeki bu değişim bazen daha çok yerel bağlamların ve faktörlerin etkisinde gerçekleşebilir.

Yer kimliğinin diğer önemli özelliği, evrimselliğidir. Kimlik, durağan bir olgu değildir; koşullar ve durumlar değiştiğinde, bir ülkeye, topluluğa veya yere ait kimlik değişebilir (Relph, 1976). O halde, yer kimliği, devingendir; zaman içerisinde, değişen koşullar, durumlar, ilişkiler doğrultusunda değişebilir (Ashworth ve Graham, 2005; Madanipour, 1996; Massey, 1995). Bu nedenle, yer kimliği, zaman-mekân sürekliliğinde 'çoğul' anlaşılması gereken bir kavramdır (Ashworth ve Graham, 2005; Barker ve Galasinski, 2001; Madanipour, 1996). Bir mekân, zamanın farklı dönemlerinde farklı kimliklere sahip olabilir. Ayrıca, yer imgeleri kullanıcılar tarafından belirlendiği için, yer kimliği çok anlamlı ve değişken olabilir (Ashworth ve Graham, 2005). Yer kimliğini belirleyen özellikler (örneğin, mekânsal işaretler, nesneler veya olaylar) zaman içerisinde değişerek, yer kimliği tekrar tekrar inşa edilir.

Yer kimliği devingen olmasına rağmen, yer kimliğine ait bazı özellikler, zaman içerisinde değişmez (Carmona vd., 2010; Huigen ve Meijering, 2005). Belirli bir zaman aralığında, bir yerin kimliğine ait sabit özellikler bulunur (Norberg-Schulz, 1980). Başka bir deyişle, yer kimliğinin bazı özellikleri zaman içerisinde sabit hâle gelirken, bazı özellikler yerel ve küresel bağlamlar ile ilişkili olarak değişir. Bu değişim, yer ve yer kimliğinin evrilmesine neden olur. Burada yer kimliğiyle ilgili önemli olan konu, yerin değişmeyen, özgün ve özünde olan özelliklerini değiştirmeden, yeri, çağdaş durumlara ve koşullara uyumlu hâle getirmektir. Yerin değişmemesi gereken özelliklerini sürdürülebilir ve yenilikçi yollarla koruduğumuz zaman, bu özellikler, ortak kimliğin kaynağı ve nesiller arası iletişimin aracı haline gelir (Carta, 1999; Sepe, 2013). Yerin 'olmazsa olmaz' ve değişmez özelliklerini bilmeden, yer kimliğini korumamız olanaklı değildir. Yer kimliğinin bu özelliklerini keşfedebilmek için, yerle ve yerin evrimini etkileyen tüm faktörleri yakından incelemek ve anlamak gerekir. Yeri anlamak ve yerin değişmemesi gereken özelliklerini ortaya çıkarmak için, mimarlık ve planlama disiplinleriyle, koruma planlaması, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, restorasyon, antropoloji gibi alanlarda uzman bilim ve meslek insanlarının bilgi ve görüşleri yanı sıra, o yerde yaşayan, çalışan, yerin gündelik yaşamını bilen ve deneyimleyen paydaşların görüş ve deneyimlerini bilmek gerekir (Akkar Ercan, 2010; Gonzáles ve Healey, 2005). İnsanların yer duyarlılıkları ile planlama süreçlerine katılımları, yer-yaratma yönteminin özünü oluşturur (Yuen, 2005). Bu nedenle, toplum katılımı, enerjimizi ve zamanımızı alsa da, yapılı çevreyle toplumsal yaşamın daha uyumlu hâle getirilmesi ve yerin özündeki değişmez unsurların keşfedilerek, toplumun her kesimiyle birlikte korunması için vazgeçilemez bir planlama etabıdır.

3. Yer Kimliğinin Birey, Şehir ve Topluluklar Açısından Önemi

Yer kimliği, bireylerin, şehirlerin ve toplumların kimliklerini tanımlamaları açısından farklı düzeyde faydalar sağlar. Bireyler, kendi kimliklerini inşa edebilmek için yere ait referanslara ihtiyaç duyarlar. Nerede ve nasıl bir evde ya da mahallede büyüdükları, gittikleri okullar, yaşadıkları yerler, gündelik yaşamlarının geçtiği, rutin ziyaret ettikleri yerler ya da özel günleri kutladıkları sokaklar, meydanlar, parklar, seyahat ettikleri şehirler, bireylerin zaman-mekân ilişkilerini kurmalarına ve bu ilişkilere bağlı olarak kendi kimliklerini oluşturmalarına yardımcı olur. Değişimin, belirsizliğin ve güvensizliğin hızla arttığı toplumlarda ve kentlerde, bireyler değişim göstermeyen, kimliklerini istikrarlı bir biçimde koruyan mekânlara daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar (Massey, 1995). Bu tür mekânlar, sahip oldukları özellikler sayesinde, insanlara istikrar ve süreklilik hisleri vererek, kendi kimliklerini inşa etmeleri ve korumalarına yardımcı olurlar (Huigen ve Meijering, 2005; Massey, 1995).

Yer kimliği ile birey kimliği arasında karşılıklı ve zamansal bir ilişki bulunur. 'Yer kimliği', bireyin yaşadığı fiziki çevre hakkındaki algısını ve bilincini ve kendi kimliğinin bir alt parçasını oluşturur (Proshansky vd., 1983). Bireyin kendi kimliğinin merkezinde, birey ile yer ve yerin özellikleri arasındaki ilişkiye dayalı olarak oluşan bir geçmiş bulunur. Bu geçmiş, bireyin psikolojik, biyolojik, kültürel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olur (Proshansky vd., 1983). Birey, yere verdiği değer ve kendini yerle özdeşleştirme derecesine bağlı olarak, "o yer"e bağlanır ve kendini "o yer"e ait hisseder (Altman ve Low, 1992).

Hızlı değişen toplumlarda ve kentlerde, zaman-mekân sürekliliği içerisinde birey, toplum ve kent kimliği oluşturmada tarihi mekânların vazgeçilmez katkıları vardır. Bu mekânlar, kullanıcılarına kentin geçmişi ve geleneklerine çağrışımlar yaptıran, öyküsellikleriyle 'bilinmeyi', 'bilinen' hâline getiren, idealize edilmiş bir geçmişin anlatılarak inşa edildiği alanlardır (Lowenthal, 1985). Tarihin belirli dönemlerine referanslarıyla, bu mekânlar hem bireyler hem de toplumlar için 'süreklilik hissi' ve 'yer hissi'nin gelişmesini sağlar; böylece geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki ilişkilerin kurulmasına aracı olurlar (Lynch, 1972).

Tarihi kentler ve mekânlar, kültürel çeşitliliği gösteren, yer hissini yaratan, toplumsal birlikteliği ve ulusal kimliği, aynı zamanda, ulus-devleti ve ulusu inşa etmeyi sağlayan vazgeçilmez kaynaklardır (AlSayyad, 2001). Anderson'a (1983) göre, 'ulus' kavramı, "hayal edilen topluluk" fikrinden ileri gelir; ve bu topluluk, sınırları tanımlı bir mekânsal alanda, insanlar, pratikler ve söylemler arasındaki ilişkiler aracılığıyla üretilir. Bireylerin, topluma ya da topluluğa karşı aidiyet hislerini geliştirebilmek için somut anımsatıcılara ihtiyacı vardır. Benzer şekilde, devletler, ulus-devleti ve ulusal kimliği inşa etmek ve korumak için güçlü gerekçelere ve bu gerekçelerin sembollerine ihtiyaç duyar. Bu semboller, sınırları tanımlı mekânlar ve anımsatıcılar

olabilir. Tarihi mekânlar, bu tür sembolik alanlar ve anımsatıcılar arasında ön sırayı alır. İçerdikleri bileşenler ve bunlar üzerinden okunan anlamlar aracılığıyla tarihi alanlar, hayal edilen topluluğa ve bireylere ait kimliklerin hiç değişmemesi gereken özelliklerini tanımlar (Butina Watson ve Bentley, 2006).

Yer kimliği, ayrıca, kent ekonomilerinin gelişimi için çok önemlidir. Birçok yerel yönetim, kentlerin ekonomik problemlerine çözüm bulmak, dış kaynaklı yatırımları, yüksek nitelikli iş gücünü, turist ve ziyaretçileri çekmek için kent pazarlama ve markalaştırma programları geliştirmektedir (Akkar, 2006; Akkar Ercan, 2007). Bu programlarda sıkça kullanılan stratejilerden biri, kent imgelerini geliştirmek veya değiştirmek amacıyla, yer kimliğinin önemli öğeleri olan somut ve somut olmayan tarihi ve kültürel mirası ön plana çıkararak kullanmaktır (Akkar, 2006). Günümüz kentlerinde, özellikle kültürel ve tarihi miras alanları, kendilerine özgü fiziksel özellikleri ve dış görünüşleriyle (*physiognomy*) turizm ve yatırım odakları ve ekonomik cazibe merkezleri haline getirilmektedir (Gospodini, 2004). Yerel yönetimler, bu tür alanları kullanarak, kültür endüstrilerinin¹ gelişmesini desteklemektedir; böylece kentlerini farklılaştırarak, yerel ekonomik gelişimi sağlayacak hareketli sermaye, yüksek kaliteli emek gücü, turist ve ziyaretçi çekmeye çalışmaktadırlar (Ashworth ve Tunbridge, 1990; Gospodini, 2004; Hewison, 1987; Yuen, 2005). Tarihi ve kültürel mirası, kentin gelişimi ve dönüşümü için güçlü potansiyeller olarak kullanan bu programlar, zamanla kentin markalaşarak ve küresel pazarlarda daha tanınır hâle gelerek yeni ekonomik sektörlerin ve istihdam olanaklarının artmasına, yeni yatırımların kente çekilmesine, böylece hem koruma ve canlandırma politikalarıyla kentin fiziksel mekânının daha nitelikli hâle getirilmesine, hem de toplumsal, demografik, kültürel ve çevresel dönüşümlere yönelik yatırımlara kaynak sağlanmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu programlarla büyük ölçekli kent-

sel canlandırma ve dönüşüm projeleri hayata geçiren kentlerde, yaşayanların refah düzeyleri ve yaşam kaliteleri gelişirken, vatandaşların kentlerinden daha fazla gurur duymaya başladıkları, kentlerine karşı aidiyet ve güven hislerinin arttığı ve bu kentlerin yerel kapasitelerinin güçlenerek toplumsal olarak daha güçlü ve dirençli hâle geldikleri gözlemlenmektedir (Ashworth ve Tunbridge, 1990; Hewison, 1987; Yuen, 2005).

Kentlerin imajlarının geliştirilerek markalaşması ve pazarlanmasını ve kültür endüstrilerinin geliştirilmesini amaçlayan politikalarla tarihi mekânların korunarak canlandırıldığı birçok başarılı örneğe rastlamak mümkündür. Dublin'de Temple Bar örneği, kültür eksenli dönüşümün sağlandığı ve tarihi bir bölgenin kültürel mirasının korunarak nasıl yaratıcı endüstrilerin merkezi haline gelebileceğine dair başarılı bir örnektir (Montgomery, 1995). UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Essen'deki Zollverein Kömür Madeni Kompleksi'nin modern sanat galerileri, kültür merkezleri ve tasarım atölyeleriyle bütünleştirilerek korunması, Barselona'da La Fàbrica (eski bir çimento fabrikasının) korunarak kültürel ve tasarım etkinliklerine hizmet eden yaratıcı bir kampüs haline getirilmesi, Şanghay'da eski bir tekstil fabrikasının M50 Creative Park olarak yaratıcı stüdyolara, sanat galerileri ve kültürel etkinlik alanlarına sahip bir kültür endüstrisi bölgesi haline getirilmesi projeleri korumadakil kentsel canlandırma açısından önemli örneklerdir. Tarihi parklar açısından incelendiğinde, Londra'da tarihi bir botanik bahçesi olan Kew Gardens, sergiler, bilimsel projeler, kültür ve sanattan ilham alan etkinliklerle kültürel yaşama katkı sağlayan bir park olarak korunarak kentin kültürel ve toplumsal yaşamına önemli katkı sağlamaktadır. Kopenhag'da 1843'te tarihi bir eğlence parkı olarak açılmış Tivoli Bahçeleri, bugün başarılı bir biçimde korunurken, açık hava konserleri, tiyatro gösterileri ve kültürel festivalleriyle Avrupa'nın önemli bir kültür endüstrisi odağı haline gelmiştir. Benzer şekilde, Barselona'da UNES-

¹ Kültür endüstrisi kavramı, Frankfurt Okulu'nun önde gelen düşünürleri Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer tarafından geliştirilmiş ve kullanılmış bir kavramdır. İlk kez 1994 yılında yazdıkları Aydınlanmanın Diyalektiği (Dialektik der Aufklärung) adlı eserlerinde bu terimi kullanan Adorno ve Horkheimer, 'kültür'ün bir endüstri ve kültür ürünlerinin 'meta' haline gelmesiyle birlikte, kültür endüstrilerinin, kültürü ticarileştirdiğini, standartlaştırdığını, kitlelerin manipülasyonu altında kullanılmasını ve yapay ihtiyaçlar yaratılmasını sağladığını, bireyin özgür düşünme kapasitesini köreltildiğini, edilgin bir tüketici haline getirdiğini, sanatın özgünleştirici ve eleştirel potansiyelini yok ettiğini iddia ederler. Adorno ve Horkheimer'in 'kültür endüstrisi' kavramı, Hollywood filmleri, yaygın televizyon dizileri, reality şovlar, pop müzik, kitap ve dergi gibi yayınların yanı sıra, reklam ve medya sektörlerini içerir (Gomez-Diogo, 2016). Adorno ve Horkheimer'in 'kültür endüstrisi' olarak kullandığı kavram, 1980'lerden sonra, özellikle modern iletişim teknolojilerinin (medya, reklamcılık ve dijital platformların) ve tüketim kültürünün gelişmesiyle birlikte, Fransız akademisyenler ve İngiliz yazarlar tarafından 'kültür endüstrileri' olarak kullanılmaya başlanır. Kültürel üretimin çeşitliliğini vurgulayan kültür endüstrileri kavramıyla, Fransız ve İngiliz bilim insanları ekonomik kalkınmada olumlu rolünün altını çizen endüstriyel sektörleri işaret ederler (Pratt, 2009, s. 407). Birçok araştırmacı (Thorsby, 2008b, Florida, 2002), uluslararası kuruluşlar (UNESCO, Avrupa Birliği) ve KEA European Affairs gibi uluslararası danışmanlık şirketleri tarafından günümüz 'kültür endüstrileri' sınıflandırılmıştır. Thorsby (2008), kültür endüstrilerinin çekirdek halkasına edebiyat, müzik, sahne ve görsel sanatları, ikinci halkasına film sektörü, müzeleri, galerileri, kütüphaneleri ve fotoğrafçılığı, daha geniş halkaya kültürel miras ve tarihi alanları ve bu alanlara yönelik hizmetleri, yayıncılık ve basılı medya, ses kaydı, televizyon-radyo, video ve bilgisayar oyunlarını ve en diğ. hal-kaya ise, reklamcılık, mimarlık, tasarım ve moda sektörlerini koyduğu bir sınıflama yapmıştır. KEA European Affairs (2006), çekirdek sanat alanına, çıktıları prototipler olan endüstriyel olmayan faaliyetlerle tanımladığı görsel ve sahne sanatları ve kültürel mirası ve ikinci halkaya, müzik ve edebiyat, film, video, televizyon, radyo, video oyunları ve yayıncılık gibi kidesel çoğalmayı amaçlayan faaliyetleri tanımlar. UNESCO Kültür İstatistikleri Çerçevesinde (2009, 2012) ise kültür endüstrileri 3 kategoride sınıflandırılmıştır. Kültürel alan kategorisi altında, kültürel ve doğal miras (müzeler, arkeolojik ve tarihi yerler; kültürel manzaralar, doğal miras), performans ve kutlama (sahne sanatları, müzik, festivaller, fuarlar ve şölenler), görsel sanatlar ve el sanatları (güzel sanatlar, fotoğrafçılık, el sanatları), kitaplar ve basın (kitaplar, gazete ve dergiler, diğer basılı materyeller, kütüphane, kitap fuarları), görsel-işitsel ve etkileşimli medya (film ve video, televizyon ve radyo, internet podcastleri, video ve bilgisayar oyunları) ve tasarım ve yaratıcı hizmetler (moda, grafik, iç mekân ve peyzaj tasarımı, mimari hizmetler, reklam hizmetleri) yer alır. İkinci halkada, turizm (kıralk seyahat ve turist hizmetleri, misafirperverlik ve konaklama), spor ve rekreasyon (spor, eğlence ve tema parkları, kumar) ve üçüncü halkada, somut olmayan kültürel miras (sözlü gelenekler ve ifadeler, ritüeller, dil, toplumsal uygulamalar), eğitim ve öğretim (kültürel değerler ve beceriler açısından), arşivleme ve koruma, ekipman ve destekleyici malzemeler bulunmaktadır. Avrupa Birliği Kültür İstatistikleri Sistemi Ağı ve İstatistik Ofisi'nin ortak çalışmasına göre, kültür endüstrileri on alanda sınıflandırılmıştır: Kültürel miras (müzeler, tarihi yerler, arkeolojik alanlar, somut olmayan miras), arşivler, kütüphaneler, kitap ve basın, görsel sanatlar (plastik ve güzel sanatlar, fotoğrafçılık, tasarım), sahne sanatları (müzik, dans, drama, sirk, kabare, karma sanatlar ve diğer canlı gösteriler), görsel-işitsel ve multimedya (film, radyo, televizyon, video, ses kayıtları, multimedya çalışmaları, video oyunları), mimarlık, reklamcılık ve sanat zanaatları (ESSnet-Culture, 2012). Bu sınıflardan görüleceği üzere, tarihi alanlar kültür endüstrilerinin gelişeceği ve bu alanların korunmasının bu şekilde sağlanabileceği alanlar olarak 1980'lerden bugüne akademik yazında ve kentsel koruma ve canlandırma politika uygulamalarının önemli bir bileşeni olarak tanımlanmıştır. Kültür endüstrilerinin geliştirilmesi politikalarına bağlı olarak birçok başarılı kültürel miras odaklı kentsel canlandırma projesi tanımlanabilir.

CO Dünya Mirası Listesi'nde olan, ünlü Katalan mimar Antoni Gaudi tarafından tasarlanan, 1900–1914 arasında inşa edilen ve 1926'da halka açılan Güell Park, yalnızca bir turistik cazibe merkezi olarak değil, aynı zamanda, sanatsal performanslara ve tasarım etkinliklerine ev sahipliği yapan başarılı bir park örneğidir. Bu örneklerden görülebildiği gibi, çağdaş kentlerde tarihi mekânlar, kültür endüstrilerinin odakları olarak, tarihsel kimlikleri korunarak ve yeni işlevler eklenerek canlı tutulmaya ve yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Tarihi mekânlar, içerdikleri çeşitlilikler ve özgünlükler aracılığıyla, farklı kültürel, toplumsal ve ekonomik grupları bir araya getirerek, yeni toplumsal birlikteliklerin yaratılmasını sağlarlar (Gospdini, 2004). Özellikle ulus-devlet anlayışının hâkim olduğu toplumlarda,² tarihi ve kültürel miras, hem ulusal kimliği hem de kentlerin özgün yönlerinin, geleneklerinin ve farklılıklarının tanımlanmasını sağlar. Böylece, bireyler arasında birliktelik ve bütünlük gibi ortak hislerin yaratılmasına ve güçlendirilmesine aracılık ederler. Hatta, siyasi erk, belirli tarihi mekânları, toplumdaki farklı birey ve gruplar arasındaki birlik ve bütünlüğün kurulması ve ulusal kimliğin inşasında siyasi ve ideolojik araçlar haline getirerek, ulus inşasında kullanabilmektedir. Özetlemek gerekirse, tarihi kentler, tarihi ve kültürel miras alanları, bireyin kendi kimliğinden ulus kimliğinin inşasına, hem birey hem de toplum için 'yer' ve 'süreklilik' hislerinin geliştirilmesine, kentlerin ekonomik gelişimine, yeni istihdam ve iş fırsatlarının oluşmasına, kültürel ve toplumsal çeşitliliklere rağmen toplumsal birlikteliğin yaratılmasına önemli katkılar sağlar.

4. Araştırma Yöntemi

Kuramsal bir çerçevede "yer kimliği"ni tanımlayan bu nitel araştırma, Ankara'nın başkent ilanından sonra inşa edilen en önemli kent parklarından biri olan Gençlik Parkı'nın 100 yıllık 'kimlik' değişimini sistematik ve tarihsel olarak incelemektedir. Araştırma kapsamında, Gençlik Parkı'nın yer kimliği değişimi, 1923–1950, 1950–1980, 1980–2005 ve 2005–2025 olarak üzere dört ana tarihsel dönemde incelenmektedir. Her tarihsel dönemde yer kimliği, parkın fiziksel ortamı ve özellikleri, içinde yer alan etkinlikler ve park kullanıcıları için parkın anlamları açısından değerlendirilmektedir. Tekil örnek üzerinden tarihsel inceleme ve vaka inceleme yöntemlerini bir araya getirerek, Gençlik Parkı'nın kimliğinin yıllar içinde nasıl değişerek dönüştüğünü, bu dönüşümün arkasındaki faktörleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bunun için, Türkiye ve Ankara tarihindeki mekânsal, siyasal-ekonomik ve tarihsel bağlamdaki değişimler ile parkın kimliğindeki değişimler arasındaki ilişkiler kurularak, yer kimliği kavramının farklı bağlamlar tarafından etkileri keşfedilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, bu araştırma, kentsel kimlik değişimi ile parkın geçirdiği kimlik değişimi

arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı ve bu bulguları kuramsal boyuta taşıyarak Sonuç bölümünde tartışmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, Gençlik Parkı'nın kimliğindeki değişiklikler hem parkın kimliğini oluşturanların hem de bu kimlikleri algılayarak anlam üretenlerin bakış açılarından (yani 'kitlesel kimlik' ve 'kamusal kimlikler' olarak) ortaya çıkarılmaktadır.

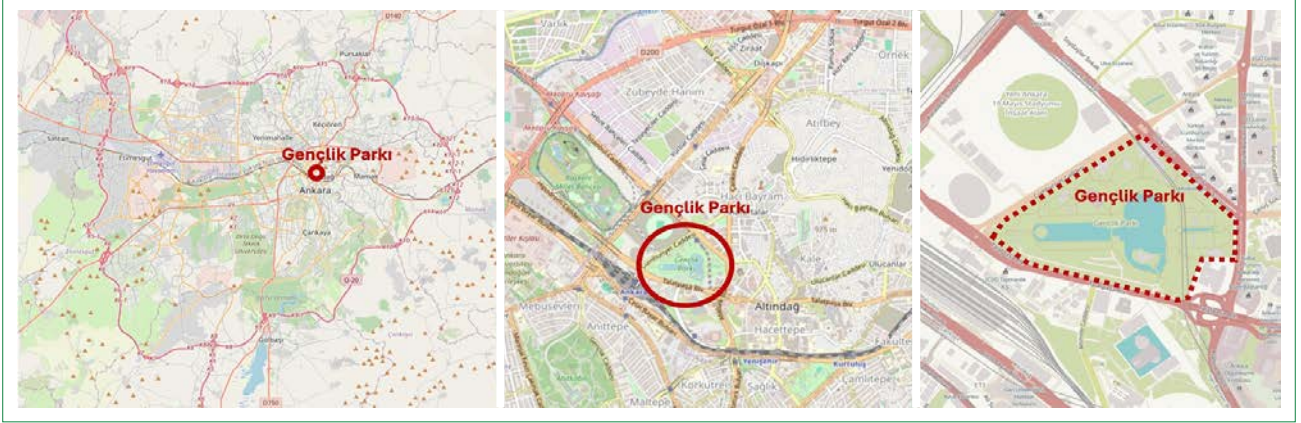
Bu nitel çalışmada, birincil ve ikincil, nitel ve nicel veriler kullanılmıştır. Arşiv belgeleri, doğrudan gözlem, kullanıcılarla anketler ve görüşmeler ve mekânsal analizler, araştırmanın ana veri kaynaklarıdır. Arşiv belgeleri, raporlar, kitaplar, akademik makaleler, tezler, gazete haberleri, sosyal medya ve internet kaynaklarında yer alan makaleler, planlar ve fotoğraflar gibi görsel belgelerden oluşmaktadır. Bu veriler, ikincil veridir; aynı zamanda, nitel ve nicel veri özelliklerine sahiptir. Gençlik Parkı'nın ilk inşasından bugüne kadar fiziksel ortamı, parkın içinde bulunan kullanım biçimleri ve etkinliklerin ve kullanıcılar açısından parkın anlamlarındaki değişimleri anlamak, parkın kitlesel kimliği ve kamusal kimliklerinin yanı sıra mekânsal, politik, ekonomik ve tarihsel bağlamdaki değişimlerini ortaya çıkarmak için, yazında bulunan bu tür ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır.

Gençlik Parkı'nın kullanıcı profilini, kullanım sıklığını, mevcut mekân organizasyonu ve özellikleri, yönetim ve işleyişi hakkında doğrudan gözlem tekniğiyle birincil veri üretilmiştir. 2012 yılının Nisan ve Mayıs aylarında, ve daha sonraki yıllarda park defalarca ziyaret edilerek, fotoğraflar çekilmiştir; gözlem notları kaydedilerek gözlemler somut kanıtlar olarak belgelenmiştir. Ayrıca, parkın 2025 yılındaki hâline yönelik fotoğraflarla son dönemdeki değişimler tespit edilmiştir.

Bir diğer veri kaynağı, 2012 yılı Nisan ve Mayıs aylarında hafta içi ve hafta sonu günün farklı saatlerinde (10.00–12.00 ve 13.00–17.00) kullanıcılarla yapılan anketlerdir. Parkı ziyaret edenlerle yapılan 180 anket aracılığıyla, kullanıcı profili, parkın farklı kullanıcı grupları tarafından kullanım sıklığı, parkı ziyaret nedenleri, ne tür etkinliklerde bulundukları gibi soruları yanıtlamaları istenmiştir. Park kullanıcılarının Gençlik Parkı'na yönelik geçmiş ve güncel anılarını, parka verdikleri anlamları, eğer parkı artık kullanmıyorlarsa, kullanmama nedenlerini ortaya çıkarmak amacıyla Temmuz 2014'te 16 park kullanıcısıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Anket ve derinlemesine görüşmeler aracılığıyla birincil, nitel ve nicel veri sağlanmıştır. Söz konusu anketler ve görüşmelerden elde edilen bulgular, 2012 sonrası Gençlik Parkı özelinde yapılan benzer araştırma bulgularıyla karşılaştırılarak, bulguların zamansal olarak değişip/değişmediği değerlendirilmiştir.

Ayrıca, Gençlik Parkı'nın farklı tarihsel dönemlerde değişen kimlik bileşenlerini incelemek için farklı dönemlere ait haritalar ve

² Ulus-devlet anlayışı, modern dönemde ortaya çıkan, belirli bir coğrafi sınırlar içinde yaşayan ve aynı milletin üyeleri olduğu kabul edilen bireylerin oluşturduğu siyasi bir örgütlenme biçimidir. Bu anlayış, Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren gelişen modernleşme ve milliyetçilik akımlarıyla şekillenmiştir. Ulus-devlet, küreselleşme karşısında tamamen ortadan kalkmamış; fakat bir dönüşüm geçirmiştir. Günümüzde, ulus-devletler, küresel iş birliği ve entegrasyon ile yerel bağımsızlık arasındaki dengeyi kurmaya çalışmaktadır; teknolojik değişim ve küresel iletişim karşısında vatandaşların ihtiyaçlarını yeniden tanımlamaktadır ve kimlik politikaları ve milliyetçi hareketlerle ulusal birliklerini sürdürmeye çalışmaktadır.

Şekil 1. Gençlik Parkı'nın Ankara'daki konumunun farklı ölçeklerde gösterimi (openstreetmap.org, 2024).

fotoğraflar bulunarak mekânsal analizler yapılmıştır. Bu veriler, arşiv kaynakları gibi ikincil veri kaynakları ve Google Haritalar üzerinden geliştirilen birincil verilerdir. Parkın son dönemlerine ait durumlarına yönelik ek bilgiler, akademik araştırmalar, arşiv çalışmaları, doğrudan gözlemler aracılığıyla tamamlanmıştır.

Son olarak, bu araştırmada, dört farklı tarihsel dönem için Gençlik Parkı'nın kitlesel ve kamusal kimlikleri bulunmaya çalışılmıştır. Her iki kimlik türünü ortaya çıkarmak için birincil ve ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Parkın kitlesel kimliğindeki değişimler, parkın tasarımındaki değişimler aracılığıyla izlenmiştir. Parkın kamusal kimliğine dair değişimler ise, park kullanıcılarının kamusal mekâna yüklediği ortak anlamlar üzerinden incelenmeye çalışılmıştır.

5. Gençlik Parkı'nın Değişen ve Dönüşen Yer Kimliği

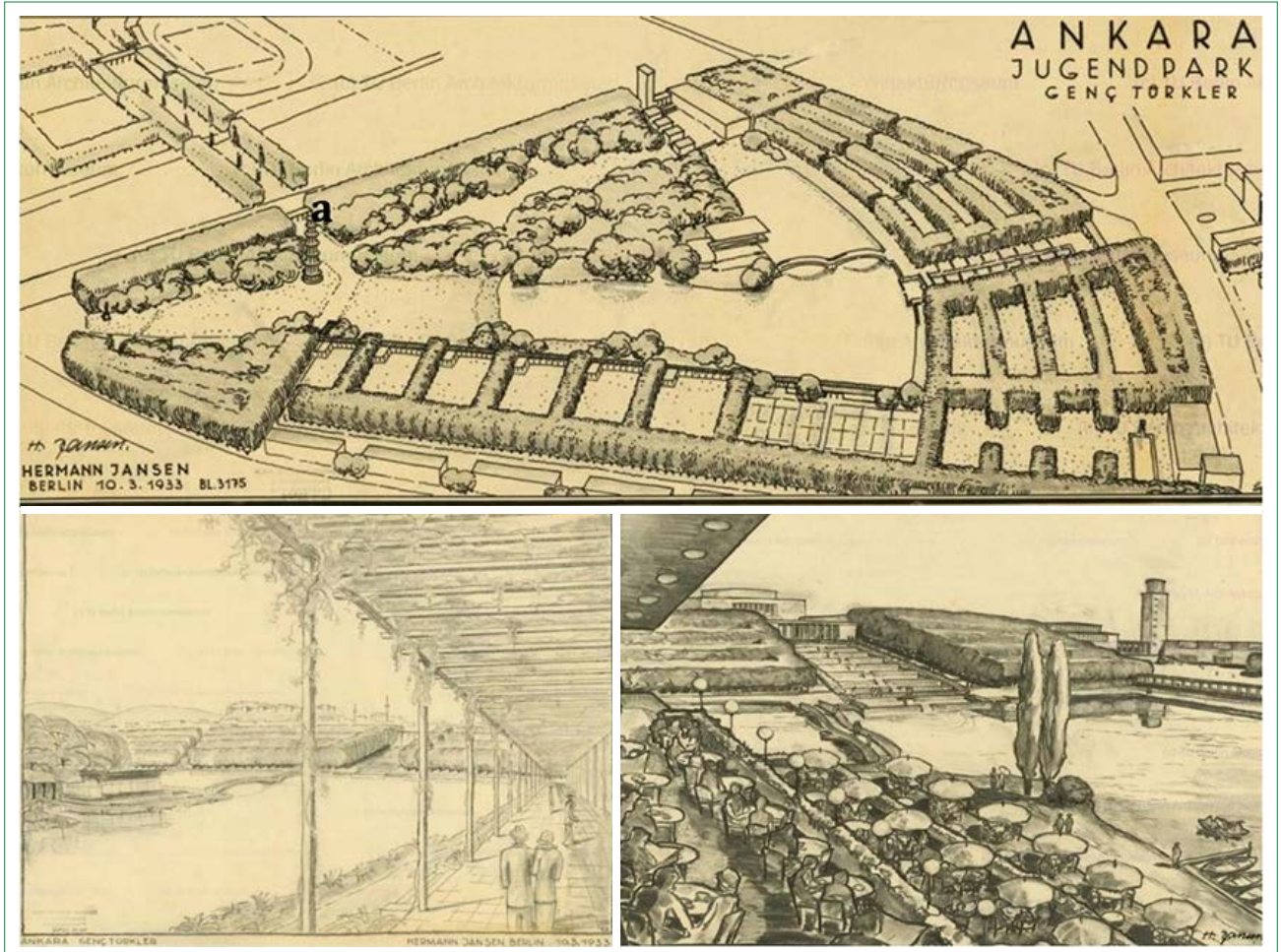
Gençlik Parkı, Ankara'da tarihi kent merkezi Ulus'un güneybatısında yer alan 27.5 hektarlık bir parktır. Park, şehrin en önemli tarihi kamusal alanlarından biridir. Parkın çevresi, tarihi merkezin önemli simge yapılarıyla çevrilidir. Parkın güneyinde tarihi tren garı, yeni yüksek hızlı tren garı, Kent Konseyi binası, Opera ve yeni ve eski Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestra binaları, batı ve kuzeybatısında büyük spor alanları, Atatürk Kültür Merkezi ve yeni yapılan Millet Bahçesi, doğusunda kamu binalarıyla ve yeni yapılan Melike Hatun Cami (öncesinde, İller Bankası binası) ve Ulus otobüs terminali, kuzeyinde ise, Merkez Bankası, Radisson Oteli, içinde iki tiyatro salonunun bulunduğu ünlü 'Vakıf Apartmanı' binası bulunmaktadır (Şekil 1).

5.1. 1923–1950 dönemi: Cumhuriyet'in başkentinin 'Devrimci Parkı'

1923'te Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda, Türkiye'de hayatın her alanında köklü değişimler ve dönüşümler yaşanmaya başlandı. Atatürk önderliğinde Kemalistler, 'imparatorluk'tan 'ulus-devlet'e geçişi sağlayacak kapsamlı bir 'çağdaşlaşma' projesi başlattı (Kasaba, 1997). Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

hükümeti, 'dindar', 'gelenekselci' ve 'Doğulu' olarak nitelendirilen Osmanlı İmparatorluğu mirasını reddederek, tüm kurum ve kuruluşlarıyla devleti, toplumu ve şehirleri Batı medeniyeti ve kültürünü örnek alarak yeniden yapılandırmayı hedeflemiştir (Bozdoğan ve Kasaba, 1997). CHP'nin tek parti iktidarında, 13 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in başkenti ilan edilen Ankara, Türk milliyetçiliğini güçlü bir şekilde vurgulayan bu çağdaşlaşma projesinin ürünü olarak inşa edildi. Başkent Ankara, Batı ülkelerindeki örneklerine benzer kamu ve sivil toplum kurumlarının, sosyal ve kültürel yaşam pratiklerinin görüleceği mekânlarıyla yeni bir Türk kimliğini temsil edecek, modernleşmeyi, laikleşmeyi ve Batılılaşmayı simgeleyecek ve diğer Türk kentlerine örnek olacak şekilde 'modern bir kent' olarak inşa edildi (Kezer, 2015; Tankut, 1993). O yıllarda, Ankara, devlet desteğiyle kapsamlı bir inşaat programı izlenerek geliştirildi. Kentin planı ve mimarisinin arkasında, Cumhuriyet devrimlerine uygun, modern, batılı ve laik bir başkentin geliştirilmesi anlayışı yatmaktaydı (Bozdoğan, 1997; Türkoğlu Önge, 2007).

Gençlik Parkı, bu dönemde, Kemalistlerin Batılı, modern ve laik devlet ve toplum yaratma idealini hayata geçirmek amacıyla, devletin merkezi ve hiyerarşik karar süreçleriyle ve yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla yabancı mimarlar ve tasarımcılar tarafından tasarlandı. CHP hükümeti, park kültürü ve rekreasyon anlayışını, modern toplumun yeniden inşası için 'yeşil bir devrim' olarak görmüştü (Memlük, 2004). Bu görüşe uygun olarak, Gençlik Parkı, modern, Batılı ve laik bir toplum geliştirmeyi, ulus duygusu oluşturmaya, kentli olma bilincini aşılamayı ve kültürel aydınlanmayı destekleyecek bir kamusal alan olarak planlandı (Demir, 2006; Memlük, 2004; Özer, 2005; Özdemir, 2009). Parkın ilk tasarım fikirleri, 1925'te Carl Christoph Lörcher tarafından geliştirildi. Lörcher, kent merkezine yakın İncesu Vadisi boyunca yeşil bir rekreasyon koridorunun parçası olarak Gençlik Parkı'nı öngördü. Bu fikir, daha sonraları, Alman mimar ve planı Herman Jansen tarafından da benimsendi. Jansen, 1935 yılında, tren garının hemen yanında, yeşillik alanları, gölgelikli pergolaları, 'Göl' adı verilen büyük havuzu ve çağlayanlı küçük su havuzuyla, Ankara Kalesi'nin güzel man-

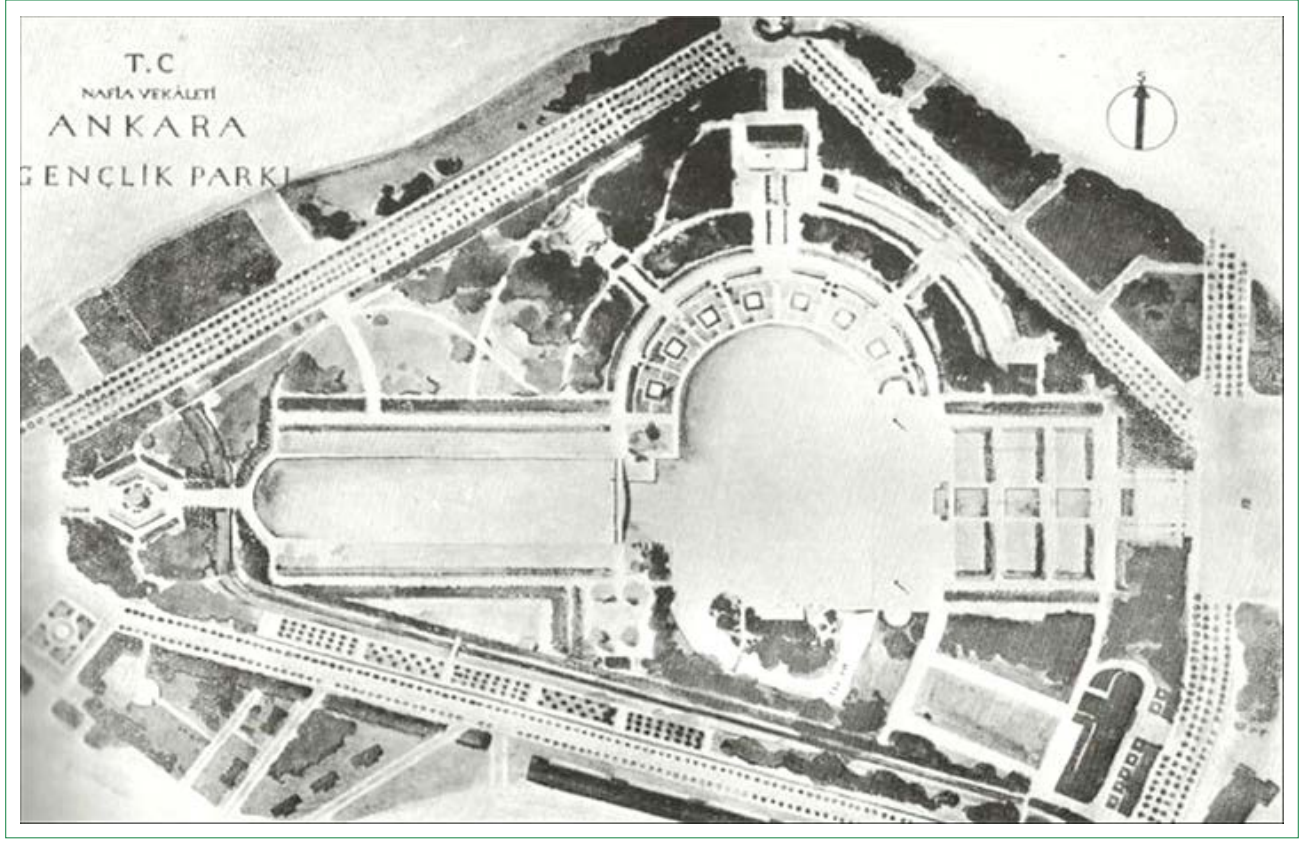

Şekil 2. Herman Jansen'in çizimlerine göre, Gençlik Parkı'nın 1935 tarihli ilk planı ve parkın farklı bölümlerine dair çizimleri (Jansen, 1933a; 1933b; 1933c).

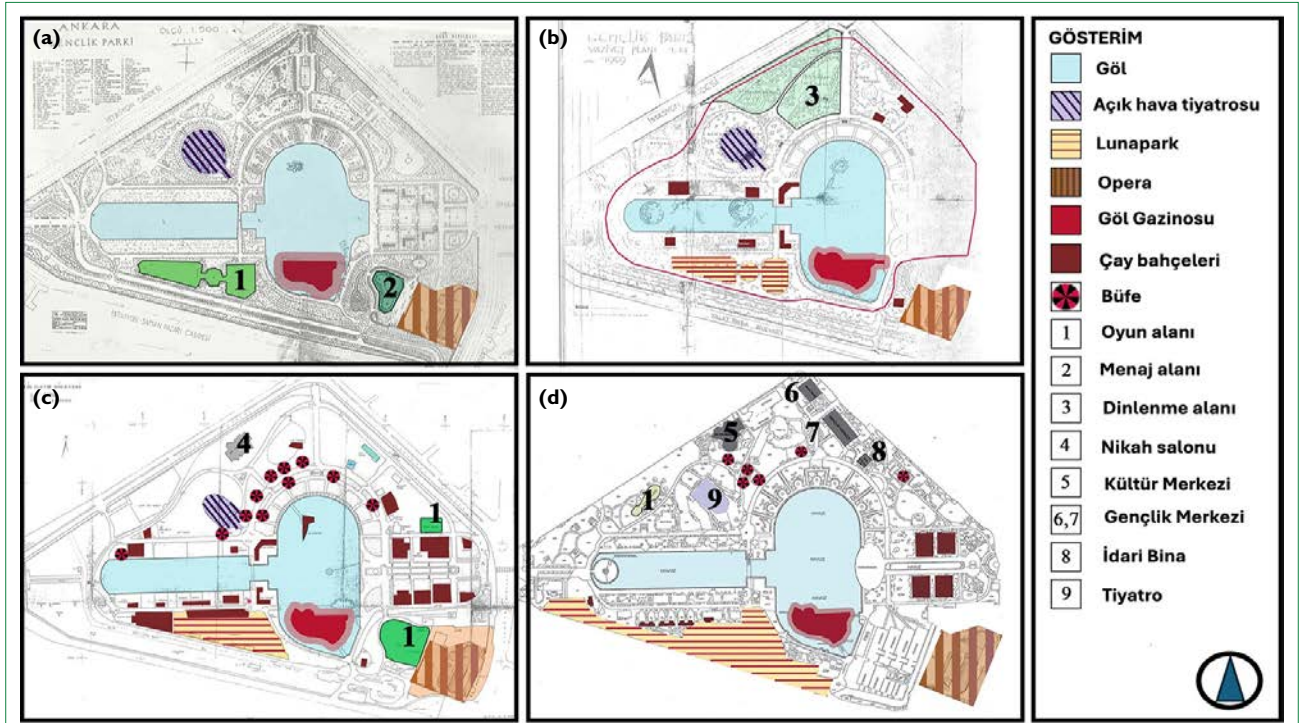
zarasının ve yeni inşa edilen Cumhuriyet binalarının görülebileceği bir şehir parkı önerdi (Şekil 2). Fransız mimar Theo Leveau, Jansen'in öngördüğü ana tasarım ilkelerini koruyarak, Gençlik Parkı'nın tasarımına son halini verdi; havuz ve bahçelerin formunda ufak değişiklikler yaparak 1936 yılında parkın nazım planını tamamladı (Akansel, 2009) (Şekil 3). İnşaatına 1938'de başlanan park, 1943'te halkın kullanımına açıldı.

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1940'ların sonuna kadar, merkezî ve otoriter devlet yönetimi doğrultusunda, halk katılımı olmadan modern, Batı tarzı ve laik bir kent parkı olarak tasarlanarak inşa edilen Gençlik Parkı, beklenenin aksine, kapsayıcı ve demokratik bir kamusal alan olarak Ankaralıları hizmet etti. Parkın içinde bulunan Göl, sakinleştirici etkisinin yanı sıra, buz pateni, kürek çekme ve yüzme gibi spor etkinliklerinin yapıldığı, her mevsim kullanılabilen, parkın en çekici ögesi oldu ve Gençlik Parkı'nın modern, laik ve Batılı bir kimlik kazanmasında önemli bir rol oynadı (Akansel, 2009; Ulu- dağ, 1998). Gençlik Parkı'ndaki havuzlar, Ankara'nın karasal iklimini yumuşatan ve sıcak yaz günlerinde havayı serinletici öğeler olarak düşünülmüştü. Parkın havuzlarının kadın-erkek,

zengin-fakir, genç-yaşlı, suya özlem duyan herkes için ilgi çekici bir yer olacağı öngörülmüştür (Demir, 2006; Jansen, 1937). Parkta farklı sosyal sınıfları, cinsiyet ve yaş gruplarını bir araya getirmek ve kaynaştırmak için açık hava tiyatrosu, sergi salonu, oyun alanları ve çocuk bakım merkezi gibi çeşitli kültürel, eğitim ve eğlence alanlarına ve buz pateni, kürek, yüzme gibi spor faaliyetlerine yer verilmiş; böylece, toplumun modernleşmesinin nüfusun farklı kesimlerine yayılması amaçlanmıştı (Cantek Şenol, 2012; Demir, 2006; Özdemir, 2009) (Şekil 4). CHP hükümetinin laik, çağdaş bir Türk ulusu yaratma politikasını desteklemek amacıyla, Gençlik Parkı'nda ulusal törenler düzenlenmişti. Cumhuriyet'in bu yıllarında, Gençlik Parkı, Ankara'daki merkezi konumu sayesinde yürüyerek ve ücretsiz olarak erişilebilen, çekici, güvenli, konforlu ve her kesimi kucaklayan bir 'Devrim Parkı' olmuş; bütün bu özellikleriyle, son derece demokratik ve kapsayıcı bir kamusal alan olarak Ankaralıları hizmet vermişti (Akkar Ercan, 2016a; Demir, 2006). Gençlik Parkı'nın kitlesel kimliğinin bu nitelikleri, muhtemelen park ile kullanıcıları arasında sosyal bağların oluşmasına, dolayısıyla, halkın bu parka olan bağlılığını güçlendirmesine yol açmıştı (Akkar Ercan, 2016a).

Şekil 3. Theo Leveau'nun planı (1936) (Sanaslan, 2008).

Şekil 4. Gençlik Parkı'nın fiziksel çevre ve etkinliklerinin incelenen dört yarı dönemdeki değişimi: (a) 1936 Leveau planı, (b) 1956 revizyon planı, (c) 1976 revizyon planı, (d) 2009 yenileme planı.

Şekil 5. Gençlik Parkı'nın 1960'lardaki ve 1970'lerdeki mekânsal organizasyonunda Göl (Mimdap, 2009b).

5.2. 1950–1980 dönemi: 'Çift kimlikli' büyüyen başkentin 'Eğlence ve Dinlenme Parkı'

1950–1980 yılları arasında Türkiye'de yapısal ekonomik ve politik değişimler yaşanmış; devletçi, tek partili bir yönetim sisteminden, liberal, çok partili bir yönetim sistemine geçilmiştir. 1950'li yılların başından itibaren büyük kentlerde sanayi başta olmak üzere yeni istihdam olanaklarının açılması sonucu, kırsal kentlere büyük göçler yaşanmıştır. Kırsal bölgelerden kentlere göçenlerin konut taleplerini karşılayacak devletin ve piyasanın yeterli konut sunamaması sonucu, kentlerin çeperlerinde gecekondü mahallelerinin inşası ve enformel (kayıt dışı) sektörün gelişimi başlamıştır. Bu dönemde, kentlerde formel ve enformel ilişkilerin hayatın her alanında görüldüğü ikili bir sistem oluşmuştur. Bir tarafta yasal süreçler doğrultusunda üretilen planlı kentsel alanlar, diğer tarafta yasal olmayan süreçlerle plansız olarak gelişen kentsel dokularıyla, Türkiye'de özellikle büyük kentler, 'çift kimlikli' gelişmeye başlamıştır.

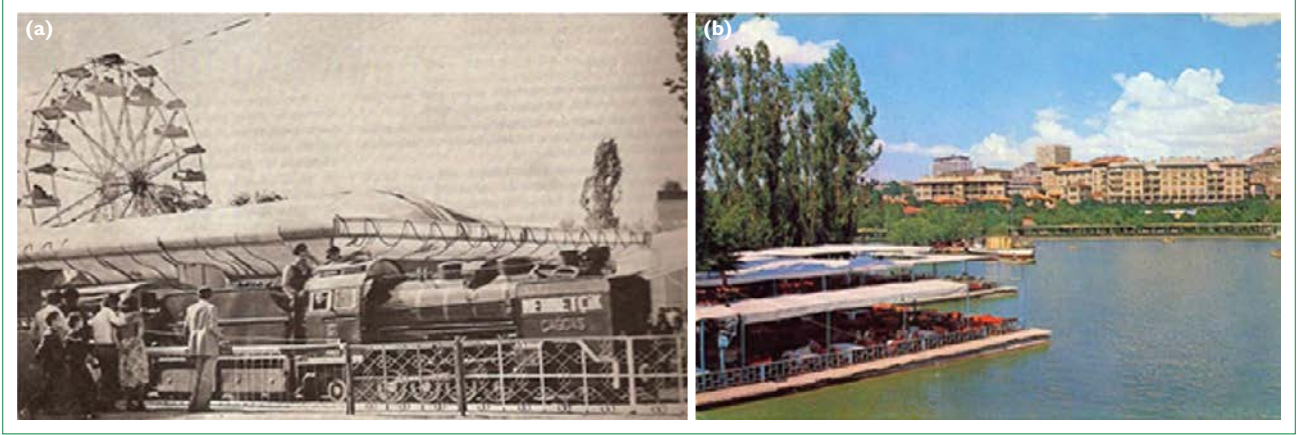
1950'lerin başından itibaren Ankara, yoksul gecekondü mahalleleri çoğaldıkça ve enformel sektörde çalışanlar arttıkça, çift kimlikli bir kent yapısına bürünmeye başlamıştır (Bozdoğan ve Kasaba, 1997). Bu dönemde, Erken Cumhuriyet döneminin 'çağdaşlaşma projesi'nin yaratmaya çalıştığı modern, batılı ve laik Ankara kimliği bulanıklaşmaya başlamıştır. Kentsel eşitsizliklerin ve birbirine zıt değer sistemlerinin ortaya çıktığı, kırsal geleneksel ile kentsel modern yaşam biçimleri, yasal ile yasal olmayan kentsel dokular ve formel ile enformel sektörler arasındaki çelişkilerin, Ankara'da yine bu dönemde, belirginleştiği görülür (Akkan Ercan, 2016a; Bozdoğan ve Kasaba, 1997; Kezer, 2015).

1956 yılında Ankara Belediyesi'nin onayladığı revizyon imar planı, Gençlik Parkı'nın kimliğinin değişmesine yol açmıştır. Önceki dönemde, kültürel, eğitim, eğlence ve spor işlevleriyle farklı toplumsal grupları bir araya getirmeyi amaçlayan huzurlu, güvenli, konforlu park, 1950'lerin sonlarında "eğlence ve dinlenme parkı" haline gelmiştir. Parka, lunapark, çay bahçeleri, içkili gazino ve restoranlar açılmış; daha çok ailelerin ve çocuk-

ların bineceği küçük bir trenin gidebileceği raylar döşenmiş ve bir golf kulübü eklenmiştir (Demir, 2006; Uludağ, 1998). Parkın 'devrimci park' kimliğinden 'eğlence ve dinlenme parkı'na doğru dikkatlice tasarlanan dönüşümü, modern, laik ve Batılı kimliğine zarar vermemiş; ancak parkın ticarileştirilmesinin ve özelleştirilmesinin önünü açmıştır. Gençlik Parkı'nın girişi ücretli hâle getirilerek, demokratik ve kapsayıcı özelliklerinden ödün verilmiş; 'nezih bir kamusal alan' imajı yaratılmaya çalışılmıştır. Batı tarzı gösterilerin yapıldığı gazino ve restoranları, lunaparkı, mini treni, Göl'e konulan kiralık sandalları ve deniz bisikletleriyle Gençlik Parkı, Cumhuriyetçi orta ve üst gelir gruplarının eğlence ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilen ayrıcalıklı bir kamusal alan halini almıştır (Şekil 5). Gençlik Parkı'nın bu dönemdeki dönüşümü, kırsal ve kentsel yaşam ile geleneksel ve modern değer sistemleri arasındaki çatışmaların gözlemlendiği ve Cumhuriyet'in modern, Batılı ve laik kimliğinin korunmasını amaçlayan müdahaleler olarak yorumlanabilir.

1970'lerin ortalarına kadar, çekici, güvenli ve konforlu park ortamı, Ankara'nın içindeki merkezi konumuyla herkesin yürüyerek, toplu taşıma ve özel araçla rahatlıkla erişebildiği Gençlik Parkı, kapsayıcı ve demokratik kimliğini korumuştur (Demir, 2006; Akansel, 2009). Bu dönemde, farklı sosyal sınıfların, yaş ve cinsiyet gruplarının eğlence ve dinlenme ihtiyaçlarının günün farklı zaman aralıklarında karşılanması sağlanmıştır. Kadınlara ve düşük gelirli gruplarına yönelik açık hava tiyatrosu, Göl Gazinosu ve diğer aile gazinolarında özel gündüz programları düzenlenmiş; geceleri ise, daha üst gelir gruplarına yönelik eğlence programları yapılmıştır (Cantek Şenol, 2012). Gençlik Parkı'ndaki pastane ve alkollü içkilerin içilebildiği mekânları daha çok gençlere ve çiftlere hitap ederken, yeni oyun alanları, lunapark, tiyatro, kütüphane ve çocuk bakım merkezi ailelerin ve gençlerin tercih ettiği alanlar olmuştur (Demir, 2006) (Şekil 4, 6).

1950–1980 yılları arasında, Gençlik Parkı, 'modern kentli' toplumun kültürel ve eğitim ihtiyaçlarından çok, eğlence ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılayan bir kamusal mekân haline gelmiştir. Özellikle devlet memurları ve aileleri, Ankara'nın yeni

Şekil 6. 1960'larda Gençlik Parkı'daki mini tren ve lunaparkın dönme dolabı (a) ve göl kenarındaki gazinoları ile çevresindeki yeşil alanları ve apartmanlar (b) (Mimdap, 2009b).

burjuvazisi ve orta sınıfı, Batılı, modern ve laik toplumun eğlence kültürünü benimsemekle kalmamış, aynı zamanda, kendi kültürel ve eğlence anlayışını yaratmışlardır (Demir, 2006).

Akşama doğru yeşilliği, nezihiği, şıklığıyla ünlü Gençlik Parkı'na gidildi. Ankara'da büyüyen bir çocuğa okyanus kadar büyük görünen havuzda kiralanan sandalla gezilir. Baba kürek çekerken, anne beyaz çerçeveli güneş gözlüğü, tiril tiril em-pirme elbisesiyle sandala bir kraliçe gibi otururdu. Göl Gazinosu'nda sahne alan Zeki Müren'in muhteşem sesinden söz edilirdi... ve semaverin üzerine konulan çaydanlıkla servis edilen çay bahçelerinden gelen çay kokusu... (Uzuner, 1998, s. 12).

Bu yıllarda, Gençlik Parkı, büyük fiskeyi, kayıkları ve deniz bisikletleriyle hatırlanan Göl'ü, Göl Gazinosu, çay bahçeleri, aile gazinoları, lunapark ve mini treniyle daha çok orta ve üst sınıfların gittiği, güzel anılarla hatırlanan, bu nedenle, bu sınıfların parka olan aidiyet hislerinin güçlü olduğu bir kamusal mekân olmuştur. Buna karşılık, Gençlik Parkı, Batılı ve modern kimliğiyle, çoğunluğu kırsal kesimden göç ederek gecekondulu mahallelerinde yaşayan, enformel sektörde çalışan 'yeni Ankaralıların' eğlence ihtiyaçlarına daha az hitap eden bir park olmuştur.

5.3. 1980–2005 dönemi: Uluslararası bir merkeze dönüşen Ankara'da 'Köhneleşen Park'

1970'lerde ekonomik krizle başlayan, toplumsal ve siyasal huzursuzluklarla devam eden ve 1980 darbesiyle sona eren bir dönemin ardından, Türkiye modernleşme, Batılılaşma ve laikleşme hedeflerinin değiştiği yeni bir döneme girmiştir. Kültürel olarak heterojen, ulusal ve yerel siyasette İslami partilere halk desteğinin arttığı, buna karşılık, geleneksel sol görüşlü partilere halk desteğinin azaldığı, Cumhuriyetçi seçkinlerin kültürel değerlerinin sorgulandığı, toplumda alt gruplaşmanın arttığı ve toplumsal ayrışma ve kutuplaşmanın farklı siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda görüldüğü bir dönem olarak tanımlanabilir (Bozdoğan ve Kasaba, 1997).

Bu dönemde, küreselleşme ve neoliberal politikalar eşliğinde, başkent Ankara'nın çehresinde de önemli değişimleri gözlemlemek mümkündür. Ulus-devletin başkentinden küresel ağlarla bütünleşen uluslararası bir kent görünümü alırken, Ankara'nın çehresi küresel ile yerel, modern ile geleneksel, laik ile İslami sembolleri iç içe, birbirine eklenerek şekillenmiştir. İkonik konut ve ofis kuleleri, alışveriş merkezleri, kent merkezi ve dışında inşa edilen güvenli siteleri, nezihi mahalleler ve büyük ölçekli ulaşım altyapı yatırımlarıyla Ankara, bu dönemde, dünyadaki küresel kentlere benzer kentsel alanlara ve dokulara sahip olmaya başlamıştır.

1980 ile 2005 arasındaki yıllar, aynı zamanda, başkent Ankara'nın modern, batılı, laik imajının değiştiği ve İslami sembollerle kentin kimliğine güçlü müdahalelerin yapıldığı bir dönemdir. Bu yıllarda, kentin mimari dilini değiştiren İslami ve modern sembolleri bir arada kullanan yeni binalar ve kentsel alanlar inşa edilmiş; kamusal alanlardaki bazı modern, Batılı tarzda sanat eserleri müstehcen bulunarak, o alanlardan kaldırılmış, yerlerine İslami motiflerin ve sembollerin olduğu sanat eserleri konulmuştur. İlk defa bu dönemde, Kocatepe Cami'nin altında Beğendik mağazası gibi cami ile ticari işlevleri bir araya getiren yeni bina tipleri üretilmiş, bu tür alanlar kentin farklı bölgelerinde Ankara'nın 'yeni' kentsel kimliğine eklenmiştir. Bu yıllarda, Ankara'nın 'yeni' kimliği inşa edilirken, erken Cumhuriyet dönemi kimliğine ait özellikleri köhnemeye bırakılmış, yok edilmiş, ortadan kaldırılmış ve değersizleştirilmeye çalışılmıştır.

1970'lerin ortalarından itibaren tarihi kent merkezi Ulus, bakımsızlık, yüksek suç ve güvenlik sorunları nedeniyle çöküntü alanı haline gelmeye başlamış; orta ve üst gelir grupları arasında Ulus'un çekiciliği azalırken, Gençlik Parkı artık 'güvensiz, modası geçmiş, köhne' bir park imajı vermeye başlamıştır (Mimdap, 2009b).

Küçükken ailelerimizle, arkadaşlarımızla, tanıdıklarımızla birlikte aile çay bahçelerine giderdik... 1960'larda çok nezihi gazinolar vardı... Ankara'da evlendim, çocuklarım oldu. Hafta sonları çocukla-

rimızı başarılarını kutlamak ya da tatil günlerinde eğlenmek için lunaparka götürürdük. 1980'lerden sonra oraya gitmeyi bıraktık. Hayat değişti ama Park da değişti... Artık düzgün bir aile parkı değildi. ...aile olarak gitmek gerçekten güvenli değil. (73 yaşında, 56 yıldır Ankara'da yaşayan bir park kullanıcısı, kadın, 2014)

Gençlik Parkı'nın kamusal imgesi, bu dönemde 'eski, köhne ve güvensiz bir park' olmaya başlamış; eski kullanıcıları artık parka gitmeyi bırakmıştır (Uludağ 1998; Demir 2005, 2006). Yine bu dönemde, parkın dış duvarları yıkılarak, tüm toplumsal kesimlerin erişimine açılmış ve giriş ücretleri kaldırılmıştır. Gençlik Parkı, genelde, gecekondu ve tarihi alanlardaki yoksul mahallelerden gelenler ve marjinal gruplar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Park, 1980'lerden 2005'e kadar çokça kullanılan buz pateni, yüzme, deniz bisikleti ve sandallarla, orta sınıfın eğlence mekânları olan gazinoları, kültürel ve eğitim faaliyet alanları gibi bazı özgün işlevlerini kaybetmiştir (Mimdap, 2009b). 1994 yerel seçimlerini kazanarak Büyükşehir Belediyesi yönetimine gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), yeşil devrimin sembolü Gençlik Parkı'na yeterince bakım-onarım yapmamıştır (Mimdap, 2009b). Eskimeye, köhneleşmeye bırakılan, zaman içerisinde, alt gelir gruplarının, gecekondu sakinlerinin, işsizlerin, evsizlerin ve daha çok erkeklerin kullandığı bir park haline gelmiştir. Parkta, kökleri arabesk kültürüne dayanan yeni bir eğlence kültürü hâkim olmuştur (Demir, 2006). Bu dönemde, Park, daha az modern ve Batılı hâle gelirken, yine laik özelliklerini korumuştur. Parkın köhne, demode ve güvensiz imajı, orta ve üst gelir gruplarını parktan uzaklaştırmıştır. 1990'ların sonlarına gelindiğinde, orta ve üst gelir grupları açısından bakıldığında, Gençlik Parkı'nın daha az kapsayıcı ve demokratik bir kamusal alana dönüştüğü ve eski orta ve üst gelirli kullanıcıları için ise, mekân bağlılığı veya süreklilik duygusu yaratan veya sosyal birlik ve uyumu artıran bir kamusal alan olmaktan çok uzak olduğu eski kullanıcılarla yapılan görüşmeler aracılığıyla tespit edilmiştir:

1990'larda pek gitmemeye başladık. Eski keyfi kalmadı, parkın. Parkta arabesk müzikler çalınıyordu. Eski nezh halinden eser kalmamıştı. İçinden geçerken genç kızlar korkardı, erkekler çok laf atardı, tekin bir yer olmaktan çıkmıştı. (63 yaşında, eski bir park kullanıcısı, kadın, 2014)

Lunaparkın eski hâli yoktu. Elinde sigara dolaşan bir sürü işsiz adam, gecekondu gidenlerle doluydu. Parka gitmemeye başladık biz, o zaman. (71 yaşında, emekli, eski bir park kullanıcısı, erkek, 2014)

Bu dönemde, Gençlik Parkı bir önceki dönemlere ait özgün kimlik özelliklerini ve bu özellikler için gelen eski kullanıcılarını kaybettiğini; buna karşılık, alt gelir grupları, gecekondu sakinleri, işsizler gibi 'yeni kullanıcıları' açısından daha kapsayıcı ve demokratik bir park haline gelmiştir.

5.4. 2005–2025 arası dönem: Post-modern Ankara'nın 'Yepyeni Gençlik Parkı'

Uzun bir süre bakımsız ve sahihsiz bırakılan Gençlik Parkı'nı, 2005 yılında AKP'li Büyükşehir Belediyesi yenileme kararı vermiştir. Tarihi kimliğine zarar vermeden 'modern bir çehre' yaratarak Gençlik Parkı'nı daha nitelikli bir parka dönüştürmeyi amaçladıklarını ifade eden mimar Öner Tokcan'ın yenileme projesi doğrultusunda park yenilenmiş ve 30 Ağustos 2009'da yeniden kullanıma açılmıştır (Mimdap, 2009a; 2009b) (Şekil 4, 7).

Yenileme projesi, parkın köhneleşmiş görünümünü değiştirerek, Gençlik Parkı'nı estetik açıdan etkileyici bir kamusal alan haline getirmiş ve parktaki güvenlik önlemleri artırılmıştır. Gece aydınlatmasının iyileştirilmesi ve gece-gündüz güvenlik görevlileri ve kameralarla parkın izlenmesi, parkı güvenli bir kamusal mekân haline getirmiştir (Şekil 8). Yapılan düzenlemeyle, parka girişler ücretsiz hâle getirilmiş; lunapark alanı genişletilmiş; kültür, eğitim, eğlenme ve dinlenme işlevleri yenilenmiş; uygun fiyata ayaküstü yemek yenecek ve alkolsüz içecek servisi yapan yeni kafeler ve büfeler açılmıştır. Mevcut tasarımı, parkın ticari alanlarını artırmıştır. Parktaki kafelerin ve restoranların, lunaparktaki eğlence mekânlarının bilet fiyatlarının uygun olması, Gençlik Parkı'na her kesimden insanın rahatlıkla gelebilmesini ve içindeki hizmetlerden yararlanmasına olanak sağlamıştır. Bu yeni planlama, tasarım ve yönetim politikaları, parkı, kullanıcıları için daha konforlu, çekici ve güvenli hâle getirirken, parkın ekonomik canlılığını geri kazandırarak, parkın kapsayıcı ve demokratik kimliğini güçlendirmiştir (Memlük, 2012; Akkar Ercan ve Memlük, 2015).

Gençlik Parkı, parkın yakın çevresinden herkesin yürüyerek erişebildiği bir parktır. Bununla birlikte, 1980 sonrası hızla yayılarak büyüyen Ankara'da, Gençlik Parkı'na kentin farklı bölgelerinden yürüyerek ulaşmak mümkün değildir. Buna karşılık, şehrin birçok farklı bölgesinden toplu taşıma ve özel araçla parka rahatlıkla ulaşmak mümkündür. Belirli bir ücret karşılığında parkın farklı yerlerinde bulunan yeraltı ve yer üstü otoparklar sayesinde özel araç kullanıcıları parka rahatlıkla erişebilmektedir. Bu anlamda, parkın hem yürünerek, hem toplu taşıma ve özel araçla erişebilirliği çok yüksektir.

Gençlik Parkı'nda, spor etkinlikleri dışında, park tüm eski etkinliklere olanak sağlamaktadır. 2012 yılında yapılan anket sonuçlarına göre, ziyaretçiler, Gençlik Parkı'na en çok dinlenmek ve rahatlamak (%65,2), açık havada dolaşmak (%64,9), eğlenmek (%64,4), arkadaş ve tanıdıklarla buluşmak (%53,4) ve kafelerde vakit geçirmek (%37,6) için gelmektedir. Buna karşılık, park kullanıcılarının yalnızca %18,6'sı kültürel ve eğitim etkinlikleri ve gençlik merkezini ziyaret etmek için gelmektedir (Memlük, 2012). 2018 yılında, Gençlik Parkı üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, parka gelenlerin %16,1'i parka erişimin rahat ve kolay olduğu, %15,6'sı arkadaşlarıyla ve %7'si aileyle vakit geçirebildiği, %13,2'si açık havada dolaşabildiği ve doğada vakit geçirebildiği, %7,2'si fiziksel veya ruhsal olarak dinlenebildiği, %7'si parkın büyük olduğu, %6'sı parkı sevdiği, %4,5'u spor yapabildiği, %4,6'sı

Şekil 7. 2005 Yenileme Projesi'ne göre Gençlik Parkı'nın fiziksel çevre ve etkinlikleri (Google Haritalar).

Şekil 8. Gençlik Parkı'nın yenilenmesinden sonra artırılan güvenlik önlemleri: Parkın çeşitli yerlerine konulan güvenlik kameraları, parkta sürekli gezen güvenlik görevlileri ve Ulus meydanı tarafındaki karakol (Akkar Ercan, 2012; 2013).

farklı etkinlik olanakları, %3,3'ü piknik yapabildiği ve %3,9'u çocuk oyun alanları için parka gelmektedir (Önal ve Sağır, 2018). Buna karşılık, %1'i sanatsal aktivitelere katılım ve %1,7'si kitap okumak için geldiğini belirtmiştir (Önal ve Sağır, 2018). 2021'de yapılan bir başka araştırmaya göre, park kullanıcılarının %51'i ailesiyle, %44'ü arkadaşlarıyla gelmektedir; kullanıcıların %34'ü dinlenmek, doğada vakit geçirmek, %25'i aile ve arkadaşlarla vakit geçirmek, %17'si bir şeyler yemek veya içmek, %13'ü lunaparka gitmek, %16'sı parktaki oyun alanlarını kullanmak, %13'ü çimlerde oturmak ve %10'u yürüyüş yapmak için kullanmaktadır (Dizdaroğlu, 2022). 2012'den bugüne yapılan kullanıcı anketlerinden görüleceği gibi, yeni Gençlik Parkı, ağırlıklı olarak eğlence, dinlenme, sosyalleşme ve tüketim amacıyla kullanılırken, en az kültürel ve eğitim amaçlı etkinlikler için tercih edilmektedir.

2005–2009 yılları arasında yapılan yenileme projesi, Gençlik Parkı'nın erken Cumhuriyet dönemine ait özgün özelliklerini, sembollerini ve kültürel miras değerlerini değiştirmiştir. 'Modern' bir park inşa edilirken, Gençlik Parkı, fiziksel ve sembolik olarak tamamen yenilenmiş; parkın kitlesel kimliği, yerel yönetimin hayal ettiği toplumu geliştirmek amacıyla yeniden şekillendirilmiştir. Yenileme projesi, küresel ile yerel, İslami ile modern simgeleri bir arada kullanan post-modern bir mekân üretirken, Gençlik Parkı'na yepyeni bir park kimliği üretmiştir. Çağlayanlı küçük havuzlar, fıskiyeli ve ışıklı hâle dönüştürülmüş; Göl'ün üzerindeki yaya köprüsünün özgün tasarımı değiştirilmiş; Göl'ün tasarımı ve işlevi değiştirilerek, aydınlatma ve su gösterilerinin yapılabileceği bir gösteri sahnesi haline getirilmiştir. Göl'ün batı ve doğu uçlarına Cumhuriyet Meydanı ve Park Meydanı adları

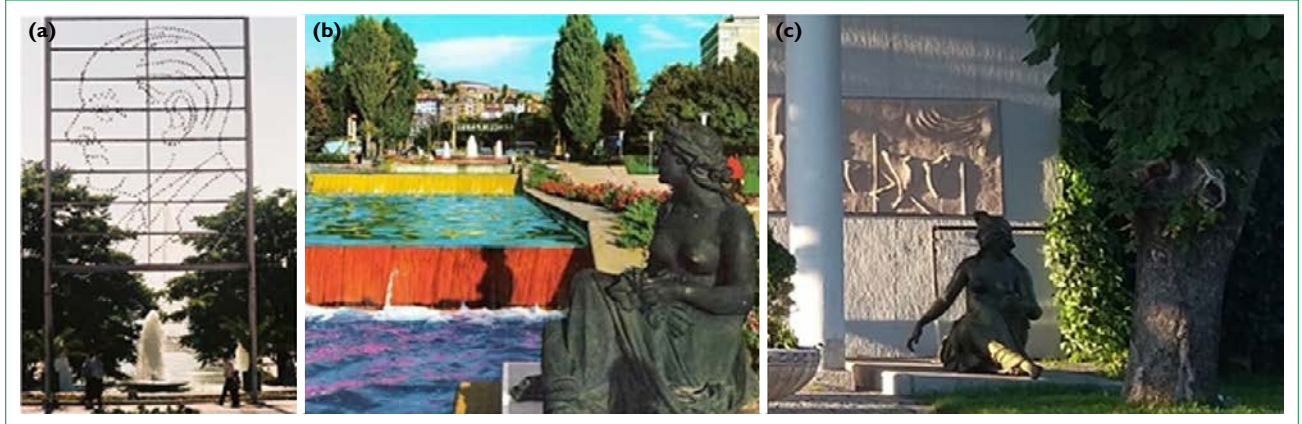
Şekil 9. Gençlik Parkı'nın Ulus meydanı tarafındaki giriş kapısını tanımlayan eski mütevazı bilet gişesine (a) karşılık parkın yenilenmesiyle yapılan yeni anıtsal kapısı (b) (Akkar Ercan, 2015).

Şekil 10. Gençlik Parkı'nın Ankara Garı tarafındaki kapısına inşa edilen yeni anıtsal kapı (a) ve parkın içindeki Cumhuriyet Meydanı'na konulan yeni heykel (b) (Akkar Ercan, 2013).

verilen iki meydan eklenerek, Göl'ün özgün formu değiştirilmiştir. Parkın tüm girişlerine tasarlanan yeni anıtsal kapılar ve Cumhuriyet Meydanı'na eklenen sanat eserleri, parkın yeni kimliğini oluşturan diğer öğelerdir (Şekil 9, 10). Mini trenin rayları, parkın Ulus girişindeki Atatürk panosu, Romalı kız ve erkek heykelleri, parkın özgün çiçeklikleri gibi kültürel miras değeri taşıyan ve parka kimliğini veren simgesel değerler kaldırılmış veya yerleri değiştirilmiştir (Şekil 11). Parktaki ağaçların bir kısmı kesilmiştir. 1640–1712 yılları arasında yaşamış Türk klasik müziği ustası Osmanlı müzisyeni Buhurizade Mustafa İtri'nin heykeli, yeni Avrupa Birliği ormanını sembolize eden heykel gibi parkın özgün kimliğini değiştirici yeni semboller eklenmiştir (Şekil 12). Göl kenarındaki eski çay bahçeleri, gazinolar ve lokantalar yıkılmış (Şekil 13); Göl'den uzak şekilde yerleştirilen, cam cepheli yeni kafeler açılarak, kafe kültürü teşvik edilmiştir. Yeni kafelerin bahçelerine deniz kıyısı ortamı izlenimi veren beyaz ters koni veya

yelken şeklindeki gölgelikler yerleştirilmiştir (Şekil 14). Osmanlıca “şehrin yıldızı” anlamına gelen *Şehr-i Ahter* ismiyle anılan eski Göl Köşkü restore edilerek düğün salonu olarak kullanılmaya başlanmıştır (Şekil 15). Parkın özgün özelliği olan açık hava tiyatrosunun yerini tiyatro binası almış; modern bir mimari tarzıyla yeni kültür merkezi ve tiyatro binası inşa edilmiştir. Parkın Ulus tarafından girilen özgün, modernist tarzda tasarlanmış, mütevazı görünümlü kapısının yanına, onunla zıtlık sergileyen, Selçuklu tarzı dekorasyonunun modern yorumu olarak tanımlanabilecek büyük bir park kapısı inşa edilmiştir (Mimdap, 2009a) (Şekil 9). Tüm bu değişiklikler, Gençlik Parkı'nın erken Cumhuriyet dönemine ait kitlesel kimliğini ve bu kimliğe ilişkili kamusal kimliklerin kaybolmasına neden olmuştur. Bu kimlik değişimi, parkın kullanıcıları için yere bağlanma, ait hissetme ve yerle birlikte süreklilik duygusu yaratma, sosyal birlik ve uyumu güçlendirmeye yönelik kamusal imgeler yaratma kapasitesini azaltmıştır.

Şekil 11. Gençlik Parkı'nın Ulus Meydanı girişinde bulunan eski Atatürk heykeli (a), bu girişten başlayarak Göle doğru inen havuz başında Romalı kız heykeli (b), heykelin yeni yeri olan park İdari Binası'nın önü. (Suvanki, 2012 (a); Soyak, tarihsiz (b); Akkar Ercan, 2015 (c)).

Şekil 12. Gençlik Parkı'ndaki yeni kafeler ve restoranların bahçelerindeki gölgelikler (Kaynak: Akkar Ercan, 2013).

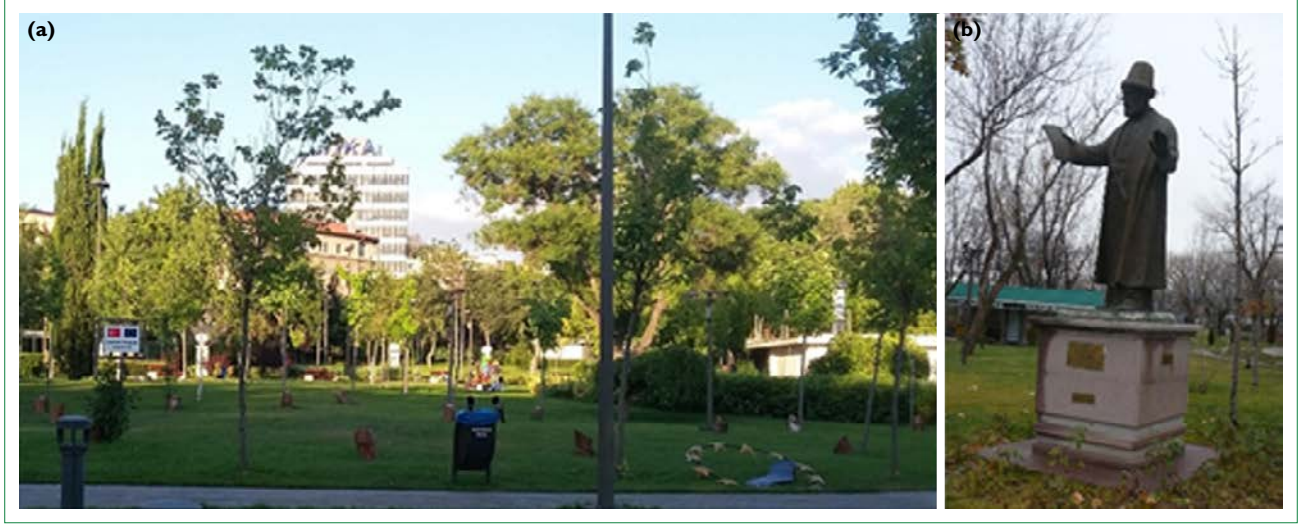
Şekil 13. Gençlik Parkı'nda genişletilen yaya yolları ve oturma alanları (Akkar Ercan, 2013).

2005–2019 arasındaki dönemde, AKP'li Büyükşehir Belediyesi, muhafazakâr kesimlerin içki tüketimini rahatsız edici görmesi nedeniyle, Gençlik Parkı'ndaki kafelerde alkollü içki

servisi yasaklanmıştır. Bu yeni düzenleme, bu tür yeme-içme tercihleri olan laik toplumsal grupların Park'tan dışlanmasına yol açmıştır. Aynı dönemde, Gençlik Parkı'nda ulusal bayram-

Şekil 14. 'Şehr-i Ahter' ismiyle yeniden açılan eski Göl Gazinosu (Kaynak: Akkar Ercan, 2012).

Şekil 15. Avrupa Birliği ormanı olarak tasarlanan alan (a) ve Osmanlı müzisyeni Buhurizade Mustafa İtri'nin heykeli (b) (Kaynak: Akkar Ercan, 2015).

lardan ziyade, özellikle dini bayramların kutlandığı bir kamusal alan haline gelmiştir. Bazı özel gece ve günlerde, özellikle dini bayramlarda düzenlenen halk konserleri, toplumun çoğunlukla muhafazakâr kesimlerine hitap etmektedir. AKP'li Büyükşehir Belediyesi'nin park kullanıcılarının inancına ve yaşam tarzına dayalı yeni bir kimlik tasvir eden politikaları nedeniyle parkın kapsayıcı ve demokratik kimliği olumsuz yönde etkilenebilir. Bazı muhafazakâr gruplar için parkın kapsayıcı kimliği gelişirken, kamusal alanın laik karakterinden ödün verilmiştir. Yeni sembolleri, etkinlik alanları ve yönetimiyle, 'yepyeni' bir Gençlik Parkı yaratılırken, park, belirli bir grubun toplumsal ağlarını güçlendiren, Cumhuriyet'in erken döneminde inşa edilen kültürel mirası, parkın kamusal kimliğini, kapsayıcı ve demokratik mekân olma özelliklerini zayıflatan bir kimliğe bürünmesine neden olmuştur. Bu yeni kimlik, eski kullanıcılarına, Ankara'nın laik kesimlerine ve 'yeni' orta sınıfa hitap etmemektedir. Parkın eski kullanıcılarıyla yapılan görüşmelerde, parka sıklıkla giden insanların eski Gençlik Parkı'na dair anılarını canlandıracak mekânsal sembolleri bulamadıklarını, bu nedenle artık parkı ziyaret etmedikleri tespit edilmiştir:

Cumhuriyetin simgesiydi. Park bizim için modernleşmenin ve demokratikleşmenin, dayanışma ve beraberliğin, eşitliğin simgesiydi. İlk yıllarından geriye hiçbir şey kalmadı... (76 yaşında, park kullanıcısı, erkek, 2014)

Eski muhteşem günlerine yakışan uygun tipte insan olmadığı için Gençlik Parkı'na gitmiyorum. Artık burası polisle dolu. Park polis karakolu haline geldi, bu yüzden orada kendimi rahat hissetmiyorum. (64 yaşında, park kullanıcısı, kadın, 2014)

Eski Gençlik Parkı değil. Kalabalıklaşıyor; yeşil alanlar daha küçülüyor. Göl eski göl değil; düzgün çay evleri ve gazonlar yok. Artık oraya gitmiyorum. (59 yaşında, park kullanıcısı, erkek, 2014)

Bir parka benzemiyor; kafelerle dolu birkaç yeşil alan ve kalabalık... Kalabalık bir beton parkta oturmayı tercih etmiyorum. Ayrıca, parktaki insan profilini de beğenmiyorum. (28 yaşında, park kullanıcısı, erkek, 2014)

Gençlik Parkı'nın yenilenmesi sonrası kimlik değişimi, parkın kullanıcı gözünde zihinsel imgesini değiştirmiş ve parkın toplumun süreklilik duygularını güçlendirme kapasitesini eski kullanıcıları için zayıflatmıştır (Akkar Ercan, 2016a; Uludağ ve Aycı, 2016). 2014 yılında Ankara'nın tüm ilçelerinden 731 kişiyle yapılan bir ankete göre, Ankara'nın kamusal kimliğini oluşturan en önemli yerlerin, erken Cumhuriyet dönemine ait binaların, anıtların ve kent parklarının olduğu bulunmuş; buna karşılık, bu yerler arasında Gençlik Parkı on sekizinci sırayı almıştır (Eraydın, 2014). 2012 yılında yapılan bir başka araştırmada, Gençlik Parkı'nın ağırlıklı olarak 18–45 yaş arası (%76,1), ilkokul ve lise mezunu (%65,3) ve düşük ve düşük-orta gelirli vatandaşlara (%90,6) hizmet verdiği bulunmuştur (Akkar Ercan ve Memlük, 2015). Parkı kullanan kadın kullanıcılar (%52,2) erkek kullanıcılara (%47,8) göre daha fazladır (Akkar Ercan ve Memlük, 2015). Park üzerinde daha sonraki yıllarda yapılan araştırmalarda da, benzer sonuçlar tekrarlanmıştır (Önal ve Sağır, 2018; Dizdaroğlu, 2022). Sonuç olarak, AKP'li Büyükşehir Belediyesi döneminde geliştirilen yeni tasarımı, sembolleri ve yönetimiyle, daha az laik, modern ve Batı tarzı özelliklere sahip 'yepyeni' bir kimlikle Ankaralıları hizmet veren Gençlik Parkı, eski kullanıcıları ve 'yeni' orta sınıf için daha az kapsayıcı ve demokratik bir kamusal alan haline gelirken, düşük ve orta gelirli ve muhafazakâr topluluklar için daha kapsayıcı ve demokratik bir park haline gelmiştir.

2005 sonrası, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Gençlik Parkı hakkında yüksek maliyetli bir projenin yapılıp yapılmaması konusunda karar alırken, 2010 yılında bir kamuoyu araştırması yapmış ve parka 2,7 milyon dolarlık³ bir aydınlatma ve su gösteri projesinin uygulanması yönündeki olumlu anket sonuçlarını kamuoyuyla paylaşmıştır (Cumhuriyet Ankara, 2010). Yerel yönetimlerin kamusal alanlara yönelik projeleri geliştirirken katılımcı bir yaklaşım izlemesi, toplumun özgün gördüğü ve içselleştirdiği ortak değerleri ortaya çıkarmak, yerel demokrasiyi geliştirmek ve toplumda yer aidiyeti duygusunu yaratmak için önemlidir. Ancak, kamusal alanların tasarımına yönelik bu tür pahalı projeleri meşrulaştırmak amacıyla halk katılımını sağlamaya çalışmak, kamu yararına değildir. Farklı dönemlerde, Gençlik Parkı'nın bazı önemli mekânsal sembolleri, parktan kaldırılmıştır. Buna karşı bazı CHP milletvekillerinin ve Mimarlar Odası gibi sivil toplum kuruluşlarının itirazda bulunmuştur; ancak Büyükşehir Belediyesi, bu itirazları dikkate almamıştır (Cumhuriyet Ankara, 2009; 2010; Mimdap 2009b, 2009c). 1994–2019 yılları arasında AKP'li Büyükşehir Belediyesi'nin karar alma süreçlerinde otoriter ve merkezîyetçi bir tutum takınması, Gençlik Parkı'nın demokratik ve kapsayıcı kitlesel kimliğini zayıflatan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

2019–2025 yılları arası CHP'li Ankara Büyükşehir Belediyesi, Gençlik Parkı'nın kimliğinin eski haline dönüştürülmesi yönelik çalışmalar yapmıştır. Gençlik Parkı'nın eski kimliğini temsil

eden Ulus girişindeki Atatürk panosu eski yerine yerleştirilmiş, parka en son dönemde eklenen Avrupa Birliği ormanını sembolize eden heykel kaldırılmış; parkın tarihini ve Jansen Planı'ndaki yeşil alan kararlarını anlatan panolar konulmuştur (Şekil 16). *Şehr-i Ahter* ismiyle açılan düğün ve balo salonu, *Gençlik Parkı 100. Yıl Nikah Salonu* olarak adlandırılmış, böylece nikah salonunun 1970–1990 yılları arasındaki kullanımına geri döndürülmüş; parkın yönetim binasının önündeki Romalı kız ve erkek heykelleri tümüyle kaldırılmıştır (Şekil 16). Göl kenarına piknik masaları eklenerek, insanların eskisi gibi havuz kenarında vakit geçirebilecekleri sosyal alanlar yaratılmıştır (Şekil 17). Parkın Ulus girişi tarafında önceden kafe olarak düzenlenmiş bir alan Ankara Kent Konseyinin katkılarıyla yeniden düzenlenmiş; bina önündeki açık alana ahşap platformlarla bir sahne ve oturma alanları haline getirilmiş ve alana ahşap çiçek rafları eklenmiştir (Şekil 18). Parktaki çocuk oyun alanları artırılmış, eskisi gibi parkın doğal yeşil alan özelliğini ve eğlence, dinlenme ve sosyalleşme sağlayan bir kamusal alan kimliği ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Parkın bazı bölümleri Atatürk resimleri ve Türk bayrağı flamalarıyla süslenmiş; birçok bölgesine dönüşüm çöp kutuları eklenmiş, doğal bitki örtüsünün bakımına ve gelişmesine özen gösterilmektedir (Şekil 17). Temiz ve bakımlı bir kamusal alan olarak, doğal ve estetik özellikleri ve lunapark gibi eğlence mekânlarıyla Gençlik Parkı'nın geçmişteki kimlik özelliklerine kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Parkın her yerinde bedava internet hizmeti verilmektedir. Parkın birçok hizmet binası, farklı kamusal hizmetlerin kullanımı için tahsis edilmiştir. Parkta, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür ve Sosyal İşleri Dairesi Turizm Şubesi, Peyzaj Bölge Şefliği, İnovatif Teknoloji ve Bilim A.Ş., Lidar İstasyonu, meşid ve Turizm Danışma Bürosu, Ankara Afet Koordinasyon Merkezi (AKOM) bulunmaktadır.

2023 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi, Gençlik Parkı Kültür Merkezi, Şehir Tiyatroları ve Gençlik Merkezi binalarında kapsamlı tadilatlar yapmış, Gençlik Parkı'nın toplumun eğitimine katkı sağlayan ve kültür ve sanatı toplumla buluşturan bir kamusal mekân olmasına yönelik birçok etkinlik düzenlemektedir. Kültür Merkezi ve Şehir Tiyatroları'nda farklı kesimlere hitap edecek müzik konserleri, tiyatro ve opera etkinlik alanı olarak işletilmektedir. Türk sanat, halk ve tasavvuf müziği gibi müzikler yanında, Türkçe pop ve rock müziği gibi müzikler yapan sanatçıların konserleri, opera gibi Batı tarzı klasik müzik konserleri, farklı yaş gruplarına yönelik uygun bilet fiyatlarıyla tiyatro gösterilerinin yapıldığı bir alan haline getirilmiştir (ABB, 2025). Ayrıca, parkın Ulus girişi tarafında, havuz önündeki yeni meydana (Park Meydanı) ara ara halka açık konserler düzenlenmektedir. 2019'dan itibaren, farklı gelir, yaş ve cinsiyet gruplarını kapsayıcı etkinliklerin çeşitlendirilmesi, parkın toplumsal kapsayıcı ve demokratik kimliğini güçlendiren, parkın toplumun farklı kesimlerini birleştirici ve eğitici rollerini güçlendiren yönetim politikaları olarak gösterilebilir. Gençlik Merkezi, 30 Kasım 2024'te *Gençlik Akademi Ulus* adıyla yeniden açılmış; içinde

³ Türkiye Merkez Bankası'nın döviz kurlarına göre, 4 Ocak 2010'da, 1 Amerikan Doları 1.48 TL'dir.

Şekil 16. Atatürk panosunun Gençlik Parkı'nın Ulus girişine tekrar yerleştirilmesi (a), parkın tarihini anlatan yeni panoların eklenmesi (b), parkın yeni tabelandırımları (c), Gençlik Parkı 100. Yıl Nikah Salonu (d), Romalı kız ve erkek heykellerinin kaldırıldığı eski yönetim binasının (yeni Ankara AKOM) önü (e) (Akkar Ercan, 2025).

öğrenciler ve üniversite öğretim üyeleri için bireysel ve ortak çalışma alanlarının, müzik ve resim atölyelerinin, sergi alanlarının, spor etkinlik alanlarının (yoga, pilates, ücretsiz masa tenisi, Bilardo, langirt) ve kafeteryanın bulunduğu bir alan haline getirilmiştir (Şekil 18). Günlük 15–35 yaş arasında 500–600 orta öğretim ve üniversite öğrencisinin yararlandığı bu merkez, Gençlik Parkı'nın eğitim, kültür ve spor faaliyetlerini barındıran bir park olarak kimliğini güçlendiren bir unsur olmuştur.

Yönlendirme tabelalarının yenilenmesi ile birlikte yayalar için parkın erişilebilirliği artırılmıştır (Şekil 16). Hâlen, Gençlik Parkı, büyükşehir belediyesinin özel güvenlik sistemleriyle kontrol edilen güvenli ve kontrollü bir kamusal alandır. Bununla birlikte, parkta hâlâ plastik yapı malzemeleriyle yapılmış, çirkin ve ucuz görünen birçok büfe, parkın güzelliğini bozmaktadır (Şekil 19). Sonuç olarak, CHP'li Büyükşehir Belediye yönetimi, 2019'dan sonra, Gençlik Parkı'nın tasarımına yönelik ufak müdahalelerle ve parkın eski dönemlerdeki özgün kamusal kimliğini anımsattıran yönetim politikalarıyla, Gençlik Parkı'nın kapsayıcı, demokratik, modern, Batılı, laik kimliğini güçlendirmeye çalışarak, parkın özgün kamusal kimliğinin gelecek nesillere aktarılması amaçlandığı görülmektedir.⁴

6. Sonuç

Çağdaş şehirlerin tarihi kamusal mekânlarındaki yer kimliği konusuna odaklanan bu araştırma, Gençlik Parkı'nın kimliğinin küresel ve yerel bağlamların etkisinde değiştiğini göstermeyi amaçlamıştır. Her tarihsel dönemde, mekânsal, siyasal-ekonomik ve tarihsel bağlamlarla ilişkili olarak parkın fiziksel çevresinin, içinde yer alan etkinliklerin ve parka verilen anlamların, dolayısıyla parkın kimliğinin değiştiği görülmektedir. 1923'ten itibaren dört döneme dair yapılan incelemede, Gençlik Parkı'nın her yenilenmesinde, parkın özgün kültürel ve tarihi değerlerinin, sembollerinin ve kamusal kimliğinin erozyona uğradığı ve yeni sembol ve anlamlarla kimliğinin belirli düzeylerde değiştiği görülmektedir. Ancak, 2005'e kadar yapılan planlama, tasarım ve yönetim müdahalelerinden farklı olarak, 2005 sonrası yenileme projesi ve 2005–2019 yılları arasında parka yönelik yönetim politikaları, Gençlik Parkı'nın özgün kimliğinin tamamen değişmesine neden olmuştur. Yaratıcı bir yıkım süreci sonucu, parka yepyeni bir kimlik inşa edilmiş; özgün yapı çevrenin fiziki özellikleri ve sembolleri, parkın sunduğu hizmet ve etkinlikler, dolayısıyla, parkın kamusal kimliği önemli ölçüde değişmiştir. Bir başka deyişle, parka özgün, değişmesi gereken kimlik özellikleri ve değerleri değiştirilmiştir.

⁴ 2019–2025 yılları arasında CHP'li Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Gençlik Park'ta yaptığı yeni mekânsal ve yönetim düzenlemelerine yönelik kullanıcı anketleri yapılmadığı için, kullanıcı tipleri, kullanıcıların parkı ne amaçla kullandığı, parkın kimliğinin nasıl algılandıkları açısından detaylı değerlendirme bu araştırma kapsamında yapılamamıştır.

Şekil 17. Gençlik Parkı'na yapılan yeni sahne ve oturma alanları (a), Atatürk resimleri, ve Türk bayrakları ve Ankara Büyükşehir Belediyesi flamalarıyla süslenmiş Ankara Şehir Tiyatroları ve Kent Orkestrası binası (b), parka yeni eklenen dönüşüm çöp kutuları (c), Göl kenarındaki piknik masaları ve parkın temizlik ve peyzaj bakım hizmetleri (d) (Akkar Ercan, 2025).

2019–2025 yılları arasında, parkın tasarımı ve yönetimiyle ilgili müdahaleler, Gençlik Parkı'nın kapsayıcı, demokratik, laik, modern ve Batılı kimliğini hatırlatmaya ve özellikle sanat, kültür ve eğitim alanlarında yaratıcı endüstrilerin geliştirilmesine yönelik müdahalelerden olarak değerlendirilebilir.

Gençlik Parkı, 100 yıllık Cumhuriyet tarihinde ne mummylanarak bir müze haline getirilmiş; ne yıkılarak tamamen ortadan kaldırılmış, ne de kültürel miras değerleri ticarileştirilmiş ve metalaştırılmıştır. Ama, sahip olduğu değerler kimi dönemlerde değersizleştirilmiş ve ulusal ve yerel düzeyde toplumun farklı grupları arasındaki değer sistemlerinin çatışma odağı haline gelerek, özgün kimlik özellikleri yok edilmiş; yepyeni bir kimlikle Ankara'nın yeni yüzünde toplumun karşısına çıkartılmıştır. Parkın bu yeniden yaratılışında toplumu dışlayan, merkezietçi ve hiyerarşik planlama yaklaşımı önemli bir rol oynamıştır. Buna karşılık, 2019 yılından itibaren, parkın özgün kimliğine ait kapsayıcı, demokratik, modern, Batılı ve laik kimliğini güçlendirici kültürel, eğitim, toplumsal, eğlence ve spor amaçlı etkinliklerin artırılması, parkın kimliğinin değişirken de-

ğişmemesi gereken değerlerini ve özgün özelliklerinin nasıl korunabileceğine ve geliştirilebileceğine dair ipuçları vermektedir.

Gençlik Parkı'nın tarihsel olarak kimlik değişimine yönelik incelemeden çıkartılacak bir diğer sonuç, parkın tasarımı ve yönetim süreçlerine katılım ve yönetişimiyle ilgilidir. İncelenen tarihi dönemlerin hiçbirinde, parkın tasarımı, yönetimi ve kullanımıyla ilgili kararlarda katılımcı planlama yaklaşımı benimsenmemiştir. Bu durum, parkın kapsayıcı ve demokratik kimliğini zayıflatan bir faktördür. Dört farklı dönem içerisinde, parkın kapsayıcı ve demokratik kamusal kimliği açısından en güçlü olduğu dönem, erken Cumhuriyet dönemidir. 1923–1950 dönemi, diğer dönemlerle karşılaştırıldığında, farklı toplumsal kesimlerin rahatlıkla parka ulaştığı ve hiçbir mekânsal, toplumsal veya ekonomik sınır olmaksızın parkı kullanabildiği tek dönemdir.

Gençlik Parkı'nın kimliğinin 100 yıllık evrilme öyküsü, geleceğe yönelik dersler çıkarmamız açısından çok önemlidir. Gençlik Parkı'nın kimliğindeki değişim bağlamsal ve evrimsel bir perspektifte incelendiğinde, şehrin sadece bir çıktığı ya

Şekil 18. Gençlik Akademi Ulus binasının içi (Akkar Ercan, 2025).

Şekil 19. Parkın estetik niteliklerini bozan özensiz büfeler (Akkar Ercan, 2025).

da sonuçtan ibaret olmadığı ve sürekli bir oluşum içerisinde olduğunu göstermektedir. Gençlik Parkı örneği, ayrıca, yer kimliğinin, mekânsal, politik-ekonomik ve tarihsel bağlamlara dayalı olarak, birçok paydaşın veya aktörün karşılıklı etkileşimi sonucu, sürekli değişebilir ve evrilebilir olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, yer kimliğinin evrimi, çoklu bağlamlara, tarihsel oluşumlara ve kimi zaman savaş, doğal afetler gibi beklenmedik durumlara ve olaylara bağlıdır. Bu evrimsel süreç, her zaman bilinçli bir biçimde de oluşmayabilir. Gençlik Parkı özelinde görüldüğü gibi, mekânın kitlesel kimliği (modern, laik, Batılı, kapsayıcı ve demokratik kimlik özellikleri), mekânın zaman içerisinde sürekli sahip olması gereken özgün ve değişmez özellikleri ve değerleri-

dir. Zaman-mekân sürekliliği içerisinde, mekân var oldukça, mekânın bu özelliklerinin değişmemesi gerekir. Bu nedenle, mekânı şekillendirme gücü olanların tarihi ve kültürel değerlere ve alanlara müdahalelerinde bu özgün özellikleri ve olmazsa olmaz değerleri en üst düzeyde anlamaları gerekir. Yer kimliğine yapılacak müdahaleler, yerin kitlesel kimliğiyle beraber, bu alanların temsil ettiği ve toplumun üst düzeyde kıymet verdiği değerlerin, anlamların ve toplumsal hafızanın, dolayısıyla 'kamusal kimlikler'in, yok olmasına neden olabilir.

Gençlik Parkı'nın kimlik değişimine yönelik incelemeden çıkarılabilecek ikinci önemli konu, yer kimliğinin oldukça karmaşık -çoklu, birbiriyle ilişkili- süreçlerle ortaya çıktığıdır. Bununla

birlikte, her yerin kimliği ve oluşum biçimi tekildir ve kendine özgüdür. Gençlik Parkı'nın yer kimliğinin tarihsel olarak incelendiği bu araştırmada, küresel etkenlerin ötesinde, yer kimliğini değiştiren etkenler arasında yerel ve ulusal siyaset, ekonomik koşullar, kültürel ve toplumsal değişimler gibi yerel dinamiklerin çok önemli etkilerinin olduğu görülmektedir.

Üçüncü olarak, bu araştırma, kentsel veya kırsal alanlarda, tarihi, kültürel veya doğal miras alanlarının koruma uygulamalarında ekonomik ve sosyal faktörlerin yanı sıra, yerel ve küresel düzeydeki siyasi motivasyonların da oldukça etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Gençlik Parkı örneğinde görüldüğü gibi, yerel (veya merkezi) yönetimde iktidarda olan siyasi partiler, siyasi görüşlerine veya ideolojik duruşlarına dayanarak, yerlerin kitlesel kimliğini önemli ölçüde şekillendirme kapasitesine sahiptir. Dahası, neyin korunması gerektiği, ne ölçüde korunması gerektiği ve şehrin geçmişinin (veya yer kimliğinin) hangi yönlerinin korunması gerektiği konusundaki kararlar, ağırlıklı olarak iktidardaki siyasi kurumlar tarafından belirlenmektedir. Farklı siyasi ideolojiler arasındaki güç çatışmaları ve çekişmeler, çoğu zaman yer kimliğinin yok edilmesine yol açmaktadır. Halbuki, yer kimliğini oluşturan mimari ve çevresel sembollerin arkasında bir tarihsel anlatı bulunmaktadır. Bu sembollerin kaybolması veya yok edilmesi, tarihin bir bölümünü temsil eden ve toplumun kültürüne ve tarihine ait değerlerin, anlamların ortadan kaldırılmasına neden olur. Siyasi iktidarlar, mekânsal müdahalelerinde bu yüksek değerlere müdahale ettiklerinin bilinciyle daha duyarlı olmaları gerekir. Hatta yere dair müdahalelerin toplumun tüm kesimlerine açık, kolektif karar alma süreçleriyle kapsayıcı bir yönetim anlayışıyla yapılması kritik önem taşır. Bu sayede, kültürel mirasın korunması ve yer kimliğinin evrilmesi en demokratik ve kapsayıcı şekilde gerçekleşecektir. Burada ideal durum, yer kimliğinin değişmezlerini korumak ve yeniliklere uygun olarak, yeni değerlerin ve kimlik özelliklerinin oluşumuna imkân sağlamaktır. Bu yaklaşım, yer kimliğinin evrilerek gelişmesini ve sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

Kentsel miras alanlarını korumada topluluk temelli ve katılımı teşvik edici yaklaşımların benimsenmesi önem kazanmaktadır. Koruma planlarının hazırlanması ve uygulanmasında uzmanların yanı sıra, geniş yelpazede toplumsal grupların ve paydaşların katılımını sağlayacak demokratik ve kapsayıcı yönetim yöntemlerinin benimsenmesi ve uygulanması gereklidir. Bu yöntemler sayesinde, yer kimliğine ait değerlerin ve anlamların öğrenilmesi, yere karşı aidiyet hislerin artırılması ve yerin korunması gereken değerlerinin toplum tarafından sahip çıkılması mümkün olacaktır. Bu nedenle, planlamada yönetimi demokratik ve kapsayıcı kılaacak yenilikçi yöntemlerin ve iletişim yollarının bulunması, geliştirilmesi ve uygulanması kritik önem taşımaktadır.

Kentsel miras alanlarının korunarak geliştirilmesinde kültür endüstrilerinin yaratıcı gücünün ayrıca önemi bulunmaktadır. Kentlerin imajlarının geliştirilmesinde ve tarihi mekânların korunarak canlandırılmasında dikkatlice kullanılabilecek

kültür endüstrileri hem kültürel mirasın farklı kesimler tarafından sahiplenerek korunmasına, hem de geliştirilecek yenilikçi sektörlerle kentin ekonomik, kültürel, toplumsal, çevresel değerlerine katkı sağlayabilecektir. Burada kritik konu, yerel karar vericilerin, yerin kimliğini bozmadan geliştirilecek kültür endüstrilerinin hangi sektörler olacağına dair kararları özenle ve dikkatlice almaları ve bu kararları hayata geçirebilecek çoklu ortaklıkları dikkatli adımlarla planlayarak hayata geçirmeleridir.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The author declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: This research was supported by the funding from the European Union Seventh Framework Programme, funded by Planning, Urban Management and Heritage (PUMAH) [FP/2012-2016] under the grant agreement no. 295045.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, doğrudan insan katılımı ya da etik kurul onayı gerektiren nitelikte veri içermediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Bilgilendirilmiş onam: Araştırmaya katılan tüm bireyler, çalışmanın amacı ve kapsamı konusunda bilgilendirilmiş; etik ilkeler doğrultusunda gönüllü katılımları sağlanarak yazılı onamları alınmıştır.

Çıkar çatışması: Yazarın bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırma, Planlama, Kentsel Yönetim ve Miras (PUMAH) [FP/2012-2016] tarafından finanse edilen Avrupa Birliği Yedinci Çerçeve Programı'nın 295045 numaralı hibe sözleşmesi kapsamındaki finansmanı ile desteklenmiştir.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Akansel, C. (2009). *Revealing the values of a republican park: Gençlik Park de-ciphered in memory and as monument* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Akkan, M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye. *Planlama Dergisi*, 36, 29-38.
- Akkan Ercan, M. (2007). Public spaces of post-industrial cities and their changing roles. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 24(1), 115-137.
- Akkan Ercan, M. (2010). Searching for a balance between community needs and conservation in historic neighborhoods of Istanbul. *European Planning Studies*, 18(5), 833-859.
- Akkan Ercan, M. (2016a). Evolving' or 'lost' identity of a historic public space? The tale of Gençlik Park in Ankara. *Journal of Urban Design*, 22(4), 520-543.
- Akkan Ercan, M. (2016b). Tarihi ve kültürel miras alanlarında devingen ve evrimsel bir yer kimliği kavramsallaştırılması. *İdealkent*, 7(20), 720-745.
- Akkan Ercan, M. ve Memlük, N. O. (2015). More inclusive than before?: The tale of a historic urban park in Ankara, Turkey. *Urban Design International*, 20(3), 195-221.
- Altman, I. ve Low, S. (Ed.). (1992). *Place attachment*. Plenum Press.
- AlSayyad, N. (2001). Global norms and urban forms in the age of tourism, manufacturing heritage, consuming tradition. N. AlSayyad (Ed.), *Consuming tradition manufacturing heritage, global norms and urban forms in the age of tourism* içinde (ss.1-34). Routledge.
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities*. Verso.
- ABB (Ankara Büyükşehir Belediyesi) (2025). *Etkinlikler*. <https://www.ankara.bel.tr/etkinlikler/program> Erişim: 31.01.2025.
- Ashworth, G. J. ve Tunbridge J. E. (1990). *The tourist historic city*. Belhaven.
- Ashworth, G. J. ve Graham, B. (2005). *Senses of place: Senses of time*. Ashgate.
- Barker, C. ve Galasinski, D. (2001). *Cultural studies and discourse analysis: A dialogue on language and identity*. Sage.
- Bozdoğan, S. (1997). The predicament of modernism in Turkish architectural culture: An overview. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Ed.), *Rethinking modernity and national identity in Turkey* içinde (ss. 133-156). University of Washington.
- Bozdoğan, S. ve Kasaba, R. (1997). *Rethinking modernity and national identity in Turkey*. University of Washington.
- Butina Watson, G. ve Bentley, I. (2006). *Identity by design*. Architectural Press.
- Cantek Şenol, F. (2012). *Cumhuriyetin ütopyası: Ankara*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Carmona, M. (2014). The place-shaping continuum: A theory of urban design process. *Journal of Urban Design*, 19(1), 2-36.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T. ve Tiesdell, S. (2010). *Public places—Urban spaces* (2. Basım). Architectural Press.
- Cheshmehzangi, A. ve T. Heat (2012) Urban identities: Influences on socio-environmental values and spatial inter-relations. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 36, 253-264.
- Cohen, E. (1987). Authenticity and commoditization. *Annals of Tourism Research*, 15(3), 371-386.
- Cooke, P. (Ed.) (1989). *Localities*. Unwin Hyman.
- Cumhuriyet Ankara. (2009, 25 Eylül) Eski halinden eser kalmadı! *Yapi.com.tr*. http://www.yapi.com.tr/Haberler/eski-halinden-eser-kalmadi_72693.html
- Cumhuriyet Ankara. (2010, 10 Aralık). 6 milyona fiskeye dansı. *Yapi.com.tr*. http://www.yapi.com.tr/Haberler/6-milyona-fiskeye-dansi_84361.html
- Demir, E. (2005). Park kullanım kalıpları: Gençlik Parkı ziyaretçileri üzerine bir araştırma. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 3(14), 19-42.
- Demir, E. (2006). Toplumsal değişme süreci içinde Gençlik Parkı: Sosyolojik bir değerlendirme. *Planlama Dergisi*, 4, 69-77.
- Dizdaroğlu, D. (2022) Assessing women's satisfaction, safety and use in urban parks: A case study of Gençlik Park. Y. Aksoy ve E. Duyan (Ed.), *Contemporary issues in architecture and urban planning (architecture and exploration)* içinde (ss. 72-88). Dakam Yayınları.
- Eraydın, Z. (2014). *The global image of the city: Impacts of place branding on the image of Ankara* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- ESSnet-Culture. (2012). European statistical system network on culture. Final Report. European Union, Luxembourg.
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class: And how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. Basic Books.
- González, S. ve Healey, P. (2005). A sociological institutionalist approach to the study of innovation in governance capacity. *Urban Studies*, 42(11), 2055-2069.
- Gospodini, A. (2004). Urban morphology and place identity in European cities: Built heritage and innovative design. *Journal of Urban Design*, 9(2), 225-248.
- Gustafson, P. (2001). Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualisations. *Journal of Environmental Psychology*, 21(1), 5-16.
- Hague, C. (2005). Planning and place identity. C. Hague ve P. Jenkins (Ed.), *Place identity, participation and planning in Europe* içinde (ss. 3-19). Routledge.
- Hague, C. ve Jenkins, P. (Ed.) (2005). *Place identity, participation and planning in Europe*. Routledge.
- Hamdi, N. ve Goethert, R. (1997). *Action planning for cities: A guide to community practice*. John Wiley.
- Handal, J. (2006). Rebuilding city identity through history: The case of Bethlehem-Palestine, G. Butina Watson ve R. Zetter (Ed.), *Designing sustainable cities in the developing world* içinde (ss. 51-68). Ashgate.
- Hewison, R. (1987). *The heritage industry*. Methuen.
- Huigen, P. P. P. ve Meijering, L. (2005). Making places: A story of De Venen. G. J. Ashworth ve B. Graham (Ed.), *Senses of place: Senses of time* içinde (ss. 19-30). Ashgate.
- Jansen, H. (1933a). *Ankara Jugendpark Genç Türkler* [Çizim, 10.03.1933]. Architekturmuseum der Technischen Universität Berlin. <https://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?set=1&p=79&Daten=158156>
- Jansen, H. (1933b). *Ankara: Gençlik parkı, kahveden operaya bakış* [Çizim, 15.06.1933]. Architekturmuseum der Technischen Universität Berlin. <https://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?set=1&p=79&Daten=158339>
- Jansen, H. (1933c). *Ankara Genç Türkler* [Çizim, 10.03.1933]. Architekturmuseum der Technischen Universität Berlin. <https://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?set=1&p=79&Daten=158335>
- Jansen, H. (1937). *Ankara imar planı*. Alaeddin Kral Yayınevi.
- Kezer, Z. (2015). *Building modern Turkey: State, space and ideology in the early republic*. Pittsburgh Press.
- Kasaba, R. (1997). Kemalist certainties and modern ambiguities. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Ed.), *Rethinking modernity and national identity in Turkey* içinde (ss. 15-35). University of Washington.
- KEA European Affairs (2006). The economy of culture in Europe. European Commission, Brussels.
- Knox, P. ve Pinch, S. (2010). *Urban social geography: An introduction* (6. Basım). Prentice Hall.
- Kotler, P., Haider, D. ve Rein, I. (1993). *Marketing places*. Free Press.
- Lowenthal, D. (1985). *The past is a foreign country*. Cambridge Press.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. MIT Press.
- Lynch, K. (1972). *What time is this place?* MIT Press.
- Madanipour, A. (1996). *Design of urban space: An inquiry into a socio-spatial process*. Wiley and Sons.
- Massey, D. (1984). *Spatial divisions of labour: Social structures and geography of production*. Macmillan.
- Massey, D. (1995). The conceptualization of place. D. Massey ve P. Jess (Ed.), *A place in the World? Places, cultures and globalization* içinde (ss. 45-85). Oxford University Open University Press.

- Memlük, N. O. (2012). *Inclusivity of public space: Changing inclusivity of an urban park*. Gençlik Parkı, Ankara [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Memlük, Y. (2004). Yakın geçmişten geleceğe peyzaj oluşumları. 2. Peyzaj Mimarlığı Kongresi Bildiri kitabı içinde (ss. 188-197). Peyzaj Mimarları Odası.
- Mimdap. (2009a, 12 Şubat). *Gençlik Parkı baharla birlikte yaşama dönüyor*. <https://mimdap.org/haberler/genclik-parky-baharla-birlikte-yathama-donuyor/>
- Mimdap. (2009b, 2 Aralık). *Geçmişten günümüze Gençlik Parkı*. <https://mimdap.org/gozlem/gecmithten-gunumuze-genclik-parky/>
- Mimdap. (2009c, 2 Aralık). *Yeni Gençlik Parkı üzerine eleştiriler*. <https://mimdap.org/gozlem/gecmithten-gunumuze-genclik-parky/2/>
- Montgomery, J. (1995). The story of temple bar: Creating Dublin's cultural quarter. *Planning Practice & Research*, 10(2), 135-172.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius loci*. Rizzoli.
- Önal, S. ve Sağır, M. (2018) Ankara kent parklarının kullanımının belirlenmesi. *Ankara Araştırmaları*, 6(1), 77-90.
- Özdemir, A. (2009). Katılımcı kentli kimliğinin oluşumunda kamusal yeşil alanların rolü: Ankara kent parkları örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, (1), 144-153.
- Özer, M. N. (2005). Bir kültürel miras olarak Gençlik Parkı. *Planlama Dergisi*, 4, 16-25.
- Pratt, A. C. (2009). Cultural economy.: R. Kitchin ve N. (Ed.), *International encyclopedia of human geography* içinde (ss. 407-410). Elsevier.
- Procock, D. ve Hudson, R. (1978). *Images of the urban environment*. Macmillan.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K. ve Kaminoff, R. (1983). Place identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 57-83.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. Pion.
- Robinson, M. (2001). Tourism encounters: Inter- and intra-cultural conflicts and the world's largest industry. N. AlSayyad (Ed.), *Consuming tradition, manufacturing heritage: Global norms and urban forms in the age of tourism* içinde (ss. 34-68), Routledge.
- Rollero, C. ve De Piccoli, N. (2010) Place attachment, identification and environment perception: An empirical study. *Journal of Environmental Psychology*, 30(8), 198-205.
- Sarıaslan, Ü. (2008, 3 Haziran). Küçüklüğümüzün Gençlik Parkı'ndaki büyük köprüsü yıkıldı! *Kent ve Demiryolu*. <http://kentvedemiryolu.com/icerik.php?id=317>
- Scott, M. (2003) Strategic spatial planning and contested ruralities: insights from the republic of Ireland. *European Planning Studies*, 14(6), 811-829.
- Sepe, M. (2013). *Planning and place in the city*. Routledge.
- Speller, G. (2000). *A community in transition: A longitudinal study of place attachment and identity process in the context of an enforced relocation* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Surrey, Guildford.
- Soyak, A. (t.y.). *Panoramio*. <http://www.panoramio.com/user/1346054/tags/Gen%C3%A7lik%20park%C4%B1>. Erişim tarihi: 22 Temmuz 2015.
- Suvanki (2012). Gençlik Park. *Virtual Tourist*. <http://members.virtualtourist.com/m/p/m/1687a8/>. Erişim tarihi: 25 Aralık 2012.
- Tankut, G. (1993). *Bir başkentin imarı*. Anahtar Kitaplar.
- Throsby, D. (2008). The concentric circles model of the cultural industries. *Cultural Trends*, 17, 147-164.
- Türkoğlu Önge, S. (2007). Spatial representation of power: Making the urban space of Ankara in the early republican period. J. Osmond ve A. Cimdina (Ed.), *Power and culture: Identity, ideology, representation* içinde (ss. 71-94). PLUS-Pisa University Press.
- Ujang, N. B. (2010). Place attachment and continuity of urban place identity. *Asian Journal of Environment-Behaviour Studies*, 5, 61-76.
- Uludağ, Z. (1998). *The social construction of meaning in landscape architecture: A case study of Gençlik Parkı in Ankara* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Uludağ, Z. ve Aycı, H. (2016) Modernin güçlü sahnesi Cumhuriyet dönemin Ankara'sında kolektif belleğin inşası ve toplumsal unutmaya süreci. *İdeal-kent*, 7(20), 746-773.
- UNESCO-UIS. (2009). *The 2009 UNESCO framework for cultural statistics (FCS)*. UNESCO-UIS, Montreal.
- UNESCO-UIS. (2012). *Measuring the economic contribution of cultural industries: A review and assessment of current methodological approaches*. UNESCO-UIS, Montreal.
- Urry, J. (1990). *The tourist gaze: Leisure and travel in contemporary societies*. Sage.
- Uzuner, B. (1998). *Şehir romantizminin günlüğü*. Everest Yayınları.
- Wallwork, J. ve Dixon, J. A. (2004). Foxes, green fields and Britishness: on the rhetorical construction of place and national identity. *The British Journal of Social Psychology*, 43(1), 21-39.
- Yuen, B. (2005). Searching for place identity in Singapore. *Habitat International*, 29, 197-214.

EXTENDED ABSTRACT

Evolving 'Place Identity' of Ankara's Historical and Symbolic Public Space, Gençlik Park

 Müge Akkar Ercan

Department of City and Regional Planning, Middle East Technical University Faculty of Architecture, Ankara, Turkey

Since the 1980s, under the influence of globalization and neoliberal policies, cities have undergone economic, social, and spatial restructuring, resulting in significant changes in their place identities. While contemporary cities have acquired global identities through large-scale urban transformation projects, the local and unique characteristics of place identity have often been distorted, devalued, or even destroyed by certain spatial decisions. Amidst this transformation, cultural heritage sites have become central to the tensions between local and global identities, serving as arenas for political and economic struggles. Today, although the preservation of local identity enhances the entrepreneurial and competitive capacities of many cities in a globalized context, it has also led to the commodification, commercialization, and privatization of the features and components that constitute place identity—especially in cultural heritage areas.

Focusing on the issue of place identity in the cultural heritage sites of contemporary cities, this research explores the transformation of Gençlik Park, one of Ankara's historic and symbolic public spaces, through contextual and evolutionary perspectives. Drawing on Edward Relph's definition of place identity, the article first establishes a theoretical framework, proposing that place identity should be examined through three dimensions: the physical setting, the activities it supports, and the meanings attributed to it. Regarding place meanings, the article highlights the distinction between the 'public identities' and the 'mass identity' of places, as well as the difference between the 'intended messages' conveyed by designers and the 'received messages' perceived by daily users through their lived experiences.

Another critical dimension of the framework is the notion of change. Since change in urban spaces is inevitable, place identity evolves over time in relation to both local and global dynamics. This premise introduces two key aspects of place identity in the space-time continuum: contextual and evolutionary. The article thus argues that place identity is not static, but rather an evolving concept shaped by the spatial, political, economic, and historical contexts in which a space is situated.

Based on these theoretical premises, the research systematically examines the transformation of Gençlik Park's identity over the century-long history of the Turkish Republic. It focuses on four historically specific moments defined by Turkey's and Ankara's economic, political, social, and urban development contexts. Using historical analysis and a case study method, the article demonstrates how the Park's identity has been (re)configured—or has evolved—through various temporalities, according to three metrics of urban identity. The findings suggest that place identity is both evolutionary and contextual within a space-time continuum.

Specifically, the paper reveals that while Gençlik Park was originally designed in the 1920s as a unique and symbolic city park for the newly established capital of the Republic—intended to embody the ideals of a modern, secular, and Western society—it has since undergone significant transformations, diverging from its original design and identity. Thus, the research illustrates how the park's unique identity has changed, transformed, or even disappeared over time. By investigating the factors behind this transformation—particularly those related to the shifting spatial, economic-political, and historical contexts of the city—this study also demonstrates how the broader identity transformation of Ankara has influenced the evolving identity of Gençlik Park.

Keywords: Ankara; Gençlik Park; public space; urban park; conservation; place identity.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kentsel Çalışmalarda Sözlü Tarih Anlatılarından Elde Edilen Verinin Deşifre Edilmesinde “Aktör-ağ Teorisi” Yönteminin Sunduğu Fırsatlar: İzmir Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi Örneği

The Opportunities Offered by the “Actor-network Theory” in Decoding Data Obtained from Oral History Narratives in Urban Studies: The Case of İzmir Kadifekale Urban Renewal Project

 Elif Mutlu Kılıç

Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, İzmir

ÖZ

2000’li yılların başında hayata geçirilen Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi, İzmir’deki neoliberal kentleşme pratikleri açısından önemli, başat bir örnektir. Bu bağlamda proje kapsamında afet riski (heyelan) nedeniyle yerinden edilen (kent merkezine yakın konumdaki mahallelerinden kentin çeperindeki Uzundere’deki toplu konutlara göç etmek zorunda kalan) bireylerin projeye ilişkin bakış açılarının, kent ve yaşanılmış mekân ile kurulan ilişkilerin açığa çıkarılması, yeni mekân tasarımlarında göz ardı edilen bakış açılarının da tasarım süreçlerine entegre edilebilmesine yönelik sözlü tarih anlatılarını önemli kılmaktadır. Kentsel dönüşüm proje alanları içerisinde yaşayan mikro toplulukların görünmeyen, belleğe dayalı bilgisinin, bellekteki mekân temsillerinin, bakış açılarının “Aktör-Ağ Teorisi” yöntemi bağlamında görselleştirilmesi, yoğun veri havuzlarındaki ilişkilerin belirgin hâle getirilmesi, haritalandırılması, mikro mekân bilgisinin daha kavranabilir şekilde analiz edilmesi amacıyla bu çalışmada kullanılan açık erişimli veri görselleştirme materyali Graph Commons aracının kolaylaştırıcı ve etkili bir rolü bulunmaktadır. Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi ile proje alanındaki gecekondular ve bu alan içerisinde yaşayan topluluklar; kentsel mekândan silinirken, mekâna dair bilginin ve yok olan mekânda yaşayanların sesinin yok olmasına, sözlü tarih ve dijital haritalama yazılımları ve görselleştirme araçları (Graph Commons ve

ABSTRACT

Kadifekale Urban Transformation Project, which was implemented in the early 2000s, is a significant and prominent example of neoliberal urbanization practices in İzmir. In this context, within the scope of the project, revealing the perspectives, relationships established with the lived space of displaced individuals due to disaster risk is considered crucial. Although oral history narratives forms the basis for the methodology of this study, in the context of the “Actor-Network Theory” method the use of the Graph Commons tool, an open-access data visualization tool, plays a facilitating and effective role in making the information obtained from oral history interviews about the space visible. It aims to visualize the often unseen, memory-based knowledge, representations of space in memory, and relationships in dense data pools for a more comprehensive analysis of micro-space information. In the Kadifekale Urban Transformation area and the communities residing within it, oral history, digital mapping software, and visualization tools (utilizing tools like Graph Commons and the ArcGIS program) are employed to counteract the erasure of knowledge about the space and the disappearance of the voices of those who lived in the vanished space as the ur-

Bu makale Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. A. Emel Göksu danışmanlığında Kasım 2016 tarihinde tamamlanan “Neoliberal Politikalar Çerçevesinde Türkiye’de Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Mekânı Yeniden Anlamlandırma Sözlü Tarih Bilgisi: İzmir-Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi Örneği” başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş tarihi: 14.12.2023 Revizyon tarihi: 12.02.2025
Kabul tarihi: 26.02.2025 Online yayımlanma tarihi: 11.07.2025
İletişim: Elif Mutlu Kılıç
e-posta: elifkilitcktb@gmail.com

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ArcGIS programları kullanımı) ile karşı çıkmaktadır. Bu çalışma, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi pratiğinden yola çıkarak kentsel araştırmalarda yerelin, mikro mekân bilgisinin hatırlanmasının, bu bilginin farklı araştırma ve analiz yöntemleri kullanılarak açığa çıkarılmasının, anlamlandırılmasının önemine değinmektedir. Araştırmanın çıktılarından ise gelecek çalışmalar için yenilikçi, alternatif yollar sunması, kentsel dönüşüm süreçlerinde daha katılımcı, sürdürülebilir yaklaşımların geliştirilmesine yönelik stratejilere ışık tutması hedeflenmektedir.

Anahtar sözcükler: Aktör-ağ teorisi; ağ haritalama; graph commons; Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi; sözlü tarih.

ban space undergoes transformation. Drawing on the practices of the Kadifekale Urban Transformation Project, this study highlights the importance of remembering local, micro-space knowledge in urban research and emphasizes the significance of revealing and interpreting this knowledge using various research and analysis methods. The outputs of the study offer innovative and alternative paths for new research.

Keywords: Actor-network theory; network mapping; graph commons; Kadifekale Urban Renewal Project; oral history.

Giriş

Ülkemizde 1999 Marmara Depremi sonrasında, kentleri afete dirençli hâle getirmek amacıyla olumlu söylemler temelinde gelişen kentsel dönüşüm uygulamaları, 2005 yılından itibaren yürürlüğe konan yasal düzenlemelerle¹ ivme kazanmış ve bu süreçte kentsel mekâna müdahalede, kentsel mekânı biçimlendirmede belirleyici bir araç hâline gelmiştir. 6 Şubat 2023'te gerçekleşen ve geniş bir coğrafyayı etkileyen Kahramanmaraş Depremi sonrasında, kamu idareleri eliyle yürütülecek kentsel dönüşüm uygulamalarını hızlandırmayı amaçlayan yeni yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir.²

Bununla birlikte, özellikle kentsel gelişme dinamikleri ve kırdan kente göçlerle hızlı bir kentleşme süreci yaşayan metropoliten kentlerde; eskiden kent çeperinde yer alan ancak zaman içerisinde kent merkezlerine yakın konumda bulunan arazi değeri giderek artan, dar gelirli grupların yaşadığı gecekondu bölgeleri, çöküntü alanları tasfiye edilmesi gereken alanlar olarak büyük ölçekli kentsel dönüşüm projelerinin odağına yerleşmektedir.

Bu bağlamda kentsel dönüşüm uygulamalarının; bu alanlarda yaşayanları yerinden ettiği, kentin çeperlerine attığı, yoksullaştırdığı, ayrıcalıklı imar hakları ile dönüşen alanlarda uygulamaya konan emlak eksensiz, rant odaklı projelerin, insanı merkeze almayan katılım süreçleri sonucunda gerçekleştirildiği, sosyal eşitsizlikleri arttırdığı, sağlıksız ve kimliksiz kentsel çevrelerin oluşmasını hızlandırdığı ve yeni kentsel çevrelerde yaşayanların sosyo-kültürel, psikolojik gereksinimlerini yeterince karşılamadığı yerinden edilme durumunda ortaya çıkabilecek ekonomik ve toplumsal sorunların nasıl giderileceğine dair kapsamlı bir planlama ve uygulama mekanizması içermediği yönündeki kent yazınındaki eleştirel tartışmalar yoğunlaşmaktadır (Marcuse, 1985; Özden, 2010; Türkün, 2013; Uzun, 2017).

Kentsel dönüşüm projeleri, birçok paydaşın yer aldığı karmaşık süreçlerdir. Sorunların çözümü, aktörlerin dönüşüm sürecinin her aşamasına katılımıyla ve iş birliğine dayalı yenilikçi

yaklaşımlarla mümkündür. Kentsel ilişkiler ağlarını anlamak ve bu ağları görselleştirmek, daha sağlıklı ve planlı bir dönüşüm süreci için gereklidir (Baghal ve Çınar Çıtak, 2022).

Kentsel dönüşüm uygulamaları ile kentlerin karşılaştığı sorunlardan biri de mekâna ilişkin toplumsal bağlardaki kopuş ve bellek yitimidir. Mekânın öncelikle fiziksel değişimini konu edinen kentsel dönüşüm projelerinde, sürecin ana ögesi, aktörü olan bireyin göz ardı edilmesi; bireylerin gündelik yaşam pratiklerine, deneyimlerine, mekâna dair ilişkilerin, insan-dışı aktörlere dair bilginin; belleğin referanslarına, mikro mekân bilgisine dayalı verinin planlama yaklaşımlarına nasıl aktarılacağı, planlamaya yeni sentezleme olanaklarını sunup sunamayacağına ilişkin “sözlü tarih” ve Aktör-Ağ Teorisi (*Actor-Network Theory*) önemli fırsatlar sunmaktadır.

Bu çalışmada, Bruno Latour (2005) ve arkadaşları tarafından geliştirilen Aktör-Ağ Teorisi (AAT) bağlamında, hem insan ve hem de insan olmayan varlıklar arasındaki ilişkilere odaklanan bir yaklaşımdan yararlanarak, İzmir’de gerçekleştirilen Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında, yaşadıkları yerden ayrılmak zorunda kalan ve kentin çeperindeki Uzundere’deki toplu konutlara yerleşen anlatıcılarla yapılan sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen verilerin (kent ile kurulan sosyo-mekânsal ilişkilerinin, Kadifekale’ye dair temsillerin ve mikro mekân bilgisinin) açık erişimli veri görselleştirme ve dijital ağ haritalama araçlarından biri olan *Graph Commons* yoluyla deşifre edilmesi, üretilen ilişki/ağ haritaları ile kısa, öz bir biçimde görselleştirilmesi, bütüncül, ilişkisel bir perspektifle ele alınması ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS) aracı ile mekânsal veriyeye dönüştürülerek haritalanması amaçlanmaktadır. İnsanların geçmişte yaşadıkları mekân, kentle kurdukları ilişki, kentsel alanların nasıl kullanıldığı bilgisinin yeni yerleşim alanlarının planlanması sürecinde sürdürülebilir çözümlerin üretilmesine katkı sağlayacağı, açığa çıkan verilerin kent planlama çalışmalarında önemli bir girdi oluşturacağı bu bağlamda çalışmanın hem kentsel çalışmalar hem de Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında literatüre katkı sağlaması da hedeflenmektedir.

¹ 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (2005) ile kentsel dönüşüm projelerinin uygulanma sürecinde yerel yönetimlere geniş yetkiler tanınmıştır. Kamuoyunda “kentsel dönüşüm yasası olarak adlandırılan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (2012) ile afet riskli alanlar için kentsel dönüşüm öncelikli hâle gelmiştir.

² Kentsel dönüşümüne yönelik düzenlemeler içeren ve TBMM Genel Kurulu’nda kabul edilen 7471 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 9.11.2023 tarihli ve 32364 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kentsel Dönüşüm Bağlamında Sözlü Tarih Yönteminin Kullanılmasının Önemi

Roberts (2000), kentsel dönüşüm kavramını, bir alanın ekonomik, fiziksel, toplumsal ve çevresel koşulların iyileştirilmesini sağlayan kapsamlı ve bütünlük bir vizyon ve eylem olarak tanımlarken Keleş (2013), kentsel yenileme ve dönüşüm kavramlarını kentsel mekânda gerçekleşen değişim süreçlerini açıklamak için kullanılan şemsiye kavramlar olarak açıklamaktadır. Değişen sosyo-ekonomik ve politik paradigmalardan paralelinde yönetsel stratejilere ve belirlenen hedeflere bağlı olarak kentsel dönüşüm kavramı; tasfiye (*clearance*), kentsel yenileştirme (*urban regeneration*), kentsel canlandırma (*urban revitalization*), kentsel yeniden gelişme (*urban redevelopment*), soylulaştırma (*gentrification*) şeklinde tanımlanarak tarihsel bağlamda da farklı araştırmacılar tarafından çeşitli dönemlemeler çerçevesinde ele alınmıştır (Carmon, 1999; Couch, 1990; Roberts, 2000; Ataöv ve Osmay, 2007). Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamaları Avrupa ve Amerika kentleriyle kıyaslandığında çok yakın bir tarihte kendine yer bulmaktadır. Kentsel dönüşüm süreçleri genellikle eski yapı stokunun yıkılıp yeniden inşasına yönelik yenileme (*urban renewal*) olarak tanımlanmakta olup, kentsel dönüşüm süreçleri soylulaşma ile sona ermiştir (Şahin, 2003; Uzun, 2013). İslam (2003), İstanbul Sulukule'de yaşanan soylulaşma, mutenelaştırma sürecini, mevcut kullanıcılarının, daha iyi eğitilmiş ve yüksek gelirli gruplarla yer değiştirmesi ve bu alanlardaki yapı stokunun rehabilite edilerek iyileştirilmesi ve yeniden değer kazanması olarak ele almaktadır. Bununla birlikte kentsel dönüşüm üzerine yapılan çoğu çalışma, kentsel dönüşümü neoliberal politikaların bir ürünü olarak değerlendirmektedir (Bal, 2011; Eaydın ve Taşan-Kok, 2013; Penpecioglu, 2012).

Kentsel dönüşüm, mekânların fiziksel, sosyo-ekonomik yapılarının yansırı toplumsal kimliklerini ve hafızaları dönüştüren karmaşık bir süreçtir. Kolektif hafıza toplumsal bir ağda belli bir tarihsel zaman sürecinde inşa edilir. Bir mahalle, bir sokak veya bir yapı, toplumsal hafızanın somut birer temsilidir. Ancak, kentsel dönüşüm süreci bu tür temsillerin ortadan kaldırılmasına yol açtığında, sosyal olarak inşa edilen toplumsal hafızanın da yitirilmesi, kaybolması, silinmesi ile karşı karşıya kalınmaktadır (Halbwachs, 1992). Buradan hareketle, kenti ve kenti oluşturan unsurların toplumsal katmanların dikkate alınarak değerlendirilmesi önemli olacaktır. Kentsel dönüşüm uygulamaları ile değişen yapılar çevrede yerele özgü bilginin, kolektif belleğin açığa çıkarılması daha da önem kazanmaktadır. Connerton'a (1999) göre hatırlama bireysel bir eylem olmakla birlikte, başka birçok kimsenin de sahip olduğu düşünceler kümesiyle ilişki içinde olup kolektif belleğin bir parçasıdır.

Bu noktada, bir yere, bölgeye ait farklılıkların analiz süreçlerinde "sözlü tarih" önemli gündem alanları yaratmaktadır. Lynch (2010), bir kentin "okunaklılığını" anlamak için kenti sadece kendi içinde değil, kentlilerin gözünden de değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Sözlü tarih, kişisel anıların ve tanıklıkların

tarihsel olaylara, toplumsal değişimlere ve gündelik yaşama dair önemli bilgiler sunmasını amaçlayan yöntemdir. Yazılı tarihin gözden kaçırabileceği ya da belgeleyemediği insani deneyimleri ve küçük detayları toplamak, bu yöntemin en büyük avantajlarından. Böylece tarihin, yalnızca büyük olaylar ve figürlerden ibaret olmadığı, aynı zamanda sıradan insanların yaşantılarıyla da şekillendiğini ortaya koyar. Özellikle sosyal tarih, kültürel tarih ve topluluk çalışmaları için önemli bir araç olan sözlü tarih, kişisel deneyimleri merkeze alarak tarihin inşasına yeni bir boyut kazandırır (Thompson, 1999).

Sözlü tarih, zamanla 'tarihi olmayanlar', yani toplumun marjinal grupları, daha az temsil edilen bireyleri ve özellikle ulus devletin ya da küresel ekonominin sesi duyurulamayan 'ötekileri' üzerine odaklanan bir araştırma alanına dönüşmüştür (Neyzi, 2009, s. 85). Böylelikle sözlü tarih yöntemi, insan ilişkileri ve küçük yerleşim yerlerindeki değişimlere dair konuları anlamak için zengin bir perspektif sunmaktadır.

Sözlü tarih anlatılarından elde edilen veriler, insanı merkezi alan yönüyle dönüşen planlama yaklaşımlarına önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, kent sakinlerinin yaşadığı mekânlarla ilgili deneyimlerinin, kentsel dokunun derinlemesine anlaşılmasında sözlü tarih yararlı bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Sözlü tarih, mekânla kurulan ilişkileri ve yere özgü nitelikleri açığa çıkararak, kentsel dönüşüm süreçlerinin daha kapsamlı ve derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır.

Kentin belli bir parçasında mikro ölçekteki fiziksel değişimler o kent parçasında yaşayan her bir bireyi/toplumsal yapıyı etkilemektedir. Jane Jacobs, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* eserinde, rasyonel planlamanın kentsel mekândaki dinamikleri, yerel toplulukların deneyimleri dikkate almadığı sürece, başarılı kent parçalarının tasarlanamayacağını ele almıştır (Jacobs, 1961).

Bu bağlamda, kentsel mekânın dönüşümünü anlamak için farklı cephelerden bakmakla mümkündür. Sözlü tarih, bu farklı bakış açılarını ortaya koyan önemli bir yöntemdir. Sözlü tarih görüşmeleri her bir özneye ve o öznenin içinde yaşadığı zamana ve mekâna referanslıdır. Bu nedenle, sözlü tarih, bir mekânın tarihsel süreç içinde çevresiyle ve içinde bulunduğu bağlamla kurduğu ilişkiyi anlamak için, o mekânla bağlantısı olan bireylerin deneyimlerine başvurmaya odaklanmaktadır. Bu yöntem, bir mekânın yalnızca fiziksel bir yer olmadığını, aynı zamanda o yerin çevresi ve içindeki ilişkilerle nasıl şekillendiğini ortaya koyar. Mekânın kentsel yaşam içinde sahip olduğu anlamlar, kullanım biçimleri ve bunların ardındaki sebepler, sözlü tarih yöntemi ile açığa çıkar. Bu bilgiler, kentsel mekânların tasarlanmasında ve mevcut sorunlara kalıcı çözümler üretilmesinde yeni fikirlerin geliştirilmesine olanak sağlar. Aynı zamanda, geçmişten gelen tarihi, kültürel ve sosyal değerlerin korunmasını sağlayacak mekânsal yapıları oluşturma imkânı sunar (Ünlü, 2018).

Literatürde, Amerikan kentlerinde Afro-Amerikalılar ve Latin Amerika göçmenlerinin yaşadığı bölgelerde gerçekleştirilen kentsel yenileme ve soylulaştırma projeleri ile ilgili sözlü tarih çalışmaları ön plana çıkmaktadır (Saunders ve Shackelford, 2005; Mirabal, 2009). Kentsel dönüşüm projeleri sürecinde yaşanan gayrimenkul spekülasyonları, konut sıkıntıları yerinden edilen gruplarla yapılan sözlü anlatıları doğrultusunda mekân ve kimlik konularına işaret eden çalışmalara temel teşkil etmektedir. Bununla birlikte ülkemizde, daha yakın dönemlerde Egemen Yılmaz'ın *Nişantaşı Teneke Mahallesi* (2012) eseri, İstanbul'un hızla gelişimi ile kentin ortasında kalmış bir kenar mahalle ve sakinlerin hikâyesini anlatırken, Burcu Şentürk'ün *Bu Çamuru Beraber Çiğnedik* (2015) adlı çalışması, Ankara'daki gecekondulu mahallelerinin toplumsal ve ekonomik dönüşümünü ele almaktadır. Tahire Erman ise *"Mış Gibi Site": Ankara'da Bir TOKİ-Gecekondulu Dönüşüm Sitesi* (2016) adlı çalışmasında, TOKİ projelerinin yoksullukla ilişkili dönüşüm süreçlerini ve yerinden edilme sorunlarını incelemektedir. Bu eserler, mahalle ölçeğindeki kentsel dönüşümü ve toplumsal etkilerini derinlemesine anlatan önemli çalışmalardır. Ayrıca, teknolojik gelişmeler doğrultusunda sözlü tarih yöntemiyle elde edilen bilgilerin mekânsallaştırılması, görselleştirilmesi ve kentsel mekân tasarımı önemli bir veri oluşturabileceğine dair sınırlı çalışmalar bulunmaktadır (Köksoy Karpaz, 2009; Ünlü, 2017). Durna (2022) ise Ankara ili bağlamında kent bütününe ilişkin bellek çalışmasında sözlü tarih verilerinden yararlanmıştır. Bununla birlikte, farklı aktörler ekseninde gelişen yapı ölçeğindeki uygulamalar ve kentsel dönüşüm uygulamaları, kentsel mekândaki projeler bağlamında literatürde yapılan önemli çalışmalar bulunmaktadır.

Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi ile ilgili akademik çalışmalar, projenin 2006 yılında gündeme gelmesinden sonra artış göstermiştir. Bu çalışmaların bir kısmı (bkz. Mutlu, 2009; Eranıl Demirli, 2011; Çetin, 2012; Mirioğlu, 2013; Demirtaş-Milz, 2013; Bulca, 2019), Kadifekale'deki dönüşüm uygulaması sürecini sosyo-ekonomik ve mekânsal sonuçları açısından neoliberal politikaların bir ürünü olarak eleştirel bir yaklaşımla ele alırken, Burgan (2012) Kadifekale'de oluşan gençlik alt kültürünü kentsel dönüşüm projesi kapsamında, Eroğlu (2019) kentsel yoksulluk bağlamında, Ağın (2022) ise kentsel dönüşümden etkilenen grupları devingenlik olgusu bağlamında değerlendirmiştir. Söz konusu çalışmalarda yöntem olarak, derinlemesine mülakat ve anket çalışmalarına yer verilmiştir.

Bu çalışma ise literatürdeki diğer çalışmalardan yöntemsel olarak ayrımakta, farklı olarak kentsel dönüşüme yakın tanıklık yapanlar ile gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmeleri ile Kadifekale'ye ilişkin resmi kaynaklarda yer almayan ve gözle görünmeyen ilişkiler bütünü AAT'den yararlanarak açığa çıkarmaktadır. Fiziki yapı çevrenin görünen gerçekliğinin ardında mekânı 'yer'e dönüştüren öğelerin, mikro ölçekte kurulan ilişkilere dair sözlü tarih görüşmelerine dayalı bilginin deşifre edilmesinde ağ haritalarının katkı sağlaması beklenmektedir.

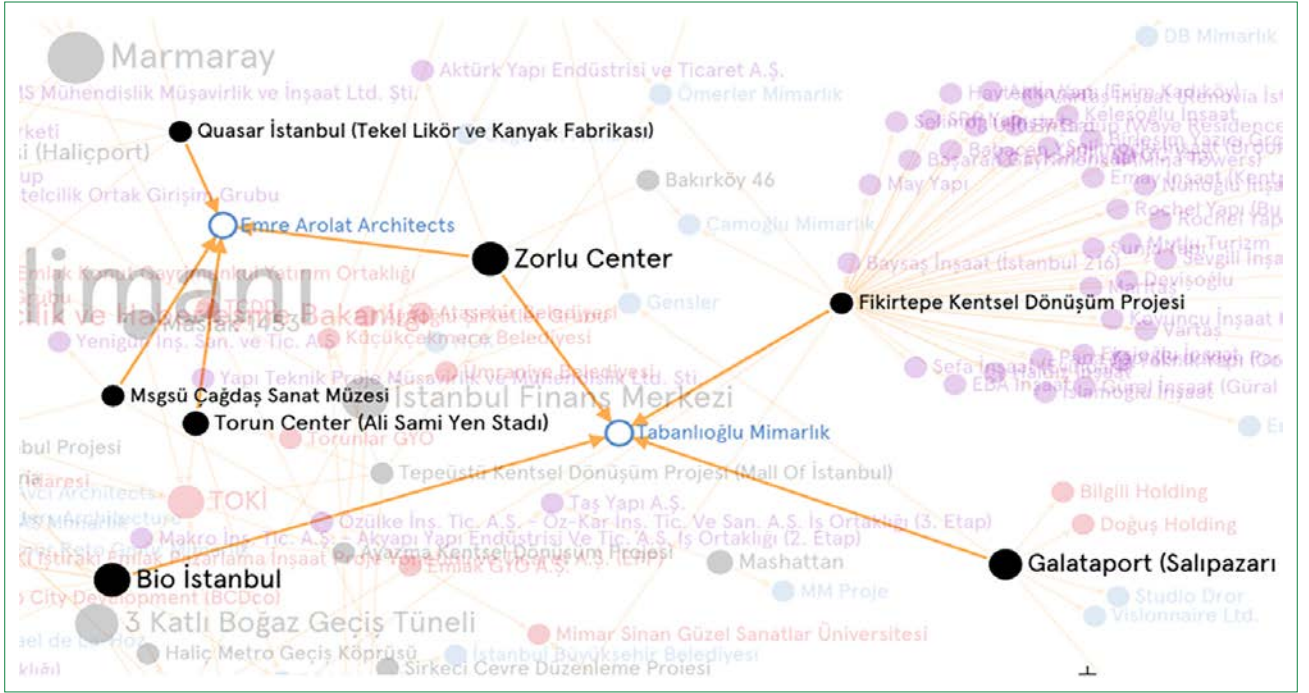
Ağ Kavramı ve Aktör-ağ Teorisi (AAT)

Ağ, iki ya da daha fazla ögenin paylaşım, değişim veya iletişim amacıyla birbirine bağlandığı, insan, kurum, şirket gibi canlı veya cansız düğümler ile bunlar arasındaki bağlantılardan oluşan bir yapı bütünüdür. Atomik düzeyden insan hücrelerine, gök cisimlerinden sosyal ağlara kadar birçok doğal ve yapay ağlar bulunmaktadır. Günlük hayatımızda, kent içi ulaşım aksları, ticaret ağları, internet tabanlı veri ağları veya sosyal çevremiz gibi pek çok ağın parçasıyız. Ağ haritalama ise bilgiyi sınıflandırmak yerine, en yalın biçimde aktararak, analiz ederek karmaşık ilişkileri ortaya çıkarma olanağı sunmaktadır (Smith vd., 2009'ten aktaran Gürsakar, 2018).

Ağ biliminin temellendirildiği çizge kuramı, bir problemin kenar (edge) ve düğümler (node) ile modellenmesi ve bu modelin bir çizge şeklinde gösterilmesi ilkesine dayanmaktadır. **Çizge kuramında varlıklar/düğümler (node)=nokta, varlıklar arasındaki ilişki kenar (edge) =çizgi olarak görselleştirilmiştir.** Bu teori, sosyoloji, bilgisayar bilimleri, mühendislik ve biyoloji gibi çeşitli disiplinlerde ağ analizi ve modelleme için kullanılmaktadır (Şeker, 2015). Ağ görselleştirmeleri, bir gruba dair üstü örtük bilgiyi açığa kavuşturmanın, bu bilgiyi analiz etmenin ve stratejik eyleme uygun bir biçime sokmanın etkili bir yoludur" (Bender-de Moll, 2008).

AAT, 1980'li yılların başında bilim, teknoloji ve toplum çalışmalarıyla tanınan Bruno Latour, Michel Callon ve John Law tarafından geliştirilmiş olup, toplumsal yapıların yeniden nasıl anlaşılabileceğine dair bir perspektif sunmaktadır. AAT, toplumu ve mekânı sabit ve hiyerarşik yapılar olarak görmek yerine, sürekli değişen ve yeniden şekillenen ilişkisel ağlar bütünü olarak ele alır (Yılmaz, 2023; Gündüz, 2014; Seçilmişler ve Yenen, 2011). AAT, insan ve insan olmayan aktörler arasındaki karmaşık bağlantıların belirli bir amaç için nasıl kurulduğunu açıklamak için kullanılan bir yöntemdir. Temel ilkesi, "genelleştirilmiş simetriye" göre, insan ve insan dışı varlıklar, yani aktörler ve aktantlar, eşit düzeyde eylemde bulunma kapasitesine ve öneme sahiptir (Latour, 2005).

AAT, kentsel mekânı, insan ve insan dışı aktörlerin karşılıklı etkileşimiyle şekillenen bir süreç olarak ele almak, karmaşık ilişkiler çerçevesinde mekânı anlamak için kullanışlı bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Harvey (1969), mekânın, mekândaki objeler ve insanlar ile bu unsurlar arasındaki ilişkilerin oluşturduğu birlikten bağımsız olarak ele alınamayacağını vurgulamaktadır. Bu teori, bir şeyin değişiminde rol oynayan somut ya da soyut varlıkların mekânı nasıl şekillendirdiğini anlamada önemli bir perspektif sunmaktadır (Seçilmişler ve Yenen, 2011). **Bu bağlamda, Kadifekale'de gerçekleşen kentsel dönüşüm süreci de yalnızca TOKİ konutlarına yapılan fiziksel bir taşınma değil; belediye, TOKİ, (heyelan riski), hukuki düzenlemeler, altyapı ve mahalle sakinleri gibi çeşitli aktörlerin birbirleriyle kurduğu ilişkiler çerçevesinde gelişen bir süreçtir.**

Şekil 1. Mega İstanbul ağ haritası (graphcommons_bt).

AAT temelinde gelişen ve ülkemizde de çeşitli disiplin alanlarında özellikle ihtilafli konular üzerine çok boyutlu bir düşünme perspektifi sağlayan “ağ haritalama” çalışmalarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Kent planlama araştırma ve uygulama alanlarında ağ analizi, çeşitli konularda; ulaşım planlamasında, ulaşım stratejilerinin belirlenmesinde, kentsel altyapı, yeşil alan ve konut bölgeleri arasındaki etkileşimi anlamak, çeşitli topluluklar, paydaşlar ve kurum kuruluşlar arasında ilişkinin açığa çıkarılması, planlama süreçlerine katılımı arttırmak, karar alma süreçlerini optimize etmek için kullanılır.

Türkiye’de ağ haritalama yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmalara örnek olarak Gündüz (2014), Burak Arıkan’ın “Mülsüzleştirme Ağları” projesi ile İstanbul Serbest Mimarlar Derneği tarafından geliştirilen “Mega Projeler İstanbul” çalışmasını göstermektedir.

Şekil 1’deki ağ haritası, megaprojeleristanbul.com verisinden üretilmiştir. Söz konusu ağ haritasında büyük ölçekli kentsel projeler siyah renkle gösterilmiş olup, noktaların boyutları projelerin yatırım miktarını ifade etmektedir. Büyük ölçekli kentsel projelerin ilişkilendirildiği mavi noktalar ise projeleri alan mimarlık firmalarını belirtmektedir. Böylelikle firmaların yaptıkları, tasarladıkları mega projeler üzerinden diğer yatırımcı aktörlerle kurulan ilişkileri gösterilmiştir.

Kentsel Mekâna Yönelik Çalışmalarda Aktör-ağ Analizinin Kullanımının Önemi

Kentsel çalışmalar bağlamında ağlar; altyapı sistemlerinden sosyal ilişkiler ağına, mekânsal organizasyondan yönetim mekanizmalarına kadar geniş bir yelpazede ele alınmaktadır.

Kentsel dönüşüm süreçleri de çok aktörlü ve çok katmanlı ilişkiler barındırdığı için, yalnızca ekonomik ve fiziksel boyutlarıyla değil, toplumsal etkileşimler ve mekânsal ağlar üzerinden de incelenmelidir.

Son yıllardaki kentsel çalışmalarda, kentsel sistemlerin karmaşık ve dinamik ağ yapısını Latour’un AAT perspektifinden ele alan çalışmaların sayısı artmaktadır. Bu artan ilgi, kentsel sistemlerin ve planlamanın aktörler arası ilişkiler üzerinden nasıl şekillendiğine dair daha derinlemesine anlayışlar geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Yaneva (2012), Londra Olimpiyatları kapsamında Olimpiyat stadyumunun inşa sürecine açığa çıkan kentsel ihtilafları aktör-ağ perspektifiyle analiz etmiştir. Tietjen ve Jørgensen (2016), Danimarka’daki kırsal alanların küçülmesi (*rural shrinkage*) sorununu “wicked problem” (çözümü karmaşık ve çok boyutlu bir konu) olarak AAT çerçevesinde ele alıyor ve stratejik planlama sürecini, şehir plancılarının, politikaların, yerel halkın, ekonomik aktörlerin ve fiziksel mekânların da dahil olduğu bir ağ olarak analiz ediyor. Bir başka çalışmada ise Rydin (2013), çevre dostu, düşük karbon salınımına sahip bir yapının inşa sürecinde karbon performansına etki eden unsurların şirketler, belediye, yasalar ve teknoloji arasındaki ilişkilerin nasıl işlediğini gösteren bir örneği AAT çerçevesinde değerlendiriyor. Böylelikle süreç sonucunda geliştirilecek kurallar ve mevzuatta boşluk bırakılmayacak şekilde çevre dostu binaların inşa sürecinin gerçekleştirilmesi amaçlanıyor.

Bununla birlikte, Türkiye’de ise farklı kentsel bağlamlarda AAT çerçevesinde de önemli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Örneğin, İstanbul Tarihi Yarımada’daki koruma öncelikli alanlarda

aktörler arasındaki ilişkilerin çözülmesi ve betimlenmesi amacıyla kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, yerel halk ve özel sektör gibi farklı aktörlerin kentsel koruma süreçlerine etkileri Seçilmişler (2010) tarafından analiz edilmiştir. İzmir'in merkezinde yer alan, kentsel planlama, siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle tartışma konusu olmuş ve uzun yıllardır boş duran **Basmane Çukuru** olarak bilinen arsanın iktidar ilişkileri ağını görselleştirmek üzere aktör-ağ haritası oluşturmak için *Graph Commons* çevrimiçi uygulaması kullanılmıştır (Şelçuk, 2018). Ayrıca, Bağdal (2018), Bağcılar İlçesi'nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerini AAT çerçevesinde incelemektedir. Sağır ve M. Sağır (2021) ise **Çamlıca Camii**'nin mimari, sosyal ve kültürel bağlamda nasıl bir rol üstlendiğini AAT çerçevesinde ele almışlardır.

AAT, kentsel dönüşüm projelerinde genellikle göz ardı edilen **insan-dışı aktörlerin** de süreçte nasıl rol oynadığını analiz etmek için önemli bir araçtır. Örneğin, Kadifekale'de heyelan riskinin bilimsel raporlarla belirlenmesi, bu riskin bir aktör olarak dönüşüm sürecine nasıl yön verdiğini gösterir. Benzer şekilde, TOKİ konutlarının mekânsal organizasyonu, mahalle sakinlerinin yer ile kurduğu aidiyet ilişkisini dönüştüren bir başka insan-dışı aktördür. Bu çalışma makro ölçekteki aktör ağı ilişkilerini göz önünde bulundurmakla birlikte diğer çalışmalardan farklı olarak Kadifekale kentsel dönüşüm sürecinden etkilenen bireylerin sözlü tarih anlatıları çerçevesinde **aktör-ağ teorisinden de yararlanarak mikro ölçekte kent ve yaşanılmış mekân ile kurdukları ilişkileri, ağı deşifre ederek, bu mikro ağda açığa çıkan insan olan ve insan olmayan aktörler arasındaki ilişkilerin de kentsel dönüşüm sürecine dahil edilmesi gerekliliğine odaklanmaktadır.**

Yöntem

Kadifekale'deki kentsel dönüşüm süreci tamamlandıktan sonra gerçekleştirilen bu araştırma, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi bağlamında mikro-mekân bilgisini anlamak ve değerlendirmek için çeşitli araştırma metodlarını ve materyallerini kullanmaktadır. Çalışma kapsamında sözlü tarih yöntemi ve aktör-ağ haritalama yöntemi bir arada kullanılmaktadır.

Çalışmanın temel metodolojisi, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi nedeniyle yerinden edilen, proje sürecinin farklı aşamalarına tanıklık etmiş bireylerle yapılan sözlü tarih görüşmelerine dayanmaktadır. Çalışma kapsamında 26 kişi ile gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmelerinin büyük bir kısmı kaynak kişilerin ikamet ettikleri konutlarında, bazı kaynak kişilerle iş yerlerinde ve Uzundere park alanında yüz yüze, ses kayıt cihazı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.³ Bu görüşmeler çalışmanın kapsamı ile ilgili önceden bilgilendirilen kaynak kişilerin anlatıları üzerinden, anlatıcının doğal konuşma akışına fazla müdahale etmeden geçilmiştir yaşanılmış mekân, kent ile iliş-

kileri, mahalleye (Kadifekale'ye) ilişkin algılar, kolektif bellekte Kale'ye dair aidiyetin mekânsal temsilleri, dönüşüm sürecine ilişkin tanıklıkları çerçevesinde şekillenmiştir.

Görüşme yapılan anlatıcıların 12'si kadın, 14'ü erkek olup, %8'i 30 yaş altında, %38'i 30–50 yaş aralığında, %39'u 51–65 yaş aralığında, %15'i ise 65 yaş ve üzerindedir. Anlatıcıların yaş grupları açısından heterojen bir dağılım sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşme yapılan katılımcıların %76'sını Kadifekale kentsel dönüşüm alanından Uzundere'deki toplu konut alanına göç eden bireyler, %12'sini kentsel dönüşüm projesi dışındaki yerlerden Uzundere'ye yerleşenler ve kalan diğer %12'lik kısım ise kentsel dönüşüm alanı sınırları dışında Kadifekale bölgesinde kalanlar oluşturmaktadır. Sözlü tarih görüşmesi yapılan anlatıcıların özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Buradan hareketle, çalışma kapsamında sözlü tarih görüşmelerinin transkripsiyonu tamamlandıktan sonra elde edilen veriler, açığa çıkan mekânsal temsiller, temalar, referanslar, Kadifekalelilerin mikro evrenlerindeki ilişki ağların görünebilir, kavranabilir kılınması Kadifekale'ye dair toplumsal, söylemsel ve mekânsal ilişkiler ağlarının deşifre edilmesi amacıyla AAT çerçevesinde açık erişimli, web üzerinden çalışan ağ haritalama ve analiz aracı *Graph Commons* kullanılarak açığa çıkarılmıştır. Mekânsal temsiller ve verilerin görselleştirilmesi için ise ArcGIS programından yararlanılmıştır. Böylece sözlü tarih görüşmelerinin çıktıları mekânsallaştırılarak haritalar üzerine aktarılmıştır. Araştırma, sözlü tarih yöntemi ve ağ haritalama yönteminin bir arada kullanılmasıyla literatüre yöntemsel bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Öte yandan, araştırma kapsamında literatür taraması, resmi belgelerin ve gazetelerin taraması yapılmış; ayrıca alandan doğrudan gözlemler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada son olarak Kadifekale Kentsel Dönüşüm projesi bağlamında makro ve mikro ölçekte ağda yer alan aktörlere yönelik bütüncül bir AAT analizi sunulmaktadır.

İzmir'in Neoliberal Dönemdeki Dönüm Noktası: "Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi"

İzmir, 1950'li yıllardan itibaren Anadolu'dan büyükşehirlere doğru yaşanan iç göçlerle hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. 1980'den sonra ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden terör olaylarına bağlı zorunlu göçler nedeniyle yeni bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu süreçte, konut arzının ve arsa üretimin yetersiz kalması sonucunda barınma sorununun alternatif çözümü olarak görülen gecekondu kentsel dokuda mevcudiyet kazanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise İzmir'in %60'ı gecekondu mahalleleriyle çevrilmiştir (Çetin, 2012).

1950–1980 arası dönemde Kadifekale ve civarı da, İzmir'in gecekondu mahallerinden birine dönüşmüştür. Giritli göçmenlerin yaşadığı bölgeye, Konyalılar, Erzurumlular başta olmak

³ Çalışma kapsamında sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişi sayısı 26 kişidir. Ancak bu makalenin bulguları ile ilişkili olan sözlü tarih anlatılarının bir kısmına çalışma kapsamında yer verilebilmiştir.

Tablo 1. Çalışma kapsamında sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişiler

Kaynak kişi	Cinsiyet	Yaş durumu	Eğitim durumu	İş tarihi	Görüşme
Kadifekaleli (kalan)					
K1	K	75	İlkokul	Ev hanımı	17.05.2012
K2	K	54	İlkokul	Ev hanımı	
K3	E	55	Ortaokul	Emekli	
Kadifekaleli (Uzundere'ye taşınan)					
K4	K	33	Ortaokul	Ev hanımı	29.09.2012
K5	E	48	Ortaokul	Ücretli çalışan	
K6	E	80	İlkokul	Emekli	13.04.2012
K7	K	75	İlkokul	Ev hanımı	
K8	E	48	İlkokul	Ücretli çalışan	
K9	E	56	Lise	Emekli	
K10	E	40	Lise	Ücretli çalışan	
K11	K	52	Ortaokul	Emekli	
K12	E	51	Üniversite	Emekli	14.04.2013
K13	E	30	Üniversite	Ücretli çalışan	
K14	K	52	Okuma yazması yok	Ücretli çalışan	
K15	E	14	Ortaokul	Öğrenci	
K16	K	34	İlkokul	Ev hanımı	
K17	K	47	İlkokul	Ev hanımı	
K18	E	61	İlkokul	Emekli	21.04.2013
K19	K	52	Ortaokul	Emekli	
K20	K	31	Lise	İşsiz	
K21	K	72	Okuma yazması yok	Emekli	12.05.2013
K22	K	43	İlkokul	Ev hanımı	
K23	E	55	İlkokul	Marjinal/ İşporta	
Proje alanı dışından Uzundere'ye gelen					
K24	E	33	Üniversite	Memur	25.12.2012
K25	E	47	Lise	Memur	24.04.2013
K26	E	55	İlkokul	Ücretli çalışan	25.12.2012

K: Kadın; E: Erkek.

üzere Anadolu'nun farklı illerinden iş bulmak amacıyla göç edenler yerleşmiştir. 1980 sonrası göç hareketi ise bölgede Mardin kökenlilerin yoğunlaşmasına, toplumsal yapının homojenleşmesine neden olmuş, bölge Mardin "kale" olarak da anılmaya başlanmıştır (Mutlu Kılıç ve Göksu, 2018).

İzmir'in neoliberalleşme sürecinde önemli adımlardan biri, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi'nin hayata geçirilmesidir. 2000'li yılların başında kentin idari ve ticari merkezine yakın konumda bulunan, büyük ölçüde yoksul gecekondular alanlarından oluşan konut stokunun yer aldığı Kadifekale bölgesi de yeni yatırım alanlarından biri olarak görülmeye başlanmış ve yürürlüğe giren yasal düzenlemelerle dönüşüm uygulamalarının odağına yerleşmiştir. 2005 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi, Konak Belediyesi ve TOKİ arasında imzalanan bir protokolle kentsel yenileme projesi kapsamına alınmıştır (Yörür ve Karataş Ünverdi, 2008).

Resmi söylemlerde projenin temel dayanağı, 1978 yılında gerçekleşen heyelan nedeniyle bölgenin 1978, 1981, 1998 ve 2003 yıllarında Bakanlar Kurulu tarafından "Afete Maruz Bölge" olarak ilan edilmesidir. 42 hektarlık bir alanı ve 9 mahalleyi (antik kale ve çevresindeki mahalleler; İmariye, 19 Mayıs, Vezirağa, Hasan Özdemir, Yeşildere, Kosova, I. Kadriye, Altay ve Kadifekale mahallelerini) kapsayan alanda heyelan riskinin yaratacağı olası afetlerin önlenmesi ve mahalle sakinlerinin daha güvenli bir yapıyı çevrede yaşamalarını sağlamaktır. Ancak bir yandan kentin fiziki ve estetik yapısı yenilerken, diğer yandan toplumsal sınıflar arasındaki mekânsal ayrışma ve eşitsizlik derinleştirilmektedir (Savcı, 2009; Mutlu Kılıç ve Göksu, 2016).

Kentsel Dönüşüm Sürecindeki Kadife "KALE"

Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi, kamu-kamu ortaklığı ile uygulamaya geçirilmiştir. 4 Şubat 2005 tarihinde İzmir Büyükşehir Belediyesi, Konak Belediyesi ve Başbakanlık Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Başkanlığı arasında kentsel dönüşüm projesi için protokol yapılmıştır. Proje, Kadifekale kentsel dönüşüm alanında yaşayanların Uzunçarsı'da inşa edilecek toplu konutlara taşınmasını öngörmektedir (Yörür ve Karataş Ünverdi, 2008).

Kadifekale kentsel dönüşüm alanı içerisindeki toplam 1968 konut için 20 Temmuz 2006'da Büyükşehir Meclisince kamulaştırma kararı alınmıştır. Kadifekale kentsel dönüşüm alanı içerisindeki taşınmazların (arsa, arazi, yapı, bahçe, ağaç vb.) kamulaştırma bedellerinin/ kıymet takdirinin ve hak sahipliğinin belirlenmesi için İzmir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde "Kıymet Takdir Komisyonu" ve "Hak Sahipliği Komisyonu" oluşturulmuştur (Savcı, 2009).

19 Haziran 2006 tarihinde İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Aziz Kocaoglu ve Konak Belediye Başkanı Muzaffer Tunçbaşı'nın katıldığı törenle Kadifekale İletişim Bürosu hizmete açılmıştır. Proje dair resmi söylemlerde söz konusu büronun görevleri;

hak sahiplerinin dönüşüm projesi ve Uzunçarsı toplu konut alanı hakkında doğru bilgilendirilmelerinin sağlanması, hak sahiplerine taşınmazlarının bedellerini alacaklarına, yeni yapılan konutların kendilerine maliyetine sunulacağına, projenin rant amaçlı olmadığına dair bilgilendirilme yapılmasını sağlamak, olarak açıklanmıştır (Arkitera, b.t-e).

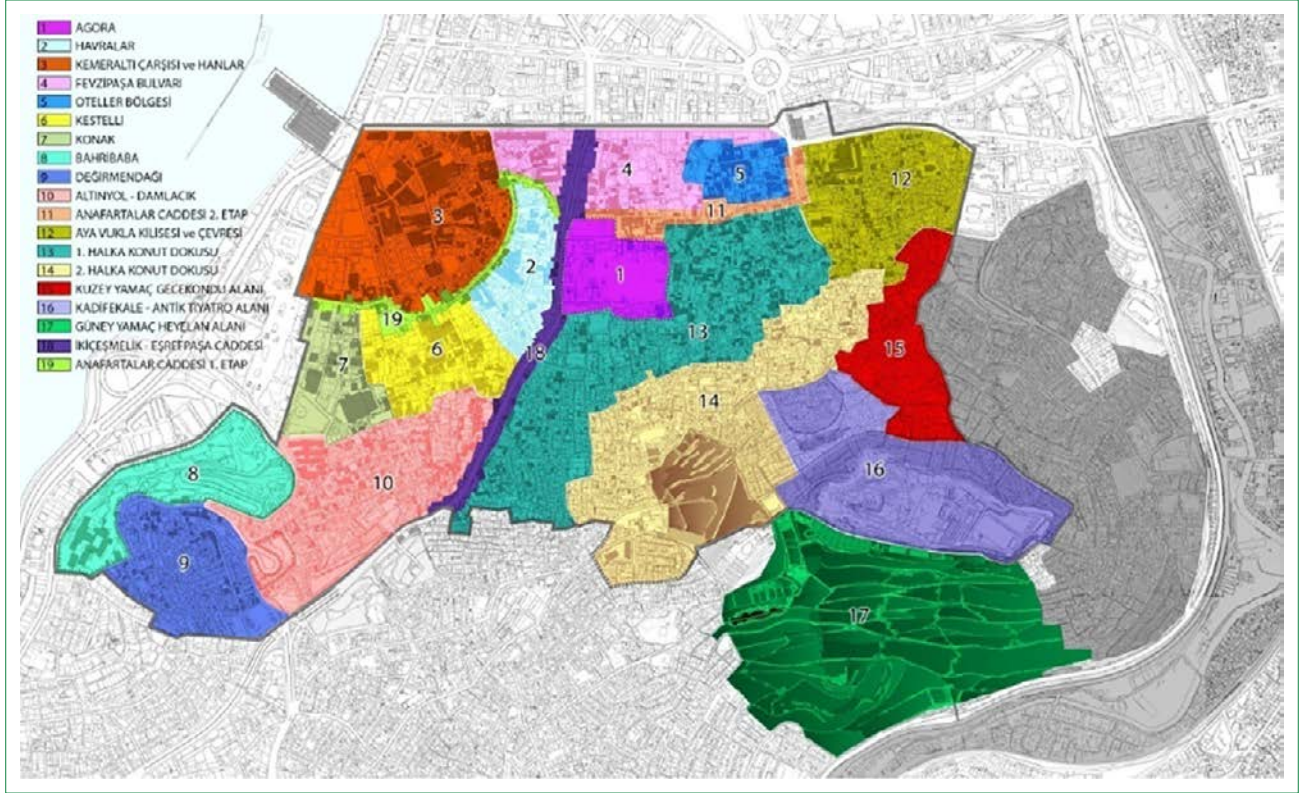
İzmir Büyükşehir Belediyesi ile anlaşma süreci eşit şartlarda ve koşullarda değil, sözleşmelerin imzalanmaması halinde doğacak mağduriyetler öne sürülerek gerçekleştirilmiştir. Kadifekale kentsel dönüşüm alanındaki hak sahipliğinin işgalciler, hisse tapular, tapuları olup ruhsatları olanlar ve kiracılar açısından farklı düzeylerde olmasından kaynaklanan mülkiyetin çeşitlendiği, öncelik ve çıkarların farklılaşması Kadifekale sakinlerinin dönüşüm sürecinde ortak tavır almalarını cılızlaştırmış, dernekler düzeyindeki bazı çabalar yetersiz kalmıştır (Mutlu Kılıç, 2016).

Projeden 20.000 kişi etkilenmiştir. 2007 yılında ilk yapı yıkımı gerçekleştirilmiştir. Yıkılan bu yapılardan 1967'si gecekondulardan oluşurken, 1 adet yapı ise tescilli olması nedeniyle korunmuştur. Yıkım sonrası bölge, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından ağaçlandırılmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, b.t-a).

Proje kapsamında uzlaşma sağlananlar, kent merkezinden uzakta Uzunçarsı Toplu Konut Alanı'na taşınmıştır. Yeni yerleşim alanında 4 farklı konut tipolojisinde, toplamda 3080 adet, yüksek katlı konutlar üretilmiştir. TOKİ, projenin müteahhitliğini yapmış; İzmir Büyükşehir Belediyesi ise TOKİ'den satın aldığı konutları kamulaştırma bedeli karşılığında veya konut fiyatı kamulaştırma bedeli üzerinde ise aradaki farkın taksitle belli süre içerisinde ödenmesi koşuluyla hak sahiplerine vermiştir. Kiracılar için ise herhangi bir çözüm geliştirilmemiştir (Yörür ve Karataş Ünverdi, 2008).

Bölgeye yönelik üst ölçekli 1/25000 ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı incelendiğinde, Yeşildere-Kadifekale Heyelan Bölgesi'nin "Jeolojik Sakıncalı Alan" olarak belirlendiği ve bu alana "Rekreasyon Alanı" önerisinin getirildiği görülmektedir. Ayrıca, proje alanının yakın çevresindeki konut alanları da "Yenileme Alanları" olarak planlanmıştır. Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi gerçekleştirildikten sonra devamı niteliğindeki Yeşildere Heyelan Bölgesinin Boşaltılması Projesi kapsamında ise, yaklaşık 2 hektarlık alanda bulunan 153 yapı İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yıkılmıştır. Boşaltılan alanda ağaçlandırma çalışmaları da tamamlanmıştır. Bununla birlikte Kadifekale yenileme alanının yanı sıra, kuzey doğu kısmındaki antik tiyatro Birinci Derece Arkeolojik sit alanı çevresindeki arkeolojik kazı çalışmalarının sürdürülmesi amacıyla da kamulaştırmalar sonrasında yapı yıkımları gerçekleştirilmiştir (Şekil 2, 3).

Ayrıca, 2013 yılında başlatılan "İzmir Tarih" Projesi ile Agora-Kadifekale-Kemeraltı aksındaki 300 hektarlık alanın yeniden canlandırılması hedeflenmiş, bu süreç neoliberal bir stratejinin parçası olarak kentsel mekânın turizm odaklı pazarlanmasına yönelik adımlar atılmıştır (Kutlu vd., 2018) (Şekil 4). Kadifeka-

Şekil 4. İzmir Tarih Projesi alt çalışma alanları (İzmir Tarih Projesi için Tasarım Stratejisi raporu, 2014).

difekale ve çevresindeki ucuz konut alanlarına yerleşmektedir (Önaç vd., 2020) Kentler, merkezde varırlar, çeperde ise yok-sular arasında paylaştırılmaktadır. Gelir düzeylerine göre kent zonları oluşmaktadır (Mutlu Kılıç, 2016).

Bulgular ve Analiz

Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında yoksul gecekondulu mahallelerinin yerini günümüzde kentsel bir boşluğa bırakan Kadifekale Kentsel dönüşüm alanında, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesini deneyimlemiş kent sakinlerinin sözlü tarih anlatıları bağlamında yok olan mekâna, kent ile kurulan ilişkilere, yok olmaya direnen bellek mekânlarına, temsillerine ışık tutmaktadır. Kadifekale'deki kentsel dönüşümü deneyimlemiş bireylerin sözlü anlatılarının analizi sonucunda ortaya çıkan bilginin görselleştirilmesini olanaklı kılan ağ haritalama yönteminin kullanılması ile Kadifekalelilerin kolektif belleğinde açığa çıkan İzmir'e dair imgeler, Kadifekale'ye dair referanslar, yaşanılmış mekânı anlamlandırma biçimleri, somut olarak ortaya çıkarılmakta ve kentsel dönüşümü anlamak için bu alternatif yönetmelerin güçlü araçlar olduğuna yer verilmektedir.

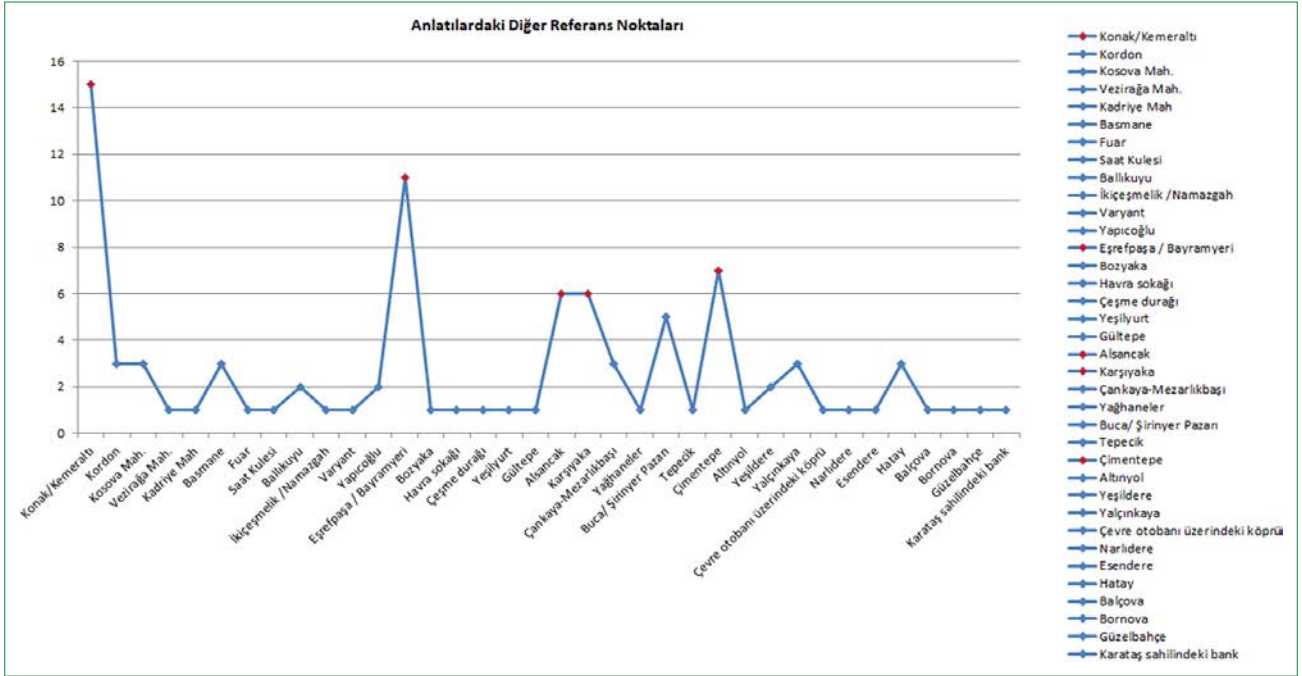
Zengin deneyim ve bilgilerini çalışma kapsamında sunan kaynak kişilerin sözlü tarih anlatıları üzerinden yapılan çözümlemeler sonucunda elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilir:

İzmir'e Dair İmgeler

Lynch'e göre (2010), kente dair duyular aracılığıyla algılanan şeylerin ötesinde, kentle etkileşim içinde olan bireylerin zaman içerisinde geliştirdiği deneyimler, kente yüklediği anlamlarla örtüşen, keşfedilmeyi bekleyen yeni mekânlar, detaylar ve yerin bir hikâyesi vardır. "Hiçbir şey kendiliğinden deneyimlenemez. Çevresiyle her zaman bağları olmalıdır, kent kendisini meydana getiren olaylar dizisiyle, geçmiş deneyimlerin hatırasıyla algılanabilir (Lynch, 2010, s.1)." Her bir kentlinin kentte temas ettiği kısımlara ilişkin kendi imgesi, hatıra ve derin anlamlarla yüklüdür. Kent sadece fiziksel bir yapı çevreden ibaret değildir. Bu fiziksel çevrenin içerisinde yaşayanlar yani kentin hareketli öğeleri yapı çevre ile etkileşimde olup, onunla bir bütündür. Kent algısı genellikle bütüncül değildir. İçinde başka endişeleri, duyguyu barındıran parçalı bir algıdır. İmge bütün bunların birleşimidir.

Bu çerçevede kaynak kişilerin yaşadıkları kente, İzmir'e dair geliştirdikleri imgelerini, kente dair zihindeki temsilleri, İzmir'e atfedilen anlamı, mekânsal bileşenlerini anlamak amacıyla kaynak kişilere İzmir'e ilk geldiklerinde kenti nasıl buldukları, ne hissettikleri soruları sorulduğunda; anlatılarda "köy gibi bir yerd" tanımlaması ön plana çıkmaktadır.

1960'lı yılların başında İzmir'e Gümüşhane'den gelip yerleşen ve tütün işliği yaparak geçimini sağlayan anlatıcı o dönemde İzmir'i şöyle anlatmaktadır:

Şekil 5. İzmit'e dair mekânsal atıfların kaynak kişilerin sayısına göre dağılımı.

“İzmir’i nasıl buldum İzmir köy gibi bi yer idi. Küçüktü İzmir. Şimdi her taraf büyüdü. Biz gelende Buca yoktu. Mesela Bornova yoktu, hep tarlaydı, bahçeydi. Öyleydi.” (K21)⁴

Anlatıda yer alan Buca ve Bornova günümüzde kentin hızla imara açılan ve yapılaşan alanlarına dönüşmüştür.

“Köy zaten İzmir köydü. Köyden daha şeye biz geldik. Hani böyle iyice medeniyetten uzaklaştırılmış yer olur ya. Zaten İzmir’i köy olarak görüyordum son yıllar. Biz köyün daha da berisine atıldık.” (K17)⁵

Anlatılarda İzmir’in makro formuna da atıfta bulunmaktadır. Sözlü tarih görüşmesi yapılan bir anlatıcı kenti “**yay şeklinin içine hapsolmuş bir şehir**” olarak tanımlamaktadır. İzmir körfezi etrafında kurulan bir liman kenti olan İzmir’in kent bütününde içinde sahip olduğu bu nitelik kent kimliğinde de ön plana çıkan önemli bir unsurdur.

Ayrıca İzmir’i “**vazgeçilemeyecek bir şehir/harika bir şehir**” ve “**bambaşka bir şehir**” olarak betimleyenlerin kent ile olumlu bir ilişkin, bağ geliştirdikleri değerlendirilebilir.

Gecekondulaşma sürecinin en fazla yaşandığı kentlerden biri olan İzmir’e dair “**çarpık kentleşmiş**” bir kent ve kentin farklı sosyo-kültürel grupları barındıran heterojen yapısına ilişkin “**kozmopolit bir yerleşke**” olduğu da anlatılarda yer almaktadır.

Kaynak kişilerin İzmir’e, yaşadıkları kente dair mekânsal imgeleri ise kentin tarihi çekirdeğinin etrafında yoğunlaşmaktadır.

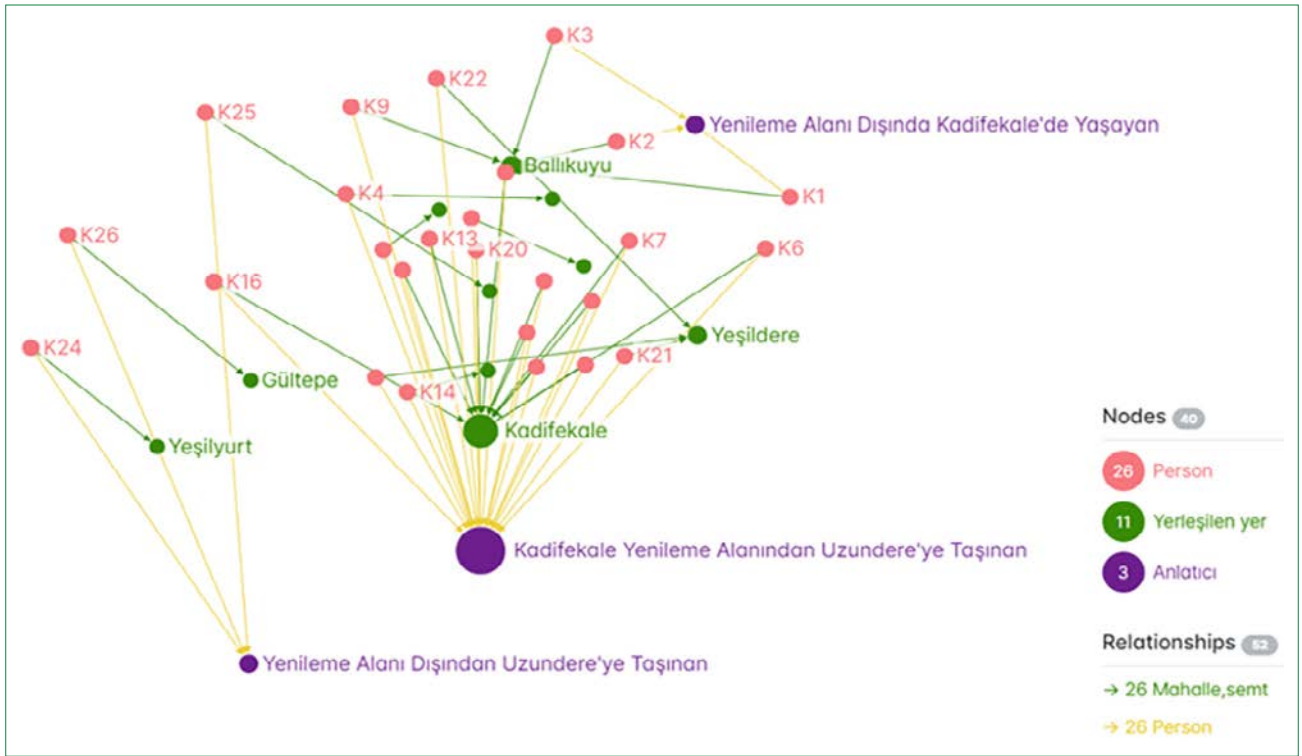
“İzmir denince aklınıza ilk nereler geliyor? İzmir’in neresini severdiniz? Nerelere gitmek isterdiniz, nereleri gezmek istersiniz?” sorusuna anlatılarda en çok verilen cevaplarda kentin idari ve ticari merkezleri işaret edilmektedir. Kent merkezi Kaleliler için iş imkânları sunan çalışma alanı, alışveriş yapılan, sosyal-idari hizmetin alındığı bir alandır. Kale’de yaşayanların gündelik yaşamlarında en fazla etkileşimde bulundukları, en sık kullandıkları koridorlar; Konak-Kemeraltı, Eşrefpaşa, Basmane, Alsancak, Çankaya, Buca-Şirinyer şeklinde sıralanabilir. Saat Kulesi, Kordon, Fuar, Havra Sokağı, kolektif bellekte kentin simgesi olarak referans verilen diğer temsil mekânlarıdır (Şekil 5). **Kent merkezi ile kurulan ilişki biçimi öncelikle ekonomik etmenlere bağlıdır.**

Kadife “Kale” Dönüşürken Yitip Gidenler

Sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişiler ve ebeveynlerinin 1950’li yılların başında başlayan İzmir’e göç süreci üzerine yapılan görüşmelerde, özellikle Kadifekale kentsel dönüşüm alanı ve yakın çevresindeki mahalleler; Ballıkuyu, Yeşildere olmak üzere Karabağlar, Gültepe, İkiçeşmelik gibi semt ve mahalleler vurgulanmaktadır. Kaynak kişiler, ilk olarak bu mahallelere yerleşmiş ve kentsel yenileme projesi tamamlanana kadar bu mahallelerde yaşamışlar. Şekil 6’da, Ağ içerisinde sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişiler üç gruba ayrılmış ve bu gruplar mor noktalarla gösterilmiştir. Her bir anlatıcıyı “K” har-

⁴ (K21), Kadifekale sakini (taşınmış), Kadın, Emekli, Kadifekale heyelan bölgesinde Veziraga Mahallesi’nde yaşamış.

⁵ (K17), Kadifekale sakini (taşınmış), Ev hanımı.

Şekil 6. Graph Commons uygulaması ile oluşturulan, sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişiler ve ebeveynlerin İzmir'e göç ettiklerinde ilk yerleştiği mahallelere ilişkin ağ haritası (Graph Commons 2024).

fiyle tanımlanmış, İzmir'de ilk yerleştikleri mahalleler ise yeşil noktalarla gösterilmiştir. Ağ içerisinde Kadifekale Yenileme Alanı'ndan Uzundere'ye taşınanlar çoğunlukta olup, dönüşüm alanı dışından Uzundere'ye taşınan kişilerin (K24 ve K26) daha önceki yıllarda dönüşüm alanının çevresinde yaşadıkları da ağ içinde izlenebilmektedir. Bu ağ haritası, **göç ve mekânsal bellek ilişkilerini** anlamak için güçlü bir perspektif sunmaktadır. Kadifekale'nin göç süreçlerinde önemli bir merkez olduğunu ve kentsel dönüşümle birlikte özellikle Uzundere'ye taşınmanın belirgin bir örüntü oluşturduğunu gösteriyor (Şekil 7).

Kadifekale'de, kentte var olma mücadelesi sürecinde zorlu ekonomik koşullar altında inşa edilen, mekâna fiziksel bağlanmayı sağlayan görünür bir öge olarak gecekonduların aynı zamanda "yurt" ya da "yuva" olarak tanımlanması mekânı yere dönüştüren güçlü sosyal bağların inşa edildiğini açığa çıkarmaktadır. Sözlü tarih anlatılarında, komşuluk ilişkilerinin "iyi ve güzel" olduğu sıkça vurgulanmakta ve bazı kaynak kişiler, komşulukları "akrabadan öte" ve "samimi" olarak tanımlamaktadır. Kadifekale'de kapı önüne çıktıklarında birbirlerini gören mahalle sakinlerinin yeni yerleşim alanında bu yakın teması sağlayamadığı ve komşuluk ilişkilerindeki kopuşun hissedildiği de belirtilmiştir. Kadifekale'ye yerleşme nedenleri arasında ekonomik faktörler ve Kadifekale'nin kent merkezine

yakınlığı öne çıkmaktadır. Bölgedeki ucuz konut kiralari, kentin merkezine ve iş yerlerine, özellikle Kemeraltı gibi ticaret alanlarına yakınlık, insanların bu alanlara "yayan" olarak erişimin sağlanabilmesi günlük ihtiyaçların karşılanmasında zaman ve maliyet açısından fayda sağlamıştır. Ayrıca, Kadifekale'nin geniş bir perspektiften şehri izleme imkânı sunan manzarası da burada yaşamayı cazip kılan diğer bir faktördür (Şekil 8).

"Kadifekale'deyken 5 dakikada mesela ben haftanın 3 günü Şirinyer'e gidebiliyordum. Ya kız kardeşim ordaydı ya onu görebiliyordum hem pazarlarını edebiliyordum. Tansaş'ına gidebiliyordum. Burada öyle değil. Burada dediğim gibi hem zaman yolda çok zaman geçiyo hem vesait sorun. Orada bi vesait gidiyordum. Kemeraltı'na 5 dakikada yürüyerek çok gittim Kemeraltı'na, gelirken arabaya biniyorduk. Ama burada öyle bişey yok." (K17)⁶

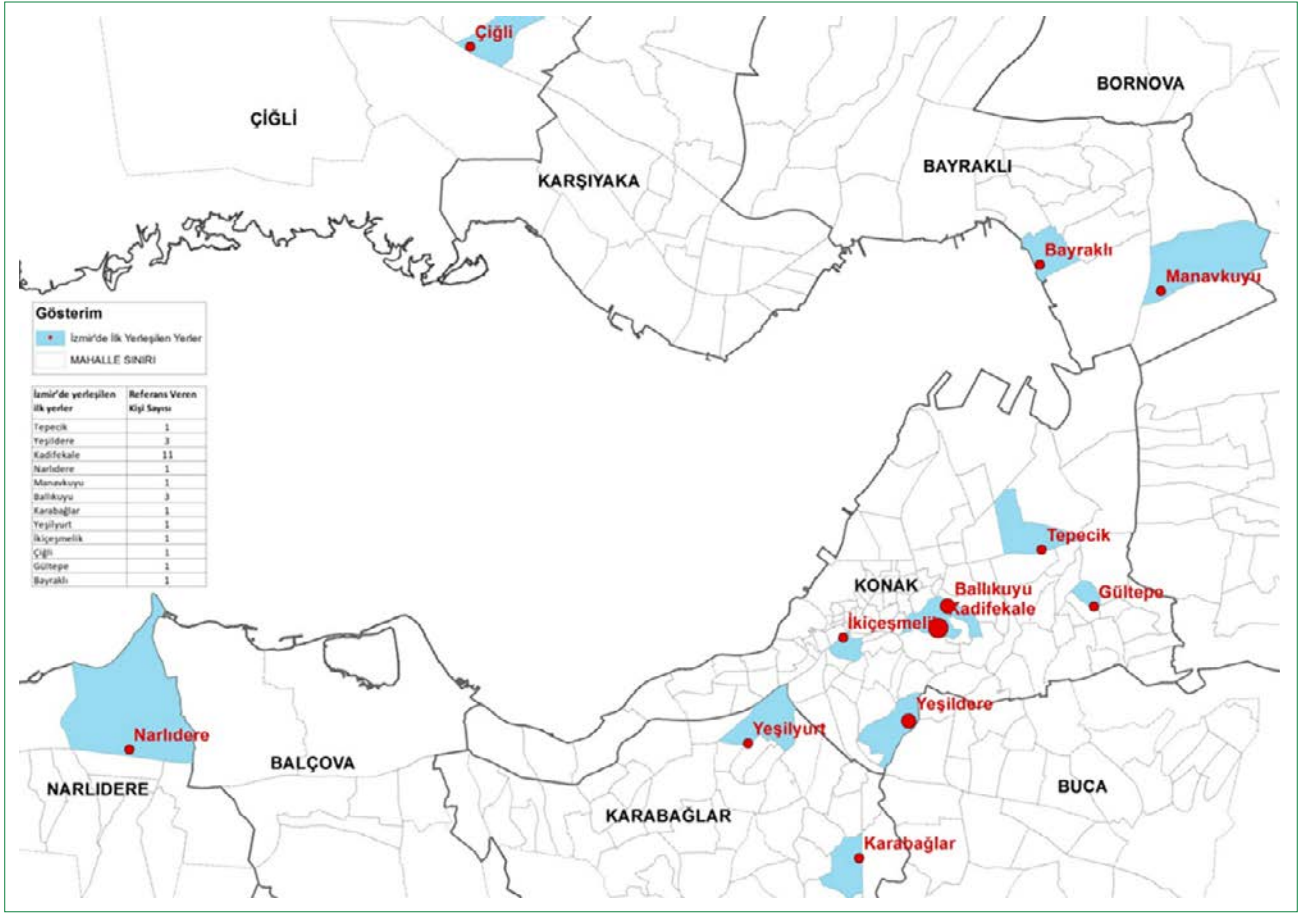
"Basmaneyi goruyorduk, karşıda Şirinyeri goruyorduk, Yeşildere'yi goruyorduk. Fuar felan hepsi altındaydı. Fuar açılırdı şeye bakardık teraçadan filmlere bakardık." (K7)⁷

"Eşrefpaşaya iniyordum misal. Bi arabayla Mezarlıkbaşına iniyordum. Konak'taki ihtiyaçlarımı görüyordum." (K9)⁸

⁶ (K17), Doğum Tarihi: 1966, Kadifekale sakini (taşınmış), Ev hanımı.

⁷ (K7), Doğum Tarihi: 1938, Kadifekale sakini (taşınmış), Ev hanımı.

⁸ (K9), Doğum Tarihi: 1957, Kadifekale sakini (taşınmış), Emekli.

Şekil 7. Sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişiler veya ebeveynlerinin İzmir'e göç ettiklerinde ilk yerleştiği mahalleler.

Anlatılarda, Kadifekale'ye özgü diğer önemli nitelikler de vurgulanmaktadır. Geçmişte, Kadifekale'nin bir mesire yeri olarak kullanılması, zeytin ve bakla tarlalarının varlığı gibi unsurlar, bölgenin sosyal ve kültürel yapısını şekillendiren faktörlerdir. Kadifekale'deki yaşam, bölgeye dair bir mahalle imgesi geliştirmiş ve burada geçirilen çocukluk yılları, bellekte kalıcı izler bırakmıştır. Bu süreçler, aktörlerin bellekleriyle ilişkilendirilen ağ haritasında da açıkça görülmektedir. Ağ haritasında, komşuluk ilişkilerine atfedilen anlamlar mavi noktalarla, Kadifekale'ye yerleşme nedenleri kırmızı noktalarla, Kadifekale'ye dair bellekteki temsiller ise gri noktalarla gösterilmektedir. Bu üç farklı ilişki biçimi, ağ içinde çizgisel olarak farklı renklerle işaretlenmiş, böylece her bir ilişki türü görsel olarak ayrılmış ve daha anlaşılır hâle getirilmiştir (Şekil 8).

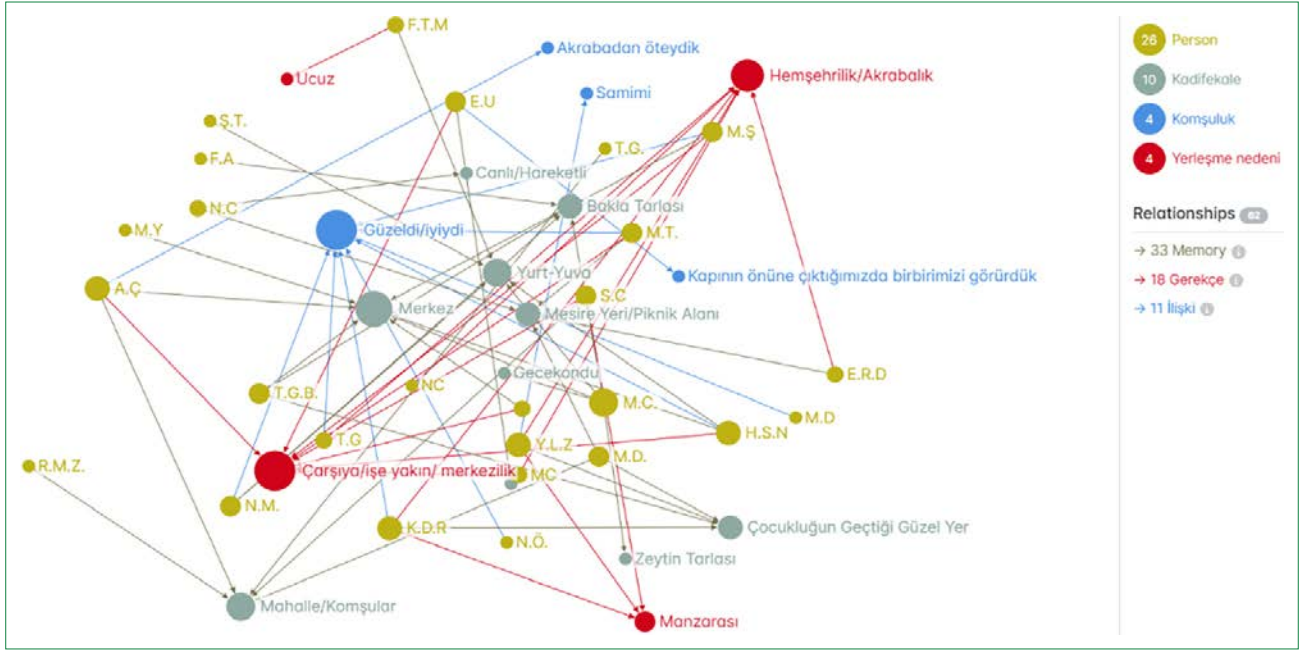
Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi gerçekleştirildikten sonra günlük ihtiyaçların karşılandığı mekânların da bölgeden ayrılması ile özellikle kentsel yenileme alanı dışında Kadifekale'de kalıp yaşamını sürdüren dezavantajlı gruplar başta yaşlılar olmak üzere günlük, temel ihtiyaçlarını karşılamak için bölgenin yakınındaki Eşrefpaşa gibi semtlere yönelmiştir.

Kadifekale'de uzun süre yaşamış olan kaynak kişi değişen yaşam döngüsüne ilişkin anlatısında; “Kale'nin içi. Güzeldir Kale'nin içi haa bizim evimizin önü de güzeldir. İste gidemiyorum şuraya (evinin önünü işaret ediyor) yaşlanmışım. Gidemiyorum gidemiyorum şuraya kızım... Daha bir sene oldu temizlendi gitti Kale. Ne sağlık ocağı kaldı, ne eczane kaldı, ne kasap kaldı, ne manav kaldı. Hiçbir şey kalmadı yıkıldıktan sonra. Millet gittikten sonra satıcılar da kalktı gitti buradan. Şimdi Eşrefpaşa'ya gidiyoruz.” (K1)⁹

Zorunlu Göçün Yeni Durakları: Çimentepe ve Diğerleri

Kadifekale'de afet riski altındaki mahalleler dönüştürülürken, kentin merkezine, tarihi çekirdeğindeki yakın konumdaki bu alanlardan ayrılmak zorunda kalan kentin çeperindeki Uzun-dere Toplu Konut Alanına taşınmayan Kadifekalelilerin bir kısmı bu zorunlu yerinden edilme sürecinde Eşrefpaşa, Boz-yaka, gibi Kadifekale'nin yakın çevresindeki kendilerine yaşam alanları oluşturdıkları mahallere taşınmışlardır. Bir anlatıda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

⁹ Kadifekale sakini (Görüşme yapılan tarihte mahallede yaşıyor).

Şekil 8. Sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişilerin Kadifekale'ye dair bellek atıflarına ilişkin ağ haritası.

“3000 tane ev yıktılar Kale’de yaa. Öyle böyle kimisi çok sevindi maddi yönden. Kimisi mağdur oldu bizim gibi. Bizi kandırdılar çünkü. Mahkemeye gidenlerin yüzde 80’i kazançlı çıktı kızım. Adamın evine 40.000 lira verdiler 120.000 liraya çıktı. 10.000 lirasını avukat aldıysa 110.000 lirasını o aldı. Gitti Eşrefpaşa’dan ev aldı, Çimentepe’den ev aldı, Bozyaka’dan geldi aldı. Şimdi İzmir’in yani bu tarafında, bu tarafı derken Eşrefpaşa, Bozyaka, Çamlık, Eski İzmir nereden baksam bi iki tane Kale’den insanı görüyorum. Çünkü yüzde 80’ini biliyorum Kadifekale’deki insanların, hayatım orada geçti. ... Çoğunluk yüzde 70’i Çimentepe’ye gitti Kale’ye yakın ya.” (K12)¹⁰

Yine başka bir anlatıcı, Kadifekale birlikte oyun oynadığı arkadaşlarının ailelerinin bir bölümünün Uzunlere’ye taşınmak yerine Kadifekale’ye yakın konumdaki mahalleleri tercih ettiklerini şöyle aktarmaktadır:

“Bazıları Çimentepe’ye, bazıları Buca’ya gitti. Sonra, Eşrefpaşa’ya falan öyle.” (K15)¹¹

Çimentepe, anlatılarda ön plana çıkarılan referans noktalarındandır. Mardin’den Kadifekale’ye göçle gelip yerleşen ve Kadifekale’deki evlerinin bahçelerinde sürdürdükleri Midyecilik faaliyeti ile geçimini sağlayan göçmenler, Uzunlere’ye göç etmektense, eski yaşam koşullarını koruyarak ve kente yeniden eklemlenerek hayatlarını devam ettirdikleri Kadifekale dönüşüm alanına yakın konumdaki Çimentepe’ye yerleşmişlerdir (Mutlu Kılıç ve Göksu,

2018). Böylelikle Midyecilik kentte var olabilme mücadelesinin devam ettirildiği başka noktalarda var olmaya devam etmektedir.

Çimentepe’nin tercih edilmesinin bir diğer nedeni, bazı anlatıcıların akrabalarının burada yaşıyor olmasıdır. Çimentepe’nin hem kent merkezine hem de Kadifekale’ye yakın olması, bu bölgenin üretim ve toplumsal ilişkilerin sürdürülebileceği bir mekân olarak ön plana çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bu durum, sözlü tarih verileriyle desteklenmiş ve Şekil 9’da oluşturulan anlatı/ağ haritasında soyut bir şekilde gösterilmiştir. Kadifekaleliler, kent merkeziyle kurdukları ilişkiyi burada da sürdürebilmekte, kentle temas ettikleri noktaları devam ettirmektedirler. Ağ içerisinde kızımızı düğümlerle simgelenen aktörlerin Uzunlere dışında en çok bağlantı sağladığı insan olmayan aktör (mahalle) Çimentepe ve Eşrefpaşa olarak açığa çıkmaktadır (Şekil 10, 11).

Kadifekale’de midyecilikle geçinen ve dönüşüm sonrası Uzunlere’ye taşınanlar, midyeciliğin zorlu ve yorucu yapısının Uzunlere’de devam etmemesini tek rahatlık olarak değerlendirmektedirler (Mutlu Kılıç ve Göksu, 2018).

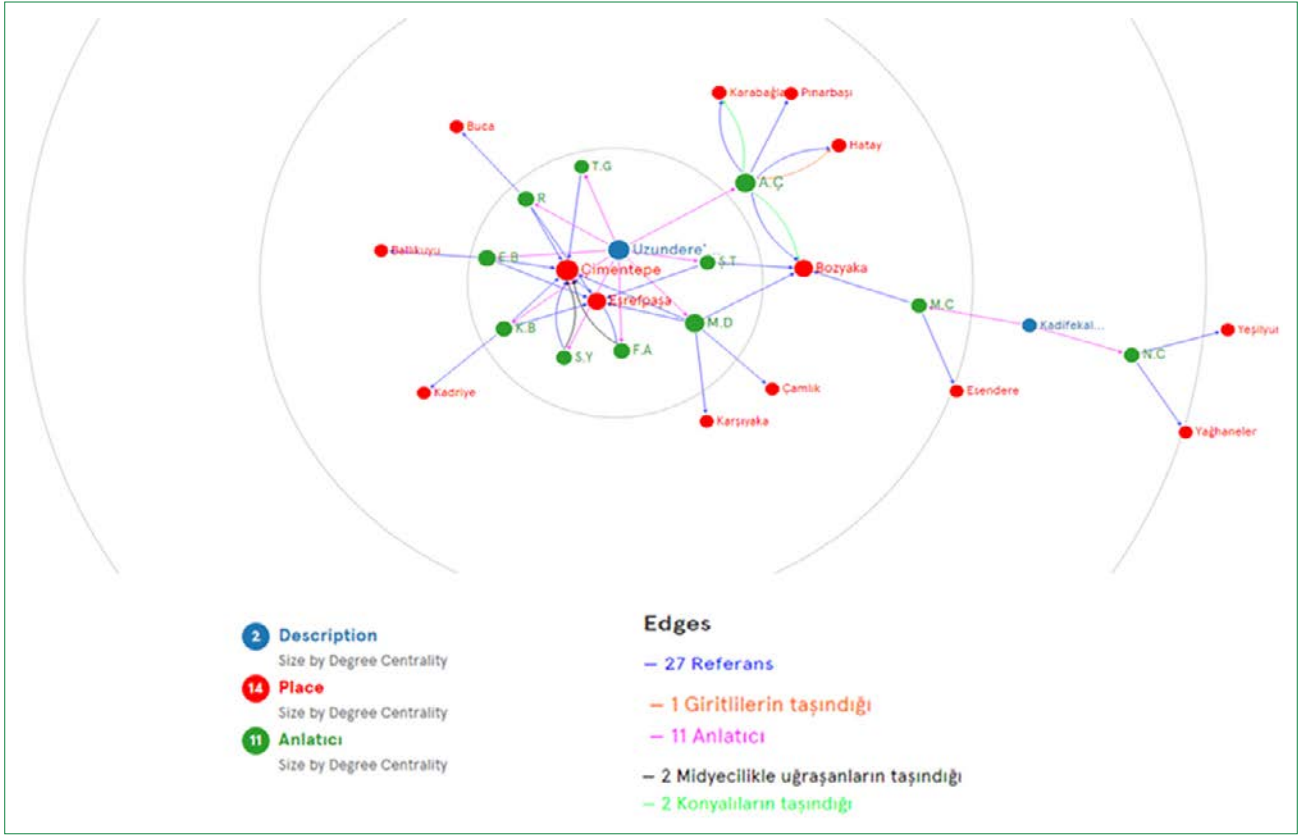
Kolektif Bellekte Kale’ye Dair Mekânsal Temsiller

Kadifekale stratejik konumu ile kent bütünü içinde simgesel bir mekândır. Bölgenin fiziksel öğeleri açısından ise Kale’deki gecekondular, dar sokaklar, surlar ön plana çıkmaktadır.

Lynch (2010), kent kimliğini analiz etmek için insanların kenti algılayışında 5 temel bileşen belirlemiştir. Bu bileşenler; yollar

¹⁰ Kadifekale sakini (taşınmış), Tütün işinde çalışmış, emekli. Kendi anlatımıyla 40–50 yıl önce Gümüşhane’nin Kelkit İlçesi’nden İzmir’e göç etmişler. Kadifekale heyelan bölgesinde Veziraga Mahallesi’nde yaşamış. Uzunlere’de 95 m²’lik konutta oturuyor.

¹¹ Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Öğrenci.

Şekil 9. Sözlü tarih anlatılarında Uzundere dışında göç edilen yerlerin ağ haritası.

(paths), düğüm noktaları (nodes), işaret ögeleri (landmarks), bölgeler (districts) ve kenarlar (edges) olarak tanımlanmıştır.

Kadifekale'ye ilişkin bellekteki mekânsal temsiller gündelik mikro yaşam çevreleridir. Bu bağlamda sözlü tarih anlatılarında da kentsel mekânın “yere” dönüşme sürecinde ortaya çıkan: gecekonduların yanı sıra eğlence mekânları, antik dönem Kale surları, yaşayanların günlük kullanımında önemli bir yer tutan ve düğünlerin de yapıldığı çay bahçeleri anlatılarda yoğun olarak referans verilen yerlerdir. Kadifekalelilerin kentsel, ekonomik yaşama pratiklerine ait değerlerinin yansımaları söz konusu mekânlar yerin kimliğini oluşturan önemli unsurlardır.

Kadifekale heyelan bölgesinde yaşamış anlatıcılar için kente dair geliştirdikleri algı, kent bütününden ziyade daha çok yaşadıkları yaşam alanına ilişkindir. Günlük yaşamlarını ikamet ettikleri mahallenin sınırları içerisinde geçiren anlatıcıların (özellikle kadınların) kentle bütünleşme düzeyi de mahalle ölçeğiyle sınırlı kalmıştır. Anlatılarda kadınların yakın çevrelerine ilişkin imgelere sahip olduğu tespit edilmiş, erkeklerin ise kente dair daha bütüncül imgelere sahip oldukları açığa çıkmıştır.

Surlar-Kale

İzmir kent kimliği açısından da önemli bir mimari öge, kentin silüetinde önemli bir imge (landmark) olarak karşımıza çıkan

İzmir ‘in en eski yerleşim alanlarından kentin arkeolojik ve kültürel belleğinin tarihi simgesi olan antik Kale yapısı, Kadifekaleliler için de aidiyet ilişkilerinin kurulduğu mekândır. Koruma statüsü Birinci Derece Arkeolojik sit olarak belirlenmiş olan ve bu çalışmanın sürdürüldüğü 2016 tarihi itibarıyla, sur duvarları ile çevrili kale yapısı içerisinde Kadifekalelilerin anlatılarında yer alan; çay bahçesi, park (çocuk oyun) alanı, futbol sahası gibi bellekte yer bulan fiziksel izlerin yanı sıra kilim tezgâhları gibi kültürel belleğin simgeleri yer almaktadır.

Oktay’a (2011) göre “Bir alanın karakterini oluşturan önemli etmenlerden biri de **kullanım ve etkinlik** çizelgesidir. Ana kullanımlarda çeşitlilik, işlevlerin yürüme ölçeğinde bir çerçevede yerleşmiş olmaları, yapısal biçimin yeterli sayıda girişlerle erişilebilirliği, bina türünde, yaşında, büyüklüğünde ve genel durumunda çeşitlenme etkinlik düzeyini belirler.”

Kale’nin kent içindeki coğrafi konumu mahalle sakinlerine önemli avantajlar sunmaktadır. Çalışan mahalle sakinleri için kent merkezine, çalışma, alışveriş alanlarına yürüme mesafesinde olması, ara sıra denizle buluşmalarını sağlayacak Kordon’a erişebilir olmaları yani kentle doğrudan etkileşim kurmalarına olanak sağlayan bir konumdur.

Kale burçları ve sur duvarları ile sınırı çizilen Birinci Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalan i) Çay bahçesi, gündüzleri

Şekil 10. Uzundere toplu konut alanı dışında göç edilen mahalleler (Yandex, 2016).

Şekil 11. Kadifekale kentsel dönüşüm alanı ile Çimentepe Mahalle'sinin birbirine göre konumlarını gösteren harita (Google Earth, 2016).

Kale'yi ziyaret edenlerin kentin manzarasını izleyip, bir şeyler içip soluklandığı, akşam saatlerinde ise mahalle sakinlerinin düğünlerini gerçekleştirdiği; ii) Park alanı, çocukların oyun oy-

nadığı; iii) Futbol sahası, özellikle Kadifekaleli gençlerin futbol oynayarak zaman geçirdikleri toprak zeminli saha; iv) Surlar; şehir manzarasının seyredildiği; v) Halı dokuma tezgâhları, tan-

Şekil 12. 1990'lı yılların başında Kale içerisindeki (a) su deposu, (b) halı dokuma tezgahları, (c) futbol sahası, (d) çay bahçesindeki görünüşler (İzmir I Numaralı Kültür Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, 2016).

dırlar Doğu'dan göç eden kadınların kültürel olarak varlıklarını devam ettirdikleri, Kale içerisindeki geleneksel üretimi gerçekleştirdikleri ve ürettikleri ürünleri pazarladıkları alanlardır.

Surlar, Kadifekalelilerin birbirleriyle ve Kadifekale'ye ziyarete gelenlerle sosyal etkileşimde bulunmalarına imkân sağlayan kentsel mekânlardır. Bu mekânlar ayrıca Kale sakinlerinin ekonomik ve kültürel faaliyetlerini gerçekleştirme imkânı buldukları, farklı aktivitelerine, düşünlerine, yaşamışlıklarına da şahitlik etmiştir (Şekil 12).

Gecekondular-Bahçeler-Sokaklar

İnsanları Kadifekaleli hissettiren oraya ait olduğunu, sahiplenme duygusunu veren yerin coğrafi, tarihsel, toplumsal, estetik özelliklerinden ziyade Kadifekale sakinlerinin ortak gayeleri, anıları, hissettikleridir. Kadifekale'nin göçle gelen sakinleri için Kale; hayat mücadelesi verilen, kente tutunulan yeni yaşam alanıdır ve İzmir içindeki önemli simgesel tarihi bir yapının, antik kale yapısının etrafında kümelenmiş olan, bir gecede inşa edilen gecekondu kentte var olma mücadelesinin önemli

simgelerindendir. Kalelilerin gecekonducularının bahçeleri, avluları, Kale'nin sokakları bölgedeki kesişim alanları önemli düğüm noktalarıdır. Lynch (2010, s. 84)'in bahsettiği gibi “bir düğüm noktası hem bir kesişim noktası hem de yoğunlaşma alanı olabilir”. Bir anlatıcının Kale'de kurduğu toplumsal bağların kopması anlatılarda travmatik, duygusal ifadelerle tanımlanmaktadır.

“...Dırmana, dırmana, didine didine, arkama çocukları sarınıyordum tuğla taşıyordum oraya ev yapacam diye. Yıktilar, yumdular, getirdiler bura; dağın başına attılar. Mecburuz burada, mapushane gibi oturuyoz kızım, başka ne diyeyim ben...” (K7)¹² (Mutlu Kılıç ve Göksu, 2018, s.207).

Kadifekale'deki konutlarda bahçe ve avlular önemli etkinlik alanlarıdır. Gecekonduların bahçeleri Kalelilerin kendi yaşam alanları ölçeğinde birtakım ürünleri yetiştirebildiği, ağaçların olduğu, bahçelerdeki sebze ve meyvelerden aldıkları ürünlerle geleneksel üretimi de sürdürdükleri, midyecilik ile geçinmeler açısından bu faaliyeti gerçekleştirebildikleri, kimi zaman komşularla zaman geçirilen üretim ve sosyalleşme mekânlarıdır. Kadifekale'de evlerinin damlarda güvercin besleyenlerin ise bu

¹² (K7), Kadifekale sakini (taşınmış), Ev hanımı.

faaliyetlerini, Uzundere'deki yeni yerleşim alanında modernitenin simgesi çok katlı binaların zemin katlarına taşımıştır. Kadifekale'de sokaklarda sosyalleşen kadınlar, Uzundere konut alanındaki yeşil alanlardaki banklarda ve apartman önlerindeki merdivenlerde bu alışkanlıklarını sürdürmektedirler. Yani, geleneksel pratikler modern konutlara adapte edilmiştir. Bir mahalle sakini bahçesine ilişkin bilgiyi şöyle anlatıyor:

“Hiç bi yere gitmek istemezdim. Üç katlı evim vardı. Koş goca bahçem vardı...Dut ağacımız vardı, üzüm ağacımız vardı. Üzüm gaynadırdım. Bahçem,damımız, teraçamız güzelidi, dama çıkardık, otururduk, kalkardık, kanepeler gurardık. Yani gullük, gülistanlık çok rahatıdık. Aydınlik, Kale dibimizde, çıkardık, gezmeye çıkardık. Ahhh... hiç bişey daha doğrusu gerisi yalan işte burası.” (K7)¹³

Mahalledeki gecekondular arasındaki organik forma sahip sokaklar, mahalle sakinlerinin bir araya geldiği, birbirleri ile etkileşimde bulundukları ve sosyalleştiği yerlerdir. Bu açık alanlar, kadınların sohbet ettiği, çocukların oyun oynadığı ve komşuluk ilişkilerinin güçlendiği yerlerdir. Bu mekânlar, mahalledeki sosyal bağları güçlendiren alanlardır. Aynı zamanda, Kalelilerin Kadifekale'den kent merkezine, çalışma, pazar alanlarına, kentin idari merkezine en kısa sürede yürüyerek ulaşmalarını sağlayan kestirme güzergâhlardır (Mutlu Kılıç ve Göksu, 2018).

“Top oynardım arkadaşlarla sonra dışarı çıkardık gezerdik. Zaten şey bizim mahalle olduğu için hep kapının önünde gece bire kadar hep arkadaşlarla geziyorduk... Surlara çıkınca yukarda surlar vardı ordan manzara gözükyödü. Bakıyoduk.

-En çok böyle nereye bakmayı seviyodun?

Konak.

-Neden?

Manzarası güzeldi, gemiler, deniz var, çok güzeldi.” (K15)¹⁴

Mahalle sakinlerinin anlatılarında kent merkezine yakın olmanın avantajını şu sözlerle ifade etmektedir:

“...semt olarak işyerlerine çok yakındı, o zaman vasıta yoktu. Yayan gidip, yayan geliyorduk.” (K6)¹⁵

“...Mesela ben yürüyerek şimdi Kadifekale'den... Her yerden Kadifekale'nin neresinden nereye istersen inersin gidersin... Mesela çarşıya inecem Cami'nin altından aşağıya... Kadifekale Hava Şehitleri Camisi var ya onun oradan aşağıya çarşıya

gidersin 6-7 dakikada aşağıdasın. Yani burada (Uzundere Toplu Konut alanından bahsediyor) herhangi bi yere gidebilmek için iki tane üç tane araba değiştirmek zorunda kalıyorsun.” (K12)¹⁶

Tansaş, İş Bankası, Postane

Bazı anlatılarda Kadifekale'deki ticari ve idari faaliyetlerde bulunan Kurum ve Kuruluşların yaşanan hırsızlık olayları nedeniyle zamanla Kadifekale'den ayrıldığı şöyle ifade edilmektedir:

“Bankalar kapatıldı, Postane kapatıldı, Tansaş vardı kapatıldı. Şeyler oldu bi takım. Güvenlik nedeniyle yani aslında onların tercihi.” (K9)¹⁷ (Şekil 13)

Ancak söz konusu kurum ve kuruluşlardan örneğin; Tansaş'ın Birinci Derece Arkeolojik Sit alanı sınırına izinsiz olarak inşa edildiği için yasal yaptırımla kaldırılmasına ilişkin ilgili İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na karar alındığı tespit edilmiştir. İzmir I Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun konuya ilişkin aldığı 27.07.1997 tarihli ve 2105 sayılı kararında, sur duvarlarının dibine, Kurul izni alınmadan, izinsiz olarak inşa edilen, Tansaş olarak kullanılan binanın yıkılarak, kaldırılmasına karar verilmiştir (İzmir I Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, 2016).

Beyaz Saray, Çay Bahçesi

Kadifekale'ye ilişkin anlatılarda, geçmişte gazinolar gibi eğlence mekânlarının bulunduğu, restoran, çay bahçelerinin yer aldığı sosyal hayatın merkezi olduğuna işaret edilmektedir. Hülya Gölgesiz Gedikler'in 1950'li Yıllarda İzmir kitabı da mahalle sakinlerinin anlatılarını desteklemektedir. Söz konusu yayındaki alıntılarda Kadifekale'deki çay bahçeleri ve gazinoya yer verilmektedir (Şekil 14).

Kadifekale'nin imgesini güçlendiren mekânlardan biri de “Beyaz Saray” olarak bilinen gazinodur. Beyaz Saray'a ilişkin atıflara anlatılarda yer verilmiştir.

“Beyaz Saray restoranı. Kale Gazinosu da İzmir'in en büyük gazinosuydu.” (K11)¹⁸

“Biz Kale gazinosunda mesela Zeki Mürenlerin, Gönül Yazarların bunların devrine şahit olduk. Gelirlirdi. Kalite bi yerdı yani orası.” (K9)¹⁹

“Valla, benim hatırladığım 12-13 yaşları, 70'li yıllar falan. Beyaz Saray dediğimiz yerlerde halk günleri yapılırdı. Sanatçılar gelirdi...” (K11) (Şekil 15)

¹³ (K7), Kadifekale sakini (taşınmış), Ev hanımı.

¹⁴ (K15), Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Öğrenci.

¹⁵ (K6), Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Emekli.

¹⁶ (K12), Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Emekli.

¹⁷ (K9), Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Emekli.

¹⁸ (K11), Kadifekale sakini (taşınmış), Kadın. Görüşme tarihi: 13.04.2013.

¹⁹ (K9), Kadifekale sakini (taşınmış), Emekli. Görüşme tarihi: 13.04.2013.

Şekil 13. 1990'lı yılların başında Kale içerisindeki Tansaş olarak kullanılan yapının görünümü (İzmir I Numaralı Kültür Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, 2016).

Şekil 14. Kadifekale'deki eğlence mekânlarına ilişkin fotoğraflar (bitmezat b.t.).

Rakım Erkutlu Caddesi

Anlatılarda referans verilen, kentsel dönüşüm projesi hayata geçirilmeden önce var olan Kale Gazinosu, Çakıl Gazinosu, İş Bankası, Postane, Tansaş gibi yapıların yanı sıra günümüzde Kadifekale'de

mevcudiyetini hala devam ettiren, salaş bir lokanta ve kahvehane olarak işletilen Beyaz Saray, Sema Çay Bahçesi'nin, anlatılarda doğrudan atıf almayan Eşrefpaşa yönünden Kadifekale'ye ulaşan **Rakım Erkutlu Caddesi** çevresinde kümelenildiği belirlenmiştir

Şekil 15. Anlatılardaki Beyaz Saray'ın günümüzdeki konumu (Yandex, 2012).

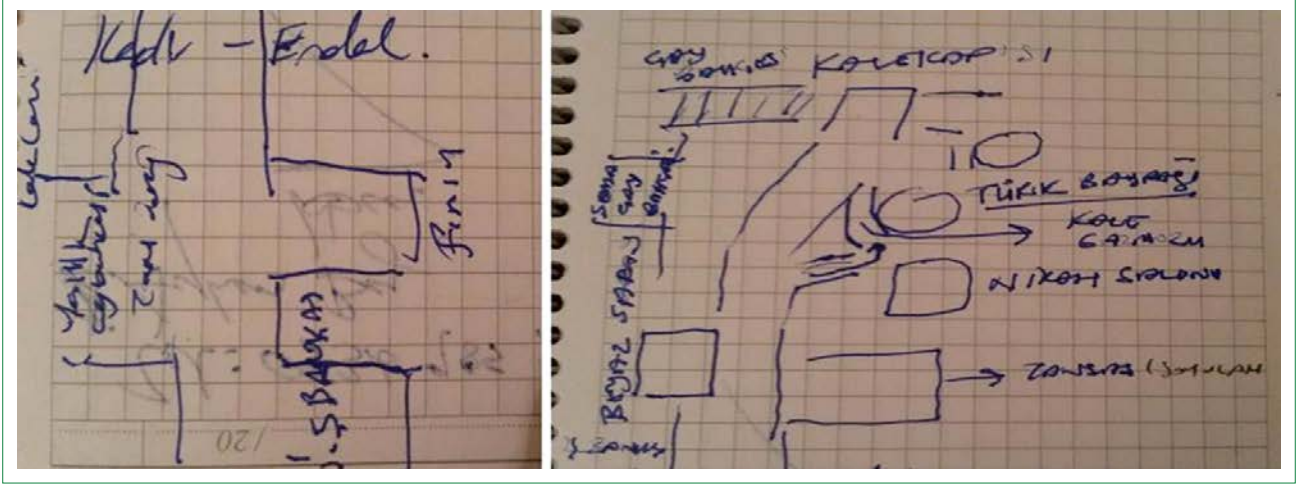
(Şekil 16-18). Rakım Erkutlu Caddesi, etrafında dükkanların yer aldığı, Kale'nin surlarına erişimi sağlayan, mahalle sakinlerinin çekim noktalarından, önemli bir arterdir.

“O dolmuş durağından çıkınca sağ tarafta İş Bankası vardı. Yanında Karadenizlilerin fırını vardı, yıkıldı. İş Bankası vardı kapattılar kahve oldu.” (K9)²⁰

Şekil 19'da, Kadifekale'deki mikro yaşam alanları bir ağ olarak kabul edildiğinde onun etrafında haritada kadın anlatıcıları sarı noktalar, erkek anlatıcıları yeşil noktalar, referans verilen mekânları kırmızı noktalar, ilişki yönünü ise kahverengi çizgi sim-

gelemektedir. Ortaya çıkan ağ haritasında, Kadifekale ve yakın çevresindeki yerlere yönelik olarak; Kale'nin surlarına, kentin idari ve ticari merkezinde yer alan (Konak, Kemeraltı, Eşrefpaşa, Basmane, Alsancak) semtlerine ilişkin atıflar ağ haritasının merkezinde olup, atıflar bu noktalarda kümelenmektedir. Kadın ve erkek anlatıcıların referans verdikleri mekânlar büyük oranda örtüştüğünden bu toplumsal ağ içerisinde kurulan ilişkinin dengeli olduğu görülmektedir. Anlatıcıların Kadifekale ve yakın çevresine ilişkin benzeşen atıfları kentle ilişkilerini de Kadifekale ve yakın çevresi üzerinden kurduklarını açığa çıkarmaktadır. Dönüşüm projesi öncesinde Kadifekaleliler günlük ihtiyaçlarını daha

²⁰ (K9), Doğum Tarihi: 1957, Kadifekale sakini (taşınmış), Emekli. Görüşme tarihi: 13.04.2013.

Şekil 16. Anlatıcılar tarafından çizilen bellek haritaları.

Şekil 17. Kadifekale'ye ilişkin kaynak kişilerin konutları dışında kalan alanlara ilişkin bellek atıfları.

çok mahalle içerisindeki bakkal, seyyar satıcılar, anlatılarda da ye bulan “Tansaş” gibi marketlerden giderirken, geleneksel üretim biçimleri ile karşılaşmaya çalışmaktadır. Konak ve Kemeraltı ise alışverişin en çok yapıldığı ikinci bölgedir. Şekil 18’de bu durum açıkça izlenebilmektedir. Kadifekaleliler sosyal ilişkilerini de mahalle ölçeğinde sürdürmektedir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde toplam 16 kişi Kemeraltı -Konak bölgesine atıfta bulunmuş, ancak bu kişilerden yalnızca bir tanesi bu bölgede sosyal aktivitelerde de bulunduğunu anlatısına yansıtmıştır (Şekil 17). Bu dramatik durum anlatılarda şöyle yer bulmaktadır.

Hafta sonu, tatillerde Kadifekale’den İzmir’in nerelerine giderdiniz sorusu sorulduğunda, uzun bir süre mahallede yaşamış olan kaynak kişi şöyle söylüyordu:

“Hiçbir yere. Çünkü o zaman Kadifekale mesire yeri idi. Hiçbir yere gitmeye gerek yoktu.” (K6)²¹

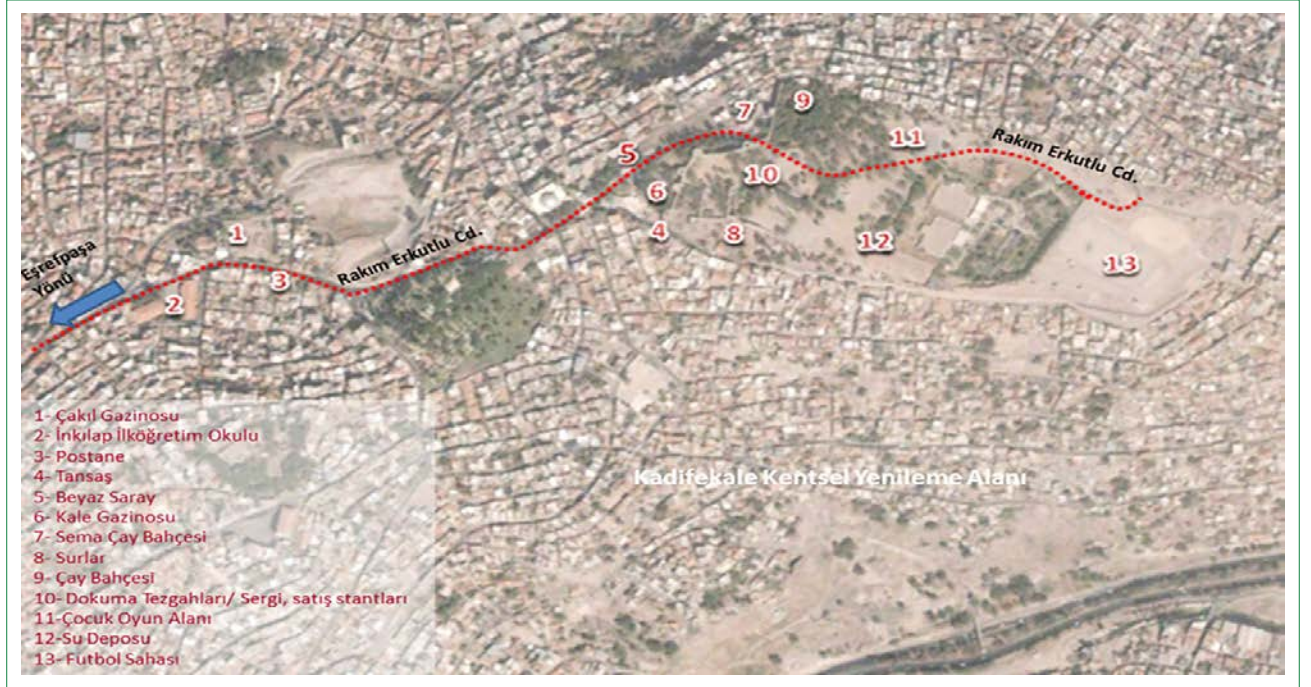
Başka bir anlatıcı da başka bir yere gerek duymadıklarını şöyle ifade etmektedir:

“Kapının önü seyirlik. Oturursun...Kenti izlersin.” (K12)²²

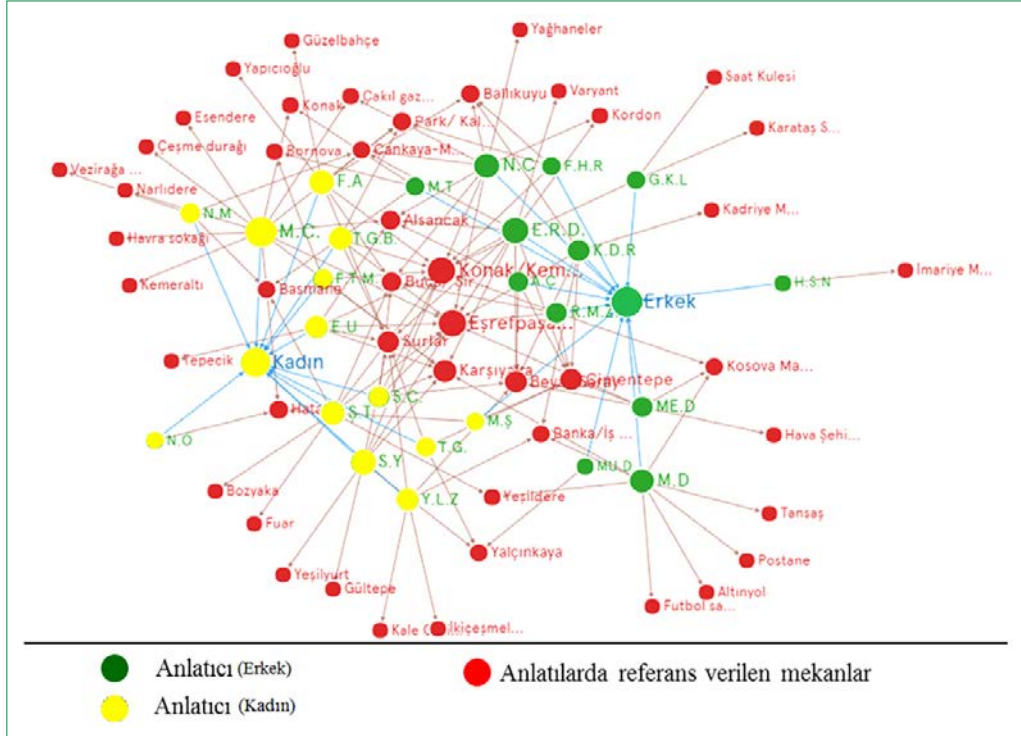
Neoliberal politikalar bağlamında kentsel mekâna müdahaleler sonucunda dönüşüme tabi tutulan alanlarda yerinden edilme süreci ile yaşanılmış yer ile kurulan ilişkiler de kesintiye uğramıştır. Bu çalışma Kadifekalelilerin yaşadıkları mikro mekâna büyüteç tutularak belleklerinde yer edinen mekâna dair kodlanmış izlerin bilgisine ışık tutarken, Kadifekale’nin

²¹ Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Emekli.

²² Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Emekli.

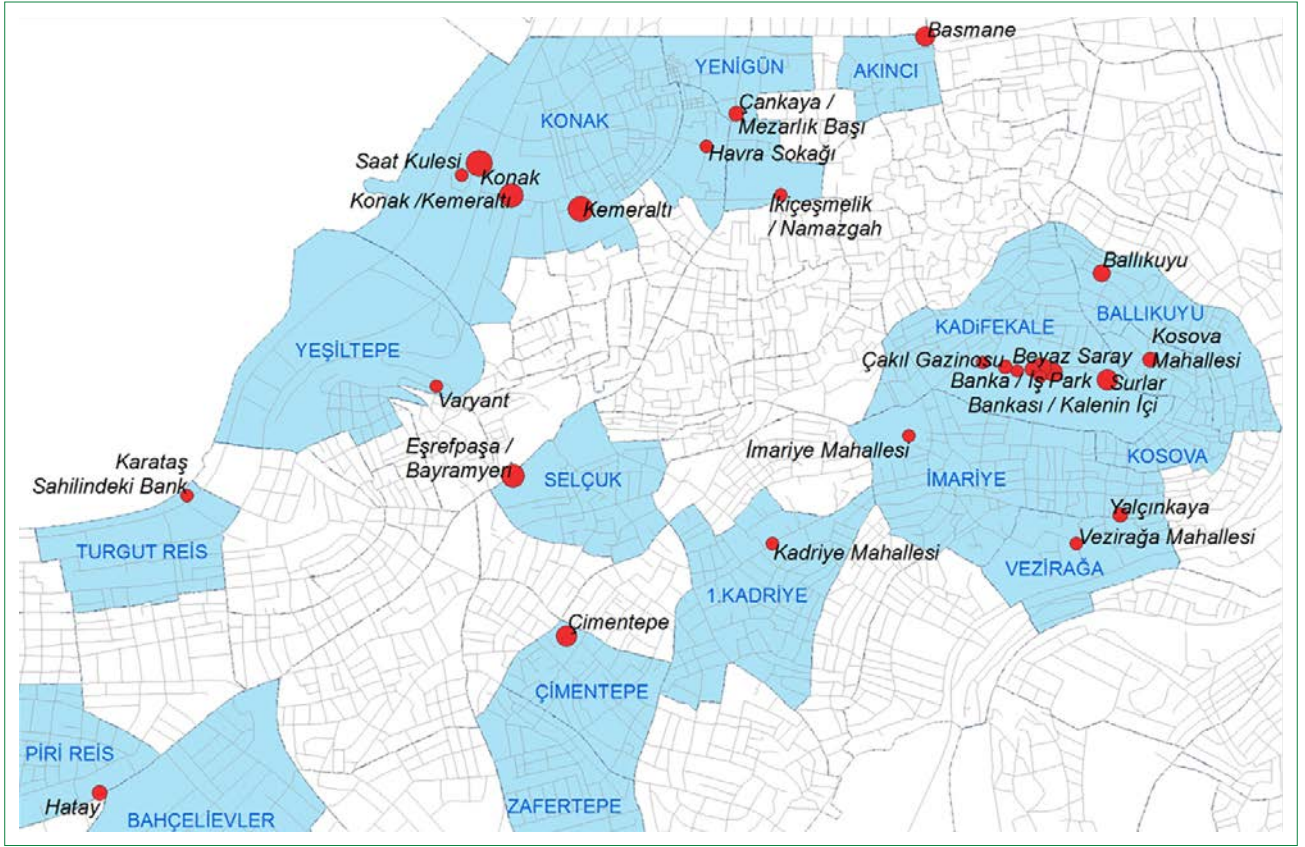
Şekil 18. Kadifekale'ye ilişkin bellek atıflarının mekânsal izleri (Altılık Google Earth, 2004).

Şekil 19. Graph Commons uygulaması ile hazırlanan Anlatıcıların/Aktörlerin "İzmi'e dair Mekânsal Atıf" ilişki ağı haritası (Mutlu Kılıç ve Göksu ,2016).

bilinmeyen geçmişine de sahip çıkmaktadır. Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi'nden etkilenen grupların gözüyle kente, yaşanılmış "yer" e dair kurdukları ilişkilerin, bakış açıları ele alınması değerlidir.

Sözlü tarih görüşmesi yapılan aktörlerin Kadifekale'ye, (yaşanmış mekâna) dair bellek okumalarından elde edilen anlatıların ağı haritasında, "merkez" ve "mahalle" imgelerinin, mekâna ilişkin diğer aidiyet biçimlerine kıyasla görece daha fazla ön plana

Şekil 20. Sözlü tarih görüşmelerinde Kadifekale ve yakın çevresine ilişkin bellek atıfları.

çıktığı görülmektedir. Bu durum, merkezde konumlanan ve mahalle kimliğiyle, ilişkiler ağı içerisinde şekillenen dinamikleriyle öne çıkan bu mekândan kopuşun; yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil, aynı zamanda kentle ve sosyal ilişki ağlarıyla kurulan bağların zayıflaması anlamına da geldiğini ortaya koymaktadır.

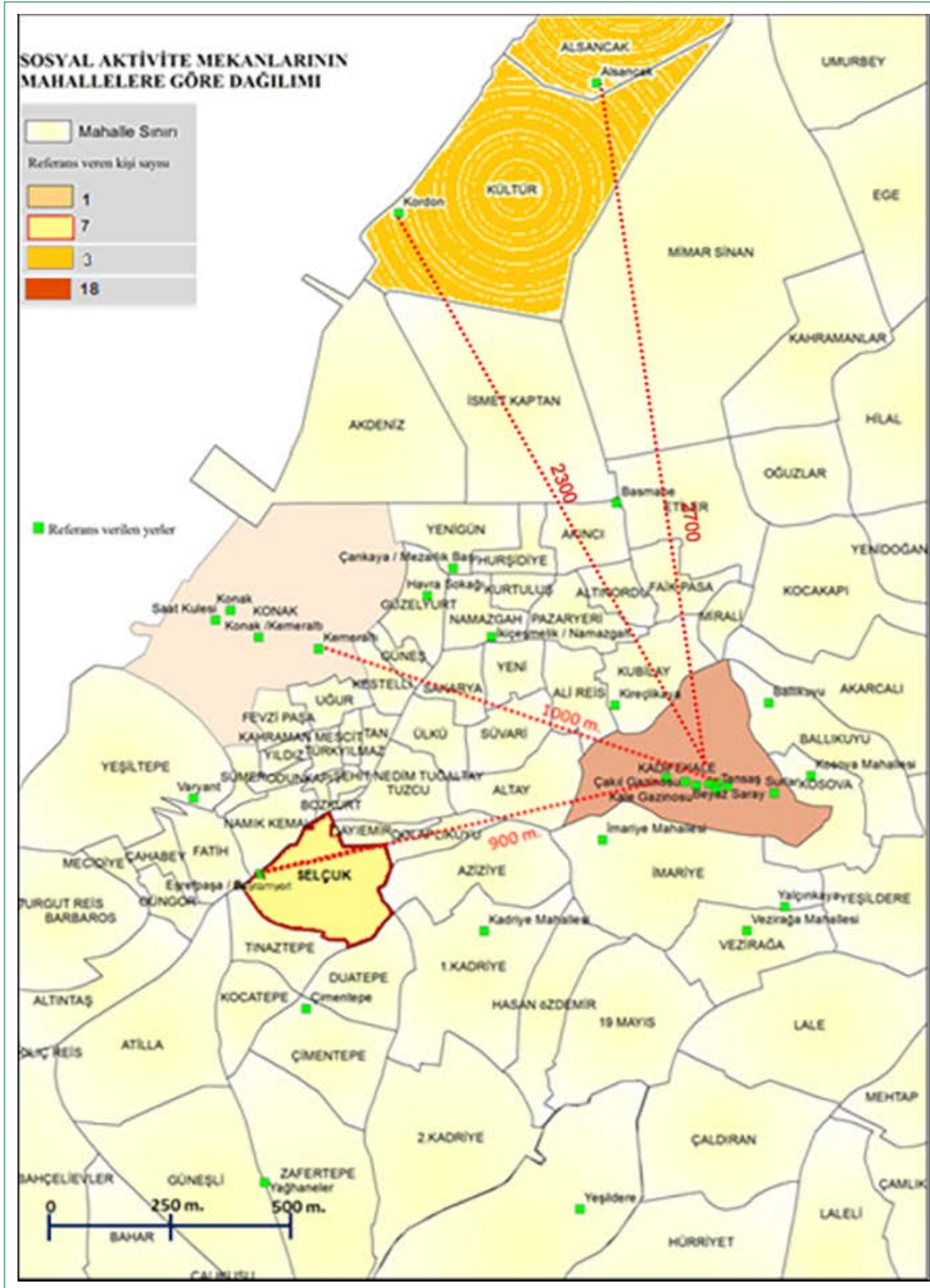
Ağ haritalarında açığa çıkan mekânsal izlerin mahallelere göre dağılımını gösteren haritalar da bu durumu desteklemektedir (Şekil 20-22).

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada elde edilen bulgular, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi'nin sosyo-ekonomik, mekânsal ve kültürel etkilerinin, literatürdeki kentsel dönüşüm araştırmaların sonuçları ile büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Bölge sakinlerinin yerinden edilmesi ve mekânsal adaletsizliklerin derinleşmesi, Türkiye benzer projelerde de ortaya konmuş olgulardır (İslam, 2003; Erman, 2016). Bu durum Harvey'in (2008) sermaye birikimi ve mekânsal eşitsizlik teorisi kapsamında ele alındığında, afet riskini azaltma söylemiyle gerçekleştirilen Kadifekale'deki kentsel dönüşüm sürecinin aynı zamanda mülksüzleştirme ve dönüşüm alanı ve yeni yerleşim alanı çevresinde rant yaratma dinamikleri taşımaktadır. Bu süreçlerin Kadifekale'de özellikle kolektif belleğin, sosyal ilişki ağlarının, yere dair kültürel kimliğin korunması konusunda ek zorluklar yaratmıştır.

Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi'nin gelişimi farklı aktörlerin etkileşimleri ve iş birlikleriyle şekillenmiştir ve bu süreç AAT çerçevesinde makro ve mikro ölçekteki oluşan ağlar çerçevesinde incelenmiştir. Kadifekale Kentsel Yenileme Alanı dönüşüm projesinin düğüm noktası olarak merkezindedir. Makro ölçekte planlama ve uygulamada rol oynayan aktörler dikkate alındığında; merkezi otorite yürürlüğe konan yasal düzenlemeler ile sürecin önünü açarken yine TOKİ, konut alanlarının üretim sürecinde projenin inşaat uygulamaları ve finansmanı kapsamında etkili olmuştur. Bununla birlikte yerel yönetimler bağlamında İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Konak Belediyesi imar planları aracılığı ile projenin uygulanmasında etkin olurken, kamulaştırma sürecinde İzmir Büyükşehir Belediyesi Kıymet Takdir Komisyonu ve Hak Sahipliliği Komisyonları oluşturmuş, Konak Belediyesi bünyesinde mahalle sakinlerini bilgilendirme amacıyla Kadifekale İletişim Bürosu kurulmuştur. Bununla birlikte tüm bu kurumsal aktörlerin bir araya gelerek oluşturdukları ortaklıklar, "heyelan" olgusu gibi insan olmayan aktörlerle etkileşimde bulunarak dönüşümün seyrini belirlemiştir (Şekil 23).

Çalışma, Kadifekale'deki kentsel dönüşümün öyküsü, dönüşüm tanıklık edenlerin gözüyle aktarırken, aktör-ağ kuramını temel alan literatürdeki çalışmalardan (Şelçuk, 2018; Bağdal, 2018; Sağır ve M. Sağır, 2021) farklı olarak, makro ölçekte kurulan ilişkilerin açığa çıkarılmasının yanı sıra insan olan ak-

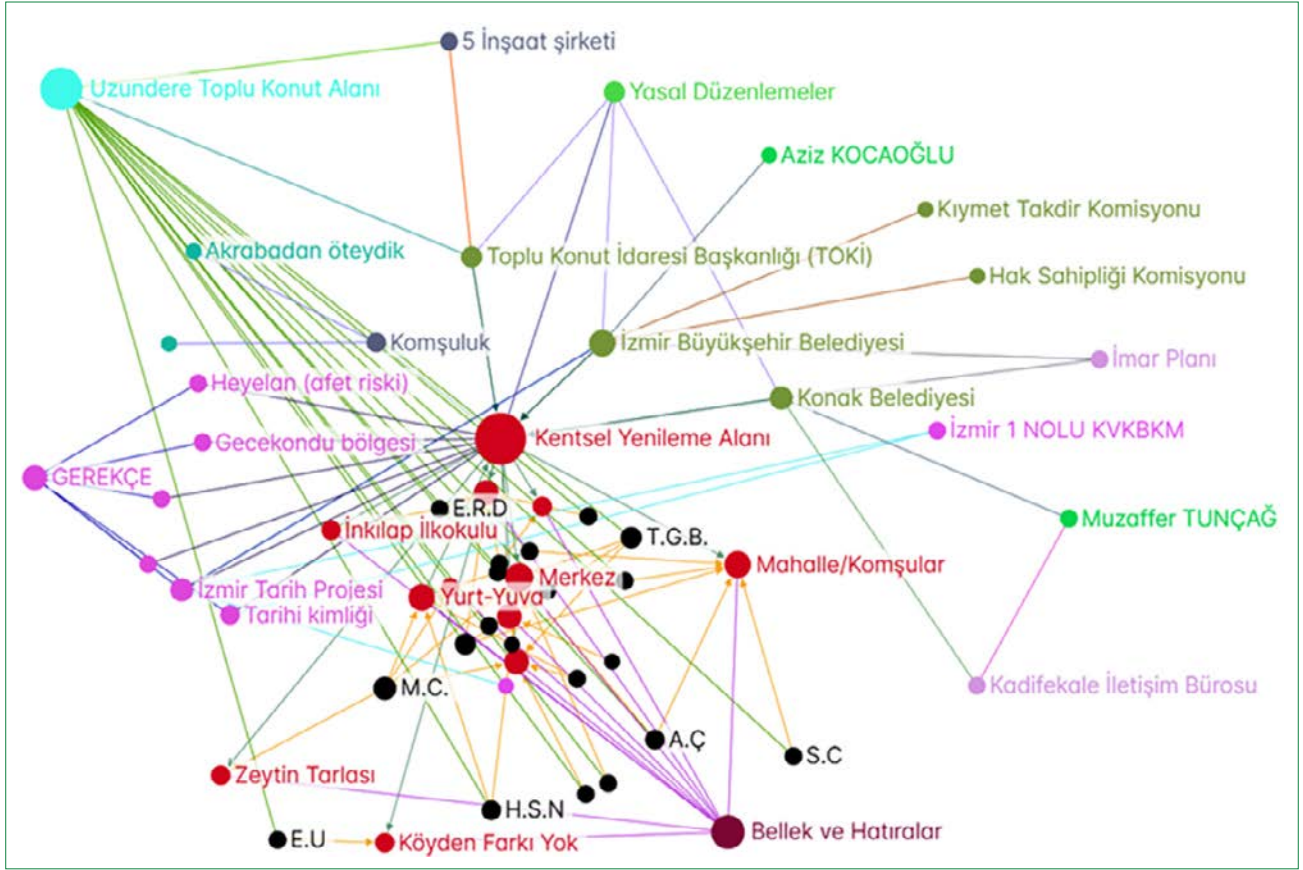
Şekil 22. Referans verilen yerler içinde sosyal aktivite mekânları-erişilebilirlik ilişkisi.

rılmaktadır. Lefebvre'e (2014) göre algılanan mekân, bireylerin ve toplulukların gündelik hayat içinde etkileşime girdiği, pratik olarak deneyimlenen fiziksel ve işlevsel mekândır. Kadifekale dönüşümü ile bu algılanan mekânın kökten değişmesi, insanların kenti deneyimleme biçimlerinde de kırılmalara yol açmıştır.

Kentsel dönüşüm projeleri kötü ve olumsuz sonuçları ile sorunlu bir alanda durmaktadır. AAT kentsel dönüşüm projeleri

için yerelin bilgisi üzerinden makro ölçekte oluşan aktör ağına mikro ölçekte kurulan ağlardaki bilginin aktarımında operasyonel bir çerçeve sunmaktadır.

AAT perspektifinden bakıldığında; Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi'nin sonuçları, kentin merkezinde yaşayan mahalle sakinlerinin yerinden edilmesi ve TOKİ konutlarının inşasından çok daha fazlasını kapsamaktadır.

Şekil 23. Kadifekale kentsel yenileme alanı ilişki ağı haritası.

Dönüşüm alanında yere özgü nitelikler ve kaynaklar dikkate alınsaydı, yeni yerleşim alanlarının tasarımında yeni kullanımları ve faaliyetleri teşvik edebilir, Kadifekale'deki yaşam dinamikleri ile uyumlu estetik tasarımlara ilham verebilirdi. Aynı zamanda daha katılımcı ve dinamik bir dönüşüm sürecini temsil edilmiş olacaktır.

Farklı grupların etkileşimi için yeni fırsatlar yaratabilecekti. Vatanşılara projenin gelişiminde aktif rol oynamalarına birden fazla ölçekte gelişmekte olan aktör ağına parçası olmalarına imkan sağlanacaktı. Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi aktör ağı bu nedenle plancılar, politikacılar, yerel paydaşlar, sivil toplum kuruluşları gibi aktörlerden oluşan geniş bir ağı oluşturamamıştır. İşbirliğine dayalı proje, ortak bir stratejik hedefe ulaşmak amacıyla odaklanan, planlarına sorun üreten bir anlayışla geliştirilmemiştir. Yerel bilgi artırılmamış işbirlikçi, katılımcı bir planlama yaklaşımı geliştirilmemiştir.

Kadifekale kentsel yenileme projesi ile kent merkezine yakın konumdaki gecekondu mahallelerine daha önce göçle gelip yerleşenlerin çoğu afet riski nedeniyle kentin çeperindeki Uzundere Toplu Konut Alanına yeniden bir göç süreci yaşamıştır. Kentsel dönüşüm projesi sonrasında bölge Kadifekalelilerin zaman içerisinde inşa ettikleri yaşam alanları gecekondularından arındırılarak, ağaçlandırılmıştır. Söz

konusu proje ile Kadifekale'nin geçmişine şahitlik edenler, kentin kalbini besleyen ve buradan beslenenler, kentin bu bölgelerini canlı tutan, bu alanlarda çalışan, alışveriş yapan, idari hizmetlerden yararlanan ana öğeleri kentin dışına çıkarılmaktadır. Şehirleri asıl inşa edenler, birkaç kuşağın bir arada yaşadığı mahaller boşaltılmakta, kentin yeni rant alanlarının dışına itilmektedir. Kent sınıfsal olarak ayrışmakta, sterilleştirilmektedir. Kentte farklı sosyal sınıfların, varsıllar ve yoksulların temas ettiği noktalar, ilişki ağları zayıflamaktadır. Neoliberal politikaların kentleşme stratejilerinin insani/bireyi dışlayan politikaları nedeniyle Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi ile proje alanı, içinde yaşayanlar için "yaşanan/algılanan" bir yer olarak belleklerde yer edinirken, dönüşüm uygulaması sonrasında Kadifekale kentin küresel imgesini yansıtan görünür bir mekâna dönüşmüştür.

Kale'deki sosyal yaşantı, komşuluk bağları üzerine kuruludur. Kadifekale sokakları ise mahalle kültüründe insanların önemli etkileşim alanlarındandır. Mahalle arasındaki sokaklar, canlıdır. Gecekondular arasındaki organik düzensiz sokaklar da kapı önlerinde oturan kadınların sohbet ettikleri, halı yıkama faaliyetlerinde bulundukları, çocukların oyun oynadıkları sosyalleşme mekânlarıdır. Sokaklar aynı zamanda Kalelilerin Kadifekale'den kent merkezine yürüyerek mahalle sakinlerinin

anlatımıyla “yayan” olarak bağlanmalarını sağlayan, sadece Kadifekalelilerin bildiği kestirme güzergâhlardır. Kale’nin organik, dar, dik sokakları da sonuç olarak çalışma yerlerini, ‘özel’ yaşam ve boş vakit yerlerini birbirine bağlayan ağlar Lefevbre’nin (2014) mekânsal üçlemesi kavramsallaştırmada yer alan algılanan. mekânı karakterize eden önemli unsurlardandır. Kadifekale’de sokaklar, sadece bir yerden bir yere giderken kullanılan bir geçiş güzergâhı niteliği taşımamakta olup, aynı zamanda işlevsel olarak da kullanılan mekânlardır

Anlatılarda referans verilen, kentsel dönüşüm projesi hayata geçirilmeden önce var olan Kale Gazinosu, Çakıl Gazinosu, İş Bankası, Postane, Tansaş gibi yapıların yanı sıra günümüzde Kadifekale’de mevcudiyetini hala devam ettiren, salaş bir lokanta ve kahvehane olarak işletilen Beyaz Saray, Sema Çay Bahçesi’nin, anlatılarda doğrudan atıf almayan Eşrefpaşa yönünden Kadifekale’ye ulaşan Rakım Erkutlu Caddesi çevresinde kümelendiği belirlenmiştir. Çünkü Kale’ye erişimi sağlayan söz konusu ulaşım aksı, Kale sakinlerinin çoğunun evlerine yürüme mesafesinde olan, günlük ihtiyaçlarını en kısa sürede karşılayabilecekleri, başta ticari kullanımlar olmak üzere farklı kullanımların bir arada olduğu, sosyal anlamda etkileşimde bulundukları bir güzergâhtır.

Kadifekale’nin tarihi surları içinde yer alan bölge, kolektif bellekte önemli bir yer tutmaktadır. Fiziksel niteliğiyle kale surları bir sınır ve ayırıcı unsur olarak görülsede sur içi alanlar; çay bahçeleri, futbol sahası, halı dokuma tezgâhları ve tandır alanları gibi farklı cinsiyet ve yaş gruplarının bir araya geldiği, gündelik yaşam pratikleri ve ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiş mekânlardır. Bu alanlar, aynı zamanda Kalelilerin sosyalleştiği, etkileşimde bulunduğu, turizme yönelik ticari faaliyetlerin sürdürüldüğü ve günümüzde hâlen mevcudiyetini koruyan, gündelik yaşam içinde önemli işlevler üstlenen özelleşmiş kimlik mekânlarıdır.

Sur dışını çevreleyen gecekondularda yaşayanlar tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Bu durum mekânlar arasında bir geçirimsizlik, ilişki sağlayarak fiziki sınır algısını ortadan kaldırmakta, aidiyet bağlarını, mekâna ait olma hissini güçlendirmektedir. Kale içerisinde yaratılan habitat, mikro yaşam alanı, mahalle sakinleri ile varlığını sürdürebilme olanağına sahiptir. Yoksul kent sakinleri için bu faaliyetlerini devam ettirebilecekleri alternatif mekân önerileri Uzundere’de bulunmamaktadır.

Kadifekale’ye yerleşen göçmenler düşük gelir seviyesine sahip kent dışından gelenlerdir Kadifekale’de kentte var olmak adına barınma yönünde verilen mücadelenin mekânda tezahür eden hali, bir gecede yapılan gecekondulardır. Kent merkezi ile kurulan bağ bu nedenle yaşam alanları ve kent merkezi etrafına sıkışmıştır. Bu bağlamda, Kadifekaleliler için dönüşüm sürecinde kaybedilen, yaşam pratiklerini gerçekleştirdikleri, sosyal aidiyetlerini ve kamusal görünürlüklerini tesis ettikleri yaşam alanlarıdır.

Bu çalışmada, Kadifekale’ye dair hafızanın silinmesine, bellek yitimine karşı çıkmaktadır. Sözlü tarih, anlatılara ilişkin okumaları mümkün kılan AAT yöntemi ile, Kadifekalelilerin mikro yaşam alanları daha görünür hâle getirilmiştir. Kentsel dönüşüm pratiğinden yola çıkarak kentsel araştırmalarda yerelin, mikro mekân bilgisinin hatırlanmasının, kentsel dönüşüm süreçlerinin daha derinlemesine anlaşılmasına, kaybolan ‘yer’e ait bilginin korunmasına, bu bilginin farklı araştırma ve analiz yöntemleri kullanılarak açığa çıkarılmasının, anlamlandırılmasının mekânsal düzenlemelere ilişkin katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Kadifekale’deki mikro yaşam bir ağ olarak kabul edildiğinde, bu mikro ağı besleyebilecek, devamlılığını sağlayabilecek insan olan aktörler (mahalle sakinleri) ve arkantların (kolektif bellek, hafıza, yere özgü unsurlar; coğrafi konum, mahalle, sokak, yapı/gecekondu, sosyal ve üretim ilişkilerinin) etkileşimleri sonucu oluşan mekânsal temsiller Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi ile kesintiye uğramış olup toplumsal bağlar zedelenmiştir. Ağ haritalarında açığa çıkan mekâna yönelik verilerin kent merkezinde günlük ihtiyaçların karşılandığı Konak, Kemeraltı gibi semt/mahallerde yoğunlaştığı, Kadifekale’de ise toplumsal ve mekânsal ilişki ağları içerisinde Kalelilerin bir mikro evrenlerinin olduğu ve bu mikro evren dışında kent merkezi ile temasın zorunlu olmadıkça gerçekleşmediği, Kadifekale’nin mahalle sakinleri için aynı zamanda kent ile teması sağlayan yegâne yer olduğu deşifre edilmektedir. AAT bağlamında kentsel mekâna ilişkin müdahalelerde sürdürülebilir kentsel mekân tasarımları ve katılımcı planlama pratiklerinin kent mekânını şekillendiren insan ve insan dışı aktörler arasındaki ilişkilerden bağımsız ele alınamayacağı düşünülmektedir.

Ethics committee approval: This article is derived from a doctoral dissertation; therefore, ethics committee approval was not required.

Informed consent: All participants in the study were informed about the purpose and scope of the research; in accordance with ethical principles, their voluntary participation was ensured, and verbal consent was obtained via audio recording, as they did not wish to provide written consent.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Acknowledgments: I would like to express my sincere gratitude to the interviewees who participated in the oral history interviews conducted for this study, and to Professor Dr. A. Emel GÖKSU, whose valuable contributions guided the development of my thesis.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers’ comments.

Etik kurul onayı: Bu makale doktora tezinden üretilmiştir. Bu yüzden etik kurul onayına gerek yoktur.

Bilgilendirilmiş onam: Araştırmaya katılan tüm bireyler, çalışmanın amacı ve kapsamı konusunda bilgilendirilmiş; etik ilkeler doğrultusunda gönüllü katılımları sağlanarak yazılı beyanda bulunmak istemedikleri için ses kayıt cihazı ile sözlü onamları alınmıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Teşekkürler: Bu çalışmada sözlü tarih görüşmesi gerçekleştirdiğim kaynak kişilere ve değerli katkılarıyla tezime yön veren Sayın Prof. Dr. A. Emel GÖKSU'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007). Türkiye'de kentsel dönüşümde yöntemsel bir yaklaşım. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24(2), 57–82.
- Ağın, C. (2022). 2000 sonrası yasal düzenlemeler ile dönüşüm ve kentleşme pratikleri bağlamında devingenlik olgusu: İzmir Kadifekale kentsel yenileme projesi örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Ay, D. ve Penpecioglu, M. (2022). Dönüşümsüzlük ve beklemek: Devlet öncülüğündeki kentsel dönüşümün kurumsal darboğazları ve güvencesiz mekanları. *Kent Araştırmaları Dergisi (Journal of Urban Studies)*, 13(1), 6-39. <https://doi.org/10.31198/idealkent.975344>
- Bal, E. (2011). Türkiye'de 2000 sonrası neoliberal politikalar çerçevesinde imar mevzuatındaki değişimler ve yeni kentleşme pratikleri: İstanbul örneği [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Baghal, A. (2018). Kentsel dönüşüm alanlarında aktör ağ teorisi bağlamında değerlendirme: Bağcılar ilçesi örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Baghal, A. ve Çınar Çıtak, C. (2022, Mayıs). Comparative analysis of housing production processes in the context of actor-network theory (ANT) in urban renewal areas. *Proceedings of the International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism-ICCAUA*, 5(1), 483–493.
- Bender-de Moll, S. (2008). Ağ analizi ve haritalama yönteminin insan hakları alanındaki kullanımları. *Amerikan Bilimsel İlerleme Birliği Bilim ve İnsan Hakları Programı* (F. Genç, Çev.). <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/ed759fd46c40b9c6ed2b0c2f254d4465.doc>
- Bulca, K. (2019). Gecekondu bölgelerinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamalarında kullanıcıların yaşadığı sosyo-mekansal sorunlar: Kadifekale örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Burgan, E. (2012). Dönüşen kentte bir alt kültür: İzmir Kadifekale gençliği örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Muğla Üniversitesi.
- Carmon, N. (1999). Three generations of urban renewal policies: Analysis and policy implications. *Geoforum*, 30(2), 145–158.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar nasıl anımsar?* (A. Şenel, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Eser ilk kez 1989'da basılmıştır.)
- Couch, C. (1990). *Urban renewal: Theory and practice*. Macmillan.
- Cvetinovic, M., Nedovic-Budic, Z. ve Bolay, J.-C. (2017). Decoding urban development dynamics through actor-network methodological approach. *Geoforum*, 82, 141–157 <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.03.010>
- Çetin, İ. (2012). *Gecekonduyunun mekân sosyolojisi İzmir araştırması* (1. Baskı). Yaba Yayınları.
- Dardot, P. ve Laval, C. (2012). *Dünyanın yeni aklı: Neoliberal toplum üzerine deneme*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demiral, D. G. (2020). Ağ bilimi ve modelleri. *Journal of Empirical Economics and Social Sciences*, 2(2), 36-55.
- Durna, N. (2022). Ankara'nın bellek mekânları: seksen yıllık bir dönüşümün sözlü tarih denemesi. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 127 - 153.
- Ermann, T. E. (2016). "Mış gibi site": Ankara'da bir TOKİ-gecekondu dönüşüm sitesi. İletişim Yayınları.
- Eroğlu, E. (2019). *Relocation from an inner-city neighborhood to peripheral mass housing: from Kadifekale to Uzundere*, İzmir [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Eranil Demirli, M. (2011). *Socio-spatial analysis of urban renewal in the case of relocating Kadifekale inhabitants to Toki Uzundere*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Eraydın, A. ve Taşan-Kok, T. (2013). State response to contemporary urban movements in Turkey: A critical overview of state entrepreneurialism and authoritarian interventions. *Antipode*, 46(1), 114–129. <https://doi.org/10.1111/anti.12016>
- Gastner, M. T. (2011). *Networks: Theory and applications*. Imperial College.
- Graph Commons. (2015, Eylül 12-13). *Yapısal gazetecilik ve ağ haritalama hackathonu dökümantasyonu*: 12-13 Eylül 2015, İstanbul Hackathonu. <https://graphcommons.github.io/hackathons/2015/08/21/istanbul-yapisal-gazetecilik-dokumentasyon/>

- Graph Commons - Mülksüzleştirme Ağları. (2016, Nisan 9). *Yedikule Bostanlarını kimler yıkıyor?* <https://graphcommons.com/graphs/10ba12bd-dc4d-4b34-9585-79ff95bc8f6>
- Gündüz, C. (2014). Mimari ve kentsel "şeyleri" ihtilaflı hale getirmek. *Mimarlık Dergisi*. <https://www.mimarlikdersisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=392&RecID=3439>
- Gürsakan, N. (2009). *Sosyal ağ analizi*. Dora Yayınları.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. University of Chicago Press.
- Harvey, D. (1969). *Explanation in geography*. Edward Arnold.
- Harvey, D. (2008). *The right to the city*. *New Left Review*, 53, 23–40.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.
- Kutlu, H. G., Coşkun Öner, Ö., Kaplan, Ç. D., Yazdani, H. (Yay. Haz.) (2018). *İzmir Tarih Projesi tasarım stratejisi raporu* (Revize edilmiş 5. baskı). İzmir Tarih Proje Merkezi. <https://melesyarisma.izmir.bel.tr/CKYuklenen/2-8.pdf>
- Jones, D. (2015, Aralık 14). *Sociograms*. <http://diana-jones.com/services/sociometry/sociograms/>
- Karpaz, G. K. (2009). *Tarihsel alanlarda sözlü tarih bilgisine dayalı kentsel tasarım kriterlerinin oluşturulması: Kemeraltı Anafartalar Caddesi (İzmir)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Keleş, R. (2004). *Kentleşme politikası*. İmge Yayınları.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lynch, K. (2010). *Kent imgesi* (İ. Başaran, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Marcuse, P. (1985). Gentrification, abandonment, and displacement: Connections, causes, and policy responses in New York City. *Washington University Journal of Urban and Contemporary Law*, 28, 195.
- Mirabal, N. R. (2009). Geographies of displacement: Latina/os, oral history, and the politics of gentrification in San Francisco's Mission District. *The Public Historian*, 31(2), 7–31.
- Mirioglu, G. (2013). *İzmir'deki kentsel dönüşüm projeleri üzerinden karşılaştırmalı bir coğrafi analiz: Kadifekale-Uzundere örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Mutlu, E. (2009). *Criteria for a "good" urban renewal project: the case of Kadifekale Urban Renewal Project (Izmir, Turkey)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Mutlu Kılıç, E. (2016). *Neoliberal politikalar çerçevesinde Türkiye'de kentsel dönüşüm ve kentsel mekânı yeniden anlamlandırma sözlü tarih bilgisi: İzmir-Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Mutlu Kılıç, E. ve Göksu, A. E. (2016). Ağ analizi yönteminin İzmir'in neoliberal dönemdeki ilk büyük ölçekli kentsel dönüşüm projesi bağlamında ele alınması. S. Geniş ve E. Osmanoğlu (Ed.), *II. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi bildiriler kitabı* içinde (ss. 26-42). İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Mutlu Kılıç, E. ve Göksu, A. E. (2018). Bir kentsel dönüşüm deneyimi: Kadifekale-Uzundere ikileminde bireysel öyküler üzerine düşünmek. *Planlama Dergisi*, 28(2), 201-217.
- Neyzi, L. (2009). "Ben kimim?" Türkiye'de sözlü tarih, kimlik ve öznellik (3. baskı). İletişim Yayınları.
- İslam, T. (2003). Galata'da soylulaştırma: Soylulaştırıcıların demografik ve kültürel özellikleri üzerine bir çalışma. *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 159-172). TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- Penpecioglu, M. (2012). *The political construction of urban development projects: The case of İzmir* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Resmi Gazete. (2023, Aralık 11). 7471 sayılı afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi hakkında kanun ile bazı kanunlarda ve 375 sayılı kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapılmasına dair kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/11/20231109.htm>
- Sağır, A. ve Sağır, P. M. (2021). Avangard bir mabed olarak Çamlıca Camisi'nin aktör ağ teorisi bağlamında çerçevelemesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(44), 8333–8361.
- Savcı, S. S. (2009). Kentsel dönüşüme yönelik afet riski azaltma çalışmaları. *İzmir Afet Riskini Azaltma Sempozyumu*, 7-8 Aralık 2009, Tepekule Kongre ve Sergi Sarayı, İzmir.
- Türkün, A. (2013). Kentsel dönüşüm: Mekânı değişen yoksulluk. 7. *Türkiye Şehircilik Kongresi, "Herkes için Kent, Herkes için Planlama: Akıllıca, Adaletle, Yeniden" bildiriler kitabı cilt I* içinde (ss. 128-165). TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- Uzun, N. (2017). Kentsel yenileme ve dönüşüm. S. S. Özdemir, B. Özdemir Sarı, N. Uzun (Ed.), *Kent planlama* içinde (ss. 583-600). İmge Kitabevi.
- Ünlü, T. S. (2016). *On dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla Doğu Akdeniz liman kentlerinde mekânın dönüşümü: Volos, Patras ve Mersin* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Ünlü, T. S., (2018). Kentsel mekânın biçimlendirilmesinde sözlü tarihin kullanımı. 2. *Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Kongresi bildiri kitabı* içinde (ss. 693-696). Çanakkale, Türkiye.
- Oktaş, D. (2011). Kent kimliğine bütüncül bir bakış. *İdealkent Dergisi*, 2(3), 8-19.
- Önaç, A. K., Birişçi, T. ve Demirkol, A. K. (2020). Kentsel kimlik ve imge olarak İzmir Basmane-Kadifekale aksının dün bugünü yarını. *Kent Akademisi*, 13(3), 404-416.
- Özden, P. P. (2010). Türkiye'deki kentsel dönüşüm politikaları ve uygulamalarına eleştirel bir bakış. D. Özdemir (Der.), *Kentsel dönüşümde politika, mevzuat, uygulama: Avrupa deneyimi, İstanbul uygulamaları* içinde (ss. 194-224). Nobel Yayıncılık.
- Özdemir, S. S., Özdemir Sarı, Ö. B. ve Uzun, N. (Ed.). (2017). *Kent planlama*. İmge Kitabevi.
- Roberts, P. (2000). The evolution, definition, and purpose of urban regeneration. P. Roberts ve H. Sykes (Eds.), *Urban regeneration* içinde (ss. 9–36). Sage Publications.
- Rydin, Y. (2010). Using Actor-Network Theory to understand planning practice: Exploring relationships between actants in regulating low-carbon commercial development. *Planning Theory*, 9(1), 7–25. <https://doi.org/10.1177/1473095209357063>
- sadeceocuk. (2023, 2 Ekim). Çocuğa yönelik şiddetin stratejik haritalandırılması: Haritalar, müdahale alanları ve öneriler. <https://sadeceocuk.org/wp-content/uploads/2020/08/Çocuğa-Yönelik-Şiddetin-Stratejik-Haritalandırılması.pdf>
- Saunders, J. R. ve Shackelford, R. N. (2005). *Urban renewal and the end of Black culture in Charlottesville, Virginia: An oral history of Vinegar Hill*. McFarland.
- Seçilmişler, T. ve Yenen, Z. (2011). Koruma sorunsalına ilişkin kuramsal bir değerlendirme: kurumsalcı (alan yönetimi) ve çoğulcu (aktör ağ teorisi). *Sigma Dergisi*, 375-384.
- Selçuk, F. (2018). *Mekâna içkin iktidar ilişkilerini deşifre etme yöntemi olarak aktör ağ teorisi'ne bir katkı: kronolojik ilişki diyagramı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Şentürk, B. (2015). *Bu çamuru beraber çiğnedik: Bir gecekondu mahallesi hikayesi*. İletişim Yayınları.
- Şeker, S. E. (2015). Çizge teorisi (Graph theory). *YBS Ansiklopedi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 17-29.
- Tietjen, A. ve Jørgensen, G. (2016). Translating a wicked problem: A strategic planning approach to rural shrinkage in Denmark. *Landscape and Urban Planning*, 154, 29–43. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.01.009>
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi* (Şehnaz Layıkel, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yaneva, A. ve Heaphy, L. (2012). Urban controversies and the making of the social. *Architectural Research Quarterly*, 16(1), 29-36.
- Yilgür, E. (2012). *Nişantaşı tenekte mahalles: Teneke mahalle yoksulluğundan orta sınıf yerleşimine*. İletişim Yayınları.
- Yılmaz, E. (2023). Sosyal medya mecraları ile birey arasındaki ilişkiye bruno latour'un aktör-ağ teorisi açısından bir bakış. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 53-69.
- Yandex. (2015, Mayıs 21). *Yandex Harita*. <https://harita.yandex.com.tr>
- bitmezat. (2023, Kasım 11). *İzmir Kadifekale Gazinosu kartı*. <https://www.bitmezat.com/urun/2547250/izmir-kadifekale-gazinosu-karti>
- bitmezat. (2023, Kasım 11). *İzmir Kadifekale Gazinosu fotoğrafı*. <https://www.bitmezat.com/urun/4416047/izmir-kadifekale-gazinosu-fotograf-kabi>

EXTENDED ABSTRACT

The Opportunities Offered by the “Actor-network Theory” in Decoding Data Obtained from Oral History Narratives in Urban Studies: The Case of İzmir Kadifekale Urban Renewal Project

 Elif Mutlu Kılıç

Ministry of Culture and Tourism, İzmir No: 2 Regional Directorate of Cultural Heritage Preservation Board, İzmir, Turkey

Over the past two decades, urban transformation projects have become a key tool for reshaping the urban environment in Turkey within the context of neoliberalism. These projects are officially presented as solutions to urban problems, especially reducing disaster risks. In practice, however, large-scale urban renewal projects are predominantly property-led, often criticised for displacing low-income communities to the urban periphery, creating socio-spatial inequalities and loss of spatial memory, and failing to meet social needs or involve participatory planning processes.

This study focuses on the Kadifekale Urban Renewal Project in İzmir, Turkey, which was initiated in a landslide-prone area as a disaster risk reduction strategy. The project resulted in demolition of informal housing settlements and the relocation of residents from the city centre to a mass housing area in Uzundere, constructed by the Housing Development Administration of Turkey (TOKİ).

The aim of this study is to examine how Actor-Network Theory (ANT) can reveal micro-scale knowledge embedded in daily life practices and relationships and connect it with the broader macro-level dynamics of urban transformation. Specifically, it asks: How can ANT contribute to an understanding of the socio-spatial impacts of urban transformation at both micro and macro levels, through the case of Kadifekale?

Methodologically, this study adopts a mixed-methods approach, combining site observations, in-depth oral history interviews with displaced Kadifekale residents, and network mapping. ANT is employed as both a theoretical framework and an analytical tool to trace the relationships between human and non-human actors. Data obtained from the interviews were visualised using the open-access platform GraphCommons to construct relational actor maps. Additionally, Geographic Information Systems (GIS), particularly ArcGIS, were used to spatialise these data and map the socio-spatial relationships of Kadifekale residents within the district and in relation to the wider city.

The ANT-based actor-network maps reveal that the effects of the project extend beyond physical relocation and housing provision. These maps illustrate how spatial outcomes are co-produced by various actors, including residents and non-human actors such as natural elements (e.g., landslides), collective memory, streets, informal housing units, as well as legal regulations and bureaucratic attitudes. By integrating oral history with network mapping, the study highlights that displacement leads to the loss of local networks, memory fragmentation, and a weakened sense of belonging. These issues are often overlooked in the design of new urban environments, which tend to ignore the socio-spatial, economic, and psychological needs of residents.

From this perspective, ANT provides a valuable operational framework for incorporating local knowledge embedded in micro-scale networks into the macro-level actor networks that shape urban transformation processes.

Nonetheless, this study is limited to a single case, reflecting the difficulty of capturing the full diversity of human–non-human actor relationships due to the complex nature of urban transformation projects. Future research could expand this approach by comparing actor networks across multiple urban transformation contexts or different social groups.

Keywords: Actor-network theory; network mapping; graph commons; Kadifekale Urban Renewal Project; oral history.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Çocuk-merkezli Araştırma Yöntemlerinin Araştırmacı Perspektifinden Değerlendirilmesi: Aktivite Günlükleri Üzerine Bir İnceleme

Evaluation of Child-centered Research Methods From a Researcher's Perspective: An Investigation of Activity Diaries

 Yücel Can Severcan

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Ankara

ÖZ

Planlama disiplininde çocukları konu alan çalışmalar kentlerde artan çocuk nüfusu ve kentsel sorunlar ile birlikte giderek yaygınlaşmaktadır. Bu çalışmalarda, çocuk-merkezli araştırma yöntemlerinin daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Ancak, yöntemlerin araştırmacılar açısından başarısı bir coğrafyadan diğerine değişebilmektedir. Bu durum, konu hakkındaki yöntem yazınının geliştiği ülkeler dışında çalışmalarını yürütmekte olan araştırmacıların mevcut yazında yer alan yöntem bilime ilişkin her paylaşılmış tecrübeyi genelleştirilmemeleri gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu çalışma, çocuk-merkezli veri toplama yöntemlerinin başarısının nasıl değerlendirilebileceğini mevcut yazına atıfla ele almaktadır. Daha sonra ortaya konulan bu yöntem, yazarın İstanbul ve Ankara'da yürüttüğü iki araştırma projesinde 9-14 yaş arası toplam 1303 çocuk ile deneyimlediği farklı tasarım ve uygulamalara sahip aktivite günlüğü çalışmalarının araştırmacı perspektifinden değerlendirilmesi için kullanılmaktadır. Bulgular, söz konusu aktivite günlüğü çalışmalarının uygulama kolaylığı, çocukların yapabilirlikleri ve elde edilen verilerin bilimselliği hakkında hem farklı hem de örtüşen avantaj ve dezavantajlarının olduğunu göstermektedir. Elde edilen deneyimler, çizelge formatında uygulanan aktivite günlüğü çalışmalarının yaratıcı olarak nitelendirilebilecek günlük tasarımlarına kıyasla daha fazla olumlu yanının olduğunu göstermiştir. Bu olumlu yanlar, bilimsel çalışmalarda aranan ampirisizm ve bulgularda tekrarlanabilirlik kriterleri bağlamında öne çıkmaktadır. Çocukların aktif katılımını sağlamaya yönelik, bireysel uygulamaların iki çocuklu uygulamalara kıyasla daha iyi sonuçlar verdiği deneyimlenmiştir. Gelecek araştırmaların başarısı için bu tür değerlendirmelerin paylaşılması önemlidir.

Anahtar sözcükler: Aktivite günlüğü; çocuk; çocuk-merkezli yöntemler; planlama; veri toplama başarı ölçütleri.

ABSTRACT

Studies focusing on children in the field of urban planning are increasing along with an increase in the number of children living in urban areas and problems associated with urbanization. There has been a tendency in these studies for the usage of child-centered methods. Accordingly, a growing number of researchers have begun to assess the success of the methodologies they employed in their research, especially in western countries. However, from the standpoint of the researchers, the success of the methods may change from one context to another. This fact highlights the necessity of refraining from generalizing results obtained from different contexts. This study presents a method of assessment to evaluate the success of child-centered data collection methods. Thereafter, it uses this method to assess the success of various activity diaries completed by 1303 9–14-year-old children in Ankara and Istanbul from a researcher's perspective. Results show that the diaries analyzed in this study have both overlapping and non-overlapping benefits and drawbacks in relation to the applicability of the methods, children's capabilities, and the principles of scientific research. The author found that activity diaries in the form of spreadsheets are more beneficial to researchers than those that can be categorized as creative in type. These benefits can be especially seen regarding the empiricism and repeatability dimensions of scientific research. Conducting the activity diary exercises with individuals rather than groups yields better results in engaging children in research. The discussion of these experiences is essential for the success of future research.

Keywords: Activity diary; children; child-centered methods; planning; success of data collection.

Geliş tarihi: 28.11.2024 Revizyon tarihi: 21.03.2025
Kabul tarihi: 31.03.2025 Online yayımlanma tarihi: 09.07.2025
İletişim: Yücel Can Severcan
e-posta: yucelcan@metu.edu.tr

Giriş

Planlama disiplininde çocuklara odaklanan çalışmalar, dünyada giderek artan oranlarda çocuğun kentsel alanlarda yaşaması (UNICEF, 2012), hızla artan kentleşme oranları ile birlikte bu tür çevrelerin yarattığı hava kirliliğinden topluma yabancılaşmaya birçok sorun ve bu sorunların kırılgan gruplar üzerindeki etkilerinin daha fazla sorgulanması gibi nedenlere bağlı olarak giderek yaygınlaşmaktadır (bu makalede “çocuk”, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne atıfla 0–18 yaş arası olan birey olarak tanımlanmaktadır). Chawla vd.’nin (2012) deyimiyle 18. Yüzyılda romantik yazının incelemeye başladığı “çocuk ve doğa” teması, 21. Yüzyıla gelindiğinde yerini çocuk ve çevre ilişkisine odaklanan birçok akademik kitapta, dergide (örneğin *Children; Children, Youth and Environments; Children’s Geographies; Children and Society; Childhood*; ve *Global Studies of Childhood* isimli dergiler gibi) ve planlama disiplininin önde gelen dergilerinin sayfalarında bu yüzyıl kentlerinin sorunlarına bırakmıştır. Konut, okul ve mahalle çevresi bağlamları içerisinde, bu tür çevrelerin planlama ve tasarımının çocuk sağlığı ve esenliği üzerindeki etkileri, bu etkilerin kırılganlıklara göre değişip değişmediği (örneğin cinsiyet ve aile gelir düzeyi), okullarda sürdürülebilir gıdaya erişim ve afete dirençli toplum gelişiminde çocukların rolü gibi birçok konu gerek ulusal gerekse de uluslararası planlama yazınındaki tartışmalarda yerini almıştır (bkz. örneğin, Ekşioğlu Çetintahra ve Çubukçu, 2018; Peek vd., 2018; Ozbil vd., 2021; Severcan vd., 2025). Çocuk dostu şehirler, planlamada çocuk katılımı, kamusal alanların dönüşümünün çocukların dış ortam kullanım ve davranış örüntülerine etkisi, yere bağlılıktan aidiyet ve yer kullanımına kentleşmenin çocukların çevreleri ile kurduğu ilişkiler yazında sıklıkla tartışılan konular olmuştur (bkz. örneğin, Chawla vd., 2012; Çakırer Özservet, 2015; Ataol vd., 2019; Mansfield vd., 2021).

Çocuk ve çevre konularını ele alan yazına paralel bir başka yazın, özellikle 1970’lerden itibaren çocuk ve planlama ara kesitindeki çalışmalarda veri toplama yöntemleri üzerine gelişmiştir (Driskell, 2002; O’Kane, 2008; Fargas-Malet vd., 2010; Gallagher, 2013; Kleine vd., 2016). Yöntem bilime ilişkin bu yazında, çocuklara odaklanan çalışmalarda kullanılan yaklaşımların genel olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki yetişkin-merkezli, yani çocuk katılımını içermeyen yaklaşımlardır (örneğin yetişkin-araştırmacılar tarafından çocuk coğrafyalarında yapılan saha gözlem veya davranış haritalama çalışmaları). İkinci bir yaklaşım ise çocuk-merkezlidir. Ayrıca, çocuk-merkezli yöntemleri, örneğin (i) çocuk dostu olan veya olmayan, (ii) yaratıcı veya geleneksel, (iii) görsel, sözel, yazılı veya dokunulabilir (*hands-on*), (iv) objektif veya subjektif tekniklere dayalı toplanan, (v) çocuklar veya yetişkinler tarafından yönlendirilen ve (vi) Sherry Arnstein’in (1969) “katılım basamaklarından” hangi basamağı sağlamaya yönelik olduğu gibi alt-kategoriler altında kendi içinde de değerlendirmek mümkündür. Örneğin, Hart (1992), çocuklarla yürütülen

bellek haritalama ve söyleşi çalışmalarının karşılıklı diyalogla pekiştirilmediği takdirde Arnstein’in katılım basamağının en alt seviyesi olan manipülasyona karşılık geldiğini, dolayısıyla bu tür çocuk-merkezli yöntemlerin “manipülatif yöntemler” olduğunu iddia etmektedir. Driskell (2002), çocuk dostu araştırma yöntemlerini, sadece çocuklardan veri elde edilmesinin amaç edinilmediği, fakat ayrıca çocukların gerçek anlamda çalışmalara katıldığı, bu bağlamda çocukların yapabilirliklerinin gözetildiği yöntemler olarak tanımlar. Bu tür yöntemler, katılım sürecinde çocukların birbirlerini dinleyebildikleri, birbirlerinden öğrendikleri, çatışmalar olduğunda ortak zemini bulabildikleri, kritik düşünce, problem çözme, değerlendirme ve yorumlama yeteneklerini geliştirebildikleri, farkındalıklarını artırdıkları ve çevrelerinde koruma veya değişime katkı sağlayabildikleri süreçlerdir (Driskell, 2002). Tersî şekilde, anket ve çizim gibi çocuklarla sıklıkla kullanılan “geleneksel yöntemlerin” ne kadar çocuk dostu oldukları ilgili yazında sıkça sorgulanmış, bu tür araçların genel olarak çocuklar tarafından sıkıcı bulunabilecekleri veya örneğin çocukların çizim yetenekleri yoksa dışlayıcı olabilecekleri tartışılmıştır (Barker ve Weller, 2003a, 2003b). Afet ve suç gibi hassas konuların ele alındığı çalışmalarda çocukların kendilerini daha rahat ifade edebilecekleri dijital animasyon, drama, filmleştirme ve kurguya dayalı çizgi romanlaştırma gibi yaratıcı ve görsel veri toplama yöntemlerinin kullanımı hızla yaygınlaşmaktadır (Lohmayer vd., 2020; Lomax vd., 2022; Kocsis, 2024). Nitel çalışmalarda ve özellikle planlamayı sosyoloji ve psikoloji gibi alanlardaki çalışmalar ile birleştiren konularda etkin olan araştırmacıların subjektif (kişisel beyana dayalı) veri toplama yöntemlerine değer verdikleri bilinmektedir (Darbyshire vd., 2005). Diğer taraftan özellikle planlama disiplininin konularını tıp, doğal bilimler ve mühendislik gibi konularla birleştiren bazı araştırmacıların, bu tür yöntemlerin ne derecede doğru bilgi sunduklarını sert şekilde eleştirdikleri ve bir alternatif dahilindelerse objektif tekniklerin kullanımını tercih ettiklerini görmekte ve deneyimlemekteyiz (örneğin seyahat günlükleri yerine GPS çalışmalarından gelen veriler) (bkz. Brady ve Collier, 2010). Tüm bu farklı yöntemlere ilave olarak günümüzde çocuklarla yapılan çalışmalarda çocuk katılımını içeren birçok yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Odak grup tartışmaları, katılımcı haritalama, katılımcı fotoğrafçılık, fotoğraflı hikayeleme, fotoğraflı yürüyüş, kılavuzluk edilen yürüyüş veya mahalle yürüyüşleri, filmleştirilmiş günlük ve çevre tasarım atölyeleri bu örneklerden sadece bazılarıdır (Driskell, 2002; Barker ve Weller, 2003b; Kleine vd., 2016). Ayrıca yöntem yazını, başta katılım, etik tartışmalar ve değişen toplum yapısı ve yeni ihtiyaç ve beklentiler ekseninde (örneğin dijitalleşme ve salgınlar) devamlı gelişmektedir (bkz. örneğin, Weller, 2015; Horgan, 2017).

Yöntem yazınındaki bu tür gelişmeler bir yana, çocuklara odaklanan çalışmalarda araştırmacıların geleneksel veri toplama yöntemleri dışındaki yöntemleri nasıl değerlendirdikleri, ilgili yazında yeterince tartışılmamıştır (istisnai çalışmalar için,

bkz. örneğin Barker ve Weller, 2003b; Mannay, 2015; Pollak vd., 2023). Ayrıca, araştırmacıların kullanılan yöntemler hakkındaki deneyimleri (örneğin uygulama kolaylıkları ve çocuklar tarafından yapılabirliklerinin deneyimlenmesi) içinde bulundukları bağlama göre de değişebilir. Bu yüzden çoğunluğu Batı ülkelerinde gelişmiş bu yazının genelleştirilmesi diğer ülkelerde yürütülen çalışmalarının başarıya ulaşmasını engelleyebilir. Bu durum, konu hakkında yöntemle ilişkin yazının geliştiği ülkeler dışında çalışmalarını yürütmekte olan plancı-araştırmacıların, yerelde yürütülen çalışma bulgularından beslenmelerinin önemine dikkat çekmektedir. Türkiye’de, özellikle son 20 yıl içerisinde planlama ve ilişkili disiplinlerde çocuk ve çevre konusuna odaklanan birçok çalışma üretilmiştir. Örneğin, Çakırcı Özservlet (2015), Türkiye’de 1970–2015 yılları arasında çocuk ve çevre konusunun ele alındığı 260 akademik eser tespit etmiştir. Ancak bu yayınların hiçbirinde çalışmalarda kullanılan yöntemlerin kritik bir bakış açısıyla araştırmacıların perspektiflerinden ayrıntılı olarak değerlendirilmedikleri görülmektedir. Oysaki ulusal alanda yapılmış çalışmalarda bu tür değerlendirmelerin akademik ortamda ayrıntılı olarak paylaşımı, bu ve benzer bağlamlarda gelecek araştırma çalışmalarının başarısına ışık tutması açısından son derece değerlidir. Dahası gerek uluslararası gerekse de ulusal yazında çocuk-merkezli veri toplama yöntemlerinin başarısını sistematik olarak değerlendirebilecek araçların paylaşımadağını görmekteyiz. Bu eksiklik, başta uluslararası yazında yapılan yöntem değerlendirmelerinin kapsamlılığını sorgulamakta ve yöntemler arası yapılabilecek sistematik karşılaştırmaların önüne geçmektedir.

Bu çalışma, bu gerekliliklerden hareketle, ilk olarak mevcut yazına atıfla çocuk-merkezli araştırma yöntemlerinin başarısının nasıl değerlendirilebileceğine ilişkin bir yöntem ortaya koymaktadır. Daha sonra bu yöntem kullanılarak Türkiye bağlamında 9–14 yaş arası çocuklarla yürütülen iki farklı araştırma projesindeki farklı içerik ve uygulamalara sahip aktivite günlüğü çalışmalarının başarısının araştırmacı perspektifinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma özellikle şu araştırma sorusuna cevap aramıştır: Bir veri toplama yöntemi olarak, çocuklarla yürütülen ve farklı tasarıma sahip aktivite günlüğü çalışmalarını araştırmacıların bakış açısından başarılı veya başarısız yapan faktörler nelerdir? Çocuk-merkezli araştırma yöntemlerini kullanacak araştırmacılar için başarı ölçütlerini açıkça ortaya koyarak proje önerilerinin bilimsel kalitesini artırmak ve çalışmalarında aktivite günlüklerini kullanma amacıyla olan araştırmacıların başarısına ışık tutmak bu çalışmanın yazına sağlayacağı katkılar olarak sıralanabilir.

Makalenin ikinci bölümü, çalışmanın ilk amacını gerçekleştirmeye yönelik, çocuk-merkezli yöntemlerin başarısına etki eden faktörleri yöntem yazınından gelen bilgiler ışığında ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Üçüncü bölüm, yöntem bölümü, makalenin örneklemini oluşturan araştırma projelerinin içeriğini, katılımcı özellikleri gibi başarı ölçütlerini belirleme olasılığı olan faktörler ile birlikte daha ayrıntılı paylaşmaktadır. Bu

bölüm ayrıca araştırma sorularının cevaplanmasında kullanılan veri toplama yöntem ve analiz tekniklerini açıklamayı amaçlar. Dördüncü bölüm çalışmanın bulgularını ortaya koymakta, bu bulguları mevcut yazına atıfla tartışmaktadır. Son olarak, beşinci bölüm, gelecek araştırma çalışmalarını yönlendirmesi amacıyla, aktivite günlüklerini kullanacak araştırmacılar için çalışma sonucunda elde edilen temel çıkarımları vurgulamakta ve gelecek çalışmalar için öneriler geliştirmektedir. Ayrıca, çalışmanın limitasyonları bu son bölümde ele alınmaktadır.

Çocuk-merkezli Araştırmalarda Veri Toplama Yöntemlerinin Başarı Ölçütleri

İnsanı konu alan araştırmalarda veri toplama süreçlerinin başarısının değerlendirmesi, araştırmacının doğası ve karmaşıklığı gereği standartlaşmış, eksiksiz ve kapsamlı değerlendirme cetvellerinin oluşumunu engellemektedir. Bulguya ulaşmada tek bir veri toplama yöntemi bulunmamakta, yöntem bilim devamlı olarak bilimsel bulguya dayalı araştırma çalışmalarıyla gelişmektedir. Her bir yöntem içerdiği avantaj ve dezavantajlar nedeniyle araştırmacıya farklı kazanımlar sağlamakta ve her yöntemin gereklilikleri bir diğerinden farklılaşmaktadır. Ayrıca sosyal bilimlerde alanındaki araştırma çalışmalarında tek paydaş “araştırmacı” olmadığından (bu makalede aksi belirtilmedikçe araştırmacıların kompozisyonu yetişkinler olarak ele alınmaktadır), dolayısıyla çocuk katılımcılar ile araştırmacıların çalışmalara katılım amaçları birbirlerinden farklılık gösterebileceğinden (Lohmayer vd., 2020), hangi paydaşlar için başarı ölçütünün arandığı önemli bir sorudur. Bu gerçekler bir yana, araştırmacılar açısından değerlendirilirse, veri toplama süreç ve tekniklerine ilişkin bir yöntemsel tercihi diğer tercihlere göre daha başarılı (veya başarısız) kılan değerlendirme ölçütleri temel bilimsel prensipler ışığında kuşkusuz genel de olsa oluşturulabilir. Nitekim, araştırma projesi değerlendirme süreçlerinde bu türden değerlendirmeler, kapsamlı bir kontrol listesine bağlı kalınmadan bilimsel çalışmaların temel prensiplerini ne derecede sağladıkları ışığında yapılmakta (veya yapılması arzu edilmekte), bu bağlamda fon sağlayıcı birçok araştırma kurumu hakemlere çalışmaları değerlendirmeleri için genel bazı değerlendirme kriterleri sunmaktadır. Örneğin, Türkiye’nin önde gelen araştırma kurumu TÜBİTAK, 1001 projelerinin veri toplama aşamalarını değerlendirmesi için hakemlerden değerlendirmelerini dört kriter doğrultusunda yapmasını istemektedir: (i) veri toplama yöntemlerinin uygulanabilirliği, (ii) süreç hakkında kapsamlı açıklamaların yapıp yapılmadığı, (iii) araştırmacılar tarafından başarı ölçütlerinin sunulup sunulmadığı, (iv) toplanması planlanan verilerin ölçülebilirliği ve izlenebilirliği (TÜBİTAK, 2024). Montana Tarım Deney İstasyonu (MAES) gibi bazı kurumlar, hakemlere sadece veri toplama yöntemlerinin ne kadar açık, kapsamlı ve araştırma önerisine uygun olduğunu sormaktadır (MAES, 2024). Horizon gibi Avrupa Birliği fonlarında ise hakemler, veri toplama yöntemlerini sadece bilimsellikleri ve araştırma önerisine uygunlukları bağlamında değil fakat veri toplama süreçlerinde geleneksel yöntemlerden

ne kadar uzaklaştığı (bir başka deyişle yenilikçilik) ve yöntemlerin dezavantajlı grupların aktif katılımına ne derecede olanak sağladığı gibi kriterler doğrultusunda da değerlendirmektedir (Horizon, 2022). Çocuklar gibi politik ve genel olarak ekonomik gücü olmayan, özellikle erken yaş dönemlerinde ailelerine bağımlı bu gruplara odaklanan araştırmalardaki başarı ölçütlerinin ortaya konması, okul ve aile ortamından fonlayıcısına sonuca etki eden tüm paydaşların beklentilerinin belirlenmesini gerekli kılabılır (bkz. Severcan, 2015a).

Çalışmanın Bilimselliği

Bilimsel çalışmalar, gerçeği doğru anlayabilmek için sistematik bir biçimde güvenilir (*reliable*) ve doğru bilimsel bilgiyi (*valid*) üretmeye çalışır ve bu kapsamda birtakım prensipler üzerine kuruludur: ampirizm, bulgularda tekrarlanabilirlik, mantık, şeffaflık, kritik düşünce ve objektivite (Wu, 2024). Veri toplama süreci, bilimsel çalışmaların önemli bir aşaması olmakla birlikte bu aşama, araştırma süreci içerisinde farklı zamanlarda ve farklı amaçları gerçekleştirmeye yönelik olarak hayata geçirilebilir (örneğin hipotez oluşturma veya oluşturulan bir hipotezi test etmekte olduğu gibi) (Singleton ve Straits, 2005). Bu nedenle, araştırmacı açısından bilimsel veri toplama sürecinin başarı ölçütleri arasında hem bu sürecin araştırmanın diğer safhaları ile kurduğu ilişki hem de tasarım aşamasında bulgu güvenilirliği ve doğruluğunun ne derecede sağlandığı yer alır.

Ampirizm (ampirik bilginin elde edilebilirliği), bilimsel çalışmanın objektif, gözlemlenebilir ve ölçülebilir gerçekler üzerine kurulması ile ilişkilidir. Veri toplama araçlarının yönerge veya soruları içerisinde kişiden kişiye değişen anlamları olan ve açıklama getirilmemiş ifade/jargonların (örneğin birden fazla tanımı olan veya sadece belirli bir eğitime sahip bir grubun anlayabileceği terimler) ve gözlemlenebilir veya ölçülebilir olmayan soruların varlığı, araştırmacının bilimsel açıdan doğru/gerçek olanı anlamasını olumsuz etkiler (Christensen vd., 2011). Bulgularda tekrarlanabilirlik, aynı veri toplama araçlarının aynı örneklem grubuyla aynı yöntemsel süreçlere bağlı kalarak (örneğin ortam, soruların soruş tonu, içeriği, tipi ve sırası, vb.) yeniden uygulanması durumunda tekrar aynı bulguları vermesi durumu ile ilişkilidir. Tekrar durumunu engelleyen nedenler arasında veri toplama araçlarının tasarım ve uygulamasındaki değişiklikler ile bu araçların yönerge veya sorularında cümle yapılarının bireyin kapasitesini açacak şekilde formüle edilmesi (örneğin uzun ve anlaşılması güç cümle kullanımı) ve çocukların her dinleyişte farklı anlamlar çıkarabilecekleri bir dil kullanımı sıralanabilir. Borgers vd. (2000) bu tür sorunların çocukların yapabilirliklerini ve algılama kabiliyetlerini gözetmeden tasarlanmış anket ve söyleşi gibi veri toplama araçlarında yaygın olarak görüldüğünden bahseder. Mantık, veri toplama sürecinde elde edilen bulgunun mantık yürütülerek açıklanması ile ilişkilidir. Veri toplama süreci içinde çocukların sağladıkları bilgiler sezgisel veya kuramdan gelen açıklamalar ile anlamlandırılmıyor ise araştırmacının

bilimsel olarak doğruyu/gerçeği anlaması mümkün değildir. Soruda ve/veya cevap setlerinde birden fazla anlam içeren ifadelerin kullanımı, çocukların kendilerine sunulan ifadeleri yanlış anlaması, çocukların sunulan ifadeleri doğru anlamasına rağmen kendilerini doğru ifade edememeleri veya açıklamalarının “çok genel” kalması (dolayısıyla yöntemden de kaynaklı olabilecek sorunlar) mantıksız bulguların edinilmesinin çeşitli nedenleri olarak sıralanabilir. Şeffaflık, hem araştırmacının ve hem de çocukların perspektifinden ele alınabilir. Araştırmacı açısından, çocuk ve ebeveynlerinden (ya da yasal temsilcilerinden) gerekli etik onay izinlerinin alınması sonrası başlayan veri toplama aşamasında, amacın ve sürecin çocuklara doğru aktarımı ile ilgilidir ve de aynı zamanda saha etliğinin önemli bir parçasıdır. Çocukların veri toplama sürecinin amaç ve içerikleri hakkında bilgilendirilmesi, araştırmacı ve çocuklar arasında güven oluşumunun temelini oluşturur (Driskell, 2002). Bu yüzden veri toplama süreçlerinde şeffaflık araştırma bulgularının doğruluğunu artırabilir (Hayashi vd., 2019). Veri toplama etkinliklerinin kapanış aşamasında çocukların süreç hakkında yeniden bilgilendirilmesi ve kazanımların tartışılması şeffaflık açısından önemlidir (Clark, 2005). Araştırmacı tarafından şeffaflığın sağlanmadığı durumlar başta güven ortamı oluşmadığı için hatalı veya eksik bilgilerin elde edilmesine neden olabilir. Ayrıca, çalışmanın hassas sorular içermesi oluşturulan güven ortamından bağımsız olarak çocuklar açısından verinin şeffaf bir biçimde aktarımını engelleyebilir. Kritik düşünce, araştırmaların gelişiminde başat rol oynadığından bilimsel çalışmaların önemli bir prensibidir (Wu, 2024). Hiçbir veri toplama yöntemi kusursuz değildir ve her zaman gelişime açıktır. Tipik bir örnek, çocuk katılımcıların sıkılmaması, dolayısıyla geri dönüş oranlarını artırmak gerekçesiyle kısaltılan, ancak bu sefer de kapsam yetersizliği nedeniyle eleştiriye konu olan anket ve söyleşi türü çalışmalardır. Veri toplama araçlarının çalışmanın amaçlarını ne derecede sağladığından veri toplama araçlarının uygulama ortamı, tasarımı, süresi ve katılımcıların yapabilirliklerini ne derecede gözettiği gibi birçok faktör bilimsel bir çalışmanın kalitesinin değerlendirilmesinde sorgulanabilir (Mack, 2005; Singleton ve Straits, 2005; Christensen vd., 2011). Objektivite, veri toplama araçlarının araştırmacı ve geri dönüş kaynaklı yanlı/çarpık bilgi (*bias*) elde edilmesinden sakınılması ile ilişkilidir. Birçok neden yanlı bilgi oluşumuna etki edebilir. Veri toplama araçlarının seçimi ve içeriğinde yapılan yanlışlar (örneğin bilinmesi zor bilgilerin katılımcıya sorulması), katılımcıların yapabilirliklerinin gözetilmemesi veya bilinçli veya bilinçsiz hatalı cevaplar vermeleri gibi sorunlar çalışmalarda objektiviteyi sarsan nedenlerden bazılarıdır. Veri toplama süreçlerinin tasarımı ve uygulama süreci objektiviteyi etkiler. Örneğin, mevcut bulgular çocukların hassas, kendilerini yücelten veya küçük düşürebilecek konulardaki düşüncelerini başkaları önünde tartışmaları istendiğinde (arkadaşlarının yanında doldurulan anket çalışmaları dahil) doğruyu çarpıtarak ifade ettiklerini göstermektedir (Weller ve Barker, 2003b).

Çocuklara yönelik uygun veri toplama yöntemlerinin tasarımı araştırmacılar tarafından çocukların yapabilirlikleri bağlamında anlamayı şart koşar. Yöntem tasarımlarında çocuklara danışmak ve pilot çalışmalardan yararlanmak çocukların çalışmalara aktif katılımlarını teşvik edeceği gibi daha doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmada yardımcı olabilir (Barker ve Weller, 2003b). Bu bağlamda gelişim psikolojisi yazını, araştırmacıları çocukların demografik özelliklerine göre farklı yaş dönemlerinde neyi algılayabildikleri dahil ne yapıp ne yapamadıkları üzerine yönlendirmektedir (örneğin, bkz. Bromberg, 1938; Piaget ve Inhelder, 1969; Bartlett vd., 1999). Yapabilirlik konusunu yöntem, çevre ve çocuk üçgenlemesinde ele alan yazın, örneğin çocukların kaç yaşlarında neyi çizebildikleri, hangi mekânsal öğeleri daha rahat hatırlayabildikleri, mekâna dayalı hatıralarının ne zaman deforme olmaya başladığı, çevreyi hangi kavramlarla tanımlayabildikleri ve ne zaman empati kurabildikleri gibi konularda birçok ipucu sunmaktadır (bkz. örneğin, Hart ve Moore, 1973; Nagy ve Baird, 1978; Buss, 1995; Speak, 2000; Loukaitou-Sideris, 2003; Severcan, 2012). Bu yazın ayrıca, validiteyi (bulguların doğruluğunu) artırmak için araştırmacıları veri toplama süreçlerinde çocuklara daha doğru soruları nasıl sorabileceği konusunda yönlendirmektedir. Çocuk katılımcıların yaşı, cinsiyeti ve geçmiş deneyimleri gibi kişisel faktörler, yöntemlerin doğru sonuçlar vermesinde etkilidir (Borgers vd., 2000).

Veri Toplama Yöntem ve Araçlarının Çocuklara Sağladığı Kazanımlar

Veri toplama yöntem ve araçlarının çocuklara sağladığı kazanımlar üzerine geniş bir yazın bulunmaktadır (bkz. örneğin, Checkoway vd., 1995; Hart, 1997; Chawla, 2002; Anggard, 2015; Ataol vd., 2019; Lorenz, 2023). Konu hakkındaki yazına referansla Ataol vd. (2019), çocuklar açısından bu kazanımlardan bazılarını şu şekilde listelemiştir: çocukların çevrelerindeki sorunların, vatandaşlık haklarının ve sosyal kimliklerinin farkına varmaları, birey olarak kendilerini toplumun bir parçası hissetmeleri ve kişisel gelişimlerinin sağlanması (örneğin konulara farklı açılardan bakmayı öğrenmek veya problem çözme becerileri geliştirmek gibi). Aynı makale, veri toplama süreçlerine katılan çocukların yaşadıkları çevreler hakkındaki deneyimlerini, beklentilerini ve ihtiyaçlarını karar vericilerle paylaşarak sağlık ve esenliklerini teşvik eden çevrelerin oluşturulmasına katkı sağladıklarına değinir. Çocuklar bu süreçlerde yaşadıkları çevreleri sahiplenme, koruma ve dönüştürme konusunda yaşam boyu sürecek davranış ve alışkanlıklar geliştirirler (Hart 1997; Chawla, 2002). Veri toplama süreçlerine katılım, çocukların çevreleriyle kurdukları ilişkilerin güçlenmesinde de önemli bir role sahiptir (Severcan, 2015b; Mansfield vd., 2021). Checkoway vd. (1995), veri toplama süreçlerine katılan çocukların öz yeterliliğinin, kendini ifade etme ve sosyal becerilerinin geliştiğinden bahseder (bkz. ayrıca, Frank, 2006).

Araştırmacının bir çalışmadaki bilimsel amaçları ile çocukların amaçlarının örtüştüğü durumlar olabilir. Yaşadığı çev-

redeki kentsel problemlerin farkındalığına varmış ve bu problemlerin herkesçe duyulmasını sağlama amacıyla olan gruplarla yapılan çalışmalarda bu durum sıkça görülebilir (Kocsis, 2024). Ayrıca, kullanılan veri toplama araçlarının sağlayabileceği kişisel ve kolektif kazanımların çocuk katılımcılar tarafından ne derecede edinildiği sorgulanabilir. Çocuk katılımını içeren veri toplama araçlarında çocuklar tarafından farklı tür kazanımların elde edildiğini ve bu kazanımların bir veri toplama yönteminden diğerine değiştiğini görmek mümkündür (bkz. örneğin Driskell, 2002).

Araştırma çalışmalarının bilimselliğinin her zaman başarı ölçütü olmadığı durumlara rastlanabilir. Örneğin, katılımcı eylem araştırmalarında görüldüğü gibi, araştırmacının önceliği bilimsel olarak doğru bulguya ulaşmaktan ziyade katılımcıların güçlendirilmesi olabilir (Cornish vd., 2023). Bu tür araştırma yaklaşımlarında, toplumun çocuklar gibi dezavantajlı alt gruplarının (veya çocuklar odağında daha kırılgan alt grupların) ne derecede aktif olarak veri toplama süreçlerine katıldığı, kazanımları (çevreden ve birbirinden öğrenme, güçlenme, vb.) ve bu kazanımların somut olarak topluma ve çevreye ne derecede yansıdığı sorgulanabilir.

Çocukların Bakış Açısından Veri Toplama Yöntemlerinin Başarı Ölçütleri

Çocukların çalışmalara katılım amaçlarına göre başarı ölçütleri değişebilmekte, her çocuğun çalışmalara katılım nedeni bir diğerinden farklılık gösterebilmektedir (Lohmeyer, 2020). Bu yüzden, Lohmeyer (2020), veri toplama yöntemlerinin kapsayıcı olması gerektiğinin altını çizer ve “yaratıcı yöntemlerin” diğer yöntemlere kıyasla daha başarılı olabileceğini iddia eder. Barker ve Weller’a (2003a) göre araştırma projeleri çoğunlukla yetişkin araştırmacılar tarafından başlatıldığı ve yürütüldüğünden, çocukların çalışmalara katılım amacının ve çalışma bağlamındaki olanak ve sorunların (örneğin çalışma ortamı okul ise sunduğu imkânlar) araştırmacılar tarafından farkındalığı, içselleştirilmesi ve sorunları çözmeye adanmışlık, süreçlerin başarısı için şarttır. Yukarı bölümlerde söylenenler dışında, çocukların veri toplama yönteminden beklentilerini ele alan yazın, başarı kriterleri olarak şu bulgulara ulaşmıştır: çalışmaların görsel/işitsel çekiciliği olması; çalışmaların eğlenceli olması; çocukların veri toplama sürecinde kendilerini rahat hissetmesi (yöntemlerin kapsayıcılığı); çocukların farklılıklarının gözetilmesi, eşitlikçi ve saygılı olunması; çocukların ciddiye alındıklarının görülmesi; bazı çocukların görünür bazılarının ise görünmez olma isteklerinin etik kurallar çerçevesince gözetilmesi; ve çocukların mahremiyetine özen göstermesi (Barker ve Weller, 2003a, 2003b; Phillips, 2014).

Bilimsel çalışmalarda başarı ölçütü olarak tek bir doğrunun belirlenmesi çeşitli nedenlerle hatalı bir yaklaşım olabilir. Örneğin, kuram ile pratik her zaman örtüşmeyebilir. Örneğin yöntem yazında, Likert soru tiplerini içeren anketlerde görsel skala kullanımının çeşitli nedenlerle (örneğin verilen cevabın

diğer cevaplarla konuma dayalı ilişkisini görebilmek nedeniyle) hatalı cevapları azalttığı söylenir (de Boer vd., 2004). Ayrıca çocuk-merkezli yöntemleri kullanan bazı araştırmacılar, anket gibi sıkıcı olabileceği düşünülen araçlarda cevaplama oranlarını artırmak için tasarımı görsel öğelerin tercih edilebileceğini önermektedir (Dockerell vd., 2000; Barker ve Weller, 2003b). Diğer taraftan Van Laerhoven vd.'nin (2004) Hollanda'da 6–18 yaş arası çocuklarla yaptığı bir araştırma, Likert ifadelerini içeren görsel skalaların çocuklar tarafından kolay cevaplanabilirlik doğrultusunda geleneksel çoktan seçmeli ve yazılı Likert ifadelerine kıyasla tercih edilmediğini göstermiştir. Şüphesiz ki, çocukların algı ve yeteneklerine göre çalışma bulgularının bağlamdan bağlama farklılıklar göstereceği beklenebilir. Bu konuda somut bir örnek, özellikle nicel araştırmalarda sıklıkla kullanılan ve kimi zaman araştırmacının amacını sağlamaya yönelik gerekli de görülen anket çalışmalarının çocuklar tarafından sıkıcı bulunduğunu söyleyen yazın ile ilgilidir (Barker ve Weller, 2003b). Halbuki bu yazın Batı ülkelerindeki çocukların anketlere bakış açısını yansıtmaktadır ve aynı coğrafyalardaki bir başka yazın çocukların anket doldurdukları tek ortamın çocuk ve gençlik temalı dergiler olduğunu söylemektedir (Lewis ve Lindsay, 2000). Türkiye gibi ülkelerde ise çocuklar okula başladıkları zamandan itibaren anket doldurma alışkanlığını edinmektedir. Bazı araştırmacılar en çocuk dostu yöntemlerin çocuklar kendilerini daha rahat ifade edebildiklerinden, en alışık oldukları yöntemler olduğunu iddia etmektedir (Mayall, 2008; Phillips, 2014).

Yazında çocukların kullanmaya alışık oldukları yöntemlerin neler olduğu konusunda tek bir yöntemin adı öne çıkmamakta, ayrıca bu tür yöntemlerin bağlama ve çocukların kişisel ve sosyal özelliklerine göre değişebileceği vurgulanmaktadır. Örneğin, okuma ve yazma becerileri henüz gelişmemiş 5–7 yaş grubu çocuklar için yazında bu yöntemlere gösterilen bazı örnekler oyunla harmanlanmış odak grup tartışmaları, söyleşiler, hikayeleme, sözlü anlatıma dayalı katılımcı fotoğrafı ve resim çizmedir (Mayall, 2008; Ponizovsky-Bergelson vd., 2019; Cooke vd., 2020; Vogl vd., 2023). Gelişmiş ülkelerde çalışmalarını yürüten bazı araştırmacıların bu yaş grubu çocuklarla, dijital araçlara aşinalıkları nedeniyle çekilen dijital fotoğraflar üzerinden hikayeleme gibi yöntemleri de kullandığı bilinmektedir (Ponizovsky-Bergelson vd., 2019), ancak dünyada her çocuğun bu tür araçlara erişiminin olmadığı da belirtilmektedir (Kleine vd., 2016). Altyapısı olmayan çevrelerde yaşayan veya ekonomik açıdan dezavantajlı çocukların dijital yöntemlere daha az aşina olması beklenebilir (Kleine vd., 2016). Yazmaya ve okumaya dayalı becerilerin ise çocuklar okula başladıktan sonra zaman içinde geliştiği ve bu gelişim hızının her çocukta aynı olmadığı bulunmuştur (Simon, 2020). Bu doğrultuda bazı araştırmacılar, 8 ve üzeri yaş grubu çocukları için alışık olunan yöntemler arasına çizelge formatındaki yazıma dayalı veri toplama araçlarını ve anketleri de eklemiştir (Mayall, 2008; Phillips, 2014; Ghaziani, 2021).

Yöntem

Çalışmanın Bağlamı: Türkiye'de Gerçekleşmiş İki Çocuk-merkezli Araştırma Çalışması

Çalışma bulguları, yazarın 2010–2024 yılları arasında İstanbul ve Ankara'da yürüttüğü iki farklı araştırma projesinde toplam 1303 çocuğun (9–14 yaş) katıldığı farklı tasarım ve uygulamalara sahip aktivite günlüğü çalışmalarından elde edilen bulgulara dayanmaktadır.

İlk proje, 2010–2011 yılları arasında bir Avrupa Birliği fonu kapsamında İstanbul'un 6 farklı mahallesinde ikamet eden 9–11 yaş arası çocukların çevreleri ile kurdukları ilişkileri (daha özelden çocuklarda yere bağlılık ve yer kullanım ve tercihlerini) anlamayı ve güçlendirmeyi amaçlamıştır. Projede çocuklar, çevreleri ile kurdukları ilişkileri anlamayı amaçlayan katılımcı fotoğrafı, katılımcı haritalama, bellek haritalama, GPS ve aktivite günlüğü çalışması gibi 8, sadece çevreleri ile kurdukları ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamış tasarımlar-atölyeleri ve kültürel geziler gibi etkinlikler ile birlikte toplam 11 farklı tip veri toplama çalışmasına katılmıştır. Etkinlikler, birbirlerinden bağımsız olarak kurgulanmış ve çocukların katıldıkları aktivitelerin sırası ve türünün çocukların çevreleri ile kurdukları ilişkilerdeki rolü ayrıca sorgulanmıştır (Severcan, 2015b). Bulgularda validiteyi artırmak amaçlı dışsal üçgenleme (*external triangulation*) yöntemi kullanılmış, bu bağlamda örneğin aktivite günlüğünde elde edilen bulguların “nerede?” sorusuna cevap arandığı katılımcı haritalama ve GPS çalışması bulguları ile bir arada değerlendirilmesi sağlanarak çocukların gündelik yaşantılarının daha doğru şekilde anlaşılması amaçlanmıştır.

İkinci proje, 2020–2024 yılları arasında TÜBİTAK fonu kapsamında Ankara'nın 8 farklı mahallesinde yer alan okullardan çalışmalara katılmış 9–14 yaş arası çocukların nerelerde ve ne kadar süre ile vakit geçirdiklerini, vakit geçirilen bu çevrelerin fiziksel özelliklerinin hava kirliliğini ve çocuklarda astımı ne derecede etkilediğini anlamayı amaçlamıştır. Bu kapsamda İstanbul'da yürütülen projede yer alan aktivite günlüğü ve katılımcı haritalama çalışmalarından elde edilen kazanımlar, her iki yöntemin de geliştirilerek Ankara'da yürütülen çalışmada yeniden kullanılmasına aracılık etmiştir. Bu makale, bu iki yöntemden aktivite günlüklerine odaklanmaktadır.

Çocuklarla Aktivite Günlüğü Çalışmaları: Tanım ve Yazındaki Değerlendirmeler

Aktivite günlüklerinin yöntem bilimdeki geçmişi 1960 ve 1970 yıllarında İsveç'te Lund Okulu'nda ortaya çıkan “zaman coğrafyası” alanına dayanır (Crosbie, 2006). Çocuklarla kullanılan günlüklerde araştırmacılar, çocukların zamanlarını nasıl kullandıklarını yaptıkları aktiviteler odağında anlamayı amaçlar. Ulaşım planlamasında sıklıkla kullanılan seyahat günlüklerinden farklı olarak aktivite günlükleri, sadece bireylerin nereden nereye ne kadar sürede ve hangi ulaşım aracıyla gidildiğini değil

aynı zamanda gidilen yerlerde yapılan aktiviteleri de gözetme amacındadır (Stopher, 1992). Günlüklerin tasarım ve uygulama biçimleri çalışmadan çalışmaya değişiklik göstermekte, günlükler anket (de Vries vd., 2007; Floro vd., 2009), çizelge (Carroll vd., 2015) ve “yaratıcı” biçimlerde tasarlanabilmektedir (Driskell, 2002). Ayrıca, çalışmaların amaçlarına yönelik olarak aktivite günlüklerinde yer alan soruların farklılaşması da söz konusu olabilir. Örneğin, aktivite günlüğü verilerini ivme ölçerler (akselometre) ile bir araya getiren çalışmalarda günlükler, çocuklara hangi saat aralıklarında, şiddetine göre, hangi tür fiziksel aktiviteyi yaptıklarını sorabilir (örneğin sedenter, hafif, ılımlı veya ağır fiziksel aktiviteler) (Floro vd., 2009). Benzer şekilde, sosyal çevreye odaklanan çalışmalarda araştırmacılar günlükler vasıtasıyla gidilen yerlerin ne derecede sosyal yerler olduğunu, aktivitelerin kimlerle yapıldığı ve gidilen yerlerde başka hangi aktörlerin bulunduğunu sorgulayabilir (Habib vd., 2008). Crosbie (2006), aktivite günlüklerinin iletişimden sağlık, eğlence, turizm ve işgücü süreçlerine birçok disiplinde ve çalışma alanında, bireysel ve/veya grup aktivitelerinin belgelenmesinde kullanıldığını belirtir.

Günlükler, çocukların tipik bir gününü anlamaya yönelik kurgulanabileceği gibi (bkz. Driskell, 2002), çocuklardan örneğin 3 gün, 1 hafta veya daha uzun süreler boyunca her gün için gün gün ne yaptıklarını bilgisini elde etmeye yönelik tasarlanabilir (Henry vd., 1999; de Vries vd., 2007; Carroll vd., 2015). Çocuklarla yapılan çalışmalarda yöntemin genel olarak analog biçimde (matbu ortamda) uygulandığı görüldüğü de çok az sayıda çalışmada dijital aktivite günlüklerinin kullanıldığı da görülmektedir (telefon uygulamalarından doldurulan günlükler gibi) (bkz. örneğin, Bernhardsson vd., 2022). Benzer şekilde, birçok çalışmada çocuklardan günlükleri bireysel olarak doldurmaları istendiği (Floro vd., 2009; Carroll vd., 2015), az sayıda çalışmada ise bulguların grup günlüklerinden elde edildiği görülmektedir (Piel, 2019). Aktivite günlükleri çocuklar tarafından doldurulabileceği gibi araştırmacılar tarafından, örneğin bu yöntemin bir söyleşiye entegre edilerek kullanması da söz konusu olabilir (Crosbie, 2006). Kişisel beyana dayalı yöntemsel süreçler, yazma yetisini edinmiş her yaşta okul çağı çocuklarıyla sıklıkla kullanılabilir (Carroll vd., 2015; de Vries vd. 2007; Henry vd., 1999).

Okul çağındaki çocukların doldurdıkları aktivite günlüklerinin yaş ilerledikçe (özellikle ergenlik dönemi ve sonrasında) çocuklar tarafından daha “cazip” bir yöntem olarak algılandığını söyleyen bir yazın mevcuttur (Barker ve Weller, 2003b). Ancak, atıf yapılan bu yazın, aktivite günlüklerinin okul çağında sadece belirli bir yaş grubuna hitap ettiği söylemini, bu tür bir söylemin görece küçük yaşta çocukların katılımını önemsizleştirebileceği ve gelişim psikolojisi yazınına atıfla çocukların yapabilirliklerinin her yaş grubunda çocuktan çocuğa değişebileceği gerekçeleriyle reddetmektedir. Barker ve Weller (2003b), okul çağına erken safhalarında olan çocukların daha büyük yaşta çocuklara kıyasla bu yöntemi daha “zor yapıla-

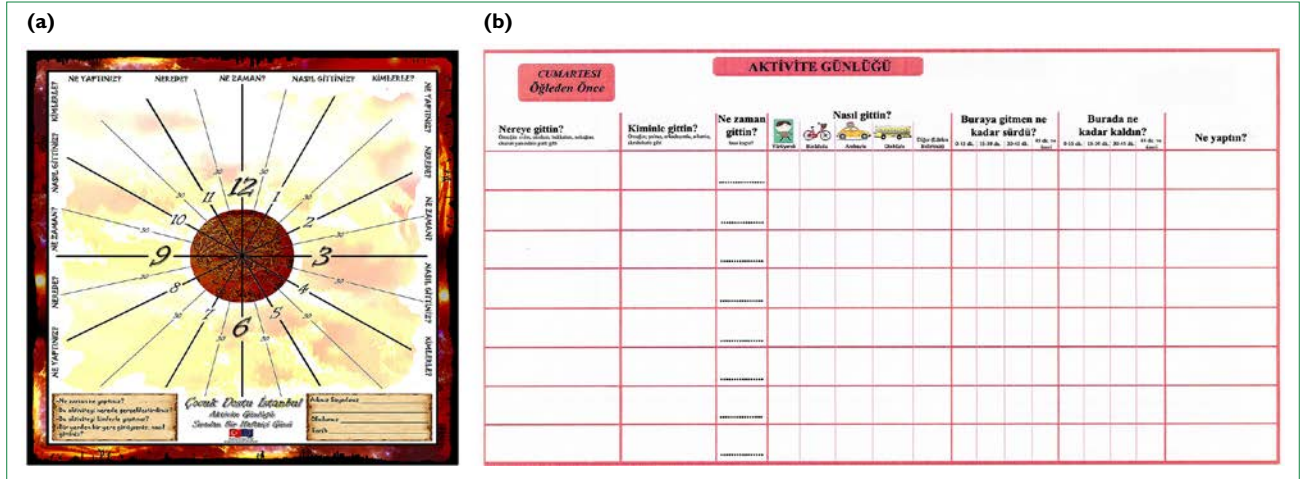
bilir” bulmasının nedenini, çalışmanın yapıldığı coğrafyalarda küçük yaşta çocukların eğitimlerinde yazmaya dayalı uygulamaların daha az olmasına ve çocukların yazma alışkanlıklarını yeni edinmeye başlamalarına bağlamıştır.

Araştırmacılar tarafından doldurulan aktivite günlüğü çalışmalarında kısa süre içinde verilen cevaplar nedeniyle hatırlamaya dayalı hataların (*recall bias*) fazlalığı dikkat çekmiş, bu yüzden valide kaygıları bağlamında katılımcıların kendilerince geniş zaman aralıklarında doldurdıkları günlüklerin daha doğru cevaplar verebileceği iddia edilmiştir (Crosbie, 2006). Ayrıca, mevcut çalışmalarda çocukların günlükleri ne derecede kapsamlı biçimde doldurduğunun her yaş grubunda farklılık gösterebileceği; kimi durumlarda bir-iki cümleden ibaret günlüklerin teslim edilebileceği; günlüklerin evde doldurulması istendiğinde bazı çocukların aktivite günlüğü çalışmalarını “ev ödevi” olarak algıladığı; günlükler çocuklara okulda verildiğinde ise bu çalışmalar özel hayat ve hassas sayılabilecek bilgiler içerebileceğinden çocukların katılım ve söylemlerinin olumsuz etkilenebileceği; ve günlükte sorular açık uçlu olarak sorulduğunda bazı çocuklardan cevapların araştırmacının istediği açıklıkta gelmeyebileceği dile getirilmiştir (Barker ve Weller, 2003b; de Vries vd., 2007; Crosbie, 2006). Günlükler evden getirildiği zaman geri dönüş oranlarının %37 ve %86 gibi farklı oranlarda seyredebildiği (posta yoluyla gönderilen günlüklerde bu oranın %3’e kadar düşebileceği) belirtilmiştir (Crosbie, 2006; Hesketh vd., 2008; Lelieveld vd., 2008).

Çalışmaya Konu Olan Aktivite Günlüklerinin Tasarımı

Yazarın İstanbul’da yürüttüğü projede, Şekil 1a’da görülen David Driskell’in (2002) saat temalı aktivite günlüğünden esinlenerek tasarladığı bir günlük kullanılmıştır. Çocuklara önce 50x50cm ebadındaki posterlere basılı, gösterimi 30 dakikalık dilimler halinde olan bir saat resmi verilmiş, daha sonra çocuklardan bu saat resmini kullanarak önce tipik/sıradan bir hafta içi gününü (bir posterde) daha sonra tipik/sıradan bir hafta sonu gününü (ikinci posterde) yazılı olarak anlatmaları istenmiştir. Bu anlatım esnasında çocuklardan her yapılan aktivite için 4 soruya cevap vermeleri istenmiş, bu sorular ayrıca unutulmaması amacıyla posterde açıkça yazılmıştır: (1) Ne zaman ne yaptınız? (2) Bu aktiviteyi nerede gerçekleştirdiniz? (3) Bu aktiviteyi kimlerle yaptınız? (4) Bir yerden bir yere gittiyseniz nasıl gittiniz? Bu veri toplama aracı ile çocukların gündelik yaşamlarının mahalleden mahalleye nasıl değiştiğinin belgelenmesi amaçlanmıştır.

Ankara’da yürütülen çalışmada Şekil 1b’de görülen ve Carroll vd.’nin (2015) çalışmasından uyarlanan çizelge biçiminde bir aktivite günlüğü kullanılmıştır. Günlükler, çocukların 7 gününü belgelemek üzere tasarlanmıştır. Pazartesi’den Pazar’a her gün öğleden önce (bir sayfada) ve öğleden sonra (başka bir sayfada) yapılan aktiviteleri anlamaya yönelik, kapak sayfası hariç toplam 14 sayfadan oluşan bu günlüklerde çocuklara 7

Şekil 1. Çalışmalarda kullanılan aktivite günlükleri. (a) İstanbul çalışmasında kullanılan günlük, (b) Ankara çalışmasında kullanılan günlük.

soru yöneltilmiştir: (1) Nereye gittin? (2) Kiminle gittin? (3) Ne zaman gittin? (4) Nasıl gittin? (5) Buraya gitmen ne kadar sürdü? (6) Burada ne kadar kaldın? (7) Ne yaptın? Günlüklerin çocuklar tarafından kolayca doldurulmasını sağlaması amacıyla mümkün olan durumlarda çocuklara çizelge formatı içine entegre edilen çoktan seçmeli seçenekler sunulmuş (örneğin “nasıl gittin?” sorusu altında yürüyerek, bisikletle, araçla, otobüsle ve diğer- lütfen belirtiniz seçenekleri), ilaveten çalışmanın görsel çekiciliğini artırmaya yönelik bu tür seçenekler görsellerle desteklenmiştir. Veri kodlama sürecine yardımcı olması amacıyla zamana dayalı sorularda çocuklardan kendilerine çoktan seçmeli olarak sunulan belirli saat aralıklarını işaretlemeleri veya cevap seçeneklerinde uygun seçeneğin yer almaması durumunda “diğer” seçeneği işaretlenerek cevabı yazmaları istenmiştir. Çocukların gündelik yaşantılarının daha doğru anlaşılması için her gün, öğleden sonra yapılan aktivitelerin belgelenmesinin istendiği sayfalarda çocuklara ilave şu iki soru yöneltilmiştir: (1) Gün içinde yaptığın aktiviteler hastalık, kötü hava koşulları veya başka bir nedenden dolayı değişti mi? (2) Cevabın Evet ise hasta olmasaydın veya hava güzel olsaydı normalde ne yapardın? İlk soru Evet/Hayır tipinde, ikinci soru açık uçlu soru olarak formüle edilmiştir. Haritalama çalışmasından gelen mekân-bazlı bulgular ile aktivite günlüklerinden gelen bilgiler, projenin ileri safhalarında farklı mevsim koşullarında hava kirliliği ölçümlerinin ne tür yerlerde yapılabileceğinin tespitinde kullanılmış, ayrıca partikül maddelerin ($PM_{2.5}$ ve PM_{10}) aktif örneklem yöntemleri ile tespit edildiği süreçlerde ölçümlerin seçilen yerlerde çocukların o yer tipini en sık kullandıkları gün ve zaman aralıklarında yapılabilmesi için araştırmacıları yönlendirmiştir. Günlükte yer alan “kiminle gittin?” sorusu, gelecek çalışmaların parçası olabilecek farklı araştırma sorularının cevaplanması için eklenmiştir.

İstanbul ve Ankara’da yürütülen çalışmalarda kullanılan aktivite günlüklerinin seçilme nedeni farklıdır. Dijital günlüklerin kullanılmamasının temel nedeni her iki çalışmada da seçilen mahal-

leler arasında alt-gelir gruplarının yoğun yaşadığı mahallelerin yer almasıdır. İleriki bölümlerde açıklanacağı üzere çocukların seçimi seçilen mahallelerdeki devlet okullarında gerçekleştiğinden, katılımcıların yaşları da düşünüldüğünde alt-gelir grubu çocukların telefon, tablet ve bilgisayar gibi dijital araçlara erişimlerinin kısıtlı olabileceği göz önüne alınmıştır. Ayrıca, seçilen günlüklerin sahada uygulamasının dijital günlüklere kıyasla daha pratik olacağı düşünülmüştür. Anket tipi aktivite günlüklerinin tercih edilmeme nedeni, yazındaki bulgulara atıfla geleneksel yöntemlerin çocuklar tarafından sıkıcı bulunabileceği kaygısıdır (Barker ve Weller, 2003a, 2003b). İlk çalışmada “yaratıcı” olarak nitelendirilebilecek bir aracın kullanımı söz konusuysun ikinci çalışmada bir çizelge formatının kullanılma nedeni, ileri bölümlerde ayrıntılı açıklanacağı üzere çalışmalar esnasında edinilen araştırmacı deneyimlerine dayanmaktadır.

Çalışmaya Konu Olan Aktivite Günlüklerinin Uygulama Süreci

İstanbul’da yürütülen projede saha çalışmaları, çocukların katıldıkları proje aktivitelerinin sırası ve türünün çocukların çevreleri ile kurdukları ilişkilerdeki rolünü anlamak amacıyla farklı katılımcılara uygulanmak üzere farklı zaman aralıklarında iki defa gerçekleştirilmiştir. Bir grup çocuk aktivite günlüğü çalışmasına 2009–2010 eğitim-öğretim bahar döneminde (Haziran 2010) katılırken diğer grup çocuk çalışmaya 2010–2011 eğitim-öğretim bahar döneminde (Şubat 2011) katılmıştır. Çalışmaların aynı eğitim-öğretim yılında gerçekleşmeme nedeni proje takvimi ile alakalıdır.

Ankara’da yürütülen çalışmalarda aktivite günlükleri, mevsimsel şartların çocukların mekân kullanımlarındaki etkisini anlamak amacıyla çocuklara biri kış (Kasım-Aralık 2021), diğeri ilkbahar aylarında (Nisan-Mayıs 2022) olmak üzere iki defa dağıtılmıştır. Bu amaçla, İstanbul’daki uygulamalardan farklı olarak Ankara’da her iki aktivite günlüğü çalışmasına da aynı çocuklar katılmıştır.

Her iki projede yer alan aktivite günlüğü çalışması da araştırma süreçlerinde şeffaflığın sağlanması amacıyla etkinliklerin yapıldığı günde çalışmanın amacının çocuklara açıklanması ile başlamıştır. Bu anlatımlar üç aşamadan oluşmuştur. İlk olarak projenin genel amaçları çocuklara hatırlatılmıştır. Örneğin, önceki bölümlerde belirtildiği üzere Ankara'da uygulanan projede bu amaç, çocukların vakit geçirdikleri çevrelerin fiziksel özellikleri, dış ortam hava kalitesi ve çocukların astım durumları arasındaki ilişkiyi anlamaktır. İkinci olarak, çocuklara aktivite günlüğü çalışması özelindeki amaçlar açıklanmıştır. Yine Ankara'da uygulanan aktivite günlüğü çalışması bir örnek olarak ele alınırsa, bu amaçlar şu şekilde sıralanabilir: farklı mevsimsel koşullarda çocukların vakit geçirdikleri yerleri, ne tür yerlerde ne kadar süre vakit geçirdiklerini, ve vakit geçirilen yerlerin ve zamanlarının hafta içi ile hafta sonu günlerde nasıl değiştiğini anlamaktır. Son olarak, çocuklardan temin edilecek aktivite günlüklerinin çalışmanın ana amaçlarını nasıl yerine getirecekleri açıklanmıştır. Örneğin, Ankara'da uygulanan çalışmada aktivite günlüğü verileri kullanılarak çocukların en sık vakit geçirdikleri yerlerin türlerinin tespit edileceği, bu tespitlerin daha sonra katılımcı haritalama çalışmasından gelen verilerle bir arada değerlendirilerek hava kalitesi ölçüm noktalarının belirleneceği, ilaveten aktivite günlüklerinden gelen veriler sayesinde belirlenen yerlerde partikül madde ölçümlerinin hangi gün ve zaman aralığında yapılacağına kararlaştırılacağı söylenmiştir.

İstanbul'da uygulanan aktivite günlükleri, araştırmacı gözetiminde anlatım dahil yaklaşık 1.5 saat süren bir zaman zarfında okullarda boş sınıf ortamında gerçekleşmiştir. Nedenleri bir sonraki bölümde açıklandığı üzere, İstanbul'da çocuklarla buluşmalar bazı okullarda tek, bazılarında ise iki farklı dönemde gerçekleştiğinden, aktivite günlüğü uygulama süreci 6 mahalleden seçilen 6 okulda toplam 9 farklı günde tamamlanmıştır (çalışmalar, Haziran 2010'da 4 okulda 4 gün, Şubat 2011'de 5 okulda 5 gün sürmüştür). Çalışma sonunda günlükler çocuklardan elden toplanmıştır. Ankara'da uygulanan aktivite günlüğü çalışmalarında ise önce günlüklerin nasıl doldurulacağı çocuklara ayrıntılı olarak örneklerle anlatılmış, daha sonra bu günlükler evde bireysel olarak doldurulmak üzere çocuklara dağıtılmıştır. Günlüklerin dağıtımı ve soru-cevap dahil toplam yaklaşık 30 dakikalık bu süreç, çoğunlukla boş sınıf veya çok amaçlı salon ortamında, nadir durumda ise okulda uygun alan bulunmadığından okul bahçesinde gerçekleşmiştir. Çocuklardan, günlüklerin bir hafta sonra proje yürütücüsüne ulaştırılmak üzere ya okul öğretmenlerine teslim etmeleri ya da öğretmenler odasında yer alan proje kutusuna bırakmaları istenmiştir. Ankara'da yürütülen bu süreç, bazı günler birden fazla okulda çalışmanın gerçekleştirilmesi sayesinde 7 mahallede yer alan 15 okulda, her bir mevsim koşulunda 11 günde tamamlanmıştır (kış ve ilkbahar aylarında yapılan çalışmalar toplam 22 gün sürmüştür). Her mevsim koşulunda iki aylık bir sürece yayılan çalışmaların daha

kısa bir süre içerisinde tamamlanamamasının nedeni birçok faktöre bağlanabilir. Çalışmalara katılan okul sayısı, okul yönetimlerinin takvimi ile araştırmacıların takvimi arasındaki uyum, katılımcı sayısının yüksek olduğu okullarda aktivite günlüklerinin anlatım ve dağıtımı için çocukların çok amaçlı salon gibi ortak ve büyük bir mekânda toplanıp toplanamama durumu ve sahaya çıkan araştırmacı sayısı çalışma takvimini belirleyen ana faktörler olmuştur.

İstanbul'daki çalışmada hangi çocuğun çalışmalara katıldığı araştırmanın amaçları doğrultusunda önemli olduğundan her çalışmada çocuklardan isimlerinin (veya tercih ederlerse kullandıkları takma isimlerin) günlüklerin üzerine not edilmesi istenmiştir. Ankara'da uygulanan çalışmada böyle bir amaç olmadığından çocuklardan günlükler üzerine isimlerini yazmalarının şart olmadığı vurgulanmış, bu tercih yazındaki öneriler doğrultusunda katılımcıya bırakılmıştır (Phillips, 2014). Her iki çalışmada da geri dönüş oranlarını ve şeffaflığı artırmak için çocuklardan ev ortamında ne yapıldığının yazılmaması istenmiştir.

İstanbul'daki projede çalışmalar araştırmacı gözetiminde, sınıf ortamında ve tek oturumda gerçekleştiğinden çalışmaya katılan her çocuk aktivite günlüğünü doldurulmuş olarak geri teslim etmiştir. Ankara'daki uygulanan çalışmada ise geri dönüş oranlarını artırmaya yönelik çalışmanın gerçekleştiği her okulda öğretmenler aracılığıyla çocuklara en az iki hatırlatma yapılmıştır.

İstanbul'daki çalışmada kullanılan günlüklerde iki farklı uygulama gerçekleşmiştir. İlk uygulamada, çocukların ikiye ayrılmış gruplara ayrılması istenmiş, daha sonra her gruba biri hafta içi, diğeri hafta sonu gününün anlatımı için toplam 2 günlük (poster) verilmiştir (çocuk nüfusunun tekli sayı olduğu durumlarda çiftlerden birini çocuk, diğeri araştırmacı oluşturmuştur). İlk çocuk masa üzerinde yer alan posterin bir ucuna, ikinci çocuk diğer ucuna geçmiştir. Cevapları ayırtmak için her iki çocuğa iki farklı renkte keçeli kalem verilmiştir. Bu uygulamada önce bir çocuk posterde yer alan 4 soruyu sırasıyla grubundaki diğer çocuğa sormuş, cevaplayan konumundaki çocuk tipik bir hafta içi/sonunu anlattıktan sonra aynı 4 soruyu ilk aşamada soruları yönelten çocuğa sormuştur. Bu yöntem, çalışmalar henüz okullarda başlamadan, çocukların birbirlerinden öğrenmesini sağlamak ve saha çalışmalarına katılacak araştırmacıların sayısını azaltmak amacıyla bireysel günlük uygulamalarına tercih edilmiş, okullardaki uygulamalar bu şekilde başlamıştır. Ancak, saha çalışmaları başladıktan sonra yazar, ilk soru setlerini yönlendiren çocukların arkadaşlarının çalışmayı tamamlamasını beklerken sıkıldıklarını gözlemlemiştir. Bu durumun projenin ileri safhalarındaki çalışmalarda katılımcı sayılarının düşmesine neden olabileceği düşünülmüştür. Bunun sonucu olarak çalışmalar 2010-2011 eğitim-öğretim döneminde okullarda yeni katılımcılarla tekrar başladığında çocuklardan günlükleri bireysel olarak doldurmaları istenmiştir. Bu uygulama, çalışmanın okullarda daha hızlı tamamlanmasını sağlamıştır. Projede yer alan her çocuk

bu iki farklı uygulama türünden sadece birine katılmıştır. Ankara'daki çalışmada kullanılan günlüklerde ise mevsimsel şartların çocukların mekân kullanımlarındaki etkisini doğru anlayabilmek (bulgulara yanlış/çarpık bilgiyi engellemek) için veri toplama aracının içeriğinde ve uygulamasında bir farklılaşmaya gidilmemiştir. Sadece ilk aktivite günlüğü çalışması sonucunda gözlemlenen bazı sorunların tekrarını engellemek amacıyla çocuklara sözel olarak anlatılan bazı bilgilerin ikinci aktivite günlüğü çalışmalarında yazılı olarak da iletilmesi uygun görülmüş, bu amaçla aktivite günlüklerinin kapak sayfasına maddeler halinde bazı hatırlatıcı notlar yazılmıştır.

İstanbul'da araştırmacılar gözetiminde yapılan çalışmalarda, günlükleri doldurmakta zorlanan çocukların görülmesi durumuna karşı, zorlanan veya yardım talebinde bulunan çocuklara yardımcı olmaları amacıyla tüm okullara yazar dahil 3-5 arasında değişen sayılarda moderatör/araştırmacı ile gidilmiştir. Ankara'da yürütülen çalışmalarda ise sahaya çıkan araştırmacı sayısını belirleyen temel faktör okul yönetimlerinin çalışmalar için ayırabildiği mekânların niteliği olmuştur. Örneğin, çok amaçlı salonlarda toplanan çocuklar için yazar dahil üç araştırmacının varlığı çalışmaların sorunsuz tamamlanması için yetmiştir. Ancak, çocuklar sınıf ortamına toplandığında veya okul bahçesi gibi görece daha gürültülü ortamlarda yapılan uygulamalarda daha küçük gruplarla çalışılması gerekmiş (sayılar ortamın büyüklüğü ve çocuk nüfusuna göre değişebilmektedir), bu amaçla okullara yazar dahil 5-7 araştırmacıyla gidilmiştir. Buluşmalarda, bulgulara validasyonu sağlamaya yönelik çocukların günlükleri sadece kendilerinin doldurmaları gerektiğinin altı çizilmiştir.

İstanbul'da yürütülen aktivite günlüğü çalışmaları yaklaşık 10-15 dakikalık bir oyunla sonlandırılmıştır. Bu tür görece daha eğlenceli olan aktiviteler sayesinde çocukların projenin kalan etkinliklere katılımı konusunda motivasyonlarının artacağı düşünülmüştür (benzer uygulamalar için bkz. örneğin, O'Kane, 2008). Tüm çalışmaların okul dışı zamanlarda yürütülmesi bu tür etkinliklerin uygulanmasına izin vermiştir. Ankara'da yürütülen çalışmalar ise çocuklara günlüklerini ne zaman getirmeleri ve kime/nereye teslim etmeleri gerektiğinin bir kez daha vurgulanması, bir sonraki çalışma olan katılımcı haritalama etkinliğinde tekrar bir araya gelineceğinin duyurulması ve teşekkür edilmesiyle sonlandırılmıştır. Ankara'da yürütülen aktivite günlüğü çalışmaları, çocukların okul saatleri içerisinde gerçekleştiğinden oyunları sürece entegre etmek mümkün olmamıştır.

Çocuk Katılımcıların Seçimi ve Katılımcıların Özellikleri

Üniversitelerin etik kurulları ve Milli Eğitim Bakanlığı il müdürlüklerinden alınan onayları takiben her iki projede de katılımcılar üç aşamada belirlenmiştir. İlk olarak, çalışmanın gerçekleşeceği mahalleler seçilmiştir. İstanbul'daki mahallelerin seçiminde, tarihsel geçmişleri, farklı açılardan ve yoğunluklarda deneyimlemekte oldukları dönüşüm süreçleri, mahalle

sakinlerinin ortalama gelir düzeyi ve belediyelerin araştırmacılara desteği gibi faktörler etkili olmuştur (seçim kriterlerinin ayrıntılı açıklaması için bkz. Severcan, 2018). Bu mahalleler; İstanbul'da: Fatih ilçesinde Cibali, Üsküdar ilçesinde Ayazma, Beyoğlu ilçesinde Galata, ve Kağıthane ilçesinde Merkez, Günebakan ve Talatpaşa'dır (toplam 6 mahalle). Ankara'daki mahallelerin seçiminde ise hava kalitesiyle ilişkili olabilecek, örneğin sanayi ve orman alanlarına yakınlık, yapı yoğunluğu ve sokak bağlantısalılık oranları gibi mahallelerin yapı çevre özellikleri etkili olmuştur (Aydın, 2023). Ankara'da seçilen mahalleler: Çankaya ilçesinde Göktürk, Barbaros, Koru ve Ahmet Taner Kışlalı, Mamak ilçesinde Peyami Safa ve Abidinpaşa, ve Sincan ilçesinde Selçuk ve Ertuğrulgazi'dir (toplam 8 mahalle). Her iki çalışmada da seçilen mahallelerde yer alan ve 9-11/14 yaş arası çocukların okuduğu tüm devlet okulları çalışmalara dahil edilmiştir. İkinci olarak, araştırmacılar seçilen okullardaki sınıfları teker teker gezip çocuklara projeyi anlatmıştır (İstanbul'daki çalışmalarda 3-5. Sınıflar, Ankara'daki çalışmalarda 3-8. Sınıflar). Bu süreç esnasında her çocuğa bir katılım talep formu (*assent form*) ve ebeveynlerine ulaştırmaları üzere bir veli onay formu (*consent form*) dağıtılmıştır. Son olarak, bu formlar çocuklardan toplanmış ve çalışmalara gönüllü olarak katılmak isteyen ve ebeveyn onayı olan tüm çocuklar çalışmalara dahil edilmiştir. Katılımcı sayısını artırmaya yönelik izin formu toplama süreçleri belirli aralıklarla devam etmiştir.

Çalışmalarda 9-11 ve 9-14 yaş arası çocuklara odaklanılmasının nedeni, mevcut yazında (i) 9 yaştan itibaren çocukların mahalleleri hakkındaki düşünüş biçimlerinin ebeveynlerinden radikal olarak farklılaşmadığının (Speak, 2000), (ii) özellikle 9-11 yaş arası çocukların çevrelerine daha dikkatli odaklandıklarının (Buss, 1995), (iii) 9 yaştan başlayarak çocukların algılama, sözel ve görsel iletişim kabiliyetlerinin daha küçük yaştaki çocuklara kıyasla daha üstün olduğunun (Buss, 1995), ve (iv) zaman kavramının 9 yaştan itibaren çocuklarda gelişmeye başladığının tespiti (Friedman, 1977; Piaget, 1969).

İstanbul'da yürütülen aktivite günlüğü çalışmasına 6 mahallede yer alan 6 okuldan 230 çocuk katılmıştır (not: bu sayı, aktivite günlüklerini tamamen veya kısmen doldurmuş çocuk sayısını ifade etmektedir. İstanbul'daki çalışmada doldurulmamış günlük bulunmamaktadır). Bir önceki bölümde değinildiği üzere, okullarda çalışmalar iki farklı eğitim-öğretim döneminde gerçekleştirilmiştir. İlk saha çalışmaları 2009-2010 eğitim-öğretim döneminde dört okulda ve sadece 71 çocukla gerçekleştirilmiş, bu dönemde daha fazla gönüllü katılımcıya ulaşılamamıştır. Çalışmaların aynı dönemde 6 okulda birden başlayamamasının nedeni projenin resmi olarak ilk öğretim okullarının kapanmasına 2.5 ay kala başlaması, projenin ilan edilmesi sonrasında seçilen okullara gidildiğinde ise bazı okul yönetimlerinin (Galata ve Çeliktepe mahallelerinde bulunan okullar) sıkışık takvimlerini gerekçe göstererek çalışmaların söz konusu eğitim-öğretim döneminde başlamasına izin vermemesidir. Bu dönemdeki aktivite günlüğü çalışmaları-

Tablo 1. Aktivite günlüğü çalışmalarına katılan çocukların mahallelere göre sayısal ve oransal dağılımı

Şehir	Mahalle (İlçe)	Birinci uygulama katılımcı sayısı ^{*,*}		İkinci uygulama katılımcı sayısı ^{**,*}	
		n	%	n	%
İstanbul		71	100	159	100
	Merkez (Kağıthane)	5	7	15	9
	Talatpaşa (Kağıthane)	19	27	28	18
	Çeliktepe (Kağıthane)	—	—	37	23
	Cibali (Fatih)	13	18	33	21
	Ayazma (Üsküdar)	34	48	—	—
	Galata (Beyoğlu)	—	—	46	29
Ankara		1073	100	656	100
	Barbaros (Çankaya)	115	11	76	12
	Göktürk (Çankaya)	102	10	77	12
	Ahmet T. Kışlalı (Çankaya)	60	6	51	8
	Abidinpaşa (Mamak)	164	15	87	13
	Peyami Safa (Mamak)	263	25	121	18
	Selçuklu (Sincan)	222	21	148	23
	Ertuğrulgazi (Sincan)	147	14	96	15

*: Birinci uygulama, İstanbul'da yürütülen çalışmada iki çocuklu aktivite günlüğü uygulamalarının gerçekleştiği Haziran 2010, Ankara'da yürütülen çalışmada ise Kasım-Aralık 2021 tarihlerine karşılık gelmektedir. **: İkinci uygulama, İstanbul'da yürütülen çalışmada bireysel doldurulan aktivite günlüğü çalışmalarının gerçekleştiği Şubat 2011, Ankara'da yürütülen çalışmada ise Nisan-Mayıs 2022 tarihlerine karşılık gelmektedir. *: Ankara'da iki farklı mevsimsel koşulda yürütülen aktivite günlüğü çalışmalarına katılan çocuklar aynıyken, İstanbul'da iki farklı dönemde yürütülen aktivite günlüğü çalışmalarına katılan çocuklar farklıdır.

nin tamamı iki çocuklu uygulama şeklinde yürütülmüştür. 2010–2011 eğitim döneminde okulların yeniden açılmasıyla aktivite günlüğü uygulamalarının tamamı daha önce sürece dahil olmamış iki okul ve hedeflenen katılımcı sayılarına ulaşamayan üç okulda (toplam beş okul) bireysel doldurulan aktivite günlükleri şeklinde yürütülmüştür. Projede hedeflenen katılımcı sayılarına 2009–2010 eğitim-öğretim bahar döneminde yaklaşılacak bir okulda ise (Ayazma Mahallesi'nde bulunan okul) aktivite günlüğü çalışmaları, Şubat 2011 tarihinde farklı çocuklarla tekrarlanmamıştır. Çalışmalara katılan 230 çocuğun mahalle bazında dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir. Bu çocukların ortalama yaşı 10, yaklaşık %42'si erkek ve %58'i kızdır. Çocukların ebeveynleri tarafından doldurulan anketlerden hane halkı gelir durumu, çalışmanın yapıldığı yıllarda TÜRK-İŞ'in yayımladığı dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırının altında olarak tespit edilmiştir.

Ankara'da seçilen bir mahallede günlük dönüşü olmamıştır. Katılımın gerçekleştiği 7 mahallede yer alan 15 okulda yürütülen ve kış mevsiminde uygulanan aktivite günlüğü çalışmasına 1073, ilkbahar mevsiminde uygulanan aktivite günlüğü çalışmasına 656 çocuk katılmıştır (not: bu sayılar aktivite günlüklerini tamamen veya kısmen doldurmuş çocuk sayılarını ifade etmektedir. Boş günlükler değerlendirme dışı tutulmuştur). Tablo 1'de katılımcı sayılarının mahalle bazında dağılımı gös-

terilmiştir. Çalışmanın yürütüldüğü mahallerdeki devlet okullarında ebeveynleri tarafından katılım izni verilen ve çalışmalara katılmaya gönüllü olan çocukların sayısı düşünüldüğünde (n=1813), kış ve ilkbahar mevsiminde uygulanan aktivite günlüklerinin geri dönüş oranlarının sırasıyla %59 ve %36 olduğu görülmektedir. Ankara'da uygulanan aktivite günlüklerinden kimlik tespiti yapılmadığından günlüklerini araştırmacılara iade eden çocukların yaş ve cinsiyet bilgileri elde edilememiştir. Ancak, aynı projenin bir başka çalışmasında 9–14 yaş arası çocuğu olan ebeveynler tarafından doldurulan anketler (n=669), çocukların ortalama yaşını 11, %43'ünü erkek ve %57'sini kız olarak göstermektedir. Aynı anketlerden ortalama hane halkı gelir durumunun, çalışmanın yapıldığı yıllarda TÜRK-İŞ'in yayımladığı dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırının altında olduğu görülmüştür.

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Her iki çalışmada da bulguların yürütücü-araştırmacının bakış açısını yansıtan kısmı, aynı zamanda söz konusu projelerin yürütücüsü olan yazarın saha çalışmaları esnasındaki kişisel gözlemlerine dayanmaktadır. Bu çalışmada yazar kendi bakış açısından olan değerlendirmelerini şu iki ana başlık altında yapmaktadır: (1) Çalışmanın bilimselliği ve (2) Araştırmacının kullanılan yöntemden beklentisi. Bir üçüncü başlık olarak değerlendirilebilecek “veri toplama aracının araştırma soru-

su ve çalışmanın amaçları ile olan ilişkisi”, makalenin önceki bölümlerinde açıklandığından makalenin bulgular bölümünde ilave bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulmamıştır. Verilerin izlenebilirliği ölçütü ise çalışmanın kapsamı nedeniyle değerlendirme dışı tutulmuştur; bu makalenin konusu olan çalışmalar bir yerde bir çocuk tarafından gerçekleşen aktivitenin zamansal değişimine ilişkin bir gözlem içermemektedir. Ayrıca, sorulan araştırma sorusu ile uyumlu olarak bu makale, çocukların bakış açısından aktivite günlüklerinin nasıl değerlendirildiği konusunu ele almamıştır.

Çalışmanın bilimselliği, yazına atıfla 5 alt-başlıkta değerlendirilmiştir: ampirisizm, bulgulara tekrarlanabilirlik, mantık, şeffaflık, kritik düşünce ve objektivite (Wu, 2024). Kullanılan yöntemden araştırmacının beklentisi ise (çalışmanın bilimsel kalitesi hariç) kolay yapılabilirlik ve kapsayıcılık bağlamında değerlendirilmiştir.

Bulgular

Aktivite günlüğü çalışmaları sonucunda çocuklardan gündelik hayatlarına ilişkin oldukça zengin bulgular elde edilmiştir. Şekil 2, İstanbul ve Ankara'daki günlük uygulamalarından elde edilen çıktılara birer örnek sunmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde aktivitelerin başarısı değerlendirilmektedir.

Araştırmacının Bakış Açısından Çalışmanın Bilimselliği

(i) Ampirisizm: Bu makaleye konu olan her iki aktivite günlüğünde de gündelik hayat gibi gözlemlenebilir ve aktivitelerin ne kadar süreyle yapıldıkları gibi ölçülebilir veriler elde edilmiştir. İstanbul'daki çalışmada çocuklardan istenen “tipik/sıradan bir hafta içi ve hafta sonu günü” betimlemelerinde geçen “tipik/sıradan” ifadesinin hangi zaman aralığını kapsaması gerekliliği ise muhtemelen davranış örüntüleri yakın zamanda değişmiş bazı çocuklar tarafından sorgulanmıştır. Validitenin artırılmasına yönelik çocuklardan en güncel duruma odaklanmaları istenmiştir. Ankara'da uygulanan çalışmada ise günlükler okul dönemi içerisinde gündelik doldurulduğundan bu tür bir sorunla karşılaşmamıştır.

Ankara'da aktivite günlükleri çocuklara çizelge formatında ve bireysel olarak evde doldurulmak üzere verildiğinden, veriler az sayıda iş-gücü ile yüksek sayıda çocukta hızlı ve kolay biçimde elde edilebilmiştir. Aşağıdaki bölümlerde açıklandığı üzere ise yazar, İstanbul'da verilerin toplanma sürecinde çeşitli nedenlerle daha çok zorlanmıştır.

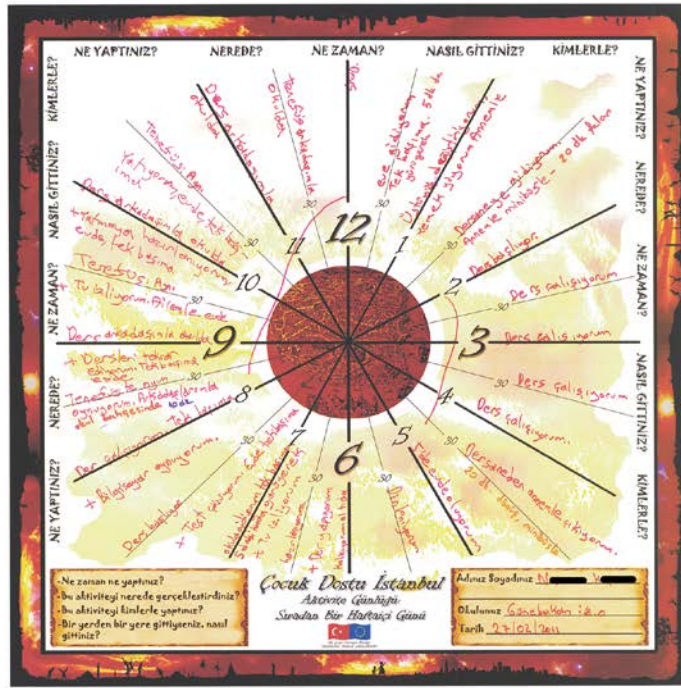
(ii) Bulgularda tekrarlanabilirlik: Her ne kadar mevcut yazına göre çocuklarda zaman kavramı 9 yaştan itibaren gelişmeye başlasa da (Friedman, 1977; Piaget, 1969), aktivite günlüğü çalışmalarının okul çağındaki her yaşta çocuk ile uygulanması bir tarafa (Driskell, 2002; Barker ve Weller, 2003b; de Vries vd., 2007; Floro vd., 2009; Carroll vd., 2015), yazarın İstanbul'daki çocuklar ile yapılan yüz-yüze çalışmalardan elde ettiği temel çıkarım zaman kavramının özellikle 9 ve 10 yaşındaki çocuklarda henüz anlaşılmadığıdır. Çalışmalarda, çocuklardan

örneğin “ne zaman evden çıkıyorsun?” veya “okula yaklaşık ne zaman geliyorsunuz?” gibi sorulara kesin cevaplar veremedikleri, aynı soru çocuklara ikinci ve üçüncü defalar sorulduğunda çocukların devamlı olarak cevaplarını değiştirdikleri gözlenmiştir. Bu gözlem ve mevcut yazın ile uyumsuzluklar, İstanbul'daki çocukların saat kullanmama eğilimiyle açıklanabileceği gibi çocuk gelişiminde coğrafik farklılıklar ile de açıklanabilir. Bu yüzden, 9–12 yaş gruplarıyla yapılan aktivite günlüğü çalışmalarında bu yaş grubu çocukların yapabilirlikleri gözetildiğinde zamana bağlı bulgulara/söylemlerde kesinlik (*preciseness*) ve validite aramanın doğru bir yaklaşım olmayacağı söylenebilir.

İstanbul'da yürütülen çalışmadan elde edilen deneyimler, yazarın Ankara'da uygulanan çalışmada günlükleri tasarlarken bir günü iki parçaya ayırmasına neden olmuştur: öğleden önce yapılan aktiviteler ve öğleden sonra yapılan aktiviteler. Her çocuk yaptığı aktivitenin öğleden önce veya sonra gerçekleşmesi durumunu kesin bir saat söylemeye kıyasla daha doğru saptayacağından (ki günlüklerde çocuklardan zamanı ayrıntılı yazılmaları da istenmiştir), bu formattaki günlükler ile özellikle zaman kavramının henüz oturmadığı çocuklardan elde edilen zamana dayalı verilerin daha “genel” olmasına rağmen daha doğru ve eksiksiz olacağı varsayılmıştır. Ayrıca, Ankara'daki günlük çalışmalarının çocuklara evde doldurulmak üzere verilmesi durumu, gündelik yaşamlarında hiç saate bakmayan çocukların, günlüklerini doldururken saate bakıp daha doğru bulgular sunmalarına da neden olmuş olabilir. Günlüklerin aktivitelerin hemen sonrasında veya gün sonunda doldurulma tercihi çocuklara bırakıldığından, hatırlama kaynaklı sorunların günlüklerini gün sonunda dolduran çocuklarda ortaya çıkmış olma durumu ciddi seviyelerde olmasa da söz konusu olabilir. Yazar, üç nedenden dolayı gün sonunda doldurulan günlüklerde oluşması olası bu tür hatalı bulguları göze almıştır: (i) pratik nedenler (geri dönüş oranlarını artırma amacı), (ii) çalışmanın amacının yapılan aktivitelerin zamanlaması konusunda genel bir bulgu edinilmesi ve (iii) aktivitelerin belgeleme süreleri ile yapılan aktiviteler arasında büyük zaman farkları olmaması.

Ankara'da kullanılan çizelgelerde, yapılan aktivitelerin ne kadar sürdüğüne ilişkin çocuklara çoktan seçmeli cevap seçenekleri sunulması ve cevaplarda zaman aralıklarının geniş tutulması (örneğin 0–15 dk, 15–30 dk), kodlamada sağlanan kolaylığa ilave olarak bulgulara kesinlik (*preciseness*) arayışını ortadan kaldırdığı için hatalı bulguların minimize edilmesine katkı sağlamış olabilir. Diğer taraftan, “ne yaptın?” sorusu çocuklar tarafından geniş bir soru olarak algılanmış, çalışma bulguları incelendiğinde kimi çocukların yaptıklarını en ince ayrıntısına kadar anlattığı kimi çocukların “oyun oynadım”, “ablama ziyaret ettim” ve “eğlendim” gibi genel cevaplar verdikleri gözlenmiştir. Çalışmanın tekrarlanması durumu, sunulan ayrıntıların farklılaşmasını beraberinde getirebilir. Ayrıca cevap olarak sunulan genel ifadeler, çalışmanın amaçları doğrultusunda araştırmacıları yönlendirmekte zayıf kalabilir.

(a) Aktivite günlüğü örneği

Örnek günlüklerin yazıya dökümü

Sıradan bir hafta içi günü: "Saat 6:00'da kalkıyorum. Saat 7:00'ye kadar evde hazırlanıyorum. Saat 7:00'de tek başıma okula gidiyorum. Saat 7:30'da ders başlıyor. Saat 8:30'da teneffüste okul bahçesinde arkadaşlarımla 10 dk oyun oynuyorum. Saat 9:00 arkadaşlarımla ders. Saat 9:30'da teneffüs: aynı. Saat 10:30'a kadar ders, 10:30 teneffüs: aynı. Saat 11:30'a kadar ders, 11:30 teneffüs: aynı. Saat 12:30'a kadar ders. 12:30'da tek başıma 5 dk yürüyerek eve gidiyorum. Saat 13:00 gibi üstümü değiştiriyorum. Annemle yemek yiyorum. Saat 13:30'da annemle dershaneye gidiyorum. Minibüsle 20 dk civarı alıyorum. Saat 16:30'a kadar dershaneden ders çalışıyorum. Saat 16:30'da dershaneden annemle çıkıyorum. Minibüsle 20 dk da evde oluyoruz. Saat 17:00'de evdeyim. Dinleniyorum. Saat 18:00'de ders çalışıyorum. 18:30 gibi televizyon izliyorum. Saat 19:00'da evde tek başıma test çözüyorum. Saat 19:30 gibi bilgisayar oynuyorum. 20:30'da derslerimi tekrar ediyorum. Saat 21:00'de ailemle televizyon izliyorum. 21:30'da yatmaya hazırlanıyorum. Saat 22:00'de evde tek başıma yatıyorum." (N.K., Günebakan Mah., kız).

(b)

AKTİVİTE GÜNLÜĞÜ						
PERŞEMBE Öğleden Önce						
Nereye gittim?	Kimle gittim?	Ne zaman gittim?	Nasıl gittim?	Buraya gittim ne kadar sürdü?	Burada ne kadar kaldım?	Ne yaptım?
Bakkala gittim	ANNEM VE KARDEŞİM	7.55	X	X	X	SİMİT ALDIM
Okula gittim	BAĞIŞKARIM	8.15	X	X	X	PROGRAM YAPTIK

Kış mevsiminde Perşembe günü öğleden önce yapılan aktiviteler: "Saat 7:55'de annem ve kardeşimle yürüyerek bakkala gittim, simit aldım. Buraya gitmem 0-15 dk arası zaman aldı. Burada 0-15 dk arasında zaman harcadım. Sonra okula servisle gittim. Servise ulaşmam 0-15 dk arasında zaman aldı. Serviste arkadaşlarım vardı. Okula servisle ulaşmam 45 dk üzerini buldu. Okul 8:45'de başladı. Okulda program yaptık." (Seh25, Selcuklu Mah.)

Şekil 2. Çalışma çıktılarına örnek. (a) İstanbul çalışmasında bireysel doldurulmuş bir günlük örneği, (b) Ankara çalışmasında doldurulmuş bir günlük örneği.

Örneğin yapılan aktivitelerden fiziksel aktivitenin şiddetinin tanımlanması isteği durumunda çocuklar tarafından söylenen "oyun oynadım" veya "eğlendim" gibi genel ifadeler kodlanamadıkları için toplanan verinin genelliği araştırmacının gerçeği anlama çabasını engellemektedir.

(iii) Mantık: 9-12 yaş grubu çocukların aktivite günlüğü çalışmalarında kendilerine sorulan soruları net olarak anladıkları ve yazındaki bulgulara paralel olarak ilişkiler konusunda mantık yürütebildikleri gözlenmiştir (Buss, 1995; Speak, 2000). Örneğin, çalışmaların çocuklara anlatım aşamasında, çalışmanın amaç ve içerikleri arasındaki ilişki düşünülerek çocukların araştırmacılara sorduğu bazı sorular şu şekildedir: "yaptıklarımız gece 12'den sonraya sarkarsa günlüğü

nasıl doldurmalıyız?" ve "amacınız mahallemizde vakit geçirdiğimiz yerlerde hava kirliliği ölçümleri almak ve bu amaçla nerelerde vakit geçirdiğimizi öğrenmekse mahalle dışında gittiğimiz yerleri de günlüğe yazmalı mıyız?"

Toplanan verilerde mantıksız bulguların elde edildiği de olmaktadır. Sorunların büyük bir kısmı Ankara'da kış mevsiminde uygulanan aktivite günlüklerinde görülmüş, temel sorunun günlükleri nasıl dolduracağının anlaşılmaması kaynaklı olduğu ortaya çıkmıştır. Bir örnek, bazı çocukların çizelgede "nereye gittin?" sorusunda her satıra aynı yeri yazması (günlük okunduğunda "önce okula gittim, sonra okula gittim, sonra tekrar okula gittim" örüntüsü anlaşılmaktadır), ikinci örnek zamana dayalı çoktan seçmeli sorularda birden fazla cevabın

işaretlenmesi, bir başka örnek ise evden çıkıldıysa bir şekilde eve geri dönmesi gereken bir çocuğun eve döndüğünün belirtilmemesi, örneğin son gidilen yerin bir bakkal olduğunun yazılmasıdır. İlkbaharda aktivite günlükleri aynı çocuklara ikinci defa dağıtıldığında çocuklara ne yapıp ne yapmamaları gerektiği daha açık anlatılmış, aktivite günlüklerinin kapak sayfalarında bu açıklamalardan önemli görülenlerine yazılı olarak yer verilmiş, bu sayede bu tür sorunlar daha aza indirgenmiştir. Örneğin, yukarıda belirtilen gözlemlere atıfla ikinci aktivite günlüklerinin kapak sayfasında yer alan notlar arasında “nereye gittin?” sorusuyla ilgili olarak gün içinde birden fazla gidilen yer var ise her satıra farklı bir yer isminin yazılması ve evden çıkılması durumunda eve geri döndüğünün de günlüklerde belirtilmesi gerekliliği yer almıştır. Elde edilen bulguların mantığı konusunda bir başka sorun, nadir de görülsün bir yere ne zaman gidildiğinin gün ve/veya saat bağlamında hatalı yazımıdır. Örneğin aktivite günlüğünün kış mevsimi uygulamasında, çocuklardan biri (ID: Yet12), okulun olmadığı bilindiği Cumartesi günü sabah 7:30’da evden çıktığını, saat 18:00’e kadar okulda ders gördüğünü, 18:00’de komşusuna gittiğini ve en son 11:55’de parka gittiğini yazmıştır. Diğer nadir görülen bir sorun yapılan aktiviteyle gidilen yerin bazı çocukların cevaplarında uyuşmamasıdır. Örneğin günlüklerde bakkala gittiğini söyleyen bir çocuk “ne yaptın?” sorusuna oyun oynadım yazabilmektedir (ID: Yet90, kış mevsimi uygulaması). Bu tür hatalı yazımların 1073 çocukta sadece birkaçında görüldüğü, Ankara’da genel olarak çocukların birçoğunda zaman bildirimi konusunda mantıklı bulguların elde edildiği vurgulanmalıdır. İstanbul’daki çalışmada çocuklar gittikleri yerin saatini bir saat resmine işaret ettiklerinden ve bu işaretler çocuklar tarafından bir düzen içinde not edildiğinden zamana dayalı bulgular da mantıksız bir bulgu görmek söz konusu olmamıştır.

(iv) Şeffaflık: İstanbul’da yürütülen aktivite günlüğü çalışmasının bulguları, Şekil 2a’da yer alan örnekte görüldüğü üzere bazı çocukların kendilerine sorulan dört sorudan bazılarını cevaplandırmadıklarını göstermektedir. Ne zaman ne yapıldığına ilişkin anlatımlarda bir eksiklik gözükmemekte, ancak “bu aktiviteyi kimlerle yaptınız?” ve “bir yerden bir yere gittiyseniz nasıl gittiniz?” sorularının cevaplarının bazı çocuklar tarafından not edilmediği gözlenmiştir. Bu veri eksikliği unutkanlıkla veya yazma konusunda üşengeç olunmasıyla bağlantılı olabileceği gibi yazında tartışıldığı üzere çalışmalar herkese görünür bir ortamda gerçekleştirildiğinden ve ilaveten günlüklere isim de yazıldığından çocukların hassas gördükleri bazı bilgileri paylaşmama kaynaklı da olabilir (bkz. Weller ve Barker, 2003b). Uygulamaların bireysel veya çiftli yapılması veri eksikliği sorununda bir fark yaratmamıştır. Çalışmaların başında çocuklara çalışmanın amacının, verilerin ne amaçla kullanılacağı ve verilerin nasıl saklanacağını bildirilmesinin güven ortamını oluşturmada yeterli olup olmadığı bilinmemektedir.

Ankara’da yürütülen çalışmada aktivite günlüğü çalışmasının bulguları, Şekil 2b’de yer alan örnekte görüldüğü üzere çalış-

manın formatından dolayı daha sistematik biçimde belgelenmiş, belki de formattan dolayı çok daha az sayıda çocuğun günlükte yer alan bazı soruları cevaplamadığı gözlenmiştir. Cevaplanmayan sorular arasında en fazla cevaplanmayan “kiminle gittin?” sorusu olmuş, bu soruyu “ne yaptın?” sorusu takip etmiştir. Her iki soru da günlükte yer alan en hassas sorular olduğundan bu soruların diğer sorulara kıyasla daha az cevaplanma durumu çocukların şeffaflık konusundaki kaygılarına bağlanabilir. Her ne kadar şart koşulmamış da olsa bazı çocukların günlüklerin üzerine isimlerini yazmış olmaları çocukların bu konudaki kaygılarını artırmış olabilir.

(v) Kritik düşünce: Bir planlı perspektifinden değerlendirilirse, aktivite günlüklerinin en büyük limitasyonu yapılan aktivitelerin yerleri konusunda araştırmacılara bir koordinat verisi sağlayamamasıdır. Günlükler, çocukların gittikleri yerleri parklar, bakkallar ve alış-veriş merkezleri gibi genel yer kategorileri bağlamında ortaya koymaktadır. Bu durum, çalışma sonunda elde edilen mekânsal politika önerilerinin ancak genel olarak tarif edilmesine, spesifik mekân-bağımlı politikaların yazılamamasına sebebiyet vermektedir. Çalışmaların yüz-yüze uygulamalarda zaman alması, eve verildiğinde ise geri dönüş oranlarını artırmak için mümkün oldukça basit tasarlanması isteği, makalenin konu aldığı iki projede de bilimsel bulguların doğruluğunu artırmak için yazarın dışsal üçgenleme yöntemlerini kullanmama tercihini beraberinde getirmiştir.

(vi) Objektivite: Aktivite günlükleri doğası gereği çocukların beyanına dayalı bilgilerin belgelenmesinde kullanıldığından subjektif bir veri toplama aracıdır. Bu yüzden anket ve söyleşiler gibi diğer subjektif veri toplama araçlarında olduğu gibi günlük çalışmalarında hatırlama sorunları veya şeffaflık kaygısı gibi nedenlerden dolayı gerçekle uyuşmayan hatalı cevapların verilmesi muhtemeldir.

İstanbul ve Ankara’da yürütülen çalışmalarda çocuklara yöneltilen soruların açıklığı, ayrıca çocukların da bu sorulara açık cevap vermeleri, genelde veri kodlama sürecinde araştırmacının bulgulara objektif bakma amacını desteklemiştir. Bununla birlikte, aktivite günlüğü çalışmalarında çocukların cevapları her zaman araştırmacının beklediği açıklıkta veremeyeceğinden, araştırmacıların açık olmayan verileri zorla mevcut kurama veya yazına uydurma çabaları objektiviteyi yitirmesine neden olabilir. Örneğin İstanbul ve Ankara’da uygulanan aktivite günlüğü çalışmalarında çocuklara nereye gittikleri sorulduğunda bazı çocukların mevcut yazında geçen bir yer türüne referans vermekten ziyade “futbola gittim” veya “oyun oynamaya gittim” ifadelerinde olduğu gibi yapılan aktiviteyi belirttikleri gözlenmiştir. Benzer bir sorun yapılan aktivitelerden fiziksel aktivite seviyesinin anlaşılma çabasında görülebilir. Örneğin “arkadaşımla oyun oynadım” ifadesinde yer alan “oyun” tahta oyunlarında olduğu gibi evcimen bir aktivite olabileceği gibi, futbol veya basketbolda olduğu gibi ağır (vigorous) bir fiziksel aktivite de olabilir.

İstanbul'da yürütülen çalışmada çocuklara verilen saat resimlerinde yer alan 30'ar dakikalık zaman dilimleri çocuklardan hem gündüz hem akşam saatlerinde yapılan aktivitelerin bir arada belgelenmesini talep etmiştir (örneğin saat 7:30 ile 19:30). İki verinin karışmaması için çocuklardan akşam üzeri yapılan aktivitelerin başına "+" işareti koymaları istenmiştir. Şekil 2a'da görüldüğü üzere bazı durumlarda çocukların akşam yapılan aktivitelerin başına bu sembolü koymadıkları durumlar da olmuştur. Yapılan aktivitenin türü ve yerinin bildirimi araştırmacıları özellikle hafta içi günlerde gündüz ve akşam aktivitelerini kolayca ayırtmasını sağlamıştır ancak aynı saptamayı, gündüz aktivitelerinin okulda gerçekleşmediği günler olan hafta sonu günleri için yapmak her zaman mümkün olmamıştır. Hafta sonu günlerde akşam üzeri yapılan aktivitelerin başına + işaretinin konmaması subjektif çıkarımlara zemin hazırlamaktadır.

Araştırmacının Kullanılan Çocuk-merkezli Yöntemden Beklentisi

Makalenin konu aldığı günlükler yazmaya dayalı yöntemlerden olduğundan çocuklar tarafından "sıkıcı" olarak algılanabileceğini gözetenilerek yazında yer alan tavsiyelere atıfla görsel anlamda çocuklara cazip gelebilecek şekilde tasarlanmaya çalışılmıştır. Buna rağmen çocuklara görsel anlamda cazip gelebileceği düşünülen bir günlük tasarımının iki çocukla soru-cevap şeklinde uygulandığında, soruyu soran bazı çocukların (örneğin karşıdakinden öğrenme amacı olmayan çocuklar) sıkıldığı görülmüştür. Bu deneyim, veri toplama araçlarının tasarımı kadar uygulama yöntemlerinin de çocukların veri toplama sürecinde ne hissettiklerini etkilemekte önemli olduğunu göstermektedir. Çalışma sonucunda bilimsel açıdan valide sorunlarını minimize etmeye yönelik, yukarıdaki bölümlerde tartışılan atılan adımlar bir yana iki kriterin daha üzerinde durulmuştur: (1) uygulama kolaylığı ve (2) çocuklar tarafından kolay yapılabilirlik.

Uygulama kolaylığı, çalışmaların içerikleri kaynaklı çocuklar tarafından yapılabilirlik, katılımcıların nitelikleri, uygulamanın bağlamı ve moderatör araştırmacıların sayısı ile ilişkilidir. Genel olarak her iki çalışmanın da uygulanması farklı kolaylık ve zorlukları içermiştir. İstanbul'da uygulanan günlük çalışmalarında bir saatin nasıl okunması gerektiğine ilişkin güçlük çeken az sayıda bir grup çocukla karşılaşılmış (genelde 9 yaş çocuklar), bu konuda özellikle alt-gelir gruplarının yoğun yaşadığı Cibali ve Galata gibi mahallelerde çocuklardan daha çok soru alınmıştır. Aynı çalışmada, ilkokul 3. ve 4. sınıfa giden fakat İstanbul'a doğu illerden yeni göç ettiği anlaşılan yazma bilmeyen çocuklar da gözlenmiştir. Bu çocuklar ancak araştırmacı desteğiyle çalışmaları tamamlayabilmiştir. Bunun dışında İstanbul'da çalışmanın yapıldığı hemen hemen her okulda yönlendirme gereksinimi olan, dikkat dağınıklığı yaşayan veya çalışmalara katılım amacı bilimsel çalışmaların amaçları ile örtüşmeyen çocuklar (örneğin arkadaş bulma isteği olan) olmuştur. Bu sorunlara, iki çocuklu uygulamalarda

sıkılıp çevresiyle ilgilenen çocuklar eklenmiştir. Bu yüzden yüz-yüze yapılan aktivite günlüğü çalışmalarına eşlik eden araştırmacıların sayısı, bu çalışmaların başarıyla tamamlanmasında ciddi derecede önemli olmuştur.

Ankara'da uygulanan çalışmada ise okullarda çocuklara çalışmayı anlatan ve günlükleri çocuklara dağıtmayla birlikte düzeni sağlayan ikinci bir araştırmacının varlığı çalışmaların başarıyla tamamlanması için yetmiştir. Ankara'da çalışmanın çocuklara anlatımında en çok zorlanıldığı durumlar, uygun sınıf ve çok amaçlı salonu olmayan okullarda aktivite günlüklerinin okul bahçelerinde gerçekleştirildiği durumlar olmuştur. Bu tür ortamlarda dışarıdan gelen gürültülerin çocukların dikkatini dağıttığı gözlenmiş, dikkat dağınıklığını engellemek amacıyla anlatımlar hem yüksek sesle hem de tekrarlanarak gerçekleştirilmiştir. Boş sınıf ortamında gerçekleşen uygulamalar ise çocukların dikkatini toplayabilmek ve çocuklara çalışmayı rahatça anlatabilmek bağlamında en ideal çalışma ortamları olmuştur. Uygulama, muhtemelen çocukların daha aşina olduğu bir formatta yapıldığından çocuklar açısından aktivitenin yapılabilirliği İstanbul'daki çalışmaya kıyasla çok daha rahat ilerlemiştir iddiasında bulunulabilir. Ankara'daki çocuklarla buluşmalar, İstanbul'daki buluşmalar kadar zorlayıcı olmasa da günlüklerini evde unutan çocuklar, araştırmacı açısından çalışmanın en zorlayıcı kısmını oluşturmuştur. Aktivite günlüklerinin geri toplanması için ilk okula gidişler sonucunda genelde ilk uygulanan günlük çalışması için yaklaşık %40, ikinci uygulanan günlük çalışması için %30'lar civarı geri dönüş oranlarına ulaşılmıştır. Günlüklerin geri dönüş oranlarını artırmak için her okulda en az iki, bazen beş defa günlüklerin geri getirilmesi konusunda hatırlatma yapıldığı ve bu hatırlatmaları takiben defalarca okullara gidildiği durumlar yaşanmıştır. Günlüklerin ilk uygulamasında (kış mevsimi) bu hatırlatmalar daha yüksek oranlarda geri dönüşü beraberinde getirmişken, ikinci uygulamada (ilkbahar mevsimi) hatırlatmalar aynı güçlü etkiyi yaratmamıştır.

Sonuç

Bu çalışma çocuklarla yürütülen ve farklı tasarıma sahip aktivite günlüğü çalışmalarının başarısını araştırmacı perspektifinden değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bunun için önce çocuk-merkezli araştırma yöntemlerinin başarısının nasıl değerlendirilebileceğine ilişkin bir yöntem ortaya konmuştur. Daha sonra bu yöntem, yazarın İstanbul ve Ankara'da yürütücülüğünü yaptığı iki araştırma projesinde, ilki yaratıcı, ikincisi ise çizelge formatında tasarlanan, ve ilki yüz-yüze sınıf ortamında, ikincisi ise evlerde doldurulmak üzere dağıtılan, çalışmalara 9-14 yaş arası çocukların katıldığı iki farklı aktivite günlüğü çalışmasının başarısının değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Çalışma sonucunda çeşitli kilit bulgulara ulaşılmıştır. İncelemeye tabi tutulan her aktivite günlüğü çalışmasının değerlendirilen kriterler doğrultusunda avantaj ve dezavantajlar içerdiği bulunmuş, bu bulgular Tablo 2'de özetlenmiştir. İstanbul ve Ankara'da uygulanan araştır-

Tablo 2. İstanbul ve Ankara'daki aktivite günlüğü çalışmalarının başarısına yönelik özet bir değerlendirme

İstanbul'da yürütülen çalışma	Ankara'da yürütülen çalışma
Temel özellikler: Araştırmacı kontrolünde ilerleyen bir süreç, saat görselli bir günlüğün kullanımı, bireysel veya iki çocuklu uygulamalar	Temel özellikler: Araştırmacı kontrolünde ilerlemeyen bir süreç, çizelge formatındaki bir günlüğün kullanımı, bireysel uygulamalar
Araştırmacı bakış açısından çalışmanın bilimselliği	
(i) Ampirisizm	
+ Ölçülebilir veri elde edilmiştir. - Çocuklardan tipik/sıradan günlerini düşünmeleri istediğinde, her çocuk sıradan gününü farklı tanımlayabilmektedir. Tipik/sıradan olarak tanımlanan günün güncel zamandan uzaklaşması durumu bulguların doğruluğunu tartışmaya açabilir.	+ Ölçülebilir veri elde edilmiştir. + Toplanacak verinin hangi zaman aralığını kapsaması gerekliliğinin açık tanımlanması, çocuklar tarafından verinin kapsayacağı zamanın değerlendirilmesinde subjektif yaklaşımları engellemektedir. + Günlüklerin güncel zamana odaklanması bulgularda doğruluğu artırmaktadır.
(ii) Bulgularda tekrarlanabilirlik	
- Özellikle 9 ve 10 yaşındaki çocukların geçmiş zamana yönelik sorularda kesin cevaplar veremedikleri gözlenmiştir. - Geçmişe yönelik cevaplarda hatırlama kaynaklı sorunlar olabilir. Düşünülen tipik/sıradan günlerin güncel zamandan uzaklığı sorunları derinleştirebilir. - Açık uçlu sorular, çalışmanın tekrarı durumunda farklı ayrıntı düzeyine sahip cevapların elde edilmesini beraberinde getirebilir.	+ Günlüklerde yapılan aktivitelerin gerçekleşme sürelerine ilişkin zaman aralıklarının sunulması ve her günün tanımlı zaman dilimine ayrılması zamanla ilişkili daha genel ancak daha doğru ve eksiksiz cevapların elde edilmesini sağlamış olabilir. + Çocuklar günlüklerini evde doldurdıklarından, gündelik yaşamlarında saate bakmayan çocuklara zaman konusunda farkındalık imkânı tanınmıştır. Bu durumun daha doğru verilerin elde edilmesini sağladığı varsayılmaktadır. -/+ Geçmişe yönelik cevaplarda hatırlama kaynaklı sorunlar olabilir. Ancak aktivitelerin belgeleme süreleri ile yapılan aktiviteler arasında büyük zaman farklılıklarının olmaması, hatırlama kaynaklı sorunları azalttığı (ancak ortadan kaldırmadığı) iddia edilebilir. - Açık uçlu sorular, çalışmanın tekrarı durumunda farklı ayrıntı düzeyine sahip cevapların elde edilmesini beraberinde getirebilir.
(iii) Mantık	
+ Çocukların kendilerine yöneltilen soruları açıkça anladıkları gözlemlenmiştir. + Çocukların çalışmanın amaç ve içeriği konusunda ilişkileri kurabildikleri gözlenmiştir. + Günlüklerin araştırmacıların bulunduğu ortamda doldurulması, soru-cevap ortamına zemin hazırladığından mantıksız cevapların günlüklerde yer almasını azaltmaktadır. + Çocuklar gittikleri yerin saatini bir saat resmine bir düzen içinde yazdıklarından zamana dayalı bulgularda mantıksız bir bulgu görmek söz konusu olmamıştır.	+ Çocukların kendilerine yöneltilen soruları açıkça anladıkları gözlemlenmiştir. + Çocukların çalışmanın amaç ve içeriği konusunda ilişkileri kurabildikleri gözlenmiştir. - Günlükler, araştırmacıların bulunmadığı ortamda doldurulduğundan, günlükleri nasıl dolduracağını anlamamış çocuklar tarafından gelen cevaplarda mantık hataları görülebilmektedir.
(iv) Şeffaflık	
- Çocuklar hassas bilgi içerebilecek sorulara daha az cevap vermiştir. Uygulamaların bireysel veya çiftli yapılması veri eksikliği sorununda bir fark yaratmamıştır. Çalışmaların herkese görünür bir ortamda gerçekleşmesi ve günlüklere isim yazılmasının zorunlu tutulması veri eksikliğinin bazı nedenleri olabilir.	+ Çocuklara sistematik bir belgeleme aracının sunulması, eksiksiz cevapları azalttığı varsayılmaktadır. - Her ne kadar günlüklere isim yazmak bir zorunluluk olarak tutulmasa da çocuklar hassas bilgi içerebilecek sorulara daha az cevap verdiği gözlenmiştir. Bu durum, çocukların şeffaflık konusundaki kaygılarına bağlanabilir.

Tablo 2 (cont.). İstanbul ve Ankara'daki aktivite günlüğü çalışmalarının başarısına yönelik özet bir değerlendirme

İstanbul'da yürütülen çalışma	Ankara'da yürütülen çalışma
(v) Kritik düşünce	
+ Günlükler, çocukların gittikleri yerlerin türleri hakkında bilgi sunmaktadır. - Çocuklar tarafından gidildiği bildirilen yerlerin spesifik mekânsal konumları bilinmemekte, bu durum spesifik mekân-bağımlı politikaların yazılamamasına sebebiyet vermektedir.	+ Günlükler, çocukların gittikleri yerlerin türleri hakkında bilgi sunmaktadır. - Çocuklar tarafından gidildiği bildirilen yerlerin spesifik mekânsal konumları bilinmemekte, bu durum spesifik mekân-bağımlı politikaların yazılamamasına sebebiyet vermektedir.
(vi) Objektivite	
+ Sorulan soruların açıklığı ve darlığı, veri kodlama sürecinde araştırmacının bulgulara objektif bakma yaklaşımını desteklemiştir. - Toplanan veriler subjektiftir. Bu durum, toplanan cevapların gerçeğe uyuşmama durumunu beraberinde getirebilir. - Soruların cevabının açık/yeterli ayrıntıda verilmediği durumlar görülmektedir. - Araç tasarımı nedeniyle özellikle hafta sonlarında gündüz ve akşam saatlerinde yapılan aktiviteler karışabilmektedir.	+ Sorulan soruların açıklığı ve darlığı, veri kodlama sürecinde araştırmacının bulgulara objektif bakma yaklaşımını desteklemiştir. - Toplanan veriler subjektiftir. Bu durum, toplanan cevapların gerçeğe uyuşmama durumunu beraberinde getirebilir. - Soruların cevabının açık/yeterli ayrıntıda verilmediği durumlar görülmektedir.
Araştırmacının yöntemden beklentisi	
(i) Uygulama kolaylığı	
+ Çalışmayı tamamlamak için yardım ihtiyacı duyan çocuklara yardım edildiğinden, çalışmaya katılan tüm çocuklar aktivite günlüklerini doldurmuş olarak teslim etmişlerdir - Çeşitli nedenlerle (örneğin veri toplama aracı ve yöntemsel süreç kaynaklı veya yazma becerileri zayıf, saat kavramı gelişmemiş ve dikkat dağınıklığı yaşayan çocuk katılımcıların varlığı) çalışmaları başarılı şekilde yürütmek için göreceli olarak yoğun bir iş gücü ve zaman gerektirmiştir. - İki çocuklu uygulamalar, bireysel uygulamalara kıyasla daha yoğun bir iş gücü ve zaman gerektirmektedir.	+ Araştırmacı açısından uygulanması pratiktir. Kısa bir zamanda, az iş gücüyle ve yüksek sayıda çocuk katılımıyla veri toplama süreci gerçekleştirilmektedir. - Çalışmayı çocuklara anlatmak için uygun ortam her okulda bulunamamıştır ancak bu sorunlar bağlama özgüdür. - Günlükler evde doldurulduğundan günlüklerini evde unutan çocuklar olmuştur. Bu durum toplanan veri sayısını artırmak için çalışmaların yapıldığı okullara birçok defa gidilmesini gerektirmiştir. İkinci defa doldurulan günlüklerin geri dönüş oranları ilk defa doldurulan aktivite günlüğü çalışmasının geri dönüş oranlarına kıyasla ciddi seviyede düşüktür.
(ii) Çocuklar tarafından kolay yapılabilirlik	
- Özellikle 9-10 yaş grubu çocuklar saat görseli olan aktivite günlüklerini doldururken zorlanmaktadır. Bu sorun, bu yaş grubu bazı çocukların saati nasıl okuyacaklarını bilmemeleriyle ilişkilendirilebilir.	+ Kullanılan günlükler sistematik bir belgeleme sağladığından, araç tasarımı çocukların gündelik hayatlarında deneyimledikleri veri toplama araçlarına daha çok benzediğinden, çocuklarca kolay yapılabilir olduğu iddia edilebilir.

+: Olumlu yöner; -: Olumsuz yöner.

ma projeleri özelinde değerlendirildiğinde genel olarak bu avantajların çizelge formatında uygulanan aktivite günlüğü çalışmasında ağırlıklı olduğu görülmüştür. Her araştırmacının amacının değişebileceği varsayımının kabulüyle bu saptamanın genelleştirilmemesi gerekliliğinin altı çizilmelidir.

İstanbul ve Ankara bağlamında yürütülen çalışmalarda özellikle 9 ve 10 yaşındaki çocukların günlükleri doldururken 11-14 yaş arası çocuklara kıyasla daha çok zorlandıkları gözlenmiştir. Zaman kavramının bazı çocuklarda tam yerleşmediği görül-

müştür. Ankara'da uygulanan günlüklerde her güne ait veri girişlerinin sabah-öğle arası aktiviteleri ve öğle-gece arası aktiviteleri gibi iki parçada ele alınması, söz konusu veri toplama araçlarının doğru doldurulmasına zemin hazırlamıştır. Gelecek çalışmalar bu zaman dilimlerini de kendi içlerinde bölebilir.

Çocukların aktif katılımlarını sağlamak için uygulama süreçlerinde kullanılan yöntemlerin önemi İstanbul'da yürütülen yüz-yüze çalışmalarda bir kez daha görülmüştür. Yazarın elde ettiği deneyimlerden çıkarımı, yüz-yüze ortamda ger-

çekleştirilen süreçlerde çocukların sıkılmaması için bireysel doldurulan aktivite günlüğü çalışmalarının iki çocuk tarafından doldurulan aktivite günlüğü çalışmalarına kıyasla daha iyi bir seçenek olduğudur.

Çocuklara evde doldurmak üzere verilen günlüklerin şeffaflığı sağlamaya katkı sağlayabileceği ancak bu durumun araştırmacılara çocuklardan günlüklerinin geri getirilmesi konusunda birçok defa hatırlatma yapmak gibi ilave çabalar içine girmelerine neden olduğu görülmüştür. Zaman kısıtlılığı yaşıyan araştırmacılar, araştırmacı/öğretmen gözetiminde sınıf ortamında doldurulan günlükleri ev ortamında doldurulan günlük çalışmalarına tercih edebilir. Söyleşilere entegre edilen aktivite günlükleri güven ortamının sağlandığı durumlarda şeffaflığı ve veri validasyonunu artırabilir.

Yaratıcı olarak nitelendirilebilecek bir günlükten ziyade çizelge formatındaki basit bir günlüğün çocuklar tarafından çok daha rahat doldurulduğu, ayrıca bu tür bir aracın verileri daha sistematik belgelenmesini sağladığından veri eksikliğinin giderilmesine katkı sağladığı görülmüştür. Dijital günlüklerin kullanımı, bu tür uygulamaların alt-gelir gruplarının çalışmalara katılımını engelleme riski sorunu bir yana, çevrimiçi anket uygulamalarında olduğu gibi çocuklara doldurulmamış satırların uyarısını yaparak veri eksikliğinin giderilmesine katkı sağlayabilir. Benzer şekilde, söyleşilere entegre edilen günlük çalışmaları da araştırmacı kontrolünde gerçekleşeceğinden eksik verilerin engellenmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmadaki örneklerden de görülebileceği üzere günlük çalışmaları çocukların hayatlarına ilişkin oldukça zengin veriler sağlamaktadır. Diğer taraftan bu çalışmalar çocukların nerelerde zaman geçirdiklerinin ancak genel olarak anlaşılmasına katkı sağladığından, sadece günlüklerden elde edilen veriler spesifik mekân-bağımlı politikaların gelişimini engellemektedir. Çalışmanın bu limitasyonu mekân-bazlı politikalar yazmak isteyen plancı araştırmacıların aktivite günlüğü çalışmalarını başka yöntemlerle bir arada kullanmaları gerekliliği konusunda vurgu yapmaktadır. Örneğin bu çalışmalarla eş zamanlı yürütülebilecek objektif verilerin toplandığı GPS çalışmaları veya günlük çalışmaları sonrası kişisel beyana dayalı mekânsal verilerin toplandığı katılımcı haritalama çalışmaları bu tür limitasyonlara çözüm olabilir.

Aktivite günlüğü çalışmalarında elde edilen veriler her zaman araştırmacının istediği açıklık ve kapsamda olmayabileceğinden, validasyonun sağlanması amacıyla ya çalışma devamı etkinliklerinin gerçekleştirilmesi ya da elde edilen bulguların dışsal üçgenleme teknikleri kullanılarak diğer çalışmalardan elde edilen bulgularla bir arada değerlendirilmesi önemlidir.

Son olarak, araştırmacı deneyimlerinin çocukların deneyimleriyle örtüşüp örtüşmediği önemli bir sorudur. Bu makalede aktivite günlüklerinin başarıları değerlendirilirken çalışmanın araştırma sorusuyla uyumlu olarak sadece yürütücü-araştır-

macının bakış açısı değerlendirilmiş, fon sağlayıcılar, çocuklar ve çocukların ebeveynleri gibi çalışmaların paydaşı olan diğer gruplar açısından bir değerlendirme yapılmamıştır. Her ne kadar İstanbul'da yürütülen çalışmada çocuklar projedeki bütün aktivitelere katıldıktan sonra bir proje değerlendirme anketi doldurmuş olsalar da (anket içeriği için bkz. Severcan, 2012), elde edilen bulgular çocukların aktivite günlüklerini örneğin ne derecede eğlenceli, kolay yapılabilir, görsel olarak çekici ve öğretici bulduğu konusunda tespitler ortaya koyamamıştır. Çocuklar, bahsedilen proje değerlendirme anketlerinde aktivite günlükleri hakkındaki düşüncelerini belirtmemişlerdir. Ayrıca çocuklar, doldurdıkları aktivite günlüklerine ilişkin duygu ve düşüncelerini uygulama sürecinde de yazarla paylaşmamışlardır. Bu bulgular, bu tür değerlendirme çalışmalarının veri toplama araçlarına özel kurgulanması ve hatırlamaya dayalı sorunları engellemek amacıyla veri toplama süreçlerinin hemen sonrasında gerçekleşmesi gerektiğini göstermiştir. Gelecek çalışmalar, araştırmacı deneyimlerinin çocukların deneyimleriyle örtüşüp örtüşmediğini araştırabilir.

Çalışmanın Limitasyonları

Çalışma bulgularının farklı bağlam ve zaman aralıklarında yürütülen araştırma sonuçlarına dayanması çalışmanın iki önemli limitasyonu olarak değerlendirilebilir. Farklı bağlamlarda yaşayan çocukların yöntemlere verdiği tepkiler farklı olabilir (Borgers vd., 2000; Kleine vd., 2016; Simon, 2020). Ayrıca, zaman faktörünün kontrol edilememesi durumu, çocukların yapabilirlikleri veya yöntemlerden beklentileri gibi zamanla değişebilecek faktörlerin kontrol edilmemesi anlamına gelir (bkz. Weller, 2015; Horgan, 2017). Bu yüzden, karşılaştırmalara dayanan bu çalışmada bağlamin ve zamanın kontrol edilmemesi, paylaşılan deneyimlerin ne derecede aktivite günlüklerinin tasarım ve uygulama süreçlerindeki değişim kaynaklı olduğunu sorgulatmaktadır.

Aktivite günlüklerinin başarısının değerlendirilmesi için kullanılan ölçütlerin ne derecede kapsayıcı olduğu tartışılabilir. Ayrıca, aktivite günlüğü çalışmalarının bağlam temelli gelişen toplumsal beklenti ve ihtiyaçları ne derecede karşıladığı konusu bir soru işaretidir. Bu makalenin konusu olan projelerde çocuklar çoğunlukla alt-gelir gruplarının yoğun yaşadığı mahallelerden seçildiğinden, çocukların önemli bir kısmının bilgisayar, tablet ve telefon sahibi olmadıkları ve bu araçları kullanma konusunda rahat olmayabilecekleri varsayılmıştır. Bununla birlikte yakın geçmişte yaşanan Covid-19 salgını gibi olaylar sonucunda ilk öğretim döneminden başlayarak çocukların kendilerini daha fazla dijital araçlarla ifade etme alışkanlıklarını kazanmaya başladıklarını deneyimlemekteyiz (livari vd., 2020). Çocuklar tarafından kazanılan bu tür deneyimlerin, çalışmaya konu olan aktivite günlüklerinin araştırmacı perspektifinden değerlendirilmesinde bir farklılık yaratıp yaratmadığı gelecek çalışmalarda değerlendirilmelidir.

Ankara'da yürütülen aktivite günlüğü çalışmalarının araştırmacı kontrolünde ilerlememesi, bu bağlamda elde çalışma bulgularının doğruluğunu tartışmaya açmaktadır. Her ne kadar çalışma çocuklara anlatılırken aktivite günlüklerini sadece kendilerinin doldurması gerektiği açıkça belirtilmiş olsa da araştırmacı gözetiminde ilerlemeyen tüm veri toplama süreçlerinde olduğu gibi evde doldurulan günlüklerde içeriğe başkaları tarafından müdahale edilme riski bulunmaktadır.

Çalışmanın sadece araştırmacı perspektifine odaklanması İstanbul ve Ankara'da uygulanan aktivite günlüğü çalışmalarının ne kadar çocuk dostu olduğunu değerlendirmemizde yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma, Driskell'in (2002) çocuk dostu yöntemleri nasıl tanımladığına atıfla, örneğin uygulanan aktivite günlüklerinin çocuklarda bir farkındalık yaratıp yaratmadığı veya iki çocuklu uygulamalarda çocukların birbirlerinden öğrenip öğrenmedikleri konularında bir bulgu elde edememiştir. Bu yüzden aktivite günlüklerinin başarısının değerlendirilmesinde araştırmacı perspektifi kadar çocuk perspektifinin de dikkate alınması önemlidir.

Bu makaleye konu olan araştırmacı deneyimleri yazarın kendisine özel olup, yazarın ne gördüğü, ne duyduğu, gördüğünden ve duyduğundan ne anladığı, ve çalışmanın yürütüldüğü alanda ne kadar birikim ve tecrübeye sahip olduğuna bağlı olarak verileri nasıl yorumladığı gibi faktörlerle ilişkilidir (Singleton ve Straits, 2005; Mariegaard vd., 2022). Gelecek araştırma çalışmaları yazarın burada paylaştığı bulguları test etmeli, deneyimlerini diğer araştırmacılarla paylaşmalı ve konu hakkındaki yöntem yazına katkısı sürdürmelidir.

Ethics committee approval: This study was approved by Colorado Multiple Institutional Review Board at the University Colorado Denver on 07.05.2010 with approval number 10-0271, and by Middle East Technical University Human Subjects Ethics Committee on 10.05.2019 with approval number 231-ODTÜ-2019. The ethics committee approval documents have been uploaded to the submission system.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: This research was supported by the European Union (Grant no. TR 0803.03) and the Scientific and Technological Research Council of Turkey (Grant no. 219K243).

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Acknowledgments: This study was supported by the European Union (project no. TR 0803.03) and TÜBİTAK (project no. 219K243). In the context of the EU-funded project that was

conducted in Istanbul, the author would like to thank to Prof. Dr. Fahriye Sancar for her valuable contributions in research design and to the members of the Young Volunteers Association for their contribution in data collection. In the context of the TÜBİTAK-funded project that was conducted in Ankara, the author is grateful to all research assistants (Neşe Aydın, Göksun Yıldırım, Ebru Altıntaş, Yağmur Özgür, Yağmur Aşçı, Aybüke Balahun Çoban, Senanur Yaman, Aydan Güler, Aleyna Güngör, Simay Canatar, and Furkan Erdem Sözeri) for their help in data collection and coding.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, Colorado Üniversitesi Denver'da bulunan Colorado Çoklu Kurumsal İnceleme Kurulu tarafından 07.05.2010 tarihinde ve 10-0271 onay numarası ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 10.05.2019 tarihinde ve 231-ODTÜ-2019 onay numarası ile onaylanmıştır. Etik kurul onay belgeleri başvuru sistemine yüklenmiştir.

Bilgilendirilmiş onam: Araştırmaya katılan tüm bireyler, çalışmanın amacı ve kapsamı konusunda bilgilendirilmiş; etik ilkeler doğrultusunda gönüllü katılımları sağlanarak yazılı onamları alınmıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırma Avrupa Birliği tarafından TR 0803.03 numaralı proje ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu tarafından 219K243 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Teşekkürler: Bu çalışma Avrupa Birliği (proje no. TR 0803.03) ve TÜBİTAK (proje no. 219K243) fonları kapsamında desteklenmiştir. Yazar, AB fonuyla İstanbul'da yürütülen çalışmada aktivite günlüğü tasarım sürecindeki yönlendirmeleri nedeniyle Prof. Dr. Fahriye Sancar'a ve veri toplama sürecindeki katkıları nedeniyle Genç Gönüllüler Derneği üyelerine teşekkür etmektedir. TÜBİTAK fonuyla Ankara'da yürütülen çalışmalarda veri toplama ve kodlama süreçlerinde görev alan proje bursiyerleri Neşe Aydın, Göksun Yıldırım, Ebru Altıntaş, Yağmur Özgür, Yağmur Aşçı, Aybüke Balahun Çoban, Senanur Yaman, Aydan Güler, Aleyna Güngör, Simay Canatar ve Furkan Erdem Sözeri'ye teşekkür edilmektedir.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Anggard, E. (2015). Digital cameras: Agents in research with children. *Children's Geographies*, 13(1), 1-13. <https://doi.org/10.1080/14733285.2013.827871>
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 216-224. <http://dx.doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Ataol, Ö., Krishnamurthy, S., & Van Wesemael, P. (2019). Children's participation in urban planning and design: A systematic review. *Children, Youth and Environments*, 29(2), 27-47. <https://www.doi.org/10.7721/chilyou-tenvi.29.2.0027>
- Aydın, N. (2023). *Investigating the relationship between urban environment, air quality and childhood asthma: The case of Ankara* [Doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Barker, J., & Weller, S. (2003a). Never work with children? Methodological issues in children's geographies. *Qualitative Research*, 3(2), 207-227. <https://doi.org/10.1177/14687941030032004>
- Barker, J., & Weller, S. (2003b). "Is it fun?" Developing children centred research methods. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 23(1/2), 33-58. <https://doi.org/10.1108/01443330310790435>
- Bernhardsson, S., Boman, C., Lundqvist, S., Arvidsson, D., Börjesson, M., Larsson, M. E., ... & Lauruschkus, K. (2022). Implementation of physical activity on prescription for children with obesity in paediatric health care (IMPA): Protocol for a feasibility and evaluation study using quantitative and qualitative methods. *Pilot and Feasibility Studies*, 8(1), 117. <https://doi.org/10.1186/s40814-022-01075-3>
- Bromberg, W. (1938). The meaning of time for children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 8(1), 142-147. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1938.tb05311.x>
- Borgers, N., De Leeuw, E., & Hox, J. (2000). Children as respondents in survey research: Cognitive development and response quality. *Bulletin of Sociological Methodology/Bulletin de Méthodologie Sociologique*, 66(1), 60-75. <https://doi.org/10.1177/075910630006600106>
- Brady, H. E., & Collier, D. (Der.). (2010). *Rethinking social inquiry: Diverse tools, shared standards*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Buss, S. (1995). Urban Los Angeles from young people's angle of vision. *Children's Environments*, 12(3), 340-351. <https://www.jstor.org/stable/41514980>
- Carroll, P., Witten, K., Kearns, R., & Donovan, P. (2015). Kids in the City: Children's use and experiences of urban neighbourhoods in Auckland, New Zealand. *Journal of urban design*, 20(4), 417-436. <https://doi.org/10.1080/13574809.2015.1044504>
- Chawla, L. (2002). "Insight, creativity and thoughts on the environment": Integrating children and youth into human settlement development. *Environment and Urbanization*, 14(2), 11-22. <https://doi.org/10.1177/095624780201400202>
- Chawla, L., Cushing, D., Malinin, L. H., Pevec, I., van Vliet, W., & Zuniga, K. (2012). *Children and the environment*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/OBO/9780199791231-0034>
- Checkoway, B., Pothukuchi, K., & Finn, J. (1995). Youth participation in community planning: What are the benefits? *Journal of Planning Education and Research*, 14(2), 134-139. <https://doi.org/10.1177/0739456X9501400206>
- Christensen, L. B., Johnson, B., Turner, L. A., & Christensen, L. B. (2011). *Research methods, design, and analysis*. Pearson.
- Clark, A. (2005). Listening to and involving young children: A review of research and practice. *Early Child Development and Care*, 175(6): 489-505. <https://doi.org/10.1080/03004430500131288>
- Cooke E., Thorpe K., Clarke A., Houen S., Oakes C., & Staton S. (2020). Lie in the grass, the soft grass: Relaxation accounts of young children attending childcare. *Children and Youth Services Review*, 109, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2019.104722>
- Cornish, F., Breton, N., Moreno-Tabarez, U., Delgado, J., Rua, M., de-Graft Aikins, A., & Hodgetts, D. (2023). Participatory action research. *Nature Reviews Methods Primers*, 3(1), 34. <https://doi.org/10.1038/s43586-023-00214-1>
- Crosbie, T. (2006). Using activity diaries: Some methodological lessons. *Journal of Research Practice*, 2(1), 1-13. https://research.tees.ac.uk/files/6547963/Publisher_s_PDF.pdf
- Çakırer Özservet, Y. (2015). Türkiye'de çocuk ve şehir ilişkisi üzerine yapılmış akademik çalışmaların değerlendirilmesi. İçinde Y. Çakırer Özservet & E. Küçük (Der.), *Çocukların şehri üzerine* (sayfa 2-50). Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- de Boer, A. G., van Lanschot, J. J., Stalmeier, P. F., van Sandick, J. W., Hulscher, J. B., de Haes, J. C., & Sprangers, M. A. (2004). Is a single-item visual analogue scale as valid, reliable and responsive as multi-item scales in measuring quality of life?. *Quality of Life Research*, 13, 311-320. <https://doi.org/10.1023/B:QURE.0000018499.64574.1f>
- De Vries, S. I., Bakker, I., Van Mechelen, W., & Hopman-Rock, M. (2007). Determinants of activity-friendly neighborhoods for children: Results from the SPACE study. *American Journal of Health Promotion*, 21(4 suppl), 312-316. <https://doi.org/10.4278/0890-1171-21.4s.312>
- Darbyshire, P., MacDougall, C., & Schiller, W. (2005). Multiple methods in qualitative research with children: more insight or just more? *Qualitative Research*, 5(4), 417-436. <https://doi.org/10.1177/1468794105056921>
- Dockerell, J., Lewis, A., & Lindsay, G. (2000). Researching children's perspectives: A psychological dimension. İçinde A. Lewis & G. Lindsay (Der.), *Researching children's perspectives* (sayfa 46-58), Open University Press.
- Driskell, D. (2002). *Creating better cities with children and youth: A manual for participation*. UNESCO/Earthscan.
- Ekşioğlu Çetintahra, G., & Çubukçu, E. (2018). Çocukların orta-yüksek şiddetteki fiziksel aktivite düzeyi mekâna göre değişiyor mu? *Planlama*, 28(2), 236-251. <https://doi.org/10.14744/planlama.2018.65487>
- Fargas-Malet, M., McSherry, D., Larkin, E., & Robinson, C. (2010). Research with children: Methodological issues and innovative techniques. *Journal of Early Childhood Research*, 8(2), 175-192. <https://doi.org/10.1177/1476718X09345412>
- Floro, J. N., Dunton, G. F., & Delfino, R. J. (2009). Assessing physical activity in children with asthma: convergent validity between accelerometer and electronic diary data. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 80(2), 153-163. <https://doi.org/10.1080/02701367.2009.10599549>
- Frank, K. I. (2006). The potential of youth participation in planning. *Journal of Planning Literature*, 20(4), 351-371. <https://doi.org/10.1177/0885412205286016>
- Friedman, E. (1977). Judgments of time intervals by young children. *Perceptual and Motor Skills*, 45(3), 715-720. <https://doi.org/10.2466/pms.1977.45.3.715>
- Gallagher, M. (2013). Rethinking participatory methods in children's geographies. İçinde L. Van Blerk & M. Kesby (Der.), *Doing children's geographies* (sayfa 84-97). Routledge.
- Ghaziani, R. (2021). Primary school design: Co-creation with children. *Archinet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 15(2), 285-299. <https://doi.org/10.1108/ARCH-07-2020-0132>
- Habib, K. M., Carrasco, J. A., & Miller, E. J. (2008). Social context of activity scheduling: Discrete-continuous model of relationship between "with whom" and episode start time and duration. *Transportation Research Record*, 2076(1), 81-87. <https://doi.org/10.3141/2076-09>
- Hart, R. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship* (Innocenti Essays 4). <https://www.unicef-irc.org/publications/100-childrens-participation-from-tokenism-to-citizenship.html>
- Hart, R. (1997). *Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*. Earthscan.
- Hart, R., & Moore, G. T. (1973). The development of spatial cognition: A review. İçinde R. M. Downs & D. Stea (Der.), *Image and environment* (sayfa 246-288). Aldine. <https://doi.org/10.4324/9780203789155-26>

- Hayashi, P., Abib, G., & Hoppen, N. (2019). Validity in qualitative research: A processual approach. *The Qualitative Report*, 24(1), 98-112. <https://nsuworks.nova.edu/tqr/vol24/iss1/8>
- Henry, C. J. K., Webster-Gandy, J. D., & Elia, M. (1999). Physical activity levels in a sample of Oxford school children aged 10-13 years. *European Journal of Clinical Nutrition*, 53(11), 840-843. <https://doi.org/10.1038/sj.ejcn.1600859>
- Hesketh, K., Graham, M., & Waters, E. (2008). Children's after-school activity: Associations with weight status and family circumstance. *Pediatric Exercise Science*, 20(1), 84-94. <https://doi.org/10.1123/pes.20.1.84>
- Horgan, D. (2017). Child participatory research methods: Attempts to go 'deeper'. *Childhood*, 24(2), 245-259. <https://doi.org/10.1177/0907568216647787>
- Horizon. (2022). *Horizon Europe Evaluation Form* (HE RIA and IA). https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/temp-form/ef/ef_he-ria-ia_en.pdf
- Iivari, N., Sharma, S., & Ventä-Olkkonen, L. (2020). Digital transformation of everyday life—How COVID-19 pandemic transformed the basic education of the young generation and why information management research should care? *International Journal of Information Management*, 55, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102183>
- Kleine, D., Pearson, G., & Poveda, S. (2016). *Participatory methods: Engaging children's voices and experiences in research*. London School of Economics and Political Science.
- Kocsis, J. (2024). 'Y Compartimos...': The collective creation of performed fiction in practice. *Cultural Geographies*, 31(3): 417-429. <https://doi.org/10.1177/14744740241227442>
- Lelieveld, O. T., Armbrust, W., van Leeuwen, M. A., Duppen, N., Geertzen, J. H., Sauer, P. J., & van Weert, E. (2008). Physical activity in adolescents with juvenile idiopathic arthritis. *Arthritis Care & Research: Official Journal of the American College of Rheumatology*, 59(10), 1379-1384. <https://doi.org/10.1002/art.24102>
- Lewis, A., & Lindsay, G. (2000). Emerging issues. İçinde A. Lewis & G. Lindsay (Der.), *Researching with children* (sayfa 187-196). Open University Press.
- Lohmeyer, B. A. (2020). *Youth and violent performativities: Re-examining the connection between young people and violence*. Springer.
- Lomax, H., Smith, K., McEvoy, J., Brickwood, E., Jensen, K., & Walsh, B. (2022). Creating online participatory research spaces: Insights from creative, digitally mediated research with children during the COVID-19 pandemic. *Families, Relationships and Societies*, 11(1), 19-37. <https://doi.org/10.1332/204674321X16274828934070>
- Lorenz, U. (2023). Enhancing young people's individual skills and knowledge. The case of vulnerable youth participating in co-creative policymaking in housing in the city of Barakaldo. *Frontiers in Sustainable Cities*, 5, 1-12. <https://doi.org/10.3389/frsc.2023.1098313>
- Loukaitou-Sideris, A. (2003). Children's common grounds: A study of intergroup relations among children in public settings. *Journal of the American Planning Association*, 69(2), 130-143. <https://doi.org/10.1080/01944360308976302>
- Mack, N. (2005). *Qualitative research methods: A data collector's field guide*. Research Triangle Park North Carolina Family Health International.
- MAES (Montana Agricultural Experiment Station). (2024). *MAES Research project review evaluation form* (değerlendirme formu). <https://agresearch.montana.edu/MAES%20Project%20Evaluation%20Form.pdf>
- Mannay, D. (2015). *Visual, narrative and creative research methods: Application, reflection and ethics*. Routledge.
- Mansfield, R. G., Batagol, B., & Raven, R. (2021). "Critical agents of change?": Opportunities and limits to children's participation in urban planning. *Journal of Planning Literature*, 36(2), 170-186. <https://doi.org/10.1177/0885412220988645>
- Mariegaard, S., Seidelin, L. D., & Bruun, J. (2022). Identification of positions in literature using thematic network analysis: The case of early childhood inquiry-based science education. *International Journal of Research & Method in Education*, 45(5), 518-534. <https://doi.org/10.1080/1743727X.2022.2035351>
- Mayall, B. (2008). Conversations with children: Working with generational issues. İçinde P. Christensen & James (Der.), *Research with children: Perspectives and practices* (sayfa 109-124). Routledge.
- Nagy, J. N., & Baird, J. C. (1978). Children as environmental planners. İçinde I. Altman & J. F. Wohlwill (Der.), *Children and the environment* (sayfa 259-294). Springer.
- O'Kane, C. (2008). The development of participatory techniques: Facilitating children's views about decisions which affect them. İçinde P. Christensen & A. James (Der.), *Research with children* (sayfa 141-171). Routledge.
- Ozbil, A., Yesiltepe, D., Argin, G., & Rybarczyk, G. (2021). Children's active school travel: Examining the combined perceived and objective built-environment factors from space syntax. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 1-22. <https://doi.org/10.3390/ijerph18010286>
- Peek, L., Abramson, D. M., Cox, R. S., Fothergill, A., & Tobin, J. (2018). Children and disasters. İçinde H. Rodriguez (Der.), *Handbook of disaster research* (sayfa 243-262). Springer.
- Phillips, L. (2014). Research with children: Voice, agency and transparency. İçinde W. Midgley, A. Davies, M. E. Oliver & P. A. Danaher (Der.), *Echoes: Ethics and issues of voice in education research* (sayfa. 165-182). Brill.
- Piaget, J. (1960). *Children's conception of the world*. Rowman and Littlefield.
- Piaget, J. (1969). *The child's conception of time*. Penguin.
- Piaget, J., & Inhelder, B. (1969). *The psychology of the child*. Basic Books.
- Piel, L. H. (2019). The school diary in wartime Japan: Cultivating morale and self-discipline. *Modern Asian Studies*, 53(4), 1004-1037. <https://doi.org/10.1017/S0026749X17000439>
- Pollak, I., Stiehl, K. A., Schrank, B., Birchwood, J., Krammer, I., Mitic, M., ... & Woodcock, K. A. (2023). Engaging children in intervention development—A comparison of four qualitative methods and their suitability to elicit information relevant for early intervention development. *International Journal of Qualitative Methods*, 22, 1-15. <https://doi.org/10.1177/16094069231204775>
- Ponizovsky-Bergelson, Y., Dayan, Y., Wahle, N., & Roer-Strier, D. (2019). A qualitative interview with young children: What encourages or inhibits young children's participation? *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 1-9. <https://doi.org/10.1177/1609406919840516>
- Pyyry, N. (2015). 'Sensing with' photography and 'thinking with' photographs in research into teenage girls' hanging out. *Children's Geographies*, 13(2), 149-163. <https://doi.org/10.1080/14733285.2013.828453>
- Severcan, Y. C. (2012). *Children's attachment to public space in the context of urban regeneration: Effects of children's involvement in planning and design activities* [Doktora tezi]. University of Colorado at Denver, Tasarım ve Planlama Programı, Denver, ABD.
- Severcan, Y. C. (2015a). Planning for the unexpected: Barriers to young people's participation in planning in disadvantaged communities. *International Planning Studies*, 20(3), 251-269. <https://doi.org/10.1080/13563475.2014.985195>
- Severcan, Y. C. (2015b). The effects of children's participation in planning and design activities on their place attachment. *Journal of Architectural and Planning Research*, 32(4), 271-293. <http://www.jstor.org/stable/44113116>
- Severcan, Y. C. (2018). Changing places, changing childhoods: Regeneration and children's use of place in Istanbul. *Urban Studies*, 55(10), 2179-2196. <https://doi.org/10.1177/0042098017711395>
- Severcan, Y. C., Torun, A. O., Defeyter, M. A., Bingol, H., & Akin, I. Z. (2025). Associations of children's mental wellbeing and the urban form characteristics of their everyday places. *Cities*, 160, 105832. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2025.105832>

- Simon, A. (2020). Are children interviewees just like any others? *Bulletin of Sociological Methodology/Bulletin de Méthodologie Sociologique*, 146(1), 81-98. <https://doi.org/10.1177/0759106320908223>
- Singleton R. A., & Straits, B. C. (2005). *Approaches to social research*. Oxford University Press.
- Speak, S. (2000). Children in urban regeneration: Foundations for sustainable participation. *Community Development Journal*, 35(1), 31-40. <https://doi.org/10.1093/cdj/35.1.31>
- Stopher, P. R. (1992). Use of an activity-based diary to collect household travel data. *Transportation*, 19(2), 159-176. <https://doi.org/10.1007/BF02132836>
- TÜBİTAK. (2024). 1001 – Bilimsel ve teknolojik araştırma projelerini destekleme programı. <https://tubitak.gov.tr/tr/destekler/akademik/ulusal-destek-programlari/1001-bilimsel-ve-teknolojik-arastirma-projelerini-destekleme-programi>
- UNICEF. (2012). *The state of the world's children 2012: Children in an urban world*. Esocialsciences.
- Van Laerhoven, H., van der Zaag-Loonen, H. J., & Derkx, B. H. (2004). A comparison of Likert scale and visual analogue scales as response options in children's questionnaires. *Acta paediatrica*, 93(6), 830-835. <https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.2004.tb03026.x>
- Vogl, S., Schmidt, E. M., & Kapella, O. (2023). Focus groups with children: Practicalities and methodological insights. *Forum for Qualitative Social Research*, 24(2), 1-28. <https://doi.org/10.17169/fqs-24.2.3971>
- Weller, S. (2015). *The potentials and pitfalls of using Skype for qualitative (longitudinal) interviews* (NCRM Çalışma makalesi). NCRM. <https://eprints.ncrm.ac.uk/id/eprint/3757/>
- Wu, H. (2024) Revealing natural laws and exploring the world: An introduction to scientific research methods. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25850.09926>

EXTENDED ABSTRACT

Evaluation of Child-centered Research Methods From a Researcher's Perspective: An Investigation of Activity Diaries

 Yücel Can Severcan

Department of City and Regional Planning, Middle East Technical University Faculty of Architecture, Ankara, Turkey

Studies focusing on children in the field of urban planning are increasing along with an increase in the number of children living in urban areas and problems associated with urbanization. In line with these trends, the use of child-centered methods has grown exponentially over the past few decades. While a growing number of researchers have evaluated the success of their own use of different child-centered research techniques, such as interviews, diaries, and drawings, most of these studies are centered in Western countries. However, the success of these methods may vary by context. Thus, researchers should be cautious when taking into consideration lessons learned from elsewhere. Each research has its own strengths and weaknesses, and the sharing of knowledge is crucial to the success of future research projects. This study presents a method of assessment to evaluate the success of child-centered data collection methods. Thereafter, it uses this method to assess the success of various activity diaries completed by 1303 9–14-year-old children in Ankara and Istanbul from a researcher's perspective. Comparisons were made between activity diaries designed as spreadsheets and those formatted as clock templates, which were filled out individually and in pairs and conducted in the presence of researchers and uncontrolled environments. Results show that the diaries analyzed in this study have both overlapping and non-overlapping benefits and drawbacks in relation to the applicability of the methods, children's capabilities, and the principles of scientific research. The author found that activity diaries in the form of spreadsheets are more beneficial to researchers than those formatted as clock templates. These benefits are particularly evident in relation to the empiricism and repeatability dimensions of scientific research. Children tend to provide more complete responses in spreadsheet-formatted activity diaries. It can be inferred that compared to activity diaries formatted as clock templates – where all questions are open-ended – diaries designed as spreadsheets, which feature close-ended time-related questions divided into morning-to-noon and noon-to-night activities sections, enable researchers to gather more reliable data regarding the timing of children's activities. Asking children to explain what they did on a particular day rather than on a typical week or weekend day decreases subjectivity in defining the time scope of the diaries and thus increases the reliability of the findings. Children's age seems to influence the accuracy of the results. In studies conducted in the presence of researchers and in a single meeting, it was observed that younger children (aged 9–10) are more likely to change their responses to questions about the time of their activities than older children (aged 11–14); asking children to fill out the activity diaries at home may lead younger children to develop better knowledge of when they do what. Conducting the activities in pairs leads to increased boredom among children and necessitates that researchers invest more time and effort in data collection. The discussion of these experiences is essential for the success of future research.

Keywords: Activity diary; children; child-centered methods; planning; success of data collection.

ARTICLE / ARAŞTIRMA

Sustainability Awareness in Urban Transformation Projects: The Case of Ankara

Kentsel Dönüşüm Projelerinde Sürdürülebilirlik Farkındalığı: Ankara Örneği

 Gülnaz Şengül Güneş, Sinan Güneş, Esra Keskin, Yeşim Tanrıvermiş

Ankara Üniversitesi, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye

ABSTRACT

With rapid urbanization and the global challenges of population growth and environmental degradation, sustainable urban transformation projects have become essential solutions to challenges. In Türkiye, these projects are gaining prominence as cities strive to balance economic development, environmental preservation, and social equity. This research focuses on Ankara's transformation projects, aiming to assess the level of sustainability awareness and the factors influencing stakeholders' understanding and application of sustainability principles. The study draws on a comprehensive literature review and empirical data collected through surveys and expert interviews with key stakeholders, including local government officials and practitioners involved in urban transformation projects in Ankara. The findings reveal that, despite a general recognition of sustainability's importance, actual implementation is hindered by insufficient awareness, unclear regulations, and financial constraints. The research proposes targeted strategies to enhance understanding and the implementation of sustainability practices, aiming to address these challenges comprehensively. When effectively implemented, these strategies have the potential to significantly improve the current situation, laying the foundation for a sustainable and resilient future. The findings underscore the pivotal role of municipal authorities in fostering sustainable urban transformation. Through policies that advocate for green building standards, efficient resource utilization, and community involvement, municipal authorities can significantly influence the sustainability of their cities. This research enhances the understanding of sustainable urban transformation in developing country contexts and offers actionable insights for policymakers and practitioners. These insights can be instrumental in their efforts to build resilient and livable cities for future generations, emphasizing the critical role of each stakeholder.

Keywords: Awareness; sustainable urban transformation; sustainability; stakeholder engagement; urban policy.

ÖZ

Kentsel dönüşüm projeleri, hızla artan kentleşme, nüfus artışı ve çevresel bozulma gibi zorlukların üstesinden gelmek için kritik mekanizmalar haline gelmiştir. Türkiye'de, ekonomik kalkınmayı sağlarken çevresel etkileri en aza indirmek ve sosyal eşitliği teşvik etmek amacıyla sürdürülebilir kentsel dönüşüm kavramı giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu çalışma, kentsel dönüşüm projelerinde sürdürülebilirlik farkındalığı düzeyini Ankara örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, bu projelerde yer alan paydaşların sürdürülebilirlik ilkelerine olan anlayış ve uygulamalarını etkileyen faktörleri belirlemeyi hedeflemektedir. Araştırma, kapsamlı bir literatür taraması ve Ankara'daki kentsel dönüşüm projelerinde yer alan yerel yönetim yetkilileri, şehir plancıları ve hak sahipleri gibi kilit paydaşlarla yapılan anketler ve uzman görüşmeleri yoluyla toplanan ampirik verilere dayanmaktadır. Bulgular, sürdürülebilirliğin önemine dair genel bir farkındalık olmasına rağmen, farkındalığın artmasındaki eksiklikler, net düzenlemelerin olmaması ve finansal kısıtlar gibi çeşitli faktörlerin sürdürülebilirlik ilkelerinin uygulanmasını engellediğini göstermektedir. Çalışma, sürdürülebilirlik farkındalığını ve uygulamalarını artırmaya yönelik stratejiler önermekte ve entegre planlama, paydaş katılımı ve sağlam politika çerçevelerinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Sonuçlar, sürdürülebilir kentsel dönüşümü teşvik eden politikalar aracılığıyla yerel yönetimlerin rolünün kritik olduğunu ortaya koymaktadır; bu politikalar arasında yeşil bina standartları, verimli kaynak kullanımı ve topluluk katılımının teşvik edilmesi bulunmaktadır. Bu çalışma, gelişmekte olan ülkeler bağlamında sürdürülebilir kentsel dönüşüm anlayışına katkıda bulunmakta ve gelecekteki nesiller için dirençli ve yaşanabilir şehirler yaratmayı amaçlayan politika yapıcılar ve uygulayıcılar için pratik öneriler sunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Farkındalık; sürdürülebilir kentsel dönüşüm; sürdürülebilirlik; paydaş katılımı; kentsel politika.

Received: 23.01.2025 Revised: 25.04.2025

Accepted: 08.05.2025 Available online date: 09.07.2025

Correspondence: Gülnaz Şengül Güneş

e-mail: gsengul@ankara.edu.tr

I. Introduction

The significant environmental impact of urban areas, with the built environment responsible for approximately one-third of total energy consumption (IEA, 2022), necessitates reductions in resource use. Consequently, new strategies integrating ecological balance with economic development have gained prominence. Foundational to these efforts is the concept of sustainable development, famously defined by the Brundtland Report as 'development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs' (WCED, 1987). Over the past three decades, sustainability principles have been increasingly incorporated into policies across diverse sectors, including agriculture, food production, manufacturing, construction, environmental management, and real estate. International bodies like the United Nations (UN) and the European Commission continue to prioritize sustainability, shaping global policies and initiatives. Notably, 'sustainable cities and communities' constitute one of the 17 key objectives within the UN's 2030 Sustainable Development Goals (SDGs). Achieving urban sustainability, thereby contributing to a viable future for subsequent generations, represents a critical global objective. This necessitates the implementation of sustainable urban development practices across all scales, from local neighborhoods to global frameworks (Wheeler, 1998).

By restructuring existing urban infrastructure, transformation projects offer opportunities to establish foundations for a sustainable and livable future. Sustainable urban transformation aims to mitigate diverse urban challenges which, according to Ernst et al. (2016), encompass issues prevalent in developing countries such as low income, dense populations, inadequate housing and infrastructure, and poor hygiene, alongside challenges often accentuated in developed nations like social segregation, rising social tensions, traffic congestion, substantial solid waste generation, and high energy and material consumption. These urban issues are intrinsically linked to broader global concerns, including climate change, ecological degradation, environmental pollution, and resource depletion (McCormick et al., 2013). Fundamentally, urban transformation involves not only physical restructuring but also the crucial integration of environmental, economic, and social dimensions. Consequently, sustainability is now recognized as a core principle for such projects. The goal of sustainable urban transformation is therefore to create resilient and equitable urban frameworks that minimize environmental degradation, foster social inclusion and participation, stimulate economic development, and secure the well-being of future urban inhabitants.

Ensuring effective stakeholder participation throughout urban transformation projects necessitates a thorough analysis and understanding of their respective interests and needs. Stakeholder definitions in project management literature vary,

encompassing both broad and narrow interpretations. Specifically, within urban transformation, stakeholders are often defined as 'individuals or groups that contribute to and are impacted by the achievement of project objectives' (Jia & Chen, 2002; Ma et al., 2017). However, narrower interpretations of this definition may potentially exclude relevant actors such as media outlets and civil society organizations (Jia et al., 2011). Prior research commonly categorizes urban transformation stakeholders into distinct groups, including local governments, regulatory bodies, property owners, investors, end-users, consultants, civil society organizations, and the media (Ju et al., 2021). Recognizing the significant influence stakeholders exert on project outcomes, accessibility, and public perception, this study adopts a categorization distinguishing between leading, potential, and marginal stakeholders (Fig. 1).

Both local governments and central administrations bear the responsibility for ensuring urban transformation projects are executed effectively and sustainably. Central government influence often shapes urbanization policies, even where private initiatives are prevalent. Furthermore, effective implementation of measures like housing subsidies and incentives within urban transformation frequently necessitates collaboration between local governments and the central administration due to inherent local challenges (Sezik, 2020). Within Türkiye specifically, municipalities possess significant authority delegated for effective urban planning, positioning them as principal actors in local urban land and housing development (Keleş, 1996). The impact of public policy on these projects is undeniable; criteria set by public authorities significantly shape the sustainability outcomes of urban transformations. While existing literature often emphasizes post-transformation sustainability (Sezik, 2020; Keleş, 1996), the importance of sustainability throughout the entire project lifecycle—before, during, and after—is increasingly recognized as critical. Achieving feasible and successful sustainable urban transformation hinges upon stakeholders possessing the necessary experience and expertise. Therefore, this research aims to assess the level of sustainability awareness among stakeholders involved in urban transformation practices in Türkiye. It is also noted that public policies themselves can influence housing demand (Kılıç & Özel, 2006).

This study investigates sustainability awareness within urban transformation projects, utilizing Ankara as a case study. Following this Introduction, the paper proceeds as follows: Section 2, Theoretical Framework, establishes the context by reviewing relevant literature and discussing sustainability criteria and their application in urban transformation. Section 3, Research Design, details the research design and methodology, outlining the survey and interview techniques used to assess stakeholder awareness in Ankara. Section 4, Results, presents the findings derived from the collected data, analyzing key results and evaluating barriers and opportunities related to sustainability awareness and practices. Finally,

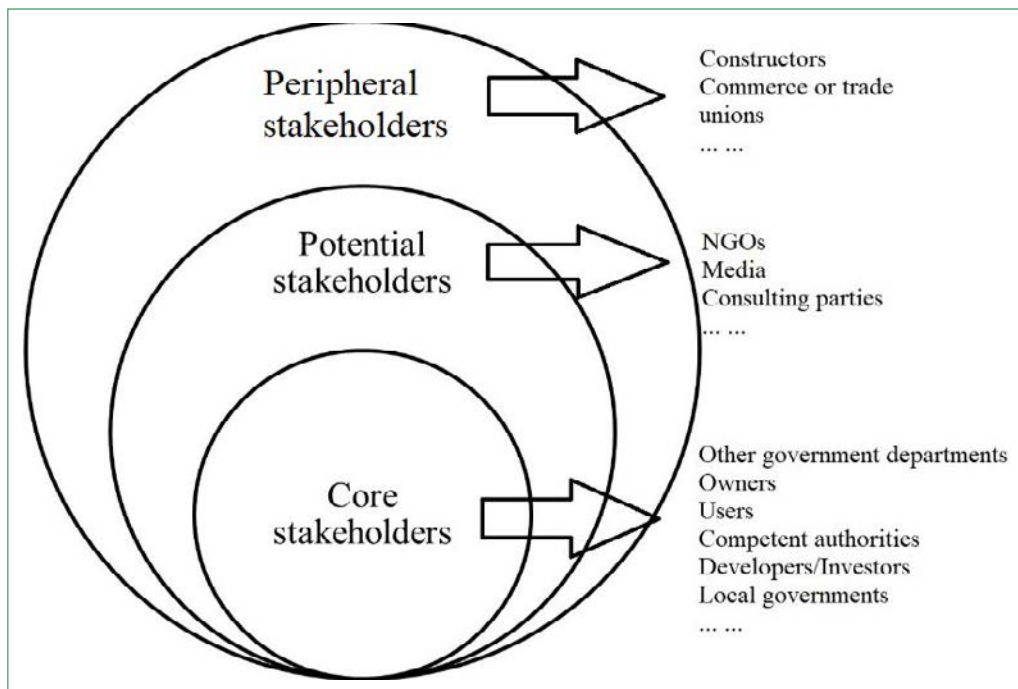

Figure 1. Distinction of stakeholders in urban transformation projects (Ju et al. 2021).

Section 5, Conclusion and Recommendations, presents the study's main conclusions and proposes actionable strategies, along with policy guidance, for enhancing the implementation of sustainable urban transformation.

2. Theoretical Framework

Scholarly analysis examines urban transformation projects through various sustainability perspectives. Central to this examination is the need for clear definitions of both 'sustainability' and 'sustainable urban transformation.' Different frameworks identify key factors for achieving sustainable urban transformation; for instance, Wolfram et al. (2016) highlight factors including policy, planning, capacity, and geography, while McCormick et al. (2013) emphasize the government-planning relationship, cooperation, infrastructure, and resilience. Assessing the sustainability contributions of such projects involves diverse methodologies, such as environmental assessment techniques, multi-criteria analyses, and cost-benefit analyses. Common approaches disaggregate sustainability into its social, economic, and environmental dimensions, identifying distinct criteria for evaluation within each (Ivaniec et al., 2019; Yang, 2010; Chen & Lee, 2007; Yıldız et al., 2020; Crane et al., 2020).

The crucial role of stakeholders in sustainable urban transformation is widely recognized in the literature, which also explores stakeholder perceptions of sustainability through various analytical lenses (Yi et al., 2017; Zheng & Shen, 2017; Zhuang et al., 2017; Yıldız et al., 2018; Chu et al., 2020; Bai et al., 2023; Ma, Utaberta & Zainordin, 2023). Such analyses often concentrate on the viewpoints of specific groups like local

governments, end-users, developers, and designers. Within the Turkish context, existing research predominantly focuses on defining sustainability criteria, modeling stakeholder interests, or evaluating sustainability via case studies (Kocabaş, 2014; Çiftçi, 2016; Hamurcu & Buldurur, 2017; Yıldız, 2018; Korkmaz et al., 2019; Özel & Yalçiner Ercoşkun, 2019; Sipahi & Tavşan, 2019; Tekedar, 2020; Özyayın & Baz, 2021; Hamurcu, 2023). Building upon this foundation, the present study addresses an identified gap concerning the need for a systematic approach to understanding and enhancing sustainability awareness among stakeholders involved in Turkish urban transformation projects.

2.1. Conceptual Framework for Sustainable Urban Transformation

The UN's 2030 SDGs include specific targets under the theme 'Sustainable Cities and Communities.' Achieving this goal involves addressing several key areas, such as:

- Urban upgrading and sustainable transportation development;
- Capacity building and the protection of natural and cultural heritage;
- Enhancing urban resilience to natural disasters and reducing associated economic losses;
- Mitigating adverse environmental impacts while ensuring access to green and public spaces;
- Fostering robust economic, social, and environmental links between urban and rural areas;

- Implementing comprehensive disaster management strategies;
- Promoting sustainable and resilient building practices.

Successful urban transformation projects aim to promote environmental and social welfare, foster economic development, and enhance adaptive capacity for future changes. Despite this, such projects are frequently perceived primarily as economic renewal initiatives, potentially neglecting the necessary balance between social, economic, and environmental dimensions. Consequently, projects lacking integration across these three essential pillars are unlikely to achieve long-term success. Attaining urban sustainability fundamentally requires applying relevant criteria within transformation projects. Projects optimized for positive economic, environmental, and social outcomes, while also ensuring stakeholder harmony and participation, demonstrate a higher likelihood of success and contribution to sustainable urban development. Therefore, integrating these three dimensions is crucial for ensuring the sustainability of urban transformation efforts (Chan & Lee, 2008; Morano et al., 2021).

2.2. Sustainability Criteria

The literature elaborates evaluation criteria to clarify the contribution of sustainability to urban transformation. These criteria are typically grouped under three dimensions:

- Environmental sustainability encompasses elements like energy efficiency, renewable resource utilization, waste management, and ecological protection.
- Social sustainability involves criteria such as social participation, accessibility, social equity, and the protection of cultural heritage.
- Economic sustainability includes criteria like cost-effectiveness, economic resilience, and support for local economies (Colantonio, 2009; Peng et al., 2015; Xuili & Maliene, 2021).

Within this framework, urban transformation fosters sustainable urbanization through the renewal of existing building stock and enhancements in spatial planning. Specific practices, including the construction of energy-efficient buildings, modernization of infrastructure, and expansion of green spaces, enable holistic support for environmental, social, and economic sustainability (Gospodini, 2008).

To operationalize sustainability criteria and evaluate the performance of urban transformation projects, researchers have developed various methodological frameworks and scoring models. For example, Yang (2010) identified six criteria for sustainable urban transformation, validating them with quantitative and qualitative data from three cities. Using Nichelino, Italy, as a case study, Bootero et al. (2007) applied multi-crite-

ria decision-making methods to evaluate relevant sustainability criteria. In other work, Gerundo et al. (2016) developed a composite index specifically for assessing such projects.

Sustainable urban transformation aims to advance social and environmental justice alongside economic development. It considers the influence of the physical environment on social behavior and promotes active participation and collaboration during project planning and implementation to foster public ownership of the transformation process. Enhancing the quality of life is a key objective, pursued partly through the creation of employment opportunities. From a physical perspective, the focus is on environmental protection—achieved via sustainable construction materials, local resource utilization, and sustainable energy production—as well as on improving accessibility through local transportation networks. Furthermore, sustainable transformation seeks to develop vibrant, attractive urban spaces by effectively integrating social facilities (Avelino et al., 2024).

Sustainable urban transformation encourages the participation of diverse groups by engaging all stakeholders. It adheres to criteria such as ensuring a clean environment, reducing noise pollution, improving air and water quality, maintaining reasonable distances between workplaces and residences, providing public spaces and accessible housing, offering public transportation, and ensuring access to healthy, sustainable food and agricultural products. It also focuses on safety, protecting monuments and cultural symbols, providing diverse educational and cultural options, and utilizing renewable energy sources (Çiftçi, 2016). Sustainable urban transformation is a multidimensional process involving economic, environmental, and social elements. It integrates economic vitality, environmental protection, and social justice simultaneously (Weinberg, 2000). The literature identifies various sustainability criteria for urban transformation areas (Table 1).

However, evaluations of transformation practices in Türkiye often adopt a narrow interpretation of sustainability. Notably, social sustainability aspects are frequently neglected, partly driven by financing models that necessitate increased building density. Acknowledging the need for a comprehensive approach, this study systematically groups the sustainability criteria identified through the literature review under three main categories for evaluation, as detailed in Table 2.

3. Research Design

This study employed a methodology designed to assess sustainability awareness among key stakeholders engaged in Turkish urban transformation practices. The research first identified the core components and criteria defining sustainable urban transformation. Subsequently, expert opinions regarding awareness levels were gathered from a diverse group

Table 1. Different indicators for sustainability across countries (Gençer Özdemir, 2019)

Country	Sustainability indicators
Sweden	Efficiency, participation, equity, adaptability, and creating resources and value for future generations
United Kingdom	Enhancing quality of life
France	Increased employment and productivity, minimized externalities, reduced inequalities, adaptability to unforeseen situations, and efficient resource use and management
Germany	Sustainability of the ecological environment alongside social, cultural, and economic dimensions
United States of America	Effective use of resources to ensure availability for future generations
Canada	Availability of a working-age population and economic output
Switzerland	- 'Capital indicators' assess the status and potential of social, economic, and environmental resources - 'Level indicators' evaluate how well the needs of individuals and society are met - 'Input-Output indicators' measure capital loss or gain - 'Descriptive criterion indicators' assess the responsible (social), economic, and environmental use of capital - 'Response indicators' include social and policy measures

Table 2. Sustainability criteria (created by authors)

Economic sustainability	Environmental sustainability	Social sustainability
Increasing social welfare (per capita income growth)	Minimizing noise pollution	Promoting social interaction among residents
Enhancing public transportation facilities	Maintaining a clean environment	Enhancing social and cultural activities
Maximizing land resource efficiency	Utilizing renewable energy sources	Facilitating stakeholder participation
Creating new employment opportunities	Enhancing air and water quality	Producing accessible housing
Facilitating new investment opportunities	Expanding green areas	Preserving cultural heritage and local characteristics
	Protecting and enhancing natural resources	Enhancing living conditions
	Establishing walking and cycling paths	Increasing public green space per capita
	Increasing green certification rates	Ensuring access to healthcare
	Improving sustainable material utilization rate	Providing educational opportunities (quality and number of schools)
	Conserving natural plant and animal life	
	Increasing waste recycling rates	

of stakeholders involved in Türkiye's urban transformation sector. This group included representatives from the central administration, local governments, the private sector, non-governmental organizations, and practitioners such as urban planners and architects. Finally, the collected data underwent analysis to ascertain the prevailing levels of sustainability awareness within this context.

The research process followed several key steps. Initially, a comprehensive literature review was conducted. Based on the findings from this review, specific sustainability criteria were determined, which informed the structuring of the survey questions. Concurrently, relevant stakeholder groups

were defined, and their contact information was compiled. The questionnaire was then distributed to these participants. Following the data collection phase, the gathered information was analyzed, forming the basis for developing subsequent policy recommendations.

3.1. Research Area

The research focuses on Ankara, where informal settlements established primarily since the 1990s are concentrated within eight key districts: Çankaya, Altındağ, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Sincan, and Yenimahalle. Urban transformation approaches vary across these districts; Gölbaşı,

Table 3. Projects carried out by TOKİ in Ankara Province (Keskin, Tanrıvermiş & Tanrıvermiş, 2023)

Project type	Total cost (TL)	Ongoing projects	Completed projects	Number of housing units
Disaster housing	41,160,000.00	1	-	726
Lower income group	45,735,780.00	-	2	1,644
Revenue shared	452,193,485.00	3	3	4,116
Urban transformation and development	674,099,000.00	21	29	28,502

Keçiören, and Sincan primarily utilize rehabilitation zoning plans, while Çankaya, Altındağ, Mamak, Etimesgut, and Yenimahalle implement projects under existing rehabilitation zoning frameworks (Yıldız, 2018; Eke & Uğurlar, 2004). The legislative and institutional landscape for urban transformation in Türkiye has evolved significantly. Key developments include the enactment of the North Ankara Entrance Urban Transformation Project Law (Law No. 5104) in 2004 and the granting of authority to municipalities to designate transformation areas via Article 73 of the Municipal Law (Law No. 5393) in 2005. Also in 2005, following the Land Office's closure, the Housing Development Administration of the Republic of Türkiye (TOKİ) assumed relevant authorities. Subsequent regulations in 2009 further authorized TOKİ to draft and implement zoning plans and Law No. 6306 concerning the Transformation of Areas under Disaster Risk later empowered TOKİ to designate such transformation areas (Uşaklıgil, 2014). An overview of completed and ongoing TOKİ projects in Ankara Province is provided in Table 3.

To date, the Ankara Metropolitan Municipality reports having transformed 55 distinct areas. Urban transformation projects in the region are not solely undertaken by the Metropolitan Municipality and the Ministry of Environment, Urbanization, and Climate Change; district municipalities, TOKİ, and various private institutions are also active participants in these initiatives.

3.2. Research Method and Data

To assess sustainability awareness levels, this research collected primary data from stakeholders engaged in Turkish urban transformation practices via a semi-structured questionnaire designed to elicit expert opinions. The targeted stakeholder groups included:

- Central Administration: Ministry of Environment, Urbanization, and Climate Change (including its Urban Transformation Directorate).
- Local Governments: Ankara Metropolitan Municipality and various district municipalities within Ankara.
- Private Sector: Relevant private entities involved in urban transformation.

- Non-Governmental Organization (NGO): Urban Transformation and Urbanism Foundation.
- Practitioners: Professional urban planners and architects.

This research employed a qualitative approach centered on expert opinions, gathered using a semi-structured questionnaire as the primary data collection instrument. While sometimes termed the “expert opinion method,” the approach aligns with qualitative research utilizing semi-structured data collection, incorporating elements potentially suitable for a Delphi framework analysis. The questionnaire comprised 17 questions designed to evaluate awareness related to the economic, environmental, and social dimensions of sustainability. It included both closed-ended questions and open-ended questions, allowing participants to elaborate freely on their perspectives. For applicable closed-ended questions requiring rated responses, a 5-point Likert scale was employed, where 1 represented ‘Strongly Disagree’ and 5 represented ‘Strongly Agree.’ Data collection utilized digital tools. The questionnaire was administered online via Google Forms and distributed by email to experts across relevant disciplines (including sustainability, urban planning, architecture, and law) involved in urban transformation. Telephone contact facilitated follow-up with experts initially unreachable by email, ensuring personalized tracking of the participation process. This data collection phase spanned approximately 1.5 months. Ethical considerations were paramount throughout the research process. All relevant principles and standards were strictly adhered to, with participant voluntariness, anonymity, and data confidentiality forming the foundation of the ethical protocol. Preliminary analysis of the collected data involved generating descriptive statistics and conducting correlation analyses to explore the perceived importance assigned by experts to different sustainability dimensions.

To ensure diverse perspectives from experts actively engaged in urban transformation across private and public sectors, a total of 54 individuals participated in the study. The participants represented a range of professional backgrounds, including urban planning (n=6), civil engineering (n=9), law (n=2), survey technology (n=1), survey engineering (n=1), architecture (n=2), landscape architecture (n=1), geological engineering

Table 4. Descriptive statistics of survey results (created by authors)

Survey question	Count	Unique	Most common response	Frequency
Education	54	4	Graduate	32
Occupation	54	48	Architect	4
Total years of professional experience	54	10	10–20	24
Experience in current institution/organization	54	10	10–20	18
Number of urban transformation projects implemented by your institution/organization	54	10	More than 5	30
Planned urban transformation practices by your institution/organization	54	4	Yes	34
Are sustainability studies conducted in urban transformation projects in Türkiye?	54	10	No	30
Primary issue faced in urban transformation projects	54	36	Lack of awareness on sustainability	14
Dimension of sustainability addressed by your practices	54	20	Spatial	12

($n=1$), and other related fields ($n=4$). Institutionally, the sample comprised individuals from district municipalities ($n=8$), the Ankara Metropolitan Municipality ($n=6$), the Urban Transformation Directorate ($n=3$), the Ministry of Environment, Urbanization, and Climate Change ($n=3$), non-governmental organizations ($n=1$), and the private sector ($n=6$). Participants were specifically targeted based on their experience in urban transformation. The experience levels within the sample were distributed as follows: 0–5 years (11.1%), 5–10 years (14.8%), 10–20 years (44.4%), and over 20 years (29.6%) (Table 4).

This study utilized the Delphi method for the systematic collection and evaluation of expert opinions. This method was deemed suitable for gathering structured opinions from diverse experts on the complex topic of sustainability awareness, where achieving consensus through other means might be challenging. The Delphi method involves an iterative process of data collection and analysis designed to facilitate expert consensus on a specific topic (Dalkey & Helmer, 1963; Gordon, 1994; Hsu & Sanford, 2007). While drawing on Delphi principles for structured expert input, this study employed a single round of the semi-structured questionnaire for data collection. Within this research, initial analysis involved deriving sustainability criteria scores from the expert responses provided via the semi-structured questionnaire. Subsequent analysis of these findings aimed to identify and consolidate common viewpoints among the participating experts.

4. Results

Analysis of the survey data highlights several primary challenges confronting urban transformation practices. These include: parcel-based transformation approaches, increased

building density driven by high costs, a lack of transparency coupled with low participation rates in the transformation process, insufficient sustainability awareness among both the public and involved stakeholders, and the inadequate implementation of relevant legal regulations. When queried about potential solutions to these challenges, participants placed particular emphasis on the need to enhance sustainability awareness.

Regarding the concept of ‘sustainability in urban transformation,’ participant responses indicated a multidimensional understanding. Respondents generally linked sustainability to the UN’s 2030 SDGs and recognized its essential nature, encompassing environmental, social, and economic dimensions. This viewpoint reflects a core understanding consistent with the global definition of sustainability—balancing the needs of present and future generations.

As detailed comparatively in Table 5, the survey results reveal varying levels of emphasis placed by participants on different economic, environmental, and social sustainability factors. The findings indicate a particular focus on economic and environmental dimensions. Specifically, participants attributed significant importance to elements like the creation of new employment opportunities and achieving green building certifications. Conversely, the data suggest insufficient emphasis was placed on factors such as accessible housing production and waste recycling rates. Within the social dimension, respondents highlighted stakeholder participation and cultural heritage preservation as essential components. These results pinpoint specific aspects of sustainability where awareness and practical application appear to require enhancement.

Table 5. Comparison of emphasis levels on economic, environmental, and social sustainability factors based on survey results (Created by authors)

Category	Factor	Emphasis level according to survey results
Economic sustainability	Ensuring social welfare (increase in per capita income)	Medium - Participants emphasized improving quality of life.
	Improving public transportation facilities	Low - Not directly addressed.
	Effective use of land resources	High - Issues with high density and land use were noted.
	New employment opportunities	High - Job creation in transformation projects was emphasized as a priority.
	New investment opportunities	Medium - Investment opportunities and financial barriers were indirectly addressed.
Environmental sustainability	Reducing noise pollution	Low - Not directly addressed.
	Use of renewable energy sources	Medium - Renewable energy usage was proposed but not widely implemented.
	Improving air and water quality	High - Environmental pollution and emission reduction were emphasized.
	Existence of green areas	Medium - The importance of green spaces was partially highlighted.
	Enhancing natural resources	Medium - Protection of natural resources was addressed under environmental sustainability.
	Green certification ratios	High - Green building certifications were encouraged, though broader environmental measures were lacking.
	Sustainable material utilization rate	High - The use of sustainable materials was limited due to cost considerations.
	Percentage of waste recycled	Medium - Recycling rates were insufficient.
Social sustainability	Ensuring the interaction of the people living in the region	High - Lack of participation was a major issue for social sustainability.
	Improving social and cultural activities	Medium - Participants noted the need for additional social and cultural amenities.
	Ensuring stakeholder participation	High - Essential for project success, according to participants.
	Accessible housing production	Medium - Accessible housing production was deemed insufficient.
	Preservation of cultural heritage and local characteristics	High - Seen as essential for maintaining social sustainability.
	Improving living conditions	High - Improving living conditions was frequently emphasized by participants.
	Public green area per capita	Medium - The increase in public green spaces was noted as necessary.
	Access to healthcare	Medium - Not directly addressed but relevant to social sustainability.
	Educational opportunities (number and quality of schools)	Low - Not directly mentioned in the survey results

Data analysis identified several correlations (Fig. 2). A notable example is the strong positive correlation found between the design quality of urban public spaces and their utilization for social interaction. This suggests that well-de-

signed public spaces actively foster social engagement. Such spaces appear crucial for strengthening social ties, thereby underscoring the importance of social sustainability within urban transformation initiatives. The analysis similarly re-

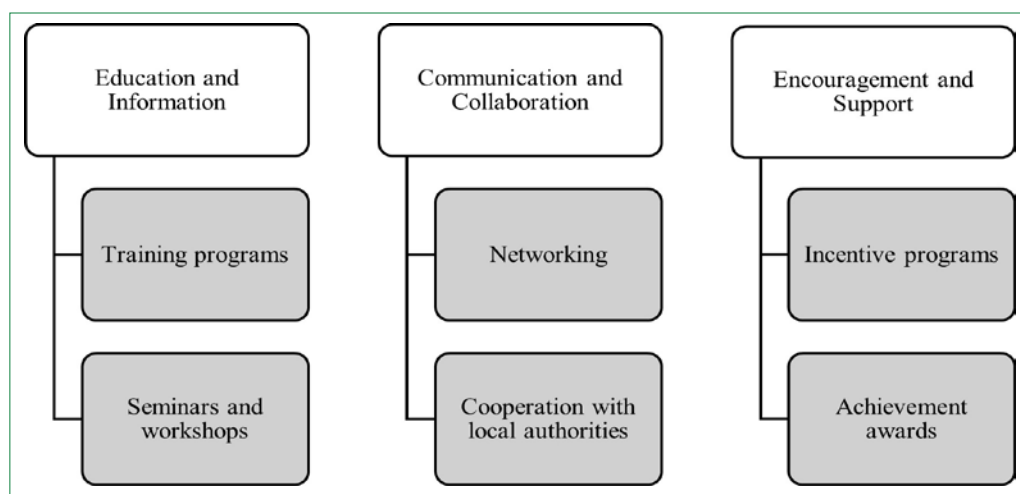

Figure 2. Strategies to increase awareness (created by authors).

vealed a strong correlation between the preservation of 'memory spaces' and the successful transmission of intangible cultural heritage to subsequent generations. This latter correlation implies a need for urban transformation projects to extend beyond physical restructuring to fully integrate social and cultural sustainability components.

Environmental sustainability emerged as a prominent theme in participant responses. Factors such as reducing carbon emissions, using scarce resources efficiently, and prioritizing environmentally friendly materials were highlighted, underscoring the perceived need to minimize environmental impacts during urban transformation. This focus implies that participants view sustainable transformation as extending beyond mere physical renewal.

Participants assessed social and economic sustainability based on criteria including the improvement of social facilities, quality of life enhancement, and the assurance of spatial justice. They emphasized the employment potential inherent in transformation projects, noting the expectation that these initiatives should yield tangible social and economic benefits.

When asked, "Which of the objectives of urban transformation has the highest priority?", the majority of respondents (59.3%) selected "livability and welfare improvement". Other responses included "sustainability" (22.2%), "urban aesthetics" (11.1%), and "participation and governance" (7.4%). These findings reveal the priorities assigned by participants to different transformation objectives. The prevalence of "livability and welfare improvement" as the top choice highlights an expectation that urban transformation projects should primarily enhance the quality of life and well-being of residents. This emphasis underscores the perceived critical role of social dimensions in such projects.

"Sustainability" emerged as another frequently emphasized priority. Participants generally regarded the integration of en-

vironmental, economic, and social dimensions within urban transformation projects as a crucial objective. This viewpoint suggests a long-term perspective among respondents, reflecting a belief that transformation efforts must extend beyond improving current conditions to create sustainable living environments for the future. This emphasis on a multifaceted approach aligns with data presented in Table 3 concerning projects undertaken by TOKİ in Ankara. As shown in Table 3, the majority of these TOKİ projects fall under the category of 'Urban Transformation and Development,' a designation inherently requiring the integration of social, economic, and environmental sustainability dimensions.

Responding to the question, "Do you believe that specific sustainability studies are generally incorporated into urban transformation projects?", only 18.5% of participants answered affirmatively. An equal percentage (18.5%) indicated they had no opinion, while a significant majority (63%) responded "no." Respondents who answered negatively primarily attributed the perceived absence of sustainability-related activities to insufficient awareness, stemming from a lack of education and budgetary constraints. The answers to this specific question shed light on the level of perception regarding sustainability's practical application in Türkiye's urban transformation projects. The high proportion of negative responses indicates that most participants, particularly this group, believe current sustainability efforts within these projects are inadequate. This finding suggests a prevailing critique that sustainability concepts have yet to be sufficiently integrated or established in practice.

Participants identified "insufficient awareness" and "budget constraints" as primary obstacles hindering the implementation of sustainability efforts. These factors represent major barriers to achieving sustainability goals within urban transformation projects. The issue of "insufficient awareness" suggests a lack of full understanding regarding sustainability's importance among both the broader society and key decision-makers. Concur-

rently, “budget constraints” point to the perception that sustainability-focused projects require greater financial investment.

Evaluating these fundamental problems alongside the considerable scale of projects (in number and budget) detailed in Table 3 reveals a potential disconnect. It suggests that many transformation projects may prioritize physical renovation without sufficiently integrating crucial sustainability elements, such as social participation, cultural heritage protection, and the minimization of environmental impacts. This gap is particularly evident in social sustainability, highlighted by participants’ emphasis on the low production of accessible housing and inadequate public participation, even within large-scale initiatives that reportedly produced 28,502 housing units in total.

Additional barriers frequently mentioned by participants include “insufficient education,” “lack of legislation,” “short-term thinking,” and concerns over “urban windfall gains.” These responses collectively point towards the need for a more holistic approach to implementing sustainability. Such an approach would necessitate improvements across multiple areas, including public awareness, institutional frameworks, educational systems, and legal regulations.

Participants were also asked, “What are the most critical problems encountered in urban transformation?”. The most frequently cited problem was “insufficient sustainability awareness” (37%), followed by “high density” (33.3%), “information gaps” (14.8%), “compliance issues” (11.1%), and “poor building quality” (3.8%). That the largest proportion of responses highlighted insufficient sustainability awareness suggests this issue is perceived as inadequately integrated into urban transformation projects. Furthermore, it implies that the long-term environmental, social, and economic consequences of these projects may often be overlooked during their planning and execution.

The most frequently cited issue, “insufficient sustainability awareness,” represents a fundamental gap potentially jeopardizing the success of urban transformation projects. Such a gap can negatively impact environmental sustainability outcomes and compromise the projects’ economic and social dimensions.

Other commonly reported problems include “high density,” “poor building quality,” and “coordination challenges.” High density can intensify pressure on existing infrastructure, adversely affecting residents’ overall quality of life. Poor building quality poses safety risks and diminishes the long-term durability of structures. Furthermore, “coordination challenges”—stemming from inadequate communication and collaboration among diverse project stakeholders—can significantly reduce the effectiveness and ultimate success of transformation initiatives.

Collectively, insufficient sustainability awareness, high density, poor building quality, and adaptation challenges constitute the most significant problems confronting urban trans-

formation projects according to participants. These factors represent critical threats to the short-term and long-term success of such initiatives.

Overall, participants expressed general support for the sustainability concept and highlighted its importance within urban transformation projects. This support extended to the value placed on community involvement; specifically, a significant majority (71%, $n=38$) either agreed or strongly agreed with the statement: “Getting the support/opinion of the people in the region during urban transformation will help to prevent potential problems in the future.” This finding demonstrates a strong perception among participants that public participation constitutes a critical success factor for urban transformation initiatives.

Responses were mixed, however, regarding satisfaction with current sustainability efforts. When presented with the statement, “The results of sustainability efforts in urban transformation so far are satisfactory,” approximately 43% of participants expressed disagreement (selecting either ‘Strongly Disagree’ or ‘Disagree’). This level of disagreement suggests either a perception that sustainability efforts to date have been inadequate or a general lack of clear consensus on their effectiveness.

Environmental sustainability aspects were frequently emphasized. A positive perception was suggested by the high level of agreement (57% scoring highly) with the statement, “Buildings that comply with green building certification are encouraged.” In contrast, responses to the statement, “Measures are taken to recycle waste,” were less positive, with 43% assigning low scores (1 or 2 points on the scale used). This pattern indicates a perception that while green building certification might be encouraged, waste recycling measures are considered insufficient or ineffectively implemented.

Participants also assessed the economic dimensions of urban transformation projects. They widely recognized the economic benefits related to job creation, with a majority (64%) assigning high scores (4 or 5 points on the scale used) to the statement, “Urban transformation projects create employment opportunities.” However, a contrasting perception emerged regarding housing provision; 39% of respondents assigned low scores (1 or 2 points) to the statement, “Transformation projects produce low-cost, comfortable, and accessible housing.” This finding suggests a view that economic sustainability, particularly concerning affordable housing, has yet to be fully achieved. Such a discrepancy might stem from a perceived imbalance between the financial returns and the broader social benefits generated by urban transformation projects.

Regarding social sustainability, responses indicated concern about dedicated community spaces. Specifically, 39% of participants assigned low scores (1 or 2 points on the scale used) to the statement, “There is sufficient space for social reinforcement areas in urban transformation projects.” Con-

versely, a strong majority (71%) assigned high scores (4 or 5 points) to the statement, “Urban transformation projects pay attention to the development of public spaces,” suggesting a perceived emphasis on public space development as important for social sustainability. These contrasting results highlight a potential imbalance, pointing towards limited perceived availability of specific ‘social reinforcement areas’ compared to a greater focus on general public open spaces.

The survey results also revealed some potentially contradictory perceptions among participants. For instance, a considerable portion (43%) assigned low scores (1 or 2 points on the scale used) to the statement, “Legal regulations on sustainability are adequate,” suggesting these regulations are viewed as insufficient. Concurrently, a similar proportion (39%) assigned low scores (1 or 2 points) to the statement, “Awareness of sustainability has been raised in public institutions,” indicating a perceived lack of institutional awareness. Taken together, this might imply a situation where even if existing regulations were theoretically adequate, a lack of awareness within public institutions could be undermining their effective implementation.

A further discrepancy emerged regarding environmental sustainability practices. While a majority (57%) assigned high scores (4 or 5 points) to the statement, “Construction of buildings that comply with green building certification is encouraged,” indicating perceived support for this specific measure, a significant minority (43%) gave low scores (1 or 2 points) to the broader statement, “A business environment based on sustainable development, use of renewable energy types, and respect for environmental values is encouraged.” This contrast suggests that although specific initiatives like green building certification receive encouragement, wider support for embedding broader environmental sustainability principles within the general business environment may be lacking.

Evaluating the main problems identified through the survey reveals direct links to the sustainability criteria framework presented in Table 2. For instance, the most emphasized issue—lack of sustainability awareness—corresponds closely with social sustainability elements like ‘educational opportunities’ and ‘stakeholder engagement.’ Similarly, reported issues such as the lack of accessible housing and insufficient budgets suggest shortcomings in meeting economic sustainability criteria like ‘low-cost housing production’ and potentially related criteria such as ‘employment opportunities.’ Furthermore, participant opinions regarding the inadequate implementation of measures for ‘increasing recycling rates’ and ‘protection of natural resources’ align directly with criteria under environmental sustainability.

Such insufficient awareness, particularly prevalent among public institutions and stakeholders, constitutes a major obstacle to successfully implementing sustainability efforts and achieving long-term project success. Addressing this requires

a more integrated strategy encompassing raised public awareness, strengthened legal regulations, and enhanced stakeholder engagement. Global trends indicate that transformative learning approaches, especially within higher education, play a crucial role in improving sustainability awareness. These educational strategies, particularly when combined with comprehensive city-wide mitigation and adaptation measures, can significantly advance the cause of urban sustainability (Leal Filho, 2023; Gupta & Shukla, 2024).

The research findings also illuminate the perceived extent to which sustainability is genuinely considered within urban transformation projects. Survey data indicate that only 18.5% of respondents believe current sustainability efforts are sufficient, whereas a substantial majority (63%) view these efforts as insufficient. Furthermore, the study observed low levels of awareness across the environmental, economic, and social dimensions of sustainability. This low awareness appears correlated with limited practical application, particularly evident in areas such as recycling, accessible housing production, and stakeholder participation. Taken together, these results strongly suggest that sustainability principles are neither adequately integrated into existing projects nor effectively implemented in practice.

Achieving the full implementation of sustainability within urban transformation projects necessitates a more holistic approach. Enhancing the likelihood of success requires a balanced consideration of legal regulations, economic benefits, social advantages, and environmental sustainability imperatives. Critically, this must be coupled with increased awareness among all stakeholders, especially those directly involved in project implementation. Therefore, advancing sustainability in this context demands both enhancing the effectiveness of existing practices and intensifying efforts to raise awareness across the board.

5. Conclusion and Recommendations

This study assessed the level of sustainability awareness within Ankara’s urban transformation projects and, based on the findings, proposes concrete strategies for its enhancement (Fig. 3). The research indicates that while stakeholders generally acknowledge the importance of sustainability, its effective implementation is hindered by several significant barriers. Key obstacles identified include insufficient awareness, financial limitations, inadequate legal frameworks, and poor stakeholder collaboration.

Based on these findings, this study proposes the development of a scoring system designed to monitor and evaluate sustainability awareness levels systematically. Such a system could assess awareness levels related to different sustainability criteria, incorporating the flexibility to weight or categorize these criteria based on their determined significance for a specific project context. Implementing this approach would facilitate a clearer identification of strengths and weaknesses

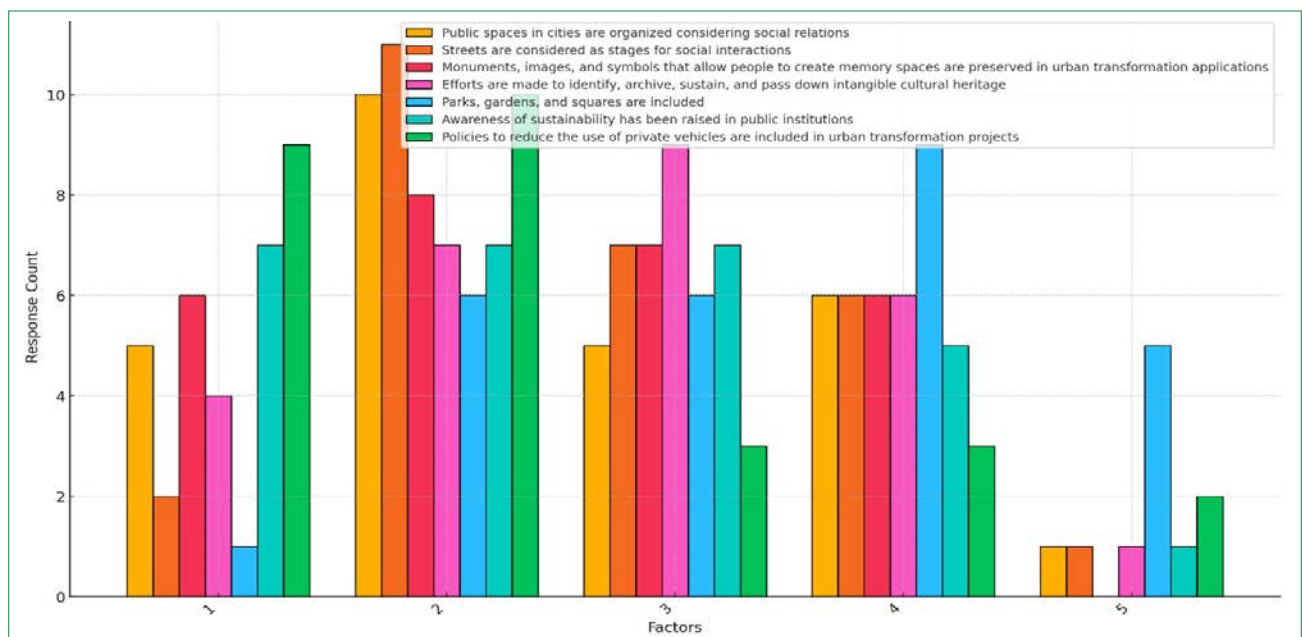

Figure 3. Frequency of responses for key factors in urban transformation and sustainability (created by authors).

in current sustainability practices, thereby highlighting specific areas requiring targeted improvement efforts.

Digital technologies offer effective means for raising sustainability awareness and fostering participation. For instance, augmented reality (AR) can provide detailed project visualizations during the design phase, facilitating earlier identification of potential sustainability gaps and opportunities for improvement. Similarly, building information modeling (BIM) allows for digital project simulation, engaging designers and practitioners concurrently and enabling the integration of sustainable solutions from initial stages. Furthermore, such digital tools hold the potential to lower costs and enhance participation, thereby helping to drive progress towards achieving sustainability goals.

Based on the preceding analysis identifying key barriers and opportunities, this study recommends several strategies to improve sustainability awareness and practice in urban transformation. Leveraging the potential of tools like the proposed scoring system and digital technologies, these recommendations are presented under the following thematic categories:

Education and Information:

- **Training Programs:** Collaborative efforts between municipalities, the private sector, and civil society organizations could establish comprehensive training programs centered on sustainability. Curricula should encompass key topics like energy efficiency, green building standards, waste management, and the application of environmentally friendly construction materials. Such training would enhance practitioners' knowledge, promoting more effective implementation of sustainability principles.

- **Seminars and Workshops:** Organizing seminars and workshops featuring sustainability experts can foster knowledge sharing and deepen practitioners' expertise. These events also serve as valuable platforms for disseminating best practices within the field.

Communication and Collaboration:

- **Networking:** Establishing dedicated networks is essential for facilitating information exchange among all stakeholders engaged in urban transformation. Such networks can significantly enhance collaboration by supporting the sharing of experiences, collaborative problem-solving, and the wider dissemination of best practices, thereby increasing the likelihood of projects achieving sustainability goals.
- **Collaboration with Local Authorities:** Building strong partnerships with municipalities and local governments is vital for advancing sustainable urban transformation projects. Active engagement with these authorities helps ensure projects align with local needs and priorities, thus boosting their effectiveness in meeting sustainability objectives.

Incentives and Support:

- **Incentive Programs:** Implementing financial incentives could encourage projects to incorporate sustainable practices. Examples include tax credits for green building certifications, subsidies for energy-efficient initiatives, and low-interest financing options. Such strategies can promote the broader adoption of environmentally responsible approaches.
- **Achievement Awards:** Organizing competitions to recognize and reward exemplary sustainable projects repre-

sents another effective strategy. These initiatives serve to showcase successful sustainability efforts, potentially inspiring other projects to adopt similar best practices.

In conclusion, this research contributes an original, stakeholder-focused assessment of sustainability awareness within the planning and design phases of Turkish urban transformation projects, a perspective distinct from prior post-implementation evaluations. The findings highlight a critical gap: while the importance of sustainability is acknowledged, its practical application faces significant barriers including insufficient awareness, financial constraints, inadequate legal frameworks, and poor stakeholder cooperation. Key recommendations focus on enhancing awareness and implementation through structured monitoring (like scoring systems), leveraging digital technologies (such as augmented reality (AR) and building information modelling (BIM)), targeted education, improved collaboration, and supportive incentives. The study acknowledges limitations regarding sample size, suggesting future research could benefit from larger samples and comprehensive field studies to further deepen understanding. Ultimately, fostering effective cooperation with local governments and implementing robust incentive programs are crucial for advancing sustainable urban transformation practices in Türkiye.

Ethics committee approval: This study was approved by Ankara University on 13.05.2024 with approval number 03/10. The ethics committee approval document has been uploaded to the submission system.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – G.Ş.G., S.G., E.K., Y.T.; Conceptualisation – G.Ş.G., S.G., E.K., Y.T.; Research design and structuring – G.Ş.G., S.G., E.K., Y.T.; Methodology – G.Ş.G., S.G., E.K., Y.T.; Data sources and documentation – G.Ş.G., S.G., E.K., Y.T.; Data collection and/or processing – G.Ş.G., S.G., E.K., Y.T.; Data analysis and/or interpretation – G.Ş.G., S.G., E.K., Y.T.; Mapping/visualisation – G.Ş.G., S.G., E.K., Y.T.; Literature review – G.Ş.G., S.G., E.K., Y.T.; Writing – original draft – G.Ş.G., S.G., E.K., Y.T.; Writing – review and editing – G.Ş.G., S.G., E.K., Y.T.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

References

- Avelino, F., van Steenberg, F., Schipper, K., Steger, T., Henfrey, T., Cook, I. M., ... & Crudi, F. (2024). Mapping the diversity & transformative potential of approaches to sustainable just cities. *Urban Transformations*, 6(1), 5.
- Bai, Y., Wu, S., & Zhang, Y. (2023). Exploring the key factors influencing sustainable urban renewal from the perspective of multiple stakeholders. *Sustainability*, 15(13), 10596.
- Bottero, M., Mondini, G., & Valle, M. (2007, June). The use of the Analytic Network Process for the sustainability assessment of an urban transformation project. In *International Conference on Whole Life Urban Sustainability and its Assessment* (pp. 27-29). Glasgow.
- Chan, E., & Lee, G. K. (2008). Critical factors for improving social sustainability of urban renewal projects. *Social Indicators Research*, 85, 243-256.
- Chan, E. H., & Lee, G. K. (2008). Contribution of urban design to economic sustainability of urban renewal projects in Hong Kong. *Sustainable Development*, 16(6), 353-364.
- Chu, X., Shi, Z., Yang, L., & Guo, S. (2020). Evolutionary game analysis on improving collaboration in sustainable urban regeneration: A multiple-stakeholder perspective. *Journal of Urban Planning and Development*, 146(4), 04020046.
- Colantonio, A., Dixon, T., Ganser, R., Carpenter, J., & Ngombe, A. (2009). Measuring socially sustainable urban regeneration in Europe.
- Crane, M., Lloyd, S., Haines, A., Ding, D., Hutchinson, E., Belesova, K., ... & Turcu, C. (2021). Transforming cities for sustainability: A health perspective. *Environment International*, 147, 106366.
- Çiftçi, S. (2016). *Toplum temelli bir yaklaşım olarak sürdürülebilir kentsel dönüşüm: Ankara Dikmen Vadisi* [Doctoral dissertation]. Sakarya University, Türkiye.
- Dalkey, N., & Helmer, O. (1963). An experimental application of the Delphi method to the use of experts. *Management Science*, 9(3), 458-467.
- Eke, F., & Uğurlar, U. (2004). Kentsel dönüşüm başarı mı hata mı? In *Değişen Dönüşen Kent ve Bölge: 28. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu bildiriler kitabı cilt I* (pp. 381-401) Ankara.
- Ernst, L., de Graaf-Van Dinther, R. E., Peek, G. J., & Loorbach, D. A. (2016). Sustainable urban transformation and sustainability transitions; conceptual framework and case study. *Journal of Cleaner Production*, 112, 2988-2999.
- Gençer Özdemir, G. (2019). *Kentsel dönüşüm projelerinin sürdürülebilirlik göstergeleri ile değerlendirilmesi: Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi* [Master's thesis]. Yıldız Technical University, Türkiye.
- Gerundo, R., Fasolino, I., & Grimaldi, M. (2016). ISUT Model. A composite index to measure the sustainability of the urban transformation. *Smart Energy in the Smart City: Urban Planning for a Sustainable Future*, 117-130.
- Glasson, J., & Wood, G. (2009). Urban regeneration and impact assessment for social sustainability. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 27(4), 283-290.
- Gordon, T. J. (1994). The delphi method. *Futures Research Methodology*, 2(3), 1-30.
- Gospodini, A., Brebbia, C. A., & Tiezzi, E. (Eds.). (2008). *The sustainable city V: Urban regeneration and sustainability* (Vol. 5). Wit Press.
- Gupta, A., & Shukla, A. K. (2024). Optimal approaches in global warming mitigation and adaptation strategies at city scale. *Discover Sustainability*, 5(1), 272.
- Hamurcu, A. U., & Buldurur, M. A. (2017). Sürdürülebilir kentsel dönüşüm için performans göstergeleri. *Planlama Dergisi*, 27(3), 222-235.
- Hamurcu, A. U. (2023). Akıllı şehirler ve sürdürülebilir kentsel dönüşüm. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, 2(4), 70-95.
- Hsu, C. C., & Sandford, B. A. (2007). The Delphi technique: making sense of consensus. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 12(1).

- IEA (International Energy Agency). (2022). *World energy investment 2022*. Paris, France.
- Iwaniec, D. M., Cook, E. M., Barbosa, O., & Grimm, N. B. (2019). The framing of urban sustainability transformations. *Sustainability*, 11(3), 573.
- Jia, S. H., & Chen, H. H. (2002). Review of definition of stakeholders. *Foreign Economics & Management*, 5, 13–8.
- Jia, S. H., Zheng, W. J., & Tian, C. H. (2011). Theory and countermeasures of stakeholder governance in urban village reconstruction. *Urban Planning*, 35(5), 62–68.
- Ju, D., Binwei, W., Xexi, X., & Linglin, W. (2021). A Critical Review of Stakeholder Participation in Urban Renewal. In *Proceedings of the 25th International Symposium on Advancement of Construction Management and Real Estate* (pp. 1433–1447). Springer Singapore.
- Keleş, R. (1996). *Kentleşme politikası* (Third Ed.). İmge Publishing İstanbul.
- Keskin, E., Tanrıvermiş, H., & Aliefendioğlu, Y. (2023). Türkiye’de büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi: Kuzey Ankara kentsel dönüşüm projesi örneği. *İdealkent*, 15(42), 755–789.
- Kılıç, S., & Özöl, M. (2006). Yerel yönetimlerin konut politikaları üzerine bir inceleme-çeşitli ülke deneyimleri ve Türkiye. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 207–228.
- Kocabaş, A. (2014). Yeşil sürdürülebilir kentsel dönüşüm: kavramsal  er eve ve uygulama araçları. In E. B ke (Ed.), 24. *Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi: Dönüşüm – yaşama ve mekana etkileri* (pp. 91–107). TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi, Bursa.
- Korkmaz, C., Arat, M. A., & Serdarog lu Sağ, N. (2019). Evaluation of social sustainability performance in urban transformation projects: The case of new Mamak urban transformation and development project. *Online Journal of Art and Design*, 7(3), 37–61.
- Leal Filho, W., Brandli, L. L., Dinis, M. A. P., Vidal, D. G., Pa o, A., Levesque, V., ... & Pace, P. (2023). International trends on transformative learning for urban sustainability. *Discover Sustainability*, 4(1), 31.
- Ma, H., Wang, Y. L., & Wang, J. (2017). Study on the selection of public participation subject in the reconstruction project of old city residential area. *Project Management Technology* 15(03), 43–8.
- Ma, X., Utaberta, N., & Zainordin, N. (2023). A study on urban renewal strategies of Shuozhou City, Shanxi Province, China based on stakeholder theory and social network analysis. *Future Cities and Environment*, 9(1).
- McCormick, K., Anderberg, S., Coenen, L., & Neij, L. (2013). Advancing sustainable urban transformation. *Journal of cleaner production*, 50, 1–11.
- Morano, P., Tajani, F., Guarini, M. R., & Sica, F. (2021). A systematic review of the existing literature for the evaluation of sustainable urban projects. *Sustainability*, 13(9), 4782.
-  zel, Z., & Yal ıner Ercoşkun,  . (2019). Kentsel dönüşüm strateji belgelerinde sürdürülebilirlik değerlendirmesi: Kilis  rneėi. *Resilience*, 3(2), 183–200.
-  zaydın, E., & Baz,  . (2021). Yeşil bina konseptinin kentsel dönüşüm uygulamalarında ele alınması. * stanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 3(2), 204–216.
- Sezik, M. (2020). Türkiye’de yerel yönetimlerin güncel kentsel sorunlara yaklaşımı. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(22), 1540–1562.
- Sipahi, S., & Tavşan, C. (2019). Kentsel dönüşümde sürdürülebilirlik: Trabzon   mlek i Mahallesi  rneėi. *Online Journal of Art and Design*, 7(4), 94–103.
- Tekedar, B., & Polat, E. (2020). Sürdürülebilir kentsel dönüşüm çerçevesinde Isparta kent merkezinin incelemeesi. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 5(1), 35–49.
- UŐaklıėıl, E. (2014). *Bir Şehri yok etmek:  stanbul’da kazanmak ya da kaybetmek*. Can Publishing.
- WCED (World Commission on Environment and Development). (1987). *Our common future*. Report of the WCED A/42/427.
- Weinberg, A. S., Pellow, D. N., & Schnaiberg, A. (2000). *Urban recycling and the search for sustainable community development*. Princeton University Press.
- Wheeler, S. (1998). Planning sustainable and livable cities. In R. T. LeGates & F. Stout (Eds.), *The city reader* (pp. 434–445). Routledge.
- Wolfram, M., Frantzeskaki, N., & Maschmeyer, S. (2016). Cities, systems and sustainability: status and perspectives of research on urban transformations. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 22, 18–25.
- Xuili, G., & Maliene, V. (2021). A review of studies on sustainable urban regeneration. *EPiC Series in Built Environment*, 2, 615–625.
- Yang, Y. (2010). *Sustainable urban transformation driving forces, indicators and processes* [Doctoral dissertation]. ETH Zurich.
- Yi, Z., Liu, G., Lang, W., Shrestha, A., & Martek, I. (2017). Strategic approaches to sustainable urban renewal in developing countries: A case study of Shenzhen, China. *Sustainability*, 9(8), 1460.
- Yildız, S., Kivrak, S., G ltekin, A. B., & Arslan, G. (2020). Built environment design-social sustainability relation in urban renewal. *Sustainable Cities and Society*, 60, 102173.
- Yildiz, S., Kivrak, S., & Arslan, G. (2017). Factors affecting environmental sustainability of urban renewal projects. *Civil Engineering and Environmental Systems*, 34(3–4), 264–277.
- Zheng, W., Shen, G. Q., Wang, H., Hong, J., & Li, Z. (2017). Decision support for sustainable urban renewal: A multi-scale model. *Land Use Policy*, 69, 361–371.
- Zhuang, T., Qian, Q. K., Visscher, H. J., & Elsinga, M. G. (2017). Stakeholders’ expectations in urban renewal projects in China: A key step towards sustainability. *Sustainability*, 9(9), 1640.

ARTICLE / ARAŞTIRMA

Bioclimatic and Vernacular Approaches in Hot and Aride Climate at Urban Scale: A Comparison on M'Zab and Yazd Valleys

Kentsel Ölçekte Sıcak ve Kurak İklimlerde Biyoklimatik ve Verneküler Yaklaşımlar: M'Zab ve Yazd Vadileri Üzerine Bir Karşılaştırma

 Hanane Selmani,¹ Demet Yılmaz Yıldırım²

¹Department of Architecture, Karadeniz Technical University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Trabzon, Türkiye

²Department of Architecture, Karadeniz Technical University, Trabzon, Türkiye

ABSTRACT

In recent decades, bioclimatic architecture has become a highly discussed topic among researchers and architects who mainly aim to harmoniously integrate architecture with the environment and even the climate to ensure human comfort and well-being. Although this topic generates a keen interest in discussions, it is important to confirm the use of this approach by examining the achievements of our predecessors, particularly in vernacular architecture. In this article, we aim to explore the link between vernacular architecture and the bioclimatic approach, highlighting two masterpieces on the architectural and urban level: The M'zab Valley in Algeria and the Yazd Valley in Iran. These two cities, listed as UNESCO World Heritage Sites, demonstrate a remarkable adaptation of local societies to hot and arid climatic challenges. By conducting a comparative study, we notice striking similarities such as a compact urban fabric, minimization of vegetation, introverted architecture, narrow streets, compact fabric...etc. From this study, we explore how these ancient cities were able to integrate sustainable solutions on the architectural and urban level to be able to integrate with the immediate environment. We also find nuances that emerge, especially in the way each city finds solutions according to the particularity of its site. These two vernacular examples showcase the bioclimatic factors used in ancient cities. Based on the main factors of the two approaches, bioclimatic and vernacular, this study aims to highlight the understanding of the environmental aspects of ancient cities and their know-how, with the aim of preserving them and using them in future constructions. This comparison allowed us to confirm that both approaches emphasize the deliberate use of local

ÖZ

Son yıllarda, biyoklimatik mimarlık, başta insan konforu ve refahını sağlamak amacıyla mimari çevreyi iklimle uyumlu bir şekilde bütünleştirmeyi amaçlayan araştırmacılar arasında oldukça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Bu makalede, vernaküler mimari ile biyoklimatik yaklaşım arasındaki bağlantının kurulması amaçlanmıştır. Bu bağlantı Cezayir'deki M'zab Vadisi ve İran'daki Yazd Vadisi olmak üzere iki örnek üzerinden tartışılarak ortaya konmuştur. Bu şehirler, yerel toplumların sıcak ve kurak iklim zorluklarına karşı gösterdiği olağanüstü uyumu göstermektedir. Bu iki yer arasında karşılaştırma yapıldığında, kentsel doku, bitki örtüsünün minimuma indirilmesi, içe dönük mimari, dar sokaklar, yoğun doku gibi dikkat çekici benzerlikler gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, geleneksel kentlerin, çevreleriyle uyum sağlayabilmek için ürettikleri sürdürülebilir çözümleri mimari ve kentsel düzeye nasıl entegre ettikleri incelenmiştir. Biyoklimatik ve vernaküler yaklaşımların ana faktörlerine dayanan bu çalışma, geleneksel kentlerin çevresel yönlerinin ve yerel bilgi birikimlerinin anlaşılmasını vurgulamayı amaçlamakta olup, bunların gelecekte korunması ve bu bilgilerin kullanılmasını hedeflemiştir. Bu karşılaştırma, her iki yaklaşımın da yerel kaynakların bilinçli bir şekilde kullanılmasına, hâkim iklimle uyum sağlanmasına ve insan konforunu sağlamak amacıyla doğa ile mükemmel bir şekilde uyumlu bir yapı çevre yaratılmasına vurgu yapıldığını doğrulamaya olanak sağlamıştır. Böylece, vernaküler mimarinin, yaşayanların ihtiyaçlarını karşılayabilen, konfor ve refah sağlayan ve çevreye uyum sağlayan bir biyoklimatik mimari olduğu göstermiştir. Ayrıca vernaküler mimarinin biyoklimatik yaklaşımları

Received: 10.12.2024 Revised: 13.05.2025

Accepted: 26.05.2025 Available online date: 18.07.2025

Correspondence: Hanane Selmani

e-mail: 431438@ogr.ktu.edu.tr

resources, the need to adapt to the prevailing climate and the creation of a built environment that integrates perfectly with nature to ensure human comfort. Thus, we can affirm that vernacular architecture is a bioclimatic architecture which has been able to meet the needs of the inhabitants, provide comfort and well-being, and has been able to integrate into its environment while respecting it.

Keywords: Bioclimatic; hot-arid climate; M'Zab Valley (Algeria); Yazd Valley (Iran); vernacular.

kentte yapılacak yeni düzenlemelerde önemli bir tasarım yöntemi ortaya koymaktadır. Bu açıdan M'Zab Vadisi (Cezayir), Yazd Vadisi (Iran) üzerine yapılan çalışma Cezayir ve Iran kentleri için veri sağlamanın yanında kurak iklim bölgeleri için mimari ve kentsel düzeye sürdürülebilir çözümleri nasıl ürettikleri bağlamında bir öğreti veya yöntem sağlaması açısından önemlidir.

Anahtar sözcükler: Biyoklimatik; sıcak-kurak iklim; M'Zab Vadisi (Cezayir); Yazd Vadisi (Iran); Vernaküler.

1. Introduction

In contemporary discourse, we notice a great interest by urban planning, architecture, and urban studies professionals to integrate the principles of vernacular architecture into modern frameworks and sustainable design practices. This is mainly due to the increasing population growth and urbanization, which has brought negative challenges such as environmental resource depletion, climate change, and sustainability issues in urban areas.

The bioclimatic approach seems to be a very relevant solution to address these issues. This method explains the reasons in detail and the way to construct buildings and arrange spaces taking into account the particularities of the natural climate. It aims to increase energy efficiency as well as to form optimal indoor environments by acting on the judicious use of natural light, ventilation, and local climatic conditions. In this way, it not only conserves energy but also enhances the standards of living and creates a wholesome urban ecology. Hence, the necessity for a bioclimatic understanding has even more been accentuated in current day debates, as it takes center stage in climate change mitigation efforts and promotes sustainable urban ecosystems.

The evolution of sedentary human communities has given rise to vernacular architecture, an approach that is part of traditional values that emphasize the environmental, social, and economic aspects of society (Ghisleni, 2020). This form of design represents a local or regional building philosophy, using traditional materials and resources specific to the local environment. With a diverse range of forms, materials, and techniques adapted to climate, morphology, and societal needs, vernacular architecture draws on historical experience, offering a wealth of knowledge for innovative solutions that integrate bioclimatic considerations while preserving cultural identity (Genovese & Zouere, 2023).

Bioclimatic (or sustainable) architecture represents an alternative approach that takes account of local climatic conditions and uses various passive solar technologies to improve energy efficiency and user comfort. Often inspired by vernacular architecture, it analyses traditional construction methods in the context of climate and culture, in search of architectural and constructive solutions. The introduction of bioclimatic architecture may involve the concept of bioclimatic urban planning, which includes the design of streets with

deliberate solar orientations and the strategic placement of green spaces to create environments that promote comfort in public spaces. This comfort is achieved by integrating not only architectural elements but also vegetation (Manzano-Agugliaro, et al, 2015).

The cultural heritage of the M'Zab Valley in Algeria and the Yazd Valley in Iran gives an insight into these two societies, which have faced very similar climatic environments and helps them understand their ancestors' ingenuity. Both of them, also inscribed as UNESCO World Heritage Areas, dramatically illustrate how local buildings have been designed to suit the hot dry desert climates. A more extensive view discloses awe inspiring Uniformities, which include urban concentration, low dependence on green cover and architectural extraversion in inverse proportion. Much attention has been devoted both to the M'zab valley and the Yazd valley, yet most investigations concern architectural issues leaving aside the urban scale.

In this study, we aim to investigate the bioclimatic aspects of these two cases of vernacular architecture in the context of the urban scale. In particular, it is aimed to make a comparison by identifying the urban strategies produced in the context of bioclimatic and vernacular tendencies embodied in the traditional architecture of Iran and Algeria. In this context, the study provides data for contemporary cities in terms of sustainability by revealing the bioclimatic and vernacular knowledge that exists at the urban scale in traditional cities.

2. Methodology

In this study, the first step was conducting literature analysis, particularly focusing on academic reviews about vernacular and bioclimatic approaches especially in hot and arid climates. In the second step, the application of these two approaches in studies about traditional cities of Algeria and Iran was investigated, examining the urban and architectural characteristics. In the third step, the case study analyzed the mentioning location, topography and climatic conditions of the selected sites. After that, the interaction between bioclimatic and vernacular approaches in the case study was explored, analyzing key aspects such as urban fabric and bioclimatic design, street and orientation strategies, water management system, vegetation integration, and architectural features. Lastly, a comparison section between this two case studies in both urban and architectural scales was provided (Fig. 1).

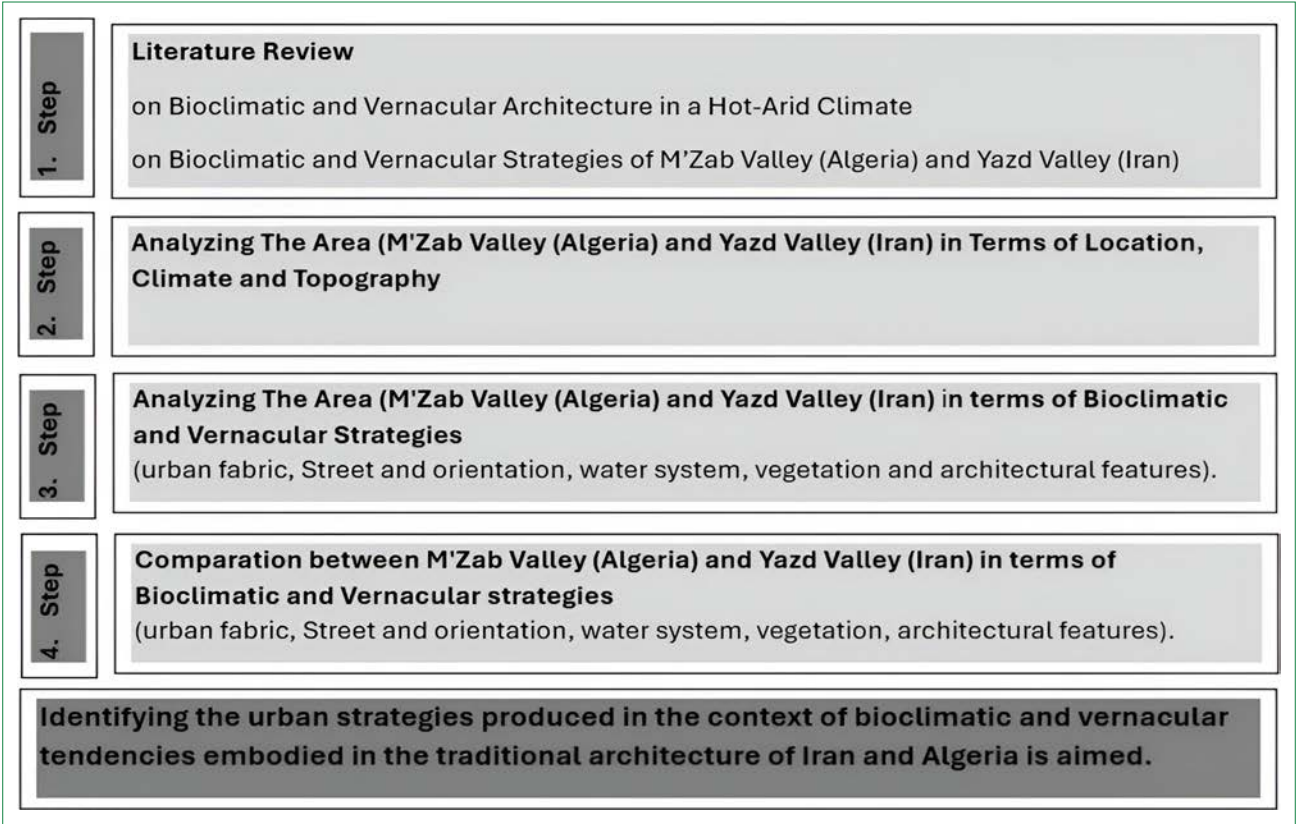

Figure 1. Model of study.

3. Material

The relation between vernacular and bioclimatic approach: George Gilbert Scott was the first to make popular the vernacular style of architecture in 1857 (Fellahi, 2017). This theory embodies the history of specific regions, cultures, societies, religions and tends to nature. Its primary aim is to design the structures, which do not contradict but complement the nature and do not disturb the local way of life, while making use of available resources to the full extent possible. There is an inclination towards the use of local materials and the modification of construction methods to suit the climatic conditions of the location. The vernacular architecture is most pronounced in the case of all traditional structures found in numerous geographic locations, revealing a clear-cut style that is characteristic of that area. These establishments comprise of materials manipulated and polished from the immediate environment, without ignoring the past, present and possible future interactions of the climate, culture, technologies, and geographic enclosures. Now, such an approach is being critically examined by architects and urban designers in regard to modern models, which emphasizes the necessity of the principles of sustainable design (Coch, 1998; Manzano-Agugliaro, Sabio-Ortega, García-Cruz, & G.Montoya, 2015; Karabag & Fellahi, 2017; Salkinia, Grecoa, & Lucentea, 2017; Beqqal, Saaid, & Chaoui, 2021; Genovese & Zoure, 2023).

On the other hand, it was in 1963 that contemporary architectural design was redefined with the advent of the bioclimatism concept developed by Aladar and Victor Olgyay (Beqqal et al, 2021). These reshaped notions of architectural design, as it focused largely on practical issues such as energy efficient and sustainable designs. This is a conceptualization approach that takes into account several factors such as climatic conditions, building placement, urban design, airflow and use of natural heat light due to the sun. Bioclimatic Architecture turns out to be architecture with nature, rather than simply providing a building as shelter to its dwellers. Such methods include sensitive design to architectural elements based on local climate and renewable resources, all which emphasize encouraging sustainable construction and combating global warming effects. Whether it is a single-storey house in the temperate regions utilizing passive solar heating or a multi-storey commercial building located in the high rainfall tropics using natural air flow for cooling, principles of bioclimatic design are unbounded and practical (Manzano-Agugliaro, Sabio-Ortega, García-Cruz, & G.Montoya, 2015; Salkinia, Grecoa, & Lucentea, 2017; Tamba, Kamsu-Foguem, Diourte, Alhouseini, & Habbadi, 2017; Beqqal, Saaid, & Chaoui, 2021; El Fadar & Elaouzy, 2022; Genovese & Zoure, 2023).

The connection between the vernacular and bioclimatic strategies is based on their commonality and success in en-

hancing each other. There are some architectural features that observe historical, geographical, social, religious and ecological elements more than just constructions. The major objective of this type of architecture is to produce a built environment that co-exists with nature, whereby there is respect to customs and optimal uses of resources. There is a focus on the employment of place specific materials and the modification of the technology according to local bioclimatic climate. On another aspect, bioclimatic architecture also aims at promoting the natural environment by achieving sustainable structures but this time focuses more on energy saving features and devices. A number of factors include the internal climate of the building, the direction at which the building is facing, the planning of the site, the provision of air movement and passive solar systems in developing the structure provided that it helps in the comfort of the users. Going by the two systems of architecture advances, vernacular connotes an architecture that possesses bioclimatic features. They stress the appropriate use of region's materials, embrace the external weather, and strive to construct buildings in the most natural manner possible. Vernacular architecture offers explorations and incursion that are necessary for the sustenance of modernism urban structure.

As part of understanding how bioclimatic and vernacular approaches are related to each other, a literature search which contained many relevant scientific studies was performed. The paper 'Review of Bioclimatic Architecture Strategies for Achieving Thermal Comfort' by Manzano-Agugliaro et al. (2015) concludes that some bioclimatic construction schemes tend to be transferred from country to country provided they are first adopted in a particular country with similar climatic characteristics. Coch (1998) studied the vernacular architecture work entitled *Bioclimatism in Vernacular Architecture* and claimed that since time immemorial people have lived in different places and climates which imposed various strains on them. The study points to the need to incorporate such anthropocentric design strategies into the architecture of today's world as they are lessons learned in the making of balanced and sustainable spaces.

Salkinia et al. (2017), in their article 'Towards Adaptive Residential Buildings: Traditional and Contemporary Scenarios in Bioclimatic Design' (the case of Aleppo), argue that the conventional dense urban tissue is very often an efficient design in many aspects and can indeed promote the thermal quality of buildings while minimizing urbanism concerns.

It is also found in the thesis of Beqqal, et al. (2021) 'At the Dawn of the Sustainable Moroccan Modernism: Bioclimatic Approach in Early GAMMA Group's Architecture' that architect turned to the concept of native buildings. These concepts, however, were employed not only in the service of making contextual architecture but also in investigating

their abilities in terms of bioclimatic realizability. The aim was to produce a new way of conceptualizing contemporary architecture that would be both satisfying and respectful towards the environment.

The contributions from these various studies enhance our comprehension of the scope for integration between bioclimatic and vernacular strategies in designing energy conscious architecture.

These locations were chosen as case studies for the paper because of the distinctive urban and architectural features they possess that are found in the city of M'zab Valley in Algeria and in Yazd – Iran. These ideal places show the unique coexistence of traditionalism with environmental conservation. The M'zab and Yazd case studies discuss the historically conscious architecture around the adaptable solutions developed by societies to sustain themselves in particular ecologies over time.

These choices are driven by cultural heritage and the principles of their propagation. Yazd and the M'zab confer good examples of how communities have been able to grow alongside their environment and will provide lessons towards addressing the issues faced by sustainable urban development today. This analysis has the intention to demonstrate how certain traditional practices can be adapted in a modern context so as to come up with green technologies in design.

In Western and Eastern Algeria, as well as Iranians themselves, vernacular architecture was manifested through the installation of different components and techniques in both the building and planning levels. Looking at the available literature regarding these areas, it is noted that most of the performed research concentrates on architectural rather than on urban strategies. We will thus center on urban strategies for the comparison. At times there is a need to delimit these two activities where urban strategies would refer to things beyond just the occupation of a given space or activity within a building. This is because strategies are inclusive of plans and other resolutions that are arrived at prior to the onset of actual building.

These strategies draw upon a variety of distinctive urban components with the primary aim of attaining perfect amalgamation with the surrounding environment (Table 1).

3.1. Case Study

The M'Zab valley and the city of Yazd are approximately 600 km south of the Mediterranean Sea. They are both located in hot, arid regions. They share similar climatic conditions, such as low rainfall, high temperatures, and low humidity. The M'zab is a natural region of the northern Sahara Desert in Ghardaïa Province, Algeria. It is located 600 km south of Algiers. The M'Zab valley stretches across the Hamada plateau, with altitudes ranging from 300 to 800 metres, and extends

Table 1. Some studies about vernacular architecture in Algeria and Iran through the bioclimatic approach

Region	Author	Findings
ALGERIA	Mestoul, 2009	• In the study conducted specifically for the city of Timimoun, on-site measurements of climatic parameters were carried out to evaluate summer comfort in the city.
	Karabag & Fellahi, 2017	• This article highlights the sustainable features of traditional housing design in Algeria and draws attention to changes in the country's-built environment. It evaluates the degree of sustainable practices by examining Algeria's different climatic zones and traditional architectural methods.
	Rais & Tendero Caballero 2019	• This study examines the bioclimatic aspect in vernacular structure by examining M'zab traditional architecture. It is being investigated how the energy performance of this architecture is achieved and whether the same principles can be used in the construction of a contemporary energy efficient building.
	Amieur et al, 2022	• This study examines the microclimate in the city of Ghardaïa in the hot and arid regions. Hot summers in the city cause serious discomfort, especially for risk groups. Vegetation plays an important role in mitigating Heat Islands impacts.
	Arigue et, al., 2023	• This study examines the thermal performance of a ventilated mask wall used in low-income housing designed to adapt to the hot desert climate in Ghardaia, Algeria. Ventilated mask wall is a facade system that can work effectively in hot climates.
IRAN	Kashani, 2013	• Examined the city of Yazd in terms of environmental sustainability. It addressed factors such as climate, renewable energy, water consumption, open spaces, waste reduction and sustainable building materials.
	Jamei et, al., 2016	• Reviews studies on urban greening and design at the pedestrian level to increase thermal comfort in cities. These strategies can be applied in the early stages of urban planning and can directly affect the microclimate
	Sahebzadeh et, al., 2017	• It deals with the evolution of local architectural development in the Yazd and Sistan regions of Iran. This text highlights how this architecture maintains sustainability while adapting to the environmental and cultural context. The study explores the factors that shape the architecture of these regions and the reasons for the existence of these factors, examining various elements and techniques such as texture and orientation, materials and wind catchers.
	Güleç et al., 2020	• Research focused on the orientation of city streets relative to sun and wind. Yazd was examined in terms of sustainability criteria, and it was stated that it is a remarkable city with its streets that provide natural air conditioning systems in hot weather conditions.

for 25 km (Fellahi, 2017). The City of Yazd is located in the middle of the Iranian plateau, 270 km southeast of Isfahan, close to the Spice and Silk Roads (ICOMOS,2016) with altitudes ranging from 750 to 1500 metres (Maassoumi, Mahmoodi, & Bagheri, 2020) (Fig. 2).

M'zab reasoning for constructing ksours within the boundaries of the province of Ghardaïa is directly related with the specific geomorphological features of the region. Every ksar commands a vantage position on a rocky summit rising above the valley affording both protection and environmental considerations (Adad & Mazzouz, 2013). A high-altitude positioning eases the defensive surveillance of the surrounding area

from possible danger. This disposition depicts the producers' fears about the safety of the people. On the contrary, such a construction of a settlement at an elevated area encourages conservation of water and good agricultural lands free from the 'yellow soil and water' – which could hinder farming activities (Bensalah, et al, 2017) (Fig. 3).

The emergence and development of the historic core of Yazd within the city walls mostly relied on the features of the natural environment, such as climate, land suitability for construction, and the direction of underground water (Rahbarianyazd, 2021). All settlements in the historic part of the city had direct or, at least, appropriate access to waterways, known as

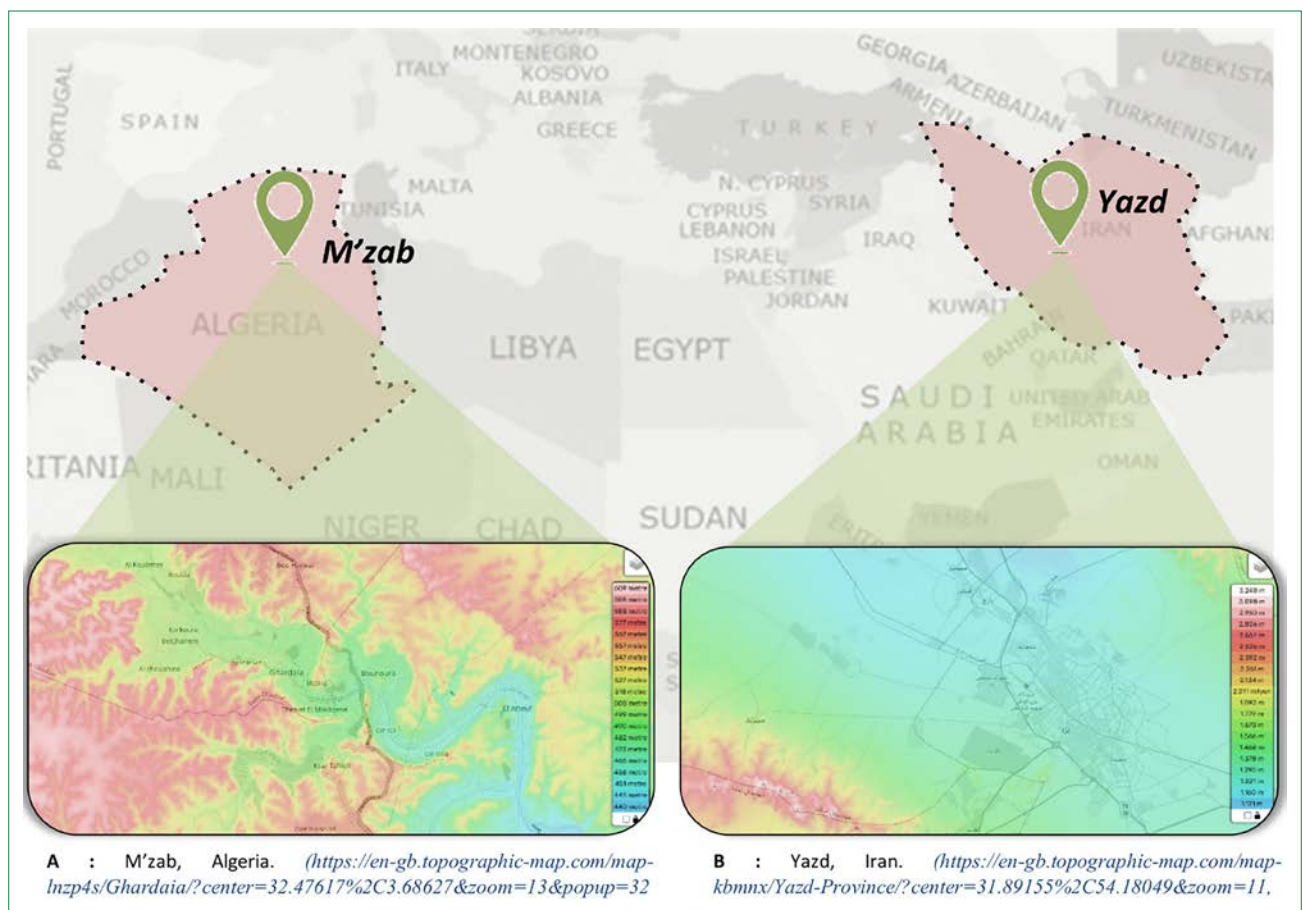

Figure 2. Geographical location and topography of Yazd and M'zab (source, modified by author).

Qanats. Due to the topographic state of the city and the flow of surface water originating in the southern heights toward the North (Petrucchioli, 1989) (Fig. 4).

The M'zab area is characterized by cold winters with north-westerly winds, south-westerly ones during the spring season, which tend to be dusty, and Sirocco, a south wind, which is extremely hot and blows throughout the summer (URL 5). In connection with Sirocco in the Ghardaia regions, there are about 11 days/year on average between May and September (URL 3).

The city of Yazd can be considered the extreme heat-nest city which is situated north of the gulf coast of the Persian region. The temperature's range in both makes equivalent from -5°C in the month of January to 50°C in the month of July with an annual mean carried out of 21 degrees Celsius and 60mm of a downpour. Differences in meteorological parameters can show up during the summer months, with the day and night temperature differences going over 20 degrees Celsius (Soleymanpour, et al, 2015). The dominant winds of Yazd, Iran are North-West and North-East (Boloorchchi & Eghtesadi, 2013).

The climatic data established for the M'zab and Ghardaia regions in Algeria indicates a change of winds and very high tem-

peratures accompanied by scanty moist levels. In the M'zab, the prevailing winds are north-westerly in cold winters, south-westerly in spring, often laden with sand particles, and the Sirocco, a very hot southerly wind, which blows for much of the summer (URL 5). As Sirocco wind is associated with intense heat, 'Sirocco' wind also affects the climatic conditions drastically in the summer months (URL 3). Temperature varies between 21.05 degrees in January and 45.65 degrees in July, where the coldest month and the hottest month vary by a range of 40 degrees (Oulad & Labeled, 2021). Rainfall is very low with September being the rainy month with 16.6 mm while July is the driest month with only 2.1 mm (Oulad & Labeled, 2021).

In relative terms, both temperatures in Yazd, Iran, spacious part located north of the coast of the Persian Gulf are between -5 degrees in January and 50 degrees in July, with an annual rate of 21 degrees centigrade. Precipitation levels are slightly higher at 60 mm annually. Last but not least, the temperature can be seen on the map varied within hot seasons especially 20 degrees in between the day and night (Soleymanpour, et al, 2015). The wind direction in Yazd is primarily North-West and North-East (Boloorchchi & Eghtesadi, 2013).

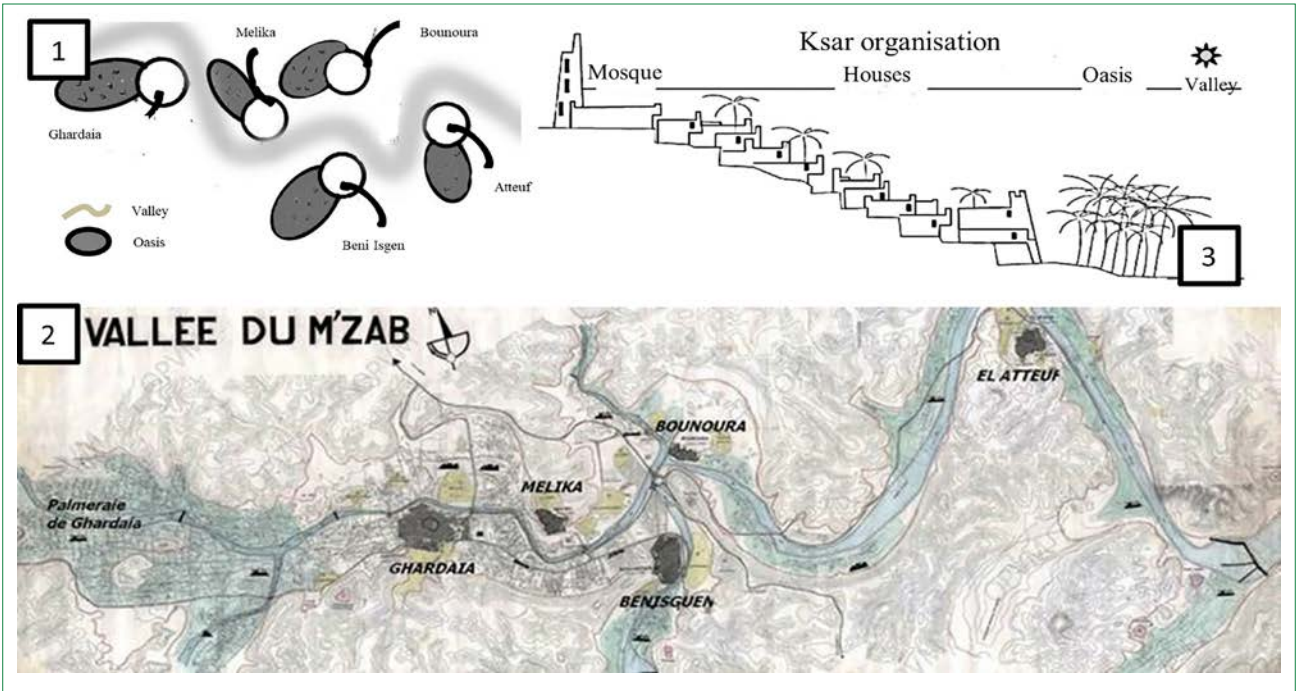

Figure 3. The logic of implementation of the ksours of Ghardaia (sources: 1: Bensalah, Yousfi, Mena, & Bougattoucha, 2018, modified by author; 2: <http://www.opvm.dz>, consulted on 17-10-2024; 3: author).

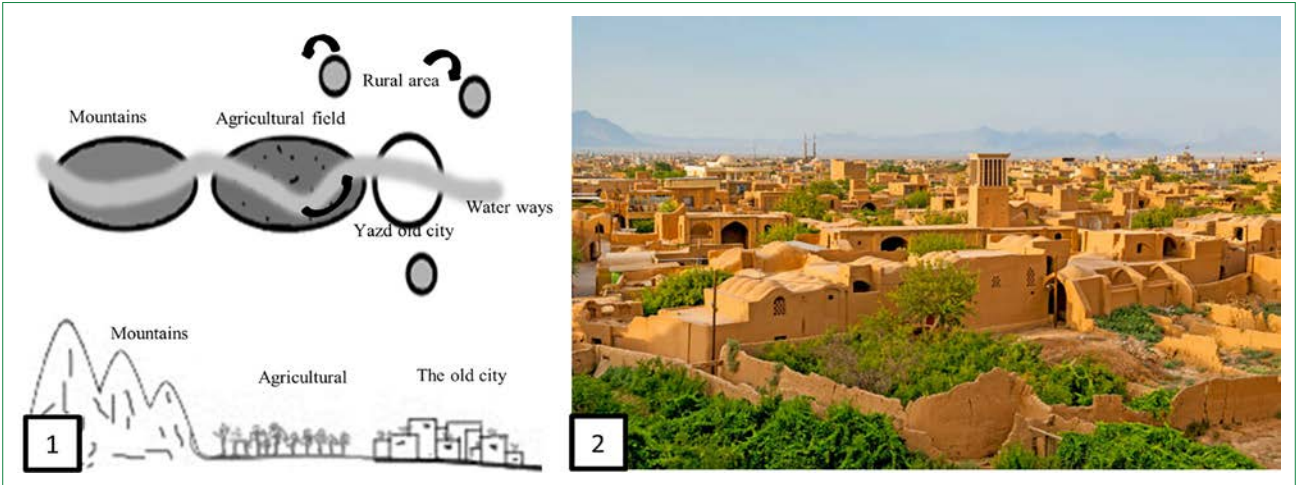

Figure 4. The logic of implementation of the Old City of Yazd (sources: 1: author; 2: <https://image.hurimg.com/i/hurriyet/75/770x0/64cca1124e3fe01558b9dc01.jpg>, consulted on 11-01-2024).

In general, both latitudes show great temperature extremes with most parts exhibiting marked seasonal cycles, low rainfall and winds influencing the climate. On the other hand, Ghardaia is very hot and arid where a hot wind known as the Sirocco carries sand but in Yazd follows the same pattern of high temperatures, but the rainfall is much lesser and apex yaw differs (Fig. 5).

After carrying out an exhaustive review of previous accounts on the cities of Mzad and Yazd, the acquired data underwent a thorough visual exploration, although it focused more on the urban scale instead of the architectural scale, in order to

evaluate their bioclimatic approaches. This in-depth study reveals the nature of bioclimatic vernacular architecture in a hot arid region.

3.2. Analyzing of the Bioclimatic Effect of Urban Planning-urban Organization

This research will investigate bioclimatic interactions in urban regions within a macroscopic to a microscopic viewpoint. A number of visual analysis methods will be applied to read different aspects of this approach. It analyzes some topics as

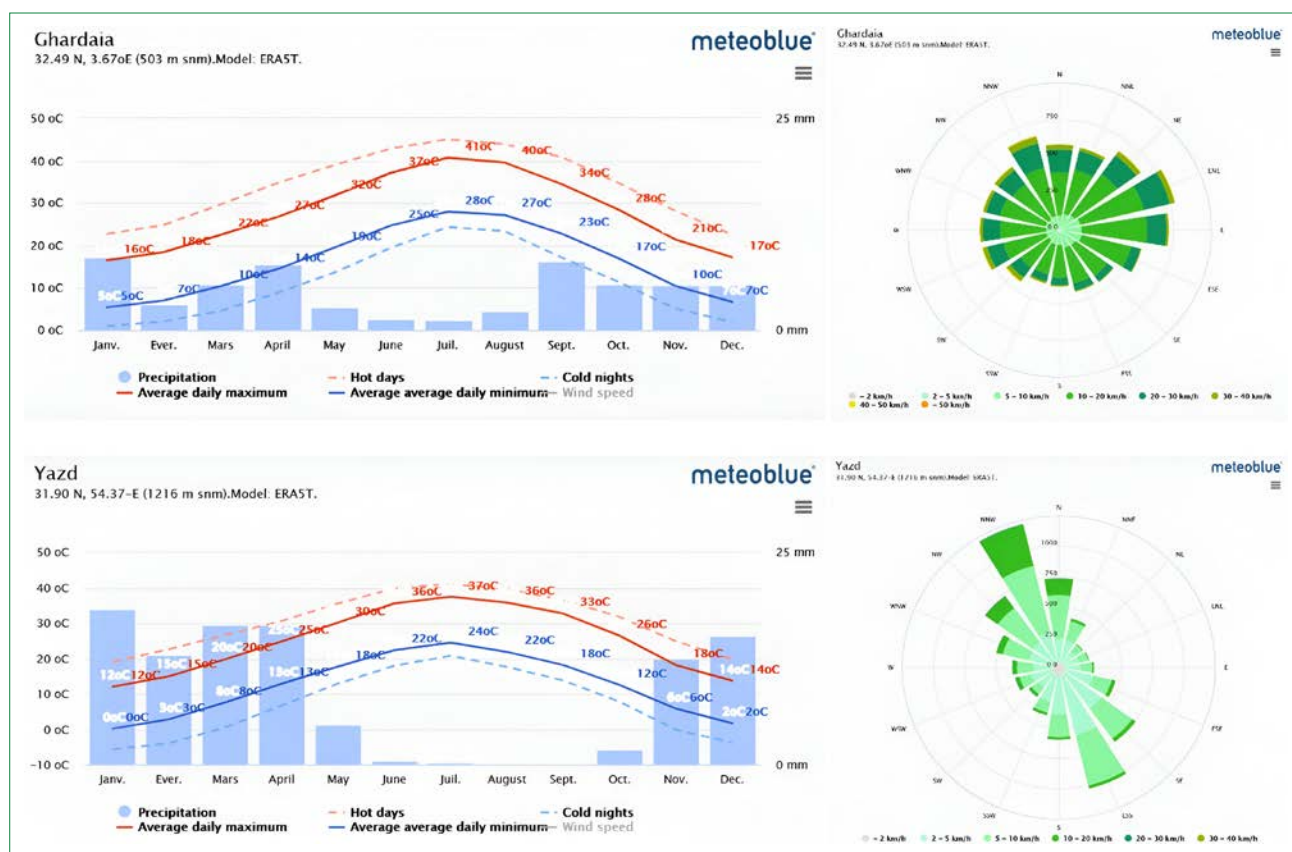

Figure 5. Monthly variation of rainfall and wind in case in M'zab and Yazd (sources: URL5).

urban fabrics-bioclimate relation, streets and orientations, water systems, architectural features.

3.2.1. Urban Fabrics-bioclimate Relation

M'zab town is shaped like an irregular concentric oval. The Ksour, notable for their distinctive architecture and spatial layout, are structured around the juxtaposition of the sacred and profane (including the mosque and cemetery, as well as the market and residential areas) and the dynamic interplay between the internal and external components that define both the family dwellings and the wider urban landscape (Bouchair, et al, 2013).

As 'Universelle Algérie' (2006) points out, the central presence of a mosque, the existence of a lively market (souk), and the complex labyrinth are the old nuclei adhering to a logical organization. This logic of organization of urban space aims to an introversion of the inhabited space and makes the home protected from any insolation or effect of noise and climatic pollution (Gueliane, 2017) (Fig. 6).

Yazd's urban fabric is characterized by its dense and compact nature. The old town was surrounded by walls (Petrucchioli, 1989). The cohesion of the townscape is derived from a well-ordered space created through consistent dimensions among the urban elements, emphasizing a sense of volumetric unity.

The layouts of both the walled city and the old city exhibit irregularities, resembling a labyrinthine arrangement that unfolds in a radial concentric development of the urban area. The old core is located in the northern part of the old town, and because the desert moves from the north-eastern side of it, expansion has always occurred towards the southeast and southwest where more comfortable humidity is found. This land is favorable to agriculture and planting (Petrucchioli, 1989) (Fig. 7).

3.2.2. Streets and Orientations

The settlements of Algeria tend to have a close-set cell shaped hierarchy in design, and the settlements are fortified with walls to protect them from strong winds and sandstorms. This arrangement reduces the area of outside walls further contributing to the cool climate (Gueliane, 2017). Free standing edifice adds more costs with energy use whereas roofed organized formations with unsheathed roofs are cost effective (Bouchair, et al, 2013). Urban ventilation is a non-prior concern in regimes characterized by hot and dry temperatures during the day hours. Design strategies address urban dust pollution while creating conflicts between the orientation of streets with respect to the sun and dust.

Urban form adapted to hot dry climates consists of many narrow winding streets and alleys which all help in shad-

Figure 6. Plan of the urban fabric showing the radio concentric development of the ksar of Ghardaïa (sources: 1: Ammar Bouchair, 2004, 2: URL7).

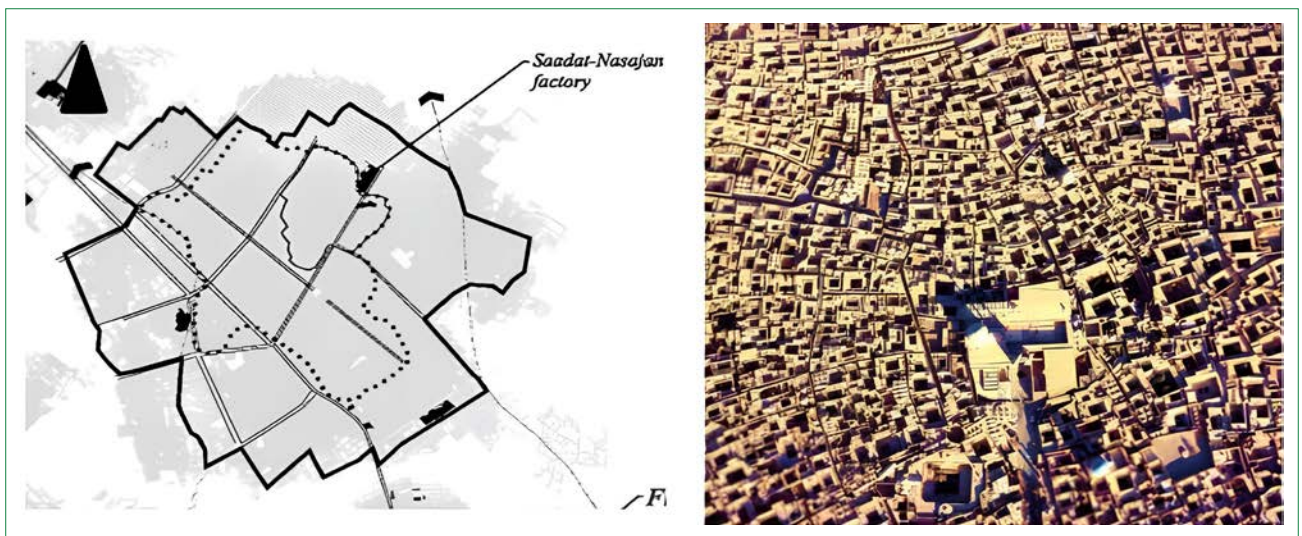

Figure 7. Plan of the urban fabric showing the radio concentric development of the old city of Yazd (sources: 1: URL8, 2: URL9).

ing. This provides warmth and comfort in cold nights. It is optimum for the thermal comfort of pedestrians as no measures to protect them from rain are put in place; this is usually provided by the building features such as canopies, colonnades, or tree cover on the sidewalk. Narrow alleys are important in the hot dry climate as they facilitate the retention of the cool air that settles down at night due to the venturi effect thus enhancing cooling. Shelter is also provided for the occupants by the design of the buildings as certain shapes provide resistance against the strong winds and force the movement of air inside the building. Walkways are patterned in elliptical and spoke like patterns having smaller widths towards the apex and broadening towards the base of the zone (Fig. 8).

The layout of Yazd's streets is configured at an angle of 45 degrees (NE-SW) to reduce the effect of warm northwest wind and periodic sand and dust storms. In this case, ur-

ban blocks align with this axis or perpendicular to it, which serves to the benefit of wind breeze for the comfort of the occupants (Güleç Özer, et al, 2020). The design features a compact and thick texture with inconspicuous and long streets, which leads to lower energy usage. These narrow urban passages also help eliminate dense desert heat and dry winds within the oasis. High walls are built along the narrow streets of Yazd with shaded pavements discouraging heat from the ground. The orientation of 45° towards the north helps the Inkas geothermically in the sense that these sunlight-variated walls act as surfaces prone to wind and thus ensure adequate shading for almost the entire day from morning to evening (Güleç Özer, et al, 2020). Also, humid air is trapped in narrow spaces between the buildings because of the narrow alleyways.

All over the urban area, there are some scattered Sabats, roofs over the passageways, which help to 'break' the sky-

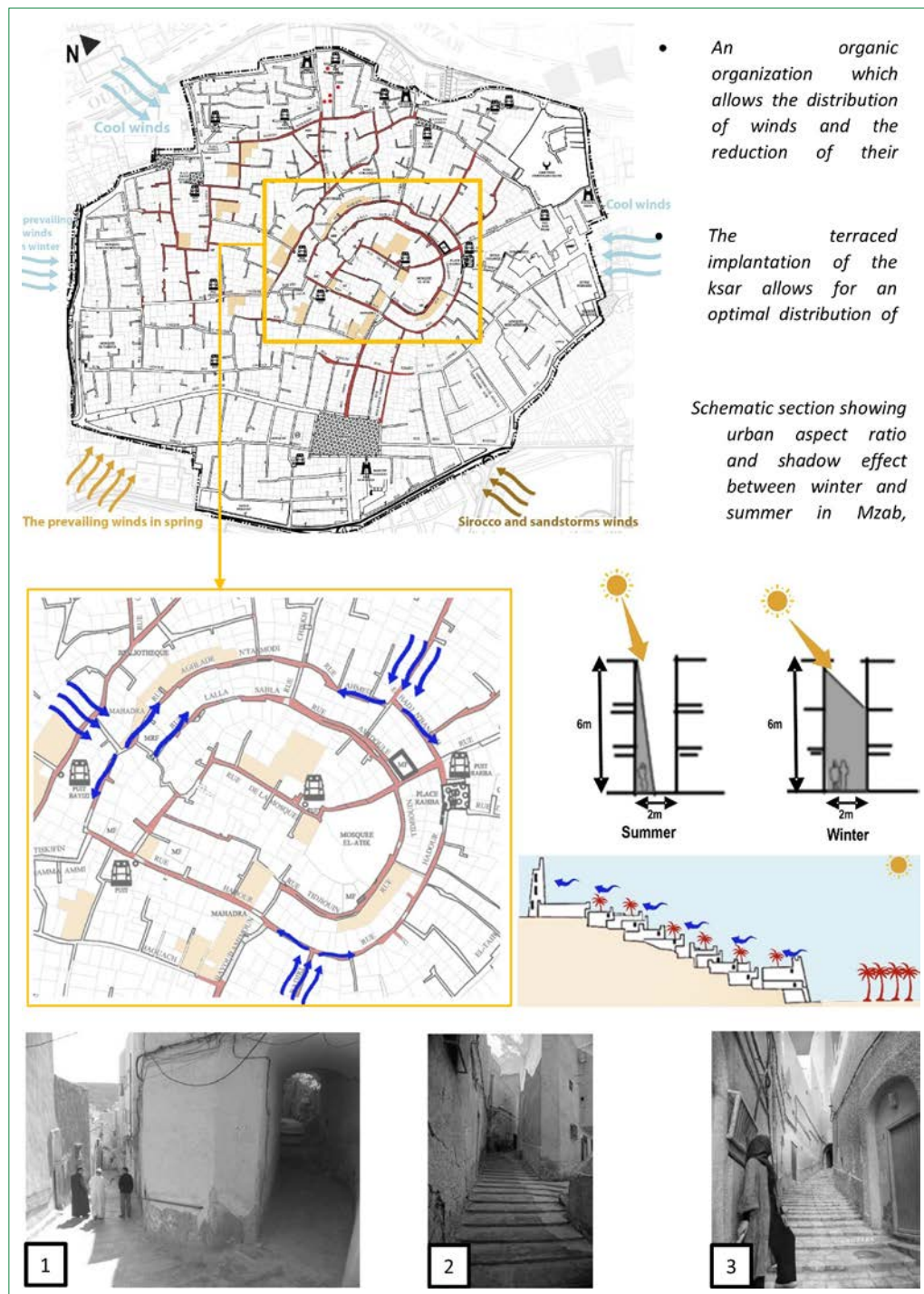

Figure 8. Summary diagrams of the urban organization of the ksour of Mزاب for better outdoor comfort, Ghardaïa (sources: 1: URL10, 2: URL11, 3: URL12).

line and connectivity of the space. These passages are beneficial to the users because in summer they help to cool the users while winter provides warmth (Güleç Özer, et al, 2020). Moreover, such facilities also link the buildings, making them more stable and adding ease of movement for users (Fig. 9).

3.2.3. Water Systems

Situated in an arid environment with little water, the M'Zab valley Water's supply in the region relies on two key methods. The first method involves wells and wadi floodwaters. This water serves the dual purpose of irrigating gardens and

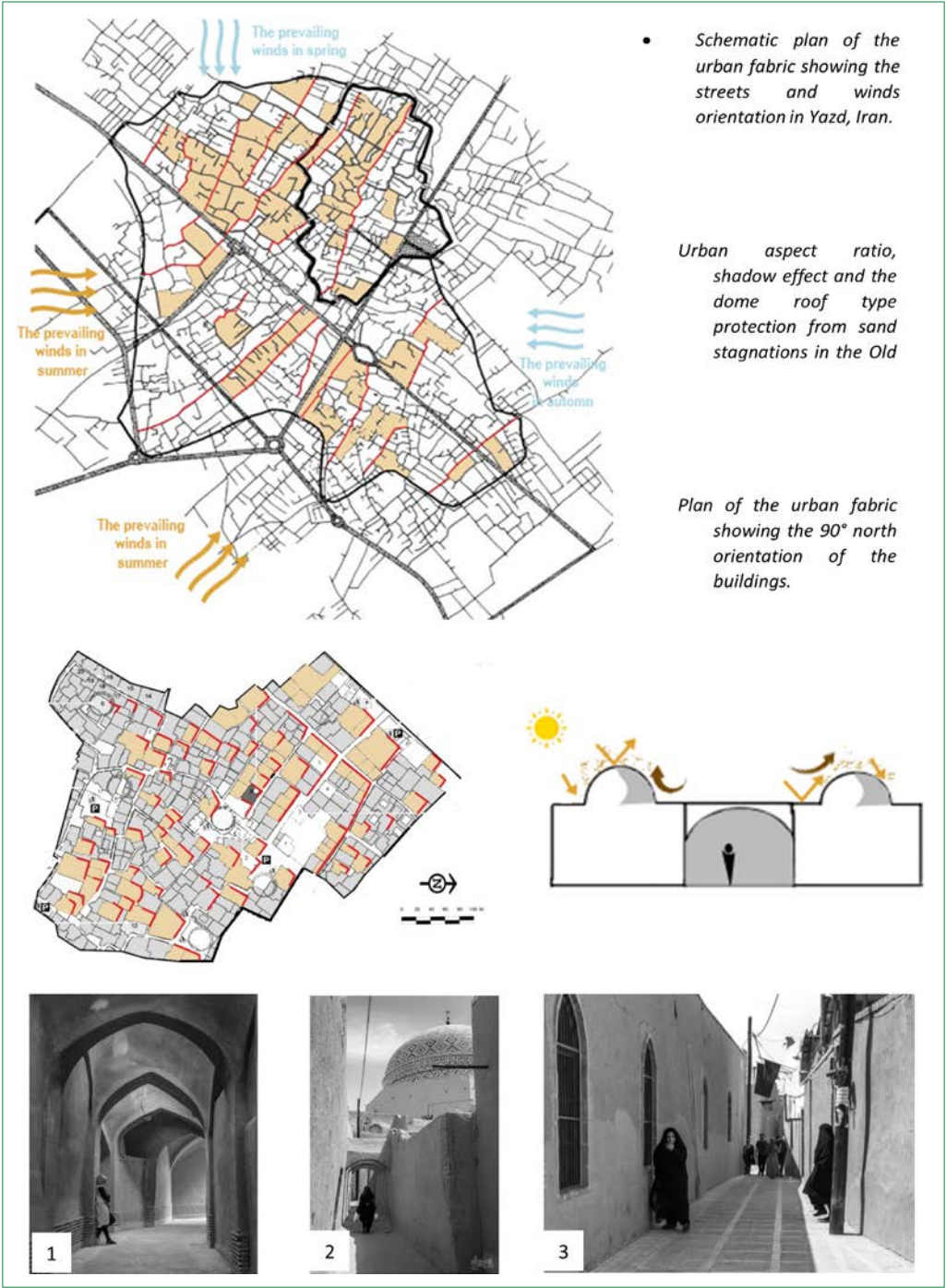

Figure 9. Summary diagrams of the urban organization of the Old city of Yazd for better outdoor comfort, Iran (sources: 1: URL13, 2: URL14, 3: URL15).

meeting the needs of the residents. The second method involves harnessing rainwater to alleviate water shortages. The Mozabites have ingeniously developed a hydraulic system to capture even minimal water flows from neighboring regions, utilizing gravity to enhance their water collection efficiency (Bensalah, et al, 2017). This sophisticated system stands out for its precise and rational management. Com-

prising multiple water retention dams, water extraction wells, canal paths and underground canals guide the water to the palm groves. The distribution network in these canals extends up to three or four kilometers from the retention structure. Remarkably, this ancient water management structure, dating back to the 14th century, remains fully functional to this day (URL 3) (Fig. 10).

The sophisticated hydraulic system consists of various components such as reservoirs, minor barriers, irrigation, and drainage systems, rasfates (water reservoirs) or catchment tanks, and wide water wells all made in a way that allows the administration of the right amounts of water for the irrigation of the palm trees within each garden. Since its inception, the management of this complex system has been in the hands of a group of experts who are called 'Oumanas' in reference to their expert history in management and this has been evident to the protection and functional management of the system (URL 3).

The other defining factor, which explains Yazd's sustenance over the years, is the creation of the remarkable qanat system, a vertical shaft system which is a hundred years Old Iranian technology. Qanats are horizontal, slightly graded tunnels that convey groundwater derived from underground aquifers using the force of gravity for agricultural purposes. It is prudent to note that this type of water distribution system is designed with several shafts to facilitate construction and maintenance of the system, and it conserves groundwater resources (URL 16).

Today, the majority of modern deep wells are available, yet some of the central provinces of Iran, including Yazd, are still making use of qanat structures. These underground canals, where thousands of water wells are connected, provide the most water to irrigate farmlands. Remains of old qanats, which existed in the 5th and 6th century, can be witnessed in the old districts of Yazd and its surroundings (Abouei, 2006) (Fig. 11).

3.2.4. Vegetation

In M'zab, The Palm Groves, strategically positioned near cities, are much more than just agricultural areas. They represent real summer towns, with a network of hydraulic works including dams, underground galleries, wells, artificial streams, and segua canals (URL 3). These arrangements not only allow the irrigation of crops, but also the creation of a refreshing environment during the hot seasons (Bensalah, et al, 2017). In addition, trees absorb carbon dioxide, emit oxygen, and contribute to urban air quality through evapotranspiration and dust filtration. Furthermore, these trees act as natural barriers against sand-laden winds, thus corresponding to the deposition of sand on structure such as palm groves, houses, and alleys (Bouchair, et al, 2013).

The Yazd city was designed in a compact way that has a different climatic solution to create a comfortable environment for its inhabitants such as reducing direct sunlight exposure and maximizing the shadow coverage in the alleys and urban spaces (Deljou & Bahmanyaran, 2021). The city has found an effective solution to high temperatures within its urban fabric by using agricultural land and orchards outside its boundaries. In addition to the climatic benefits, this land has played a

crucial role in meeting the population's food needs. Thanks to the productivity of this land, the city has demonstrated its resilience, meeting its needs in a self-sufficient manner over the centuries (Deljou & Bahmanyaran, 2021) (Fig. 12).

3.2.5. Architectural Features

Mzab houses are in an area where temperatures can be extreme, so they are designed holistically to meet the climatic needs of the region, using several elements such as the central patio, terraces, strategic openings, and specific practices to regulate temperature and humidity.

A covered central patio is in the Mozabite house and plays a versatile role. It provides minimal overhead lighting for the ground-floor rooms and acts as a climate regulator (Bouchair, et al, 2013; Aydeniz, 2016; Gueliane, 2017). It is also used for ventilation, being covered by a wire mesh called 'chbek' (Aydeniz, 2016; Gueliane, 2017). This is left covered during the day to block the sun's rays, and open at night to allow warm air to escape and fresh air to enter (Gueliane, 2017) (Fig. 13).

Rooftop terraces are used in summer for sleeping and are often partitioned to form separate open-air rooms (Aydeniz, 2016). They offer space to take advantage of temperature differences at night (Bousquet, 2013; Aydeniz, 2016). Ikomar space is opened southeastward to be protected from the hot sun in summer (Aydeniz, 2017) (Fig. 14).

The design of the openings used is called 'ayn eddar' or 'the eye of the house', which plays a crucial role in lighting the first floor thanks to their strategic positioning (Aydeniz, 2016). The amount of light available in the courtyard varies according to the southeast orientation of the house, favoring abundant light in the morning (Aydeniz, 2016). This also provides protection from the hot sun in summer, while providing warmth in winter. The openings are positioned at the top of the wall and face each other, the one through which air enters being smaller than the one exiting (Bouchair, et al, 2013; Gueliane, 2017). This ensures optimum air circulation and minimizes solar gain to prevent overheating inside. Air circulation is encouraged by strategically positioned openings, and the thermosiphon system is activated by opening the chebeq to allow cooler outside air to enter (Degrigny, 2014; Gueliane, 2017) (Fig. 15).

Although Mozabites have no sophisticated humidification system, they use porous water jars in front of air inlets during hot spells to absorb heat and cool the air (Gueliane, 2017). The entire architectural system is designed to create a comfortable internal atmosphere without resorting to energy-intensive heating or air conditioning systems, highlighting the ingenuity of Mzab residents in the face of extreme climatic conditions.

The materials used are extracted on site, contributing to the harmony of the built structure with its location, both in

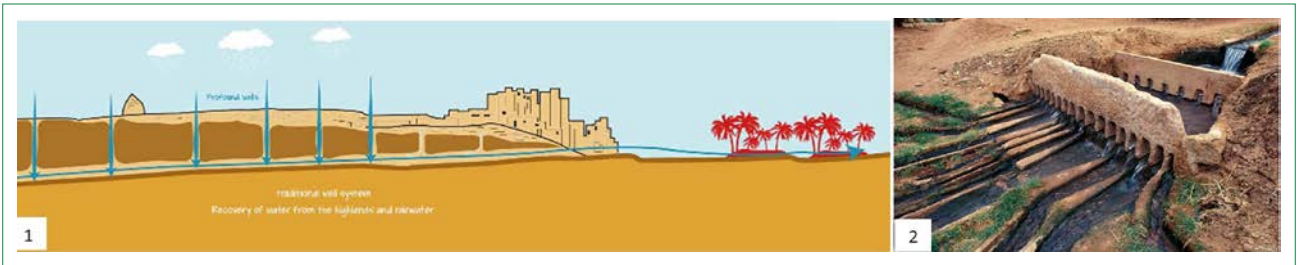

Figure 10. Water recovery system in the Algerian oases Foggara (sources: 1: Souami et al, 2023, 2: Btash, 2022).

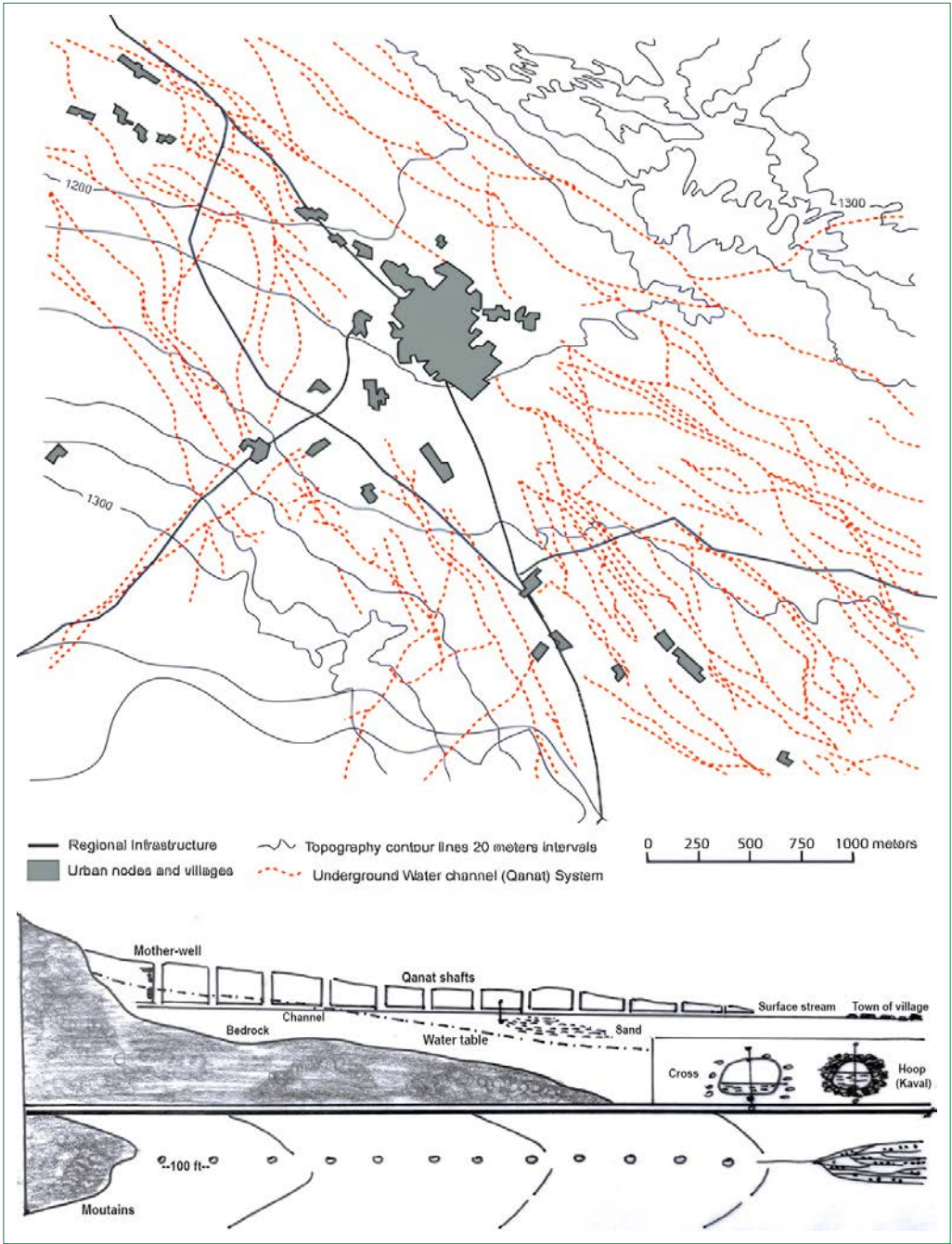

Figure 11. Qanat of the old city of Yazd (sources: 1: Tabrizian, 2010, 2: Abouei, 2006).

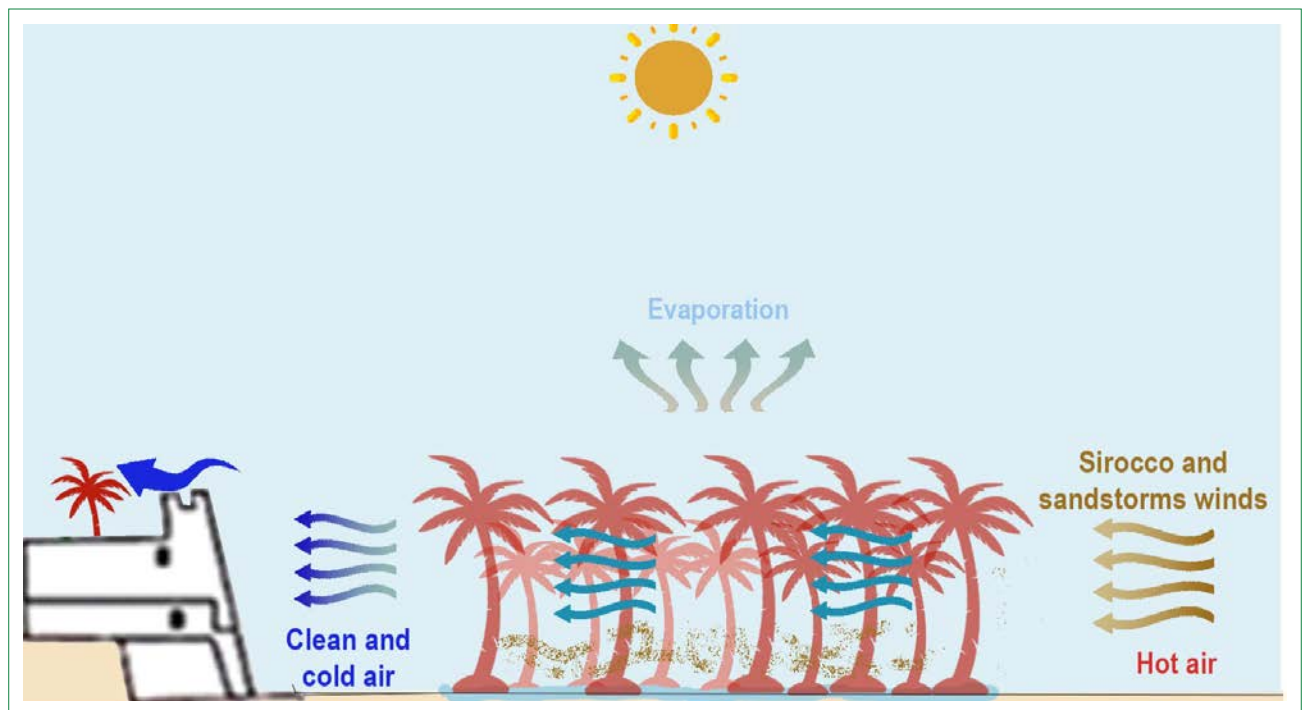

Figure 12. Palm grove system of Mzab ksour (source: Author).

terms of color and climate. What is more, these materials do not require any industrial treatment, which reduces pollution and health risks. The main building material is limestone, quarried from the valley site and used for various structural elements without extensive processing. Bricks made from local clay, sometimes mixed with straw, are also used, offering a recyclable and energy-efficient alternative (Gueliane, 2017). Timchent, a regional plaster derived from locally sourced gypsum, is used both as a plaster and as a binder. Despite certain drawbacks, such as the need for wood as a fuel and the depletion of gypsum deposits, the overall construction process minimizes environmental impact (OPVM). In the context of the M'zab settlements, dead palm wood is used for roofing, in keeping with the belief that living trees support the inhabitants (Aydeniz, 2016). Lime mortar, sand dunes and dates contribute to the exterior finish, providing shade and preventing overheating.

The vernacular houses of Yazd have specific spatial components, including courtyards, entrances (Hashti), short roofs, sitting porches, corridors (Tarme or Dalan), swimming pools, gardens (Hoz and Baghche), and salons (Saloon) (Kashani, 2013). In addition, these components are designed to maximize potential heat in winter and decrease it in summer and focus on environmental sustainability.

The houses in Yazd consist of two main parts: a summer zone and a winter zone. The orientation of the main part of the house is towards the northeast. In summer, the shaded summer zone is the main living space, while the winter zone,

located opposite the courtyard, provides access to sunlight for warmth (Keshtkaran, 2011) (Fig. 16).

Courtyards play a very important role in the architecture of houses in Yazd. They act as a central space surrounded by rooms, providing protection from extreme weather conditions such as heat in summer, cold in winter, and sandstorms in desert regions (Keshtkaran, 2011). The courtyards are considered a valuable design model, minimizing exposure to the elements (Kashani, 2013).

The number of windows opening to the outside is minimized to prevent the penetration of unfavorable climatic elements. Windows and openings are often placed high on walls or ceilings to avoid dust and excessive sunlight. The introverted organization of the house allows most of the windows to open onto the central courtyard, thus providing a more favorable environment (Keshtkaran, 2011).

In Yazd the system of natural ventilation is assured by towers, which work on two basic principles. These structures, known as 'air traps', are designed to capture favorable winds, such as the Isfahan wind, and use them to regulate the indoor climate. Additionally, the summer section of the houses is placed so that its backs are to the south, which helps prevent excessive heat (Keshtkaran, 2011). In addition to air traps, some homes incorporate ponds, plants, or small backyard gardens to create evaporative cooling (Soleymanpour, et al, 2015). Air traps direct cool, moist air into the home, creating a pleasant environment. In summer, the

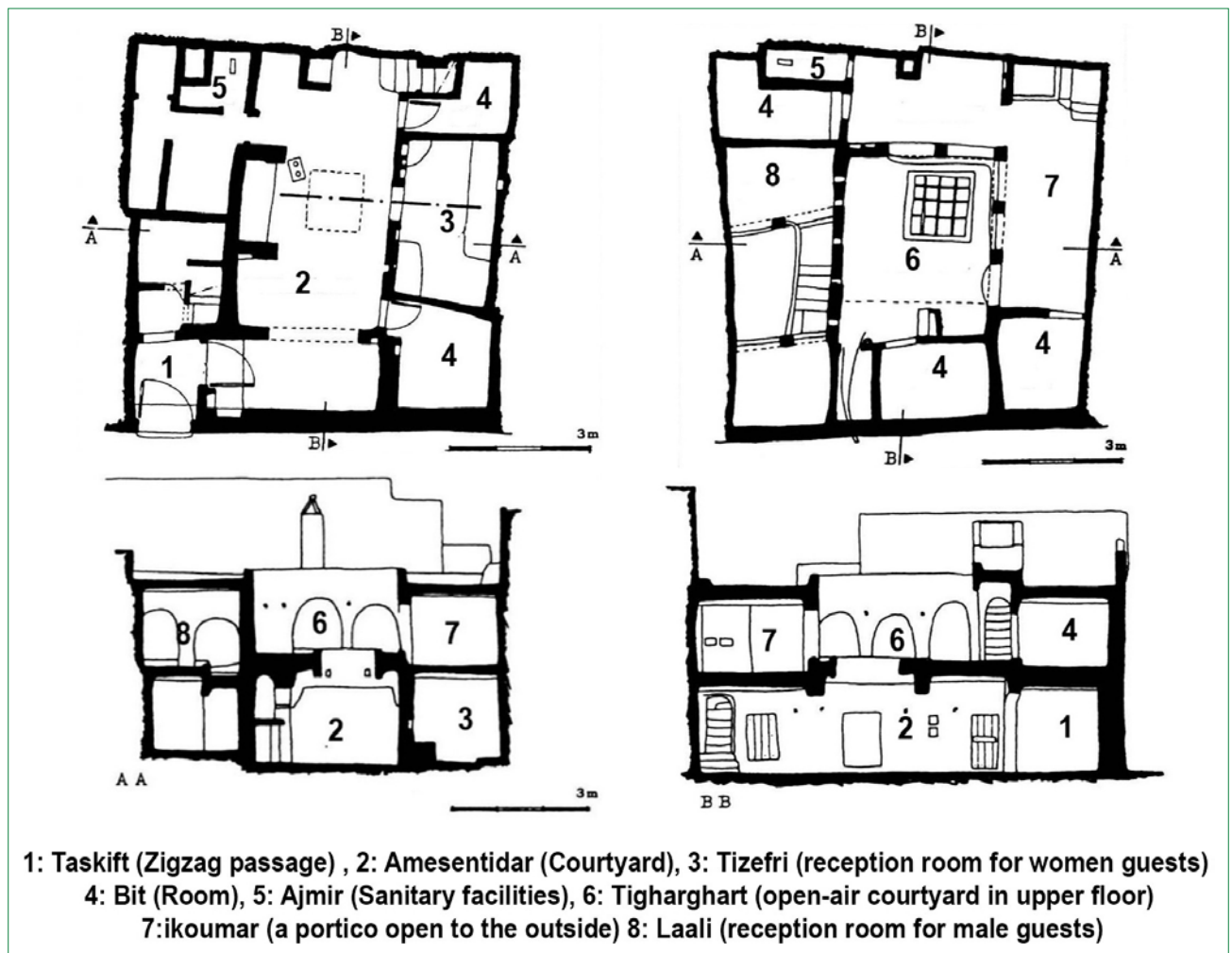

Figure 13. Holistic architectural presentation of typical mozabite house: Plans, sections, and axonometry (Bousquet, 2013).

air trap captures cold night winds, maintaining a cool interior during the morning (Keshtkaran, 2011).

When there is no wind from outside, the towers act as solar chimneys, creating a vacuum effect due to the difference in internal and external temperature. This facilitates the circulation of warm air during the day and cold air at night. Although this ideal synchronization does not always occur, these wind towers play a very important role in the natural ventilation of space (Kavraz, 2017).

They are used to direct wind already moving through the house, providing natural cooling without electricity consumption. The design and height of the wind catchers are adapted to the needs of each family (Kashani, 2013; Soleymanpour, et al, 2015). They draw in clean air and expel dirty air from the building by taking advantage of the movement of air from high pressure to low pressure (Kavraz, 2017) (Fig. 17).

Besides being commonly used in construction, wind towers are also integrated into other structures, such as wa-

ter reservoirs. In regions with dry climates, their design, linked to water, contributes to increasing local humidity. This goes beyond their functional purpose and gives wind towers cultural, aesthetic, and social significance in Yazd (Kavraz, 2017) (Fig. 18).

Situated in a region known for its distinct architectural and environmental significance, the ancient city of Yazd is integrating solutions to the prevailing problems such as the shortage of timber and its severe weather conditions. Construction materials, especially mud brick, play a significant role in building construction as they are effective and durable in the desert environment as well as being able to retain thermal energy for long periods preventing rapid outward radiation of heat and thus suitable for very hot climatic conditions (Keshtkaran, 2011; Sahebzadeh, et al, 2017). In the construction of the city, there is a more complex system of construction that includes walls, arches, vaults, and domes, as well as decorative parts, such as glazed bricks, ceramic tiles, and plaster (ICOMOS, 2016).

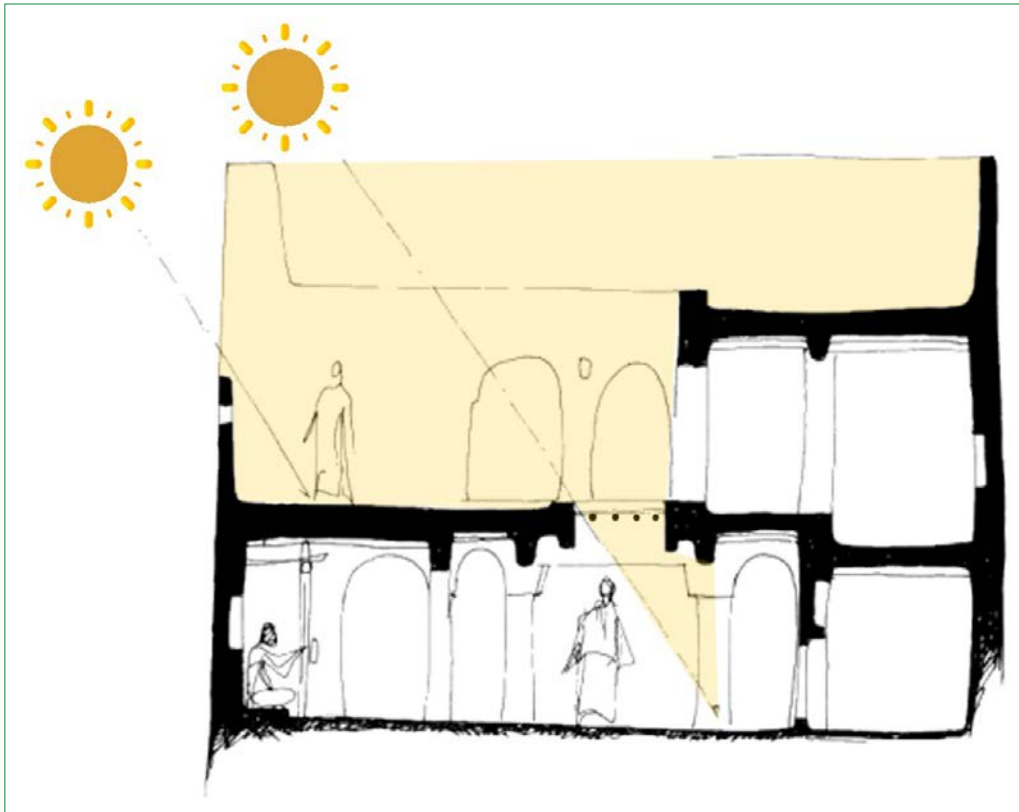

Figure 14. Section through a traditional house in the M'zab Valley showing the used of the terrace and the lighting of the dwelling (Rezaei, 2021).

4. Results and Discussions

Having analyzed the results, we now turn to a detailed discussion of these findings. Environmental and socio-cultural factors have a very strong effect on the design of towns and traditional houses in hot and arid climates, as the case for the M'zab and the city of Yazd. Geography and topography are environmental elements that impact architectural and urban organization. Likewise, the impact of climate is the major factor influencing the materials, form, and orientation of ancient cities. The biggest issue in the design of traditional houses and towns was the use of natural resources such as wind, sun, and rain to adapt to the climate and ensure optimal comfort for the residents of the city, placing this approach in a bioclimatic perspective.

The city of M'zab and the city of Yazd are two optimal examples that represent human know-how and genius in traditional cities, responding to harsh climatic conditions. They have been able to provide innovative solutions for integration and adaptation both on an urban level and on an architectural level. There are points of similarity due to climatic conditions and Islamic culture, such as the patio. However, each of them has brought specificity by using different techniques depending on the available means, but their main goal remains to ensure optimal comfort and to improve living conditions by creating a healthy and natural environment.

A compact and radio concentric urban fabric with narrow and winding streets and alleys provides shade, thus contributing to thermal comfort and better ventilation. The exploitation of aerodynamic principles in construction, which protect against prevailing winds and ensure smooth circulation, is implemented. A joint commitment is the use of sophisticated water management systems, which use gravity for greater efficiency and serve both to irrigate gardens and meet the needs of residents. A city that has been resilient and self-sufficient over the centuries, exploiting agricultural land and orchards beyond its borders to effectively combat high temperatures, represents a point of urban similarity.

In every home in Yazd and M'zab, a courtyard or a patio is almost always present. It acts as a buffer for extreme climatic conditions and also allows for cross ventilation. Here we find a strategic positioning of the openings for the purpose of air circulation with little sun penetration where overheating is avoided. This is also noted in the design of both types of houses where external windows number is limited in order to protect the interiors from unfavorable external conditions. These features illustrate that control of climatization is taken to another level, as well as cooling techniques, showing remarkable devotion to living green. The use of local unprocessed materials in construction is yet a clear indication of

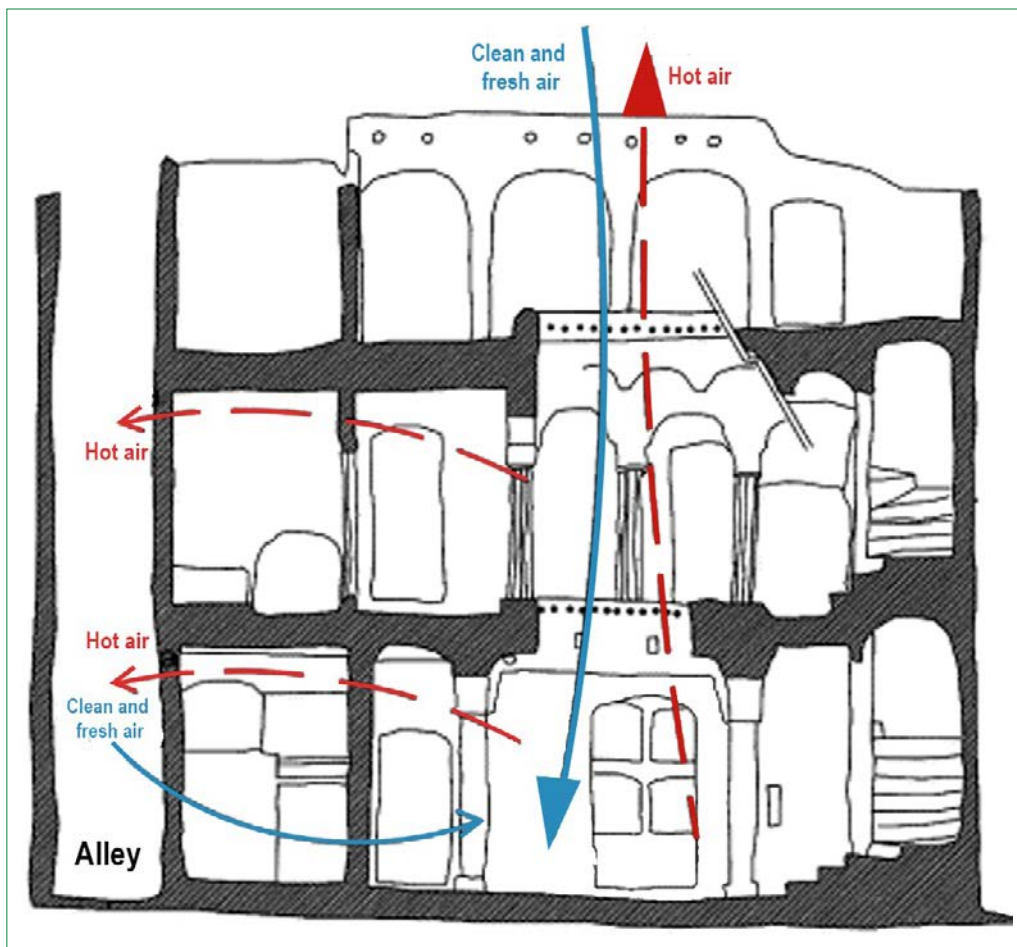

Figure 15. Vertical section through a typical courtyard in M'zab Settlements (Bouchair A., 2004).

their simplicity, eco-friendliness and architectural integration with the environment that brings about similar aspects architecturally. However, despite this similarity, there also exist several differences between the two cities reflecting their geographic, topographic, or climatic integration differently. To begin with, although the radio concentric development has taken place in the city of Yazd, it does not appear to be retained to this day, but rather the urban space has developed into a more geometric one. The case of Mzab is characterized by the fact that no significant modern boulevards were built inside the old city and instead an expansion of the city limits took place, with the old city preserved. This variation is apparent in ksour construction because the ksour in question are situated atop a ridge as opposed to in Yazd.

Despite these points of similarity, there are several points of difference between the two cities, representing their varying approaches to ensuring geographic, topographical, or climatic integration. First, although the city of Yazd has experienced radio concentric development, it has failed to maintain this pattern until today and has instead evolved towards a more geometric urban fabric. The addition of

large boulevards inside the old town unlike in Mzab where the old town was preserved and an extramural expansion was carried out, highlights this difference. This difference is explained by the strategic positions of the ksour, which develop on a ridge, which is not the case in Yazd.

Secondly, both cities played a very intelligent role in protecting themselves against the prevailing winds and sandstorms each in their way. We notice a difference in the orientation, the dimensioning, the shape of the roofs, and the size of the houses. For example, the use of mixed terrace and dome roofs in Yazd provided protection from the sun and avoided the stagnation of sand on the roofs. In the case of Mzab, this problem was solved by a very compact urban plan, a stepped layout of the site, and the presence of palm groves, which acted as regulators for a refreshing microclimate and a buffer space for sand winds.

Architecturally, the wind-catchers, the swimming pools, and the vegetation in the patio, as well as the subdivision of summer and winter spaces in Yazd, represented their side, demonstrating the know-how of the inhabitants to ensure optimal interior comfort. Whether through better

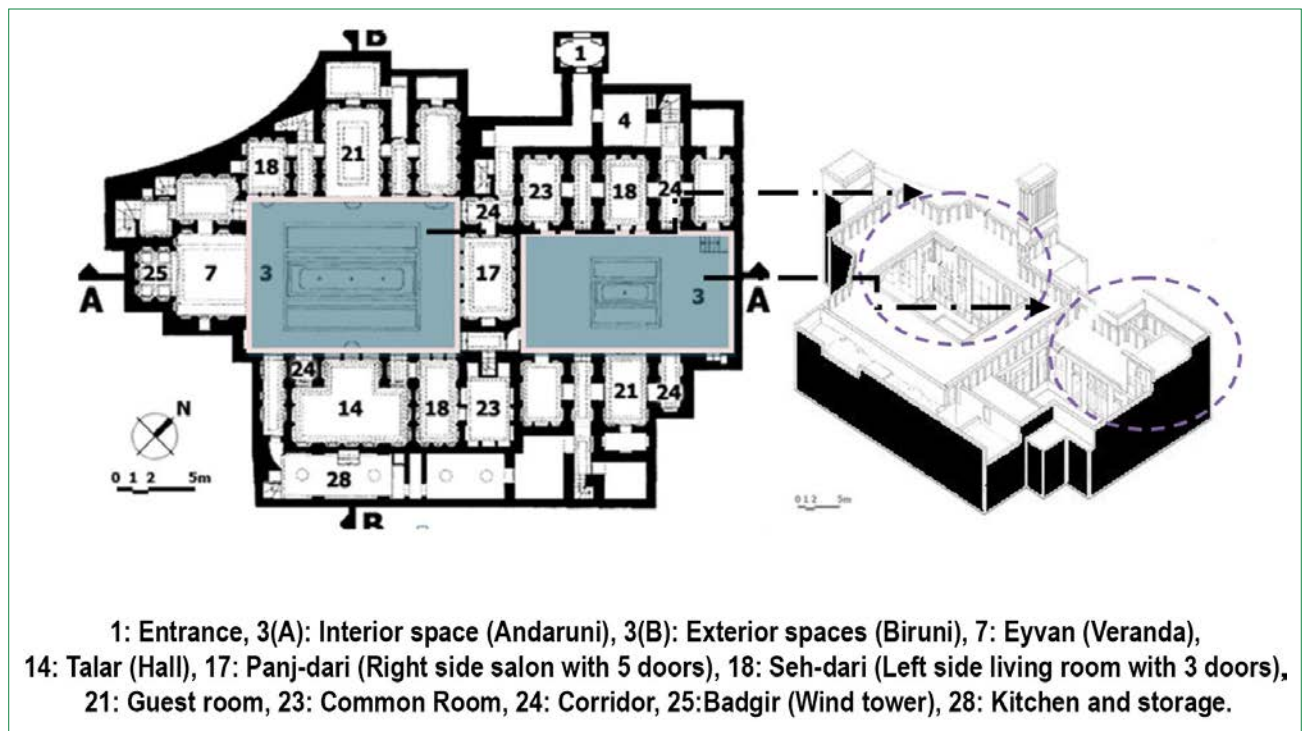

Figure 16. Ground floor plan of Yazd dwelling showing the courtyard design and seasonal subdivision (Kashani, 2013; Nejadriahi, 2015; Bondarabady & Khavarian-Garm, 2018).

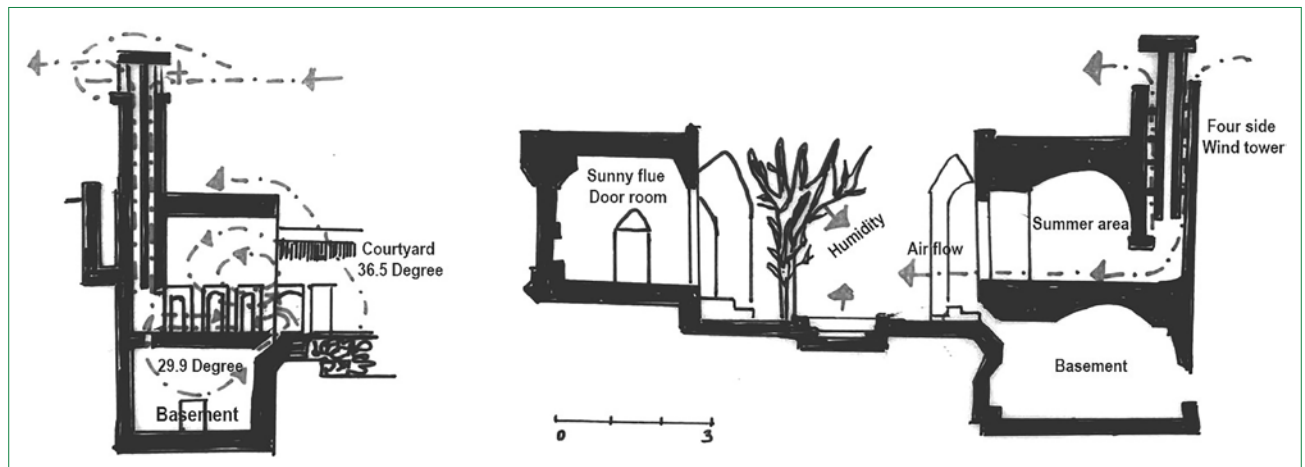

Figure 17. Vertical section through an Air traps and ventilation system and a typical courtyard in Yazd houses (Keshtkaran, 2011).

ventilation, better lighting, or better humidification, these elements contributed to the quality of life of residents. The architecture of the Mzab was more modest and simpler in comparison to Yazd, but despite this, they were able to ensure better interior conditions through the chebeq, the terraces, the opening of the doors for ventilation, and the jars for humidification.

Finally, it can be said that these disparities in the architecture and organization of space are a product of not simply the environment but the specific socio and cultural histo-

ries of the regions. Although both cities contain certain Islamic cultural elements, their different historical developments result in different architectural and urban planning strategies (Table 2).

5. Conclusion

It can be concluded that the study of bioclimatic factors in the architectural development of rural cities has the history and principles of sustainable design that are so inherent in the culture and environment where the practice of architec-

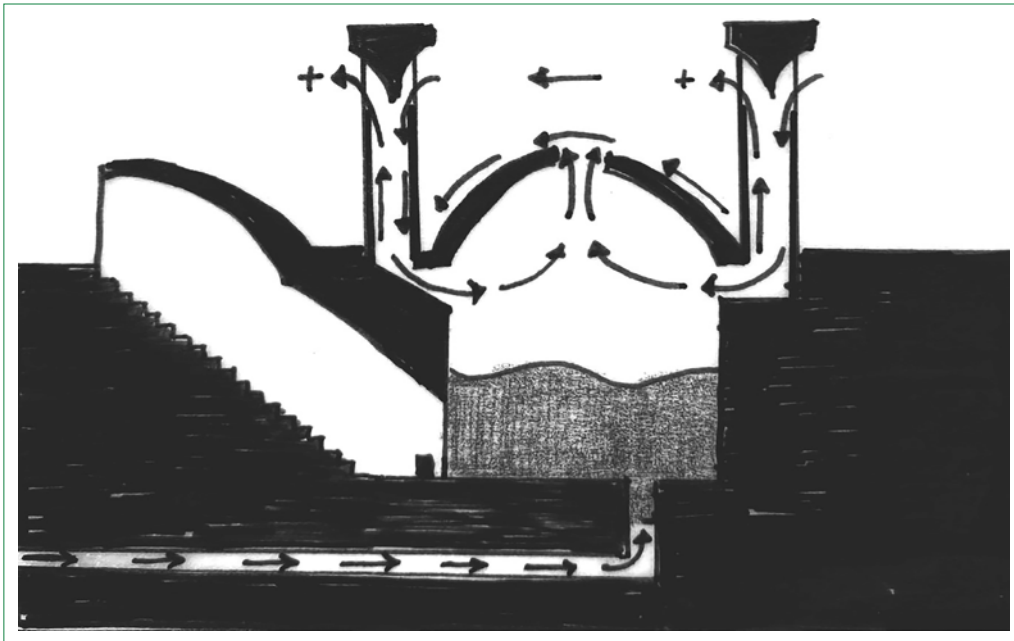

Figure 18. Water tank and ventilation system assured by wind tower (Kavraz, 2017).

ture exists. In the case studies of M'zab and Yazd, we have learned great lessons on how these cities have succeeded for years and decades, offering successful and true models of reconstruction that serve modern urbanists today.

In this regard, it explains how health has been addressed in various studies regardless of the time and place whereas it is maintained that bioclimatic principles have alleviated this problem. According to Manzano-Agugliaro et al. (2015), there is no restriction even limiting the use of these strategies to appeal to certain geographical areas as such regions are highly likely to have comparable climatic characteristics. Also, Coch (1998) talks of wearing out of such structures advocating for their use in architectural vernacular structures, above all, due to their emphatically and practical modernism.

On the one hand, however, our research demonstrates that there are certain limitations with respect to the scope of bioclimatic principles. As stated by Olgyay (1963), some solutions are effective everywhere, but adjustments to the climate and the culture of the place in question must be made. This issue is further complicated by Hammad and Abu-Hijleh's (2010) work on passive cooling strategies for contemporary buildings, which explores the difficulties of combining age-old strategies with modern-day lifestyles and technologies.

Bioclimatic urban design principles at the levels of the orientation and width of streets, the role of vegetation and urban fabric, and other elements are demonstrated in the case studies of M'zab and Yazd. These measures not only increase the comfort of the inhabitants but also support

the environmental sustainability and resilience of the inhabitants and the cities to stress factors.

Furthermore, the conclusions from extra studies emphasize cultural architecture as a key factor for future enhancement. Rais (2019) affirms that traditional architectures are survivable in any culture, and that is why solutions put forth here can be enhanced further. In the same way, Kashani (2013) points out the need to look at contemporary buildings in relation to their climates by using architecture that incorporates principles of environmentalism in building design, especially those bearing vernacular designs, which are warm and clean.

In principle, the two temporal eras unity calls for a bioclimatic urban design model. Drawing on positive and negative aspects of places such as the country of M'zab and the city of Yazd as examples, we can find a way to a more responsible, evolutionary, and balanced planning today with regard to existing cities that will serve their populations – both contemporary and prospective. Also, the comparison of cases M'zab and Yazd shows that urbanism is also about climate and sociocultural context. Bioclimatically similar, the two cities studied in this research have noticeable differences in their built environment and urban planning; such differences illustrate the flexibility of an ecologically sound design. Analysis of such variations helps to appreciate the best practices in the given context while recognizing the overarching reality of bioclimatic practices. In comparing M'zab and Yazd, we can extract help for urban design applicable to other portions of the world, adding to the timeline of urban sustainability through various civilizations.

Table 2. Similarities and differences between M'zab and Yazd settlements both in urban and architectural scale

Urban features			
	Differences		Similarities
	Mzab	Yazd	
Implementation	- Decentralized system (self-sufficiency) - Small multiple ksour - Surrounded by oasis	- Centralization - Single center city - Surrounded by rural area	- Adaptation to geomorphological landscape - Defensive consideration in urban planning - Climate and environmental influence
Urban space	Placed on high rock pinnacles	Surrounded by walls	- Strategic placement for defense - Irregular concentric oval shapes - Central mosque presence - Market integration - Introverted urban space
Orientation	North-west/south-east orientation	°45 north east/south West orientation	- Dense and compact urban arrangement - Protection against sandy winds and dust - Aerodynamic construction forms
Streets	Shaded area	- Roofed alleys (sabats) - Mixed roofs (terraces and domes) - Retention of fresh night air	- Narrow and winding streets and alleys - Improved ventilation
Water system	Minimal water system (foggara)	- Qanat system - Water from deep underground aquifers from mountains	- Sophisticated water management system - Irrigation and resident needs - Long-standing water system
Vegetation	Sparsely greenery (oasis)	Large garden areas	Effective solution to high temperatures
Architecture features			
Courtyard	Courtyards with chbek netting	Courtyards are open area	Courtyards for ventilation and climate regulation
Opening	- Thermosiphon system - For humidification porous water jars	- Wind catcher - For humidification gardens and ponds	Strategic openings facilitate air circulation minimize solar gain
Season	Roof terraces for summer sleeping	Two courtyards for winter and summer	- Use of shaded spaces - Consideration of temperature variations
Materials	Limestone, local clay bricks, timber, dead palm wood	Adobe, glazed fired bricks, tiles stucco and wood	- Local reusable and ecofriendly materials - Excellent thermal capacity

There are opportunities for future studies to analyze the sustainability measures in practice and the innovative ideas which are present in these cities or any other such climatic vernacular cities. Evaluating the current biocli-

matic strategies in place and the modifications or innovations that have been made considering the prevailing latest conditions would also help diversify the discussion of sustainable urbanism.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – D.Y.Y.; Conceptualisation – D.Y.Y., H.S.; Research design and structuring – D.Y.Y., H.S.; Methodology – D.Y.Y.; Data sources and documentation – H.S.; Data collection and/or processing – H.S.; Data analysis and/or interpretation – H.S.; Mapping/visualisation – H.S.; Literature review – H.S.; Writing – original draft – H.S.; Writing – review and editing – D.Y.Y., H.S.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

References

- Abouei, R. (2006). Conservation of Badgirs and Qanats in Yazd, Central. *The 23rd Conference on Passive and Low Energy Architecture*. 6 – 8 September, Geneva, Switzerland.
- Adad M., C., & Mazzouz, T. (2013). Les Anciens Et Nouveaux Ksour : Étude Comparative Cas Du M'zab. *Courrier du Savoir*– N°16, Octobre 2013, pp.77-87, Université Biskra, Algérie.
- Amieur, R., Rouag Saffidine, D. & Weber, C. (2022). Variations microclimatiques et effet de la végétation dans la ville aride de Ghardaïa, Algérie. *VertigO*, 22(3), 1–43. <https://doi.org/10.4000/vertigo.36719>.
- Arigue B., Sriti L., Santi G., Khadraoui M. A., & Bencheikh D. (2023). Exploring the Cooling Potential of Ventilated Mask Walls in Neo-Vernacular Architecture: A Case Study of André Ravéreau's Dwellings in M'zab Valley, Algeria. *Buildings*, 13(4), 837. <https://doi.org/10.3390/buildings13040837> <https://www.mdpi.com/journal/buildings>.
- Aydeniz, N.E., & Fellahi N. (2016). Mzab Algerian Vernacular Architecture a Connection between the Architecture and the Environment. *Archdesign 16: III. International Architectural Design Conference*, İstanbul, Türkiye, 17 - 18 Haziran 2016, ss.486-499.
- Bensalah, I., Youf, B., Menaa, N., & Bougattoucha, Z. (2017). Urbanisation de la vallée du M'zab et mitage de la palmeraie de Ghardaïa (Algérie) : un patrimoine oasien menacé. *Belgeo. Revue belge de géographie*, (2). <https://doi.org/10.4000/belgeo.2446>.
- Beqqal, N., Saaïd, F. Z., & Chaoui, M. O. (2021). At The Dawn of The Sustainable Moroccan Modernism: Bioclimatic Approach in Early GAMMA Group's Architecture. *African and Mediterranean Journal of Architecture and Urbanism*, 22-41. <https://doi.org/10.48399/IMIST.PRSM/amjau-v3i1.26238>.
- Boloorch, H., & Eghtesadi, N. (2013). Investigation of the Middle East Windcatchers and (Comparison between Windcatchers in Iran and Egypt in Terms of Components). *International Journal of Architecture and Urban Development*, 4(1), 87-94.
- Bondarabady, H., & Khavarian-Garm, A. (2018). The structural variability of quarters and residential areas in the historical texture of the city of Yazd based on Islamic rules and jurisprudence: a case study of Golchinan quarter. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability* 11(2), 202-232. <https://doi.org/10.1080/17549175.2017.1417888>
- Bouchair, A. (2004). Decline of Urban Ecosystem of Mzab Valley. *Building and Environment*, 39(6), 719-732, <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2003.12.001>.
- Bouchair, A., Tebbouche, H., Hammouni, A., Lehtihet, M., & Bilibi, M. (2013). Compact Cities as a Response to the Challenging Local Environmental Constraints in Hot Arid Lands of Algeria. *Energy Procedia*, (42), 493 – 502. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2013.11.050>.
- Bousquet, C. (2013). L'habitat Mozabite au M'Zab. *Habitat, État, société au Maghreb*, 257-269.
- Btash, H. (2022, 7 March). *Dans le Sahara algérien, un ancestral système d'irrigation menacé*. *Courrier International*. <https://www.courrierinternational.com/article/eau-dans-le-sahara-algerien-un-ancestral-systeme-dirrigation-menace>
- Coch, H. (1998). Bioclimatism in Vernacular Architecture. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, (2), 1–2, 67-87. [https://doi.org/10.1016/S1364-0321\(98\)00012-4](https://doi.org/10.1016/S1364-0321(98)00012-4).
- Degrigny, U. (2014). *Conserver la fraîcheur : l'exemple mozabite*. Fiabitat SCOP. Retrieved Jan 04, 2024, from : <https://www.fiabitat.com/conserver-la-fraicheur-lexemple-mozabite/>
- Deljou, M., & Bahmanyaran, A. (2021). *Agricultural Pavilion for the city of Yazd: Rediscovery of a Place for Traditional Agriculture* [Master's thesis, Politecnico di Milano, ARC I - Scuola di Architettura Urbanistica Ingegneria delle Costruzioni]. POLITesi.
- Elaouzy, Y., & El Fadar, A. (2022). A Multi-Level Evaluation of Bioclimatic Design in Mediterranean Climates. *Sustainable Energy Technologies and Assessments*, 52. <https://doi.org/10.1016/j.seta.2022.102124>.

- Fertala, S. (2017). *Les dispositifs de l'architecture vernaculaire : impact des chebek et galerie sur le confort thermique des maisons de M'Zab (Cas de ksar Ghardaïa)* [Master's thesis, Blida1 University, Institute of architecture and urban planning]. <http://di.univ-blida.dz:8080/jspui/handle/123456789/5148>.
- Genovese, P., & Zouere, A. (2023). Architecture Trends and Challenges in Sub-Saharan Africa's Construction Industry: A Theoretical Guideline of a Bioclimatic Architecture Evolution Based on The Multi-Scale Approach and Circular Economy. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, (184), 1-17, <https://doi.org/10.1016/j.rser.2023.113593>.
- Ghisleni, C. (2020). What is Vernacular Architecture? Archdaily. <https://www.archdaily.com/951667/what-is-vernacular-architecture>
- Gueliane, N. (2017). Performances énergétiques du patrimoine architectural mozabite. *Revue Annales du patrimoine*, 17, 57-72.
- Güleç Özer, D., Yardımlı, S., & Shahriary, A. (2020). Sustainable street architecture and its effects on human comfort conditions: Yazd, Iran. *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 17(2), 113–122. <https://doi.org/10.5505/ituja.2020.70188>
- Hammad, F., & Abu-Hijleh, B. (2010). The Energy Savings Potential Of Using Dynamic External Louvers. *Energy and Buildings*, 42 (10), 1888-1895. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2010.05.02>
- ICOMOS. (2016). Historic City of Yazd (Islamic Republic of Iran) No 1544. *The State Party Historic City of Yazd*. <https://whc.unesco.org/en/list/1544/documents/>.
- Jamei, E., Rajagopalan P. Seyedmahmoudian M., & Jamei Y. (2016). Review on the Impact of Urban Geometry and Pedestrian Level Greening on Outdoor Thermal Comfort. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, (54), 1002-1017. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.10.104>
- Karabag, N.E., & Fellahi, N. (2017). Learning from Casbah of Algiers for more Sustainable Environment. *Energy Procedia*, 133, 95-108. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2017.09.376>
- Kashani, M.A.H. (2013). *Sustainability Indicators of Iranian Vernacular Architecture: The Case of Yazd* [Doctoral dissertation, Eastern Mediterranean University].
- Kavraz, M. (2017). Rüzgâr Kulelerinin Teknik ve Estetik Açidan Değerlendirilmesi: İranda Yazd Kenti Örneği. III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Kahramanmaraş, Turkey, 26 -28 October 2017, 25-39.
- Keshkaran, P. (2011). Harmonization Between Climate and Architecture in Vernacular Heritage: A Case Study in Yazd, Iran. *Procedia Engineering*, 428 – 438. [10.1016/j.proeng.2011.11.2035](https://doi.org/10.1016/j.proeng.2011.11.2035)
- Manzano-Agugliaro, F., Sabio-Ortega, A., García-Cruz, A., & G.Montoya, F. (2015). Review of Bioclimatic Architecture Strategies for Achieving Thermal Comfort. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, (49), 736-755. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.04.095>
- Maassoumi, A. A., Mahmoodi, M., & Bagheri, A. (2020). Astragalus Sect. Irania (Fabaceae): A New Monotypic Section from Iran. *Iranian Journal of Botany* 26(2), 2020. [10.22092/ijb.2020.343515.1289](https://doi.org/10.22092/ijb.2020.343515.1289).
- Mestoul, D. (2009). Étude sur les principes ancestraux d'intégration et recommandations pour une architecture bioclimatique adaptée au sud de l'Algérie. *International Journal of Scientific Research & Engineering Technology (IJSET)*, (7), 35-41.
- Nejadriahi, H. (2015). *Assessing the Role of Courtyards in the Spatial Organization of the Traditional Houses of Kashan* [Doctoral dissertation, Eastern Mediterranean University].
- OPVM. (2024). *Présentation générale de la wilaya*. Retrieved Jan 04, 2024, from: http://www.opvm.dz/10_Articles/12_Pr%C3%A9sentation_g%C3%A9n%C3%A9rale_de_la_wilaya/d
- Oulad, M. R. & Labeled, M., (2021). *L'effet de climat sur la biodiversité dans la région de Ghardaïa* [Master's thesis, Ghardaïa University].
- Petrucchioli, A. (1989). A Master Plan for Yazd. *Environmental Design: Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre* 1-2, 80-85.
- Rachid Amieur, D. R. (2022). Variations microclimatiques et effet de la végétation dans la ville aride de Ghardaïa, Algérie. *VertigO-la revue électronique en sciences de l'environnement*, 22(3).
- Rais, M. E. A., & Tendero Caballero, R. (2019). Vernacular Architecture en Algeria "M'zab", "Vernacular architecture en Alegria "m'zab". *Building & Management*, 3(1), 49-58. <https://doi.org/10.20868/bma.2019.1.3876>.
- Rahbarianyazd, R. (2021). The Emergence and Evolution of Yazd City, Iran: From a Concentric Planned to Sectoral Model. *Cities* (124), <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103592>.
- Remini, B., & Kentaoui, A. (2018). The Oases of Zaouiet Kouta's Foggaras (Algeria): Threatened Heritage. *Larhyss Journal*, 169-195.
- Rezaei, N. (2021). Lessons from Tradition in the Building of Contemporary Settlements: The Case of Tafilalet in the M'zab Valley, Algeria. *Architecture and Culture*, 310-335. <https://doi.org/10.1080/20507828.2021.1883377>.
- Sahebzadeh S., Heidari A., Kamelnia H., & Baghbani A. (2017). Sustainability Features of Iran's Vernacular Architecture: A Comparative Study Between the Architecture of Hot-Arid and Hot-Arid-Windy Regions. *Sustainability* 9(5), 749.
- Salkinia, H., Grecoa, L., & Lucentea, R. (2017). Towards Adaptive Residential Buildings Traditional and Contemporary Scenarios in Bioclimatic Design. *Procedia Engineering*, 180, 1083 – 1092.
- Soleymanpour, R., Parsace, N., & Banaei, M. (2015). Climate Comfort Comparison of Vernacular and Contemporary Houses of Iran. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* (201), 49-61.
- Souami, M.A., Elhaddad, I., Ferhat, S., Medhouche, H., Mellak, C. and Nebbache, L. (2024). Sustainable Potential of the Architectural and Urban Heritage of the Algerian Ksours. *Journal of Architectural Conservation*, 30(2–3), 103-128. <https://doi.org/10.1080/13556207.2024.2350181>
- Tamba, C., Kamsu-Foguem, B., Diourte, B., Alhouseini, I., & Habbadi, A. (2017). Management and Assessment of Performance Risks for Bioclimatic Buildings. *Journal of Cleaner Production* 147, 654-667.
- Tabrizian, P. (2010). *From City-Hills to Metropolis The Origins and Dilemmas of Landscape Urbanism In Iran*. 11th Network-Association of European Researchers on Urbanisation in the South (N-AERUS), Brussels, Belgium. URL - 1: <https://en-gb.topographic-map.com/map-lnzp4s/Ghardaia/?center=32.44013%2C3.67138&zoom=14&popup=32.44559%2C3.67209>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 2: <https://en-gb.topographic-map.com/map-kbmnx/Yazd-Province/?center=31.89155%2C54.18049&zoom=11>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 3: <http://www.opvm.dz>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 4: <https://image.hurimg.com/i/hurriyet/75/770x0/64cca1124e3fe01558b9dc01.jpg>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 5: <https://ghardaia.mta.gov.dz/fr/notre-wilaya/>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 6: <https://www.meteoblue.com>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 7: <https://jabyr.com/blog/wp-content/uploads/2021/01/mzab-ideas-1024x637.jpg>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 8: <https://www.destinationiran.com/wp-content/uploads/2019/03/Historic-City-Yazd.jpg>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 9: <https://i.pining.com/564x/31/b4/e2/31b4e2eda42deec37b989f613a6dd454.jpg>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 10: https://adamachrati.com/wp-content/uploads/2014/01/sam_0332.jpg, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 11: <https://i.pining.com/564x/35/8a/05/358a052ddca619f8fa29a218e806aacd.jpg>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 12: <https://www.flickr.com/photos/mytripsmypics/52659860292/in/photostream/>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 13: <https://i.pining.com/564x/3c/32/64/3c3264ea7e0cb56e33f6a4da4d04c496.jpg>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 14: <https://shoesyourpath.com/wp-content/uploads/2018/03/iran-yazd-shoesyourpath-58-768x1151.jpg>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 15: <https://shoesyourpath.com/wp-content/uploads/2018/03/iran-yazd-shoesyourpath-42.jpg>, Accessed date: 10 November 2024
- URL - 16: <https://whc.unesco.org/en/list/1544/>, Accessed date: 10 November 2024

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Antakya'da Deprem Sonrası Yeniden İnşa Süreçlerinin Kentsel Sürekliliğe Etkileri: Akevler ve Gülderen Mahallesi Örnekleri

The Influence of Post-earthquake Reconstruction on the Urban Continuity of Antakya: The Cases of Akevler and Gülderen Neighbourhoods

 Ebru Bingöl

İskenderun Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Hatay

ÖZ

Şubat 2023 depremlerinin neden olduğu yıkımın yanında yeniden inşa süreçleri Antakya kent formunda hızlı değişimlere sebep olmaktadır. Antakya'da kentsel formun sürekliliği, kültür, toplum ve kentsel yaşamın devamlılığı için bir gerekliliktir. Bu çalışmada Antakya'da depremde bugüne kadar kent formunda yaşanan değişimler, kent morfolojisi alanının analitik araçları kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, Akevler ve Gülderen mahallelerinde yaşanan yeniden yapılanma sürecinde kent dokusundaki süreklilikleri ve kopuşları tespit etmek ve kentsel sürekliliğin sağlanması için bir takım önerilerde bulunmaktır. Bu doğrultuda makalenin birinci bölümünde "kentsel süreklilik" kavramının çoklu bileşenleri tartışılmış, makalenin ikinci bölümünde ise Antakya'da yeniden inşa süreçlerini tamamlamak üzere olan iki mahalle üzerinden yaşanan dönüşüm incelenmiştir. Yapılan analizler, 'rezerv alan' politikasıyla parsellerin ortadan kaldırılması sebebiyle yalnızca tekil kentsel plan öğelerinin sürekliliğinin değil, aynı zamanda bu öğeler arasındaki diyalektik ilişkilerin sürekliliğinin sağlanmasının önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, kentsel çeperde yer alan büyük ölçekli toplu konut alanlarının, kentsel çeperin yabancılaşmasına, iç çeper kuşağında spekülasyon gelişmelerin ortaya çıkmasına ve kentsel periferide kopuk ve bağsız merkezlerin oluşmasına neden olmakta; tüm bu süreçler hem kentsel sürekliliği hem de kolektif hafızayı ve sosyal sürdürülebilirliği zedelemektedir. Makale, Antakya'da deprem ve yeniden inşa sonrası mekansal değişimin belgelenmesi ve ani bozulmalar sonrası sürekliliği sağlayacak kentleşme pratikleri önermesi açısından alana katkı sunmaktadır. Çalışma, günümüzde iklim değişikliği temelli ekolojik yıkımların kentleri tehdit ettiği bir dönemde ani yıkımlar sonrası yeniden yapılaşmanın kodlarını oluşturabilmek açısından değerlidir.

Anahtar sözcükler: Afet; Antakya; çeper kuşak; deprem; iyileştirici kentleşme; kent morfolojisi; kent planı analizi.

ABSTRACT

In addition to the devastation caused by the February 2023 earthquakes, the subsequent reconstruction processes have led to rapid transformations in the urban form of Antakya. The continuity of the urban fabric in Antakya is essential for maintaining the city's culture, society, and urban life. This study evaluates the changes on the urban form of Antakya that have taken place since the earthquake by using the analytical tools of urban morphology. This study aims to identify the continuities and ruptures in the urban fabric during the reconstruction process in the neighbourhoods of Akevler and Gülderen, and to propose recommendations for ensuring urban continuity. Accordingly, the first part of the article discusses the multiple components of the concept of "urban continuity," while the second part focuses on the transformation observed in two neighbourhoods of Antakya where reconstruction is nearing completion. The analysis reveals that not only the continuity of individual urban plan elements but also the continuity of dialectical relationships among them are increasingly significant since the "reserve area" policy has resulted in the elimination of plots. Moreover, the large mass-housing areas on the urban fringe results in alienation of urban fringe, the emergence of speculative development in inner fringe belt, and production of disconnected and incoherent centers in the urban periphery, all of which disrupts urban continuity as well as collective memory. This article contributes to the field by documenting the spatial transformation in Antakya after the earthquake and by proposing urbanization practices after a sudden disrupt that promote continuity. The study is particularly valuable for offering insights into shaping the principles of post-disaster reconstruction when climate change oriented ecological disasters pose serious threats to cities today.

Keywords: Disaster; Antakya; urban fringe, earthquake; recovery urbanism; urban morphology; town plan analysis.

Geliş tarihi: 22.01.2025 Kabul tarihi: 07.06.2025
Online yayımlanma tarihi: 16.07.2025
İletişim: Ebru Bingöl
e-posta: ebrubingol@yahoo.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

1. Giriş

1.2. Yıkım ve Sonrası

Kentin biçimi işlevlerin, hizmetlerin ve insan faaliyetlerinin kentsel çevre içindeki dağılımı ve bağlantıları ile ilgili olarak şehir yaşamının düzenler. Bir kent peyzajının bütüncül karakteri, evrilen kültürel geleneklerin, sosyal ve ekonomik yapının ve kentsel politika ve müdahalelerin sonucu olarak ortaya çıkar (Whitehand, 1981, s. 59; Bandarin ve Oers, 2014; Ripp ve Rodwell, 2015; Rodwell, 2018; Turner, 2018). İnşa edilmiş formun kalıcılığı nedeniyle, kentsel peyzaj, kentin katman katman gelişiminin birikmiş kaydı hâline gelir (Conzen, 1960, s. 6). Bu katmanlaşma aynı zamanda tüm kültürü ve deneyimleri ile bireysel anıları toplayan/ortaklaştıran kolektif belleği de barındırmakta ve kentsel mekân bu belleğin aktarıldığı kabuklar haline gelmektedir. Dolayısıyla kentsel formun devamlılığı kültür, toplum ve kentsel yaşamın devamlılığı ile doğrudan ilişkilidir.

Bir palimpsest olarak kentsel peyzaj hem doğal ve hem de insan müdahalelerinin neden olduğu süreçlerle şekillenmektedir (Corboz, 1983, s. 16). Deprem gibi doğal olayların sonrasında kentsel yönetimler tarafından yönlendirilen yeniden inşa süreçleri, müdahalenin niteliğine bağlı olarak kentsel yaşamın sürekliliğini sağlama ya da kopuşlar oluşturma sonuçlarını doğurmaktadır. Hatay'ın merkez ilçesi olan Antakya, Şubat 2023 depremlerinde il bazında yıkımların en yoğun olduğu bölge olmuştur (Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Yeniden İmar ve Gelişme Raporu, 2025). Deprem sonrası yürütülen saha çalışmalarında Antakya İlçesi'nde 6369 bina yıkık, 3734 bina acil yıkılması gereken, 21830 bina ise ağır hasarlı olarak saptanmıştır (Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Yeniden İmar ve Gelişme Raporu, 2025). Deprem sebebiyle yıkılan binalar yanında, aldıkları hasar sebebiyle deprem sonrası yıkılarak kaldırılan binalar da kentin fiziksel çevresinde büyük değişikliklere yol açmıştır (Bingöl 2023; Nalça Kıssaboğlu, 2024). 2 Nisan 2023 tarihli açıklamalarda (URL-1) enkazın kalkmasının ardından Antakya'nın %75'inin arsa haline geleceği, Ağustos 2023'te yapılan başka bir açıklamayla (URL-2) da 30749 kalıcı konutun inşasına başlandığı bildirilmiştir. Bu açıklamalar deprem sonrası yıkım ve yeniden inşa süreçlerinin çok hızlı bir şekilde devam ettiğinin bir göstergesidir. Nisan 2025 itibarıyla Antakya İlçesi sınırları içerisinde Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının Toplu Konut İdaresine (TOKİ) yaptırdığı 63 ayrı projenin sonucu olarak toplam 45.743 adet konut yapımının bir kısmı tamamlanmış, büyük kısmı ise devam etmektedir (URL-3).

Bir kentin önceki katmanlarının tarihsel sürekliliğini sağlamak, hem o kentin sosyal yapısının devamlılığı hem de kolektif hafızanın korunması için gereklidir. Ani yıkım ve hızlı yapım süreçleri yaşayan Antakya'nın kent formunda devamlılıkların sağlanması, kentsel sürekliliğin, sosyal sürdürülebilirliğin ve kültürel yaşamın devamlılığı için önem arz etmektedir. Bu ça-

lışma, Şubat 2023 depremleri sonrası yeniden inşa süreçlerinin Antakya kent formunda neden olduğu mekânsal değişime odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı, deprem sonrası yeniden inşa süreçlerinin Antakya'nın kent dokusunda neden olduğu değişimleri ve kentsel süreklilikleri çözümlemek ve büyük ani yıkımlar sonrasında kentsel yaşamın devamlılığı için yeniden yapılanma süreçlerine yönelik öneriler sunmaktır. Çalışma kapsamında, Antakya'da yeniden inşa süreçlerinin tamamlanmak üzere olduğu iki ayrı mahalle örneğinde, depremden bugüne kadar kent dokusunda görülen süreklilikler ve kopuşlar tespit edilecektir. Yeniden inşanın kentsel biçimler üzerindeki etkilerini takip edebilmek amacıyla kentsel morfolojinin ana kuramcılarından M. R. G. Conzen'in morfogenetik analiz yöntemleri kullanılacaktır. Kentin biçimsel sürekliliklerini ve kopuşlarını incelerken bütünsel bir perspektifle değişimin tüm aşamalarını ve katmanlarını çalışmalarına sistematik bir şekilde dahil etmesi sebebiyle Conzen'in analiz yöntemleri çalışmanın yöntemi olarak seçilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde, kuramsal olarak "kentsel süreklilik" kavramının tanımlanma biçimleri ortaya konulmuş ve II. Dünya Savaşı'nda büyük yıkımlar görmüş kentlerde sürekliliği sağlama çabaları ile örnekendirilmiştir. İkinci bölümde Antakya'da deprem sonrası yeniden inşa süreçleri tamamlanmak üzere olan Akevler ve Gülderen Mahallelerine odaklanılarak bu mahallelerde "kentsel sürekliliğin sağlanması" konusunda durum saptaması yapılmıştır. Akevler ve Gülderen Mahalleleri, merkezde ve çeperde yeniden inşa sonrası yeniden oluşturulan kent parçalarının biçimsel dönüşümünün tamamlanması sebebiyle değişimin takip edilebildiği alanlar olmaları nedeniyle çalışmaya konu olmuşlardır. Bulgular bölümünde, Antakya'da deprem sonrası yeniden inşa sürecinin neden olduğu kentsel sürekliliklere ve kopuşlara yer verilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Akevler ve Gülderen Mahallelerinde süre giden uygulamaların kentin dokusunu ve kolektif hafızasını bütüncül olarak nasıl etkilediği değerlendirilmiş ve geçmiş kentin fiziksel bileşenlerinin ve bunların arasındaki diyalektik ilişkilerin sürekliliğini sağlayan, kolektif belleğin devamlılığını sağlayan kentsel mekânların üretilmesini mümkün kılan, yeniden inşa sürecini zamansal ve katılımcı bir şekilde planlayan, mülkiyet hakkını tasarım sürecine dahil eden, iyileştirici kentleşme pratikleri önerilmiştir.

2. Yıkım Sonrası Yeniden İnşa ve Kentsel Süreklilik Tartışmaları

Kentsel mekânda süreklilik konusu II. Dünya Savaşı sonrası fiziksel çevresi büyük oranda zarar görmüş kentlerin yeniden inşa süreçlerinde gündeme gelmiş ve bu süreçte yeni yapılacak yapıların eski dokuya nasıl entegre edileceği meselesi "bağlam" ve "kentsel süreklilik" kavramlarına referansla tartışılmıştır. Hubert de Cronin Hastings, Gordon Cullen, Colin Rowe, Nicolaus Pevsner gibi isimler, *Architectural Review* dergisinde tarihi kentlerin özgün dokusu olarak tanımladıkları "kentsel peyzaj" (*townscape*) üzerinden; Ernesto Rogers, Carlo Aymonino gibi yazarlar İtalyan orijinli *Casabella Continuità* dergisinin

de yayınladıkları yazılarında savaş sonrası yeniden yapılanmada tarihi biçimler içinden saptadıkları tip ve tipolojiler üzerinden “kentsel süreklilik” konusunu tartışmışlardır. *Architectural Review* dergisinin editörü Hubert de Cronin Hastings, tarihi yapıların kıvrılan, farklı vistalar sunan, pitoresk (*picturesque*) bir araya gelişi biçimlerini sürdürmenin, yeninin ve eskinin, modernin ve geleneğin demokratik bir şekilde bir arada var olmasının yani kentsel peyzajın toplumsal iyileşmeyi getireceğinin propagandasını yapmaktadır (Erten, 2012). Derginin sanat editörü Gordon Cullen (1961), kentsel peyzajı “dizisel görüş” (*serial vision*) analizleri aracılığıyla anlamaya çalışırken, Colin Rowe ve Fred Koetter (1978), tarihi kentleri kütle-boşluk analizleri aracılığıyla inceleyerek tarihi ve modern dokunun bir araya gelme biçimlerini kolaj kentte ararlar. Ernesto Rogers (1961), Casabella Continuità dergisinde tarihsel sürekliliği kentin daha önce var olan ambiyansı ile uyumlanma (*le preesistenza ambientale*), tarihin hissedilmesi (*sensing the history*) kavramları üzerinden ele alarak sürekliliğin tanıdık hissettirecek binalar ve kent parçaları aracılığıyla gerçekleştiği, kentsel süreklilik için de tarihin “gerçek” bir temsiliğin tasarlanması gerektiği iddiasını ortaya koyar. Carlo Aymonino, 1957–65 yılları arasında Casabella Continuità için kaleme aldığı yazılarında Avrupa ve Amerikan şehirlerinden örneklerle sosyal konutlarda gelecekselden moderne devam eden birtakım tipolojiler saptar. Aymonino (1971), binaları yalnızca belirli işlevlere sahip birimler olmaktan çok kentin değişmez unsurları olarak daha büyük bir kentsel örüntünün parçası olarak değerlendirir. Aldo Rossi (1972) kentsel form ve şehrin mimarisini “insan kültürünün temel eseri ve kolektif hafızanın deposu” olarak değerlendirir (Ockman, 1993, s. 393). Rossi, kentin zamana karşı dirençli ve zamansız biçimleri olarak “tip”in, işlevinden bağımsız olarak kolektif belleğin taşıyıcısı olduğunu ve kentin bağlamsal sürekliliğini oluşturduğunu iddia eder. Ancak kentsel peyzaj ve tip üzerine çalışan bu erken dönem kuramcıları, kentsel sürekliliğin oluşum sürecinin kavramsallaştırılmasından çok, kentsel peyzajın tanımlanması ve sınıflandırmasıyla ilgilenmişlerdir (Larkham, 2006, s. 118).

Tarihsel biçimleri ya da tipleri tekrar ederek kentsel sürekliliği sağlama fikri bir tür cepheciliğe, yani cephede tarihi imgelerin tekrarı yönelimine olanak vermiştir. II. Dünya Savaşı sonrası 20.000’den fazla kişinin öldüğü ve şehir merkezinin yok olduğu Almanya’nın Dresden (Doğu Almanya sınırlarındaki sosyalist kent) kentinin yeniden inşası sürecinde eski kentin yapısal unsurlarının birçoğu yok edilmiş ve sosyalist bir yapılanma tercih edilmiştir. Ardından 1989’da Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesi sonrası ikinci yeniden inşa süreci başlamışlar ve Dresden kentindeki sosyalist doku, savaş sonrası yıkılmış tarihi binaların yeniden inşa edilmesi ile yoğunlaştırılır. Bu süreçte kent, 17. yüzyıldaki Barok kent görünümüne kavuşturulur. Ancak, bir kopya olarak yeniden inşa edilen tarihi öğeler, eski kentsel canlılığı yaratmak yerine eskisinin görünümünde başka bir kent ve yepyeni bir yaşam yaratmış olur (Jarzombek, 2001).

Mimarlık tarihçisi Mark Jarzombek hızlıca ve bir kopya olarak yeniden yaratılan kentin yapılaşma sürecini şöyle yorumlamaktadır: “Şehrin sayısız şantiyesinin üzerindeki toz çökecek ve tarihi yeniden canlandırma fırsatı şimdi olduğundan çok daha büyük bir hayal olacak... Dresden’in ön plana çıkardığı [temsili] kültürel projeksiyonu sayesinde, kent kendi trajedisini baş etme vizyonunu kaybediyor” (Jarzombek, 2001, s. 23). Dresden örneği, sadece tarihsel biçimlerin kopyalarını üretmenin ya da binaların tekil olarak korunmasının kentsel yaşamın sürekliliğini sağlama konusunda yetersiz kalacağını ortaya koymaktadır.

Conzen, Caniggia ve Whitehand kentsel morfoloji alanı içerisinde bazı spesifik yöntem ve araçlarla kentsel sürekliliğin oluşum süreçlerinin çözümlenmesine yönelirler. Farklı şehirlerin dönüşüm süreçlerine odaklanarak farklı nitelikte bölgelerin ve alanların üst üste ve yan yana eklenmesi ile mekânsal birikimin yani tarihselliğin oluştuğunu öne süren bu isimler, tarihsellik içinde oluşan sürekliliği anlamaya çalışırlar ve süreklilik kadar değişim süreçlerini de araştırmalarına dahil ederler (Kropf, 1993, s. 256). Temel nesnesini süreklilik ve değişim arasındaki çatışmadan elde eden morfolojik çalışmalar, ne sürekliliğin ne de değişimin ayrıcalıklı bir konuma sahip olması kentsel morfoloji alanının kentsel süreklilik konusundaki en önemli farklılığını oluşturmaktadır (Kropf, 1993, s. 310).

Kropf (1993), kentsel morfoloji çalışmalarında sürekliliğin sağlanmasının iki temel yönteminden bahsetmektedir. Süreklilik, bir eylemsizlik/aynı biçimin tekrarı (*inertia*) veya eskinin yerini alma (*replacement*) ile meydana gelebilir. Aynı biçimin tekrarı, bir formun fiziksel malzemesinin ve düzenlenmesinin zaman içinde sabit kalması anlamını taşımaktadır. Yerini alma ise, formun bileşen parçaları değişse de düzenlenme biçiminin zaman içinde sabit kalmasıdır (Kropf, 1993, s. 222). Kentsel morfoloji çalışmalarında kentsel sürekliliğin sağlanması sadece eskinin tekrarı yolu ile değil, eski biçim öğelerinin bazılarının dönüşerek mekânsal organizasyonun kendini sürdürmesi şeklinde de gerçekleşmektedir. Bu yaklaşımda süreklilik, değişimi de kapsayan bir süreçtir. Her türlü değişim, katmanlaşma, aktarım, koruma, yıkım, yeniden inşa ve dönüşüm aşaması kentsel deneyimin, tarihselliğin ve kentsel süreçlerin bir parçasıdır.

Conzen (1960; 1981a), kentsel sürekliliği bir süreç olarak ele alırken sadece binaların fiziksel sürekliliğine odaklanmayıp; **bütüncül olarak** parsel, sokak sistemi, binalar, yapılaşma tipi ve yoğunluğu ile yapı ve arazi kullanımının tarihsel süreç içerisindeki değişimlerinin ve bunların birbirleriyle ilişkilerinin değişiminin kentin dönüşümüne sebep olduğunu savunmaktadır. Bu bütüncül bakış açısında tarihi kent peyzajının sürekliliği, sadece estetik ve biçimsel varoluşuyla değil, toplumun hem entelektüelliğinin hem de daha geniş bir duygusal deneyiminin oluşumunda rol oynamaktadır (Conzen, 1981a; Whitehand, 1981, s. 58). Tarihsel süreklilik, bireyin ve toplumsal aklın belirli bir mekânda kök salmasını mümkün kılmaktadır; bu sebeple sağlıklı ve devamlılığı olan her tür toplumsal yaşam biçimi için

gereklidir (Conzen, 1981a, Whitehand 1981, s. 58).

Kentin biçim öğeleri, bu fiziksel öğelerin imgeleri ve mekânsal deneyim aracılığıyla kentin deneyimlerinde zamanla birtakım ortaklıklar oluşturur. Vittorio Gregotti (1985), tekil tarihi öğelerden ziyade, topoğrafya, ekoloji, tarih ve kültür gibi bileşenleriyle birlikte yer duygusunun zaman içerisinde “yerel bölgeyi/toprağı” (*territory*) oluşturduğunu ve bu bütünü, sürekliliğin temelini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Antropolog Paul Ricoeur’a göre (2012) bu bütünsel atmosfer **toplumsal belleğin oluşumunda** kilit rol oynar. Çünkü ‘anımsamak’ ancak geçmişin imgelerine sahip olmak ile olur. Deprem, savaş gibi felaketler sonucu aniden değişen fiziksel çevrede, toplum ve mekân arasındaki sürekli ilişki kopabilir ve kolektif hafızanın izlerini taşıyan mekânlar zarar görebilir (Halbawchs, 2005). Ancak yok saymak ve unutmak yerine hatırlamak, toplumsal bir olay sonrasında aynı zamanda yaşanan geçmişi de iyileştirmektedir. Bu sebeple kentsel sürekliliği, sosyo-kültürel süreklilik ve kolektif bellek ile birlikte düşünmek gerekmektedir.

Kolektif belleğin aktarımı hem mekânlar, hem de kişiler aracılığı ile olur. Toplumsal hafızanın katılımcı ve kolektif yöntemlerle çözümlenmesi, kolektif belleğin kentlilerin gözünden tanımlanması ve onların tercih ve istekleri çerçevesinden planlanması, sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması için önem taşımaktadır. Kentsel süreklilik ve toplumsal bellek arasındaki ilişki 2. Dünya Savaşı kentlerinde yapılandırılmaya çalışılmıştır.

İngiltere’nin Coventry kentinde, 14 Kasım 1940’taki bombalanma sonucunda 4330 konut yıkılır ve fabrikaların dörtte üçü de harabeye döner. Savaş bittiğinde bir kent planı hazırlanır ve bir sergi ile halka sunulur. Eski kentin birçok yapısını barındırmayan bu kent planı halk tarafından protesto edilir. Ardından hazırlanan 1944 ve 1948 planlarında halkın protesto ettiği unsurların dikkate alınmasıyla ilk olarak kamu yapıları ve bombalanma sonucu sadece dış duvarları ayakta kalan St. Michael Katedrali’nin karşısında yeni katedral inşa edilir. Tüm bu süreçlerde planların halka sunulması ve sürekli geliştirilmesi ile inşa sürecine vatandaşların katılımı sağlanır. Kentin merkezinde yayalaştırılan Lower Precinct Bölgesi’nin meydanlarında yaşanan büyük acıyı anlatan şiirler ve yazılara yer veren peyzaj düzenlemeleri yapılır (Hubbard vd., 2003). Böylece kent travmatik tarihiyle yüzleşir.

II. Dünya Savaşı’nda kentsel mimarisinin %84’ü, endüstriyel altyapısının ve tarihi anıtlarının %90’ı ve konut yapılarının 72’si yıkılan Varşova şehrinin yeniden inşası da vatandaşların katılımıyla sağlanır. Kentin kurtulmasından hemen sonra mimarlar, şehir plancıları, mühendisler, ekonomistler ve avukatlar gibi çeşitli uzmanlık alanlarından oluşan 1.500 kişilik BOS (*Archive of Warsaw Reconstruction Office*) üyeleri, birkaç hafta içinde incelediği binanın durumunu belgeleyerek hangi binaların kurtarılabilceğini belirler. Varşova, Polonya’nın dört bir yanından gelen bağışlarla ve 10.000’i aşkın gönüllünün

çalışmasıyla eski molozlar da kullanılarak yeniden inşa edilir (Wolkowski ve Herder, 2022). Eski kentin yeniden canlandırılmasındaki benzersiz öncü çaba ve büyük çaplı yeniden inşa süreci, 1980 yılında kentin UNESCO’nun Dünya Kültür Mirası listesine alınmasına ve BOS Arşivleri’nin, 2011’de Dünya Hafızası Siciline (*Memory of the World Register*) kaydedilmesine sebep olur (URL-4).

Coventry ve Varşova örneklerinde görüldüğü gibi ağır bir yıkım sonrası kentin inşasında kolektif belleğin sürdürülmesi ve bireylerin aktif katılımı, kolektif bir iyileşme yaratmakta ve kente artı değer katmaktadır. Kentsel sürekliliğin hem fiziksel hem fenomenolojik olarak bütünsel bir şekilde ele alınması; her türlü yıkım ve yeniden inşa süreçlerini de kapsayan yapısal sürekliliği, tarihsel derinliği, kolektif hafızayı ve mekânsal deneyimin sürekliliğini de sağlamaktadır.

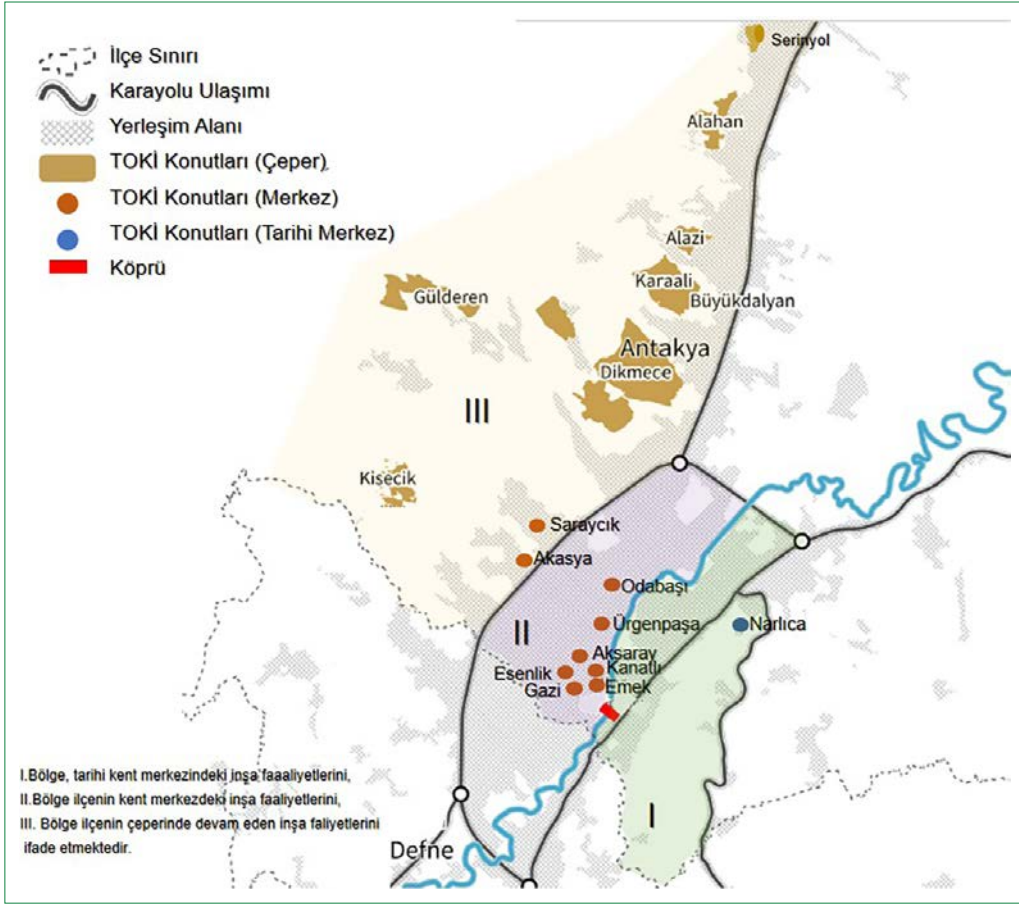
Öte yandan ani yıkım ve yeniden inşa süreçleri de kentsel sürekliliğin bir parçasıdır ve kentteki mekânsal-kültürel deneyim ile belleğin devamlılığını mümkün kılmaktadır. Kent formundaki değişimleri bütünsel ve analitik yöntemlerle çözümlemesi ve kentsel sürekliliğe bir süreç olarak yaklaşması sebebiyle Conzen’in morfojenetik analizleri, araştırmanın yöntemi olarak seçilmiştir. Conzen’in kentsel morfoloji araçlarının kullanılmasıyla deprem sonrası yapım faaliyetlerinin kentsel dokuda oluşturduğu kopuş ve süreklilikleri çözümlemek amacıyla yeniden yapım faaliyetleri sonlanmak üzere olan Antakya İlçesi’ndeki iki mahalle çalışma alanı olarak seçilmiştir.

3. Araştırma Yöntemi ve Çalışma Alanının Tanımlanması

3.1. Çalışma Alanları

Antakya, kurulduğu Helenistik Dönem’den itibaren Asi Nehri ve Habib-i Neccar Dağı arasında konumlanmış, Osmanlı Dönemi’nde oluşturulan bir muhacir mahallesi haricinde 1930’lara kadar nehrin doğu yakasında kalmıştır (Demir, 1996). Fransız plancı Rene Danger’in 1932 yılında Antakya için hazırladığı 1:10.000 ölçekli kent planları sonrası yerleşim nehrin batı yakasına da sıçramış; bu sıçrama kentin iki yakasını bağlayan Roma Köprüsü üzerinden gelişerek kendini göstermiştir. Zamanla nehrin batı kısmındaki yeni yerleşim, batı ve kuzey yönüne doğru genişlemesini sürdürmüştür. Dolayısıyla Asi Nehri’nin batı yakası modern kent dokusuna sahipken, nehrin doğu yakasında geleneksel kent merkezi uzanmaktadır. Geleneksel merkez 2009 yılında onaylanan “Antakya (Hatay) Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planı Revizyonu” ve “kentsel sit” statüsüyle korunmaktadır.

Şubat 2023 depremleri sonrasında Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının TOKİ’ye yaptırdığı projelerin Antakya’daki mahallelere göre dağılımlarına bakıldığında, yapım faaliyetlerinin üç ana alanda devam ettiği söylenebilir (Şekil 1). İlk olarak, Asi Nehri’nin doğusunda yer alan geleneksel kent

Şekil 1. Antakya'da devam eden ve tamamlanan konut projelerinin ilçe içerisinde dağılımı.

Kaynak: Hatay Planlama Merkezi (2023) haritalarının TOKİ'nin projeler listesi (URL-3) üzerinden güncellenmesiyle yazar tarafından üretilmiştir.

merkezi, 5 Nisan 2023'te Antakya Kentsel Sit Alanı Riskli alan ilan edilmiş, tescili olmayan bazı binalar da deprem sonrası tescillenmiştir (yaklaşık 1300 yapı) (Hatay Planlama Merkezi, 2023). 22 Ocak 2025'te ikinci kez askıya çıkan Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu'nun askı sonrası itirazlarının değerlendirilme sürecinde olunan bölgede, sembolik ve tarihi değere sahip yapıların tekil yapı bazında restorasyon süreçleri devam etmektedir. İkinci bölge olarak, Asi Nehri'nin batısında yer alan modern kent merkezinde yıkımlar sonrası neredeyse tamamen boşalan arazilerde (modern kentin yoğun ve merkez mahalleleri olan Emek, Aksaray General Şükrü Kanatlı, Ürgenpaşa, Çekmece/Gazi ve Akasya Mahallelerinde) inşa süreçleri yoğun bir şekilde devam etmektedir. Üçüncü olarak, Antakya İlçesi'nin çeper bölgelerindeki kırsal nitelikteki alanlarda (Gülderen, Dikmece, Orhanlı, Karaali, Üçgedik, Alazi, Serinyol, Alahan Mahalleleri) yeni konut alanlarının inşaatları devam etmektedir (Şekil 1).

Bu çalışmanın örnek alanlarından ilki olan Akevler Mahallesi, Antakya İlçesi'nin merkez mahallelerinden birisidir. Hasarlı yapıların yıkımı tamamlanan Akevler Mahallesi'nin yeniden inşa faaliyetleri büyük oranda tamamlanmıştır. İkinci çalışma alanı

olan Gülderen Mahallesi ise kentin çeperinde yer alan mahallelerdendir. Hatay kentinin sınırları içerisindeki en büyük TOKİ yerleşkesi olan Gülderen Mahallesi'nin inşasının %97'si tamamlanmıştır (URL-5). Hem Akevler Mahallesi hem de Gülderen Mahallesi, deprem sonrası yeniden inşa faaliyetlerinin tamamlanmak üzere olması ve değişimlerin, sürekliliklerin ve kopuşların takip edilebildiği örnekler olması sebebiyle bu çalışmanın örnek alanları olarak seçilmişlerdir.

3.2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın yöntemi olarak Conzen'in geliştirmiş olduğu morfogenetik analizler temel alınmıştır. Kentsel morfogenetik geleneğinin önde gelen figürü olan Conzen, "mevcut formların altında yatan biçimlendirici süreçleri ve izleri analiz etmenin rasyonel bir yöntemi olarak kentsel morfoloji"yi işaret etmektedir (Conzen 1969, s. 7). Burada, kentsel morfoloji alanının ayırt edici pozisyonu, değişen kentsel sistemleri ve değişimin göstergeleri olan kentsel bileşenlerin biçimsel sürekliliklerini/değişimlerini dört boyutlu olarak (zamanı dahil ederek) anlamaya çalışmasıdır (Conzen, 1981b, s. 77). Conzen'in kent peyzajının dönüşümünü incelediği araştırmaları, morfolojik bileşenlerin çözümlenmesine odaklanır.

3.2.1. Kent Peyzajının Morfolojik Bileşenleri

Conzen (1969, s. 3) tıpkı Whithorn, Frodsham, Alnwick, Conway ve Ludlow gibi, tarihi İngiliz kentlerinde zaman içinde mekânsal desenlerin nasıl oluştuğunu ve nasıl bir araya geldiklerini veya çözüldüklerini, kent peyzajının bileşenlerinin zaman içindeki dönüşümü üzerinden anlamaya çalışmıştır. Conzen, kent peyzajı içindeki ana biçim bileşenlerini, kent planı (*town plan*), arazi kullanım düzeni (*land and bulding utilization*) ve yapı tipleri (*building fabric*) olarak sınıflandırır ve kentsel sürekliliği bu bileşenlerin devamlılığı üzerinden tanımlar.

Kent Planı

Conzen, kente dokusunu ve karakterini kazandıran “kent planı” birimlerini üç plan ögesiyle ilişkilendirir (Conzen, 1960, s. 5; Kropf, 1993):

- i. Parseller ve sokak bloklarındaki kümelenmeler: Conzen (1960), kentin dönüşümünde mülkiyetin temel değişim nesnesi olduğu varsayımı ile birçok analiz ve sentezini parsel düzeni üzerinden geliştirmiştir. Conzen zaman içerisinde parsellerin bölünmeleri, birleşmeleri ve bununla beraber bina ve sokak bloklarında meydana gelen mikromorfolojik değişimleri, parsellerin biçimi, büyüklüğü, yönelimi, parsel cephesi genişliği, parsel derinliğinde meydana gelen değişimler üzerinden ölçer (Kropf, 2017).
- ii. Sokaklar ve sokak sistemindeki düzenlemeler: Conzen’in ikinci kent planı ögesi olan sokaklar, sokak çizgileriyle (sokak bloğu) sınırlanmış ve her türlü yüzey trafiğinin kullanımı için ayrılmış açık alanı ifade etmektedir (Kropf, 2017). Sokak sistemleri ise, bitişik ve birbiriyle ilişki kuran sokakların düzenlenmesinden oluşmaktadır. Kentsel morfoloji çalışmalarında sokaklar, en yavaş değişen ve uzun süre sürekliliğini koruyan kent biçim öğeleri olarak saptanmıştır (Kropf, 2017).
- iii. Binalar veya blok planları: Bina adası, mimari biçimin ötesinde dayanışık kılınmış parseller bütünüdür (Kropf, 1996; Paneira vd., 2023). Binaların sokağa göre konumları, büyüklüğü ve yoğunluğu, kullanım biçimi, üretildiği dönem ve iç-dış formları, Conzen’e göre bina karakterlerini belirler (Kropf, 1993, s. 48).

Bina ve Arazi Kullanım Düzeni

Kentsel arazi kullanımı, kentsel morfoloji çalışmalarında en hızlı değişen kentsel birimler olarak tanımlanmaktadır (Kropf, 2009). Conzen, kentsel peyzajda kullanımın değişimini, il olarak arazinin öncül kullanımlarının (bina türleri; kamu binaları, ticari binalar ve konutlar) sonraki dönemlerde gelen kullanımların yerini alması ile geleneksel kent merkezlerinde daha fazla çeşitliliğe yol açması ile, ikinci olarak her parselin kullanım biçiminin değişmesi ile kentsel peyzajın farklılaşması süreçleri ile açıklar (Conzen, 1960, s. 5; Kropf 1997, 2009). Conzen (1969, s. 128) parsellerin yalnızca zemindeki sınırlarla tanımlanan bir arazi parçası değil, aynı zamanda arazinin kullanım statüsünün

belirlemek için bir kontrol birimi olduğunu ve parsel değiştiği zaman arazi kullanımının değiştiğini vurgular. Bu sebeple Conzen (1960, s. 5) arazi kullanım desenlerini parsel birimlerini kullanarak ölçer (Kropf 1996, 2009).

Yapı Tipleri (*Building Fabric*)

Yapı tipleri, tekil olarak binaların işlevlerini dikkate alır. Binaların baskın işlevlerini (sokak cephesine yakın olan işlev), yan işlevlerini ve 3 boyutlu konfigürasyonlarını ifade etmektedir (Whitehand, 1981, s. 62).

Conzen’in kent planı analizi, bir kentin fiziksel koşullarının, ekonomik ve sosyal gelişiminin biçimsel sonuçlarını kapsamlı bir şekilde anlamak için araçlar sunmaktadır. Bu analizlerde değişen kentsel öğeler birbirinden bağımsız değildirler. Conzen’e göre sokakların, parsellerin ve blok planlarının farklı kombinasyonları farklı plan birimlerini (*plan-units*) oluşturmaktadır (Kropf, 2009). Kentsel öğeler birbirlerini koşullayarak değişimi gerçekleştirmektedirler. Parsellerin genişliği ve derinlikleri buralara inşa edilecek bina tiplerini koşullandırmakta ve bu tipler tarafından koşullanmaktadır (Paneira vd., 2023, s. 224). Bina adaları, yolların oluşturduğu ağ ile kurduğu ilişki ile anlam kazanmakta; sokaklar ve parseller arasındaki diyalektik bağıntı, dokunun varoluşunun temellerini atmaktadır. Çünkü kentin evrimi boyunca karşılaşacağı demografik, ekonomik ve kültürel değişikliklere kendini uyarlama yeterliliği ile binaların değişmesini, büyümesini ve yayılmasını ve birbirinin yerini almasını sağlayan şey, sokaklar ve parseller arasındaki bağıntının kalıcılığında yatmaktadır (Paneira vd., 2023, ss. 218–223). Böylece sadece kentsel bileşenlerin kendileri değil, bu bileşenler arası diyalektik ilişkinin devamlılığı da kentsel dokunun sürekliliğini sağlamaktadır.

3.2.2. Kentsel Çeperin Dönüşümü

Kentlerin birçok bölgesi, özellikle kent çeperleri, konut parsellerinde sıklıkla görülen düzenli parsel boyutlarından yoksundur (Whitehand, 2007, s. 2). Bu durum, kentsel sürekliliği anlama konusunda farklı analiz yöntemleri geliştirmeyi gerekli kılar. Conzen (1988), yoğun kentsel bölgelerdeki düzenli parsellerin olmadığı bölgelerde, çeper kuşağın gelişimi üzerinden kentlerinin üst ölçekteki değişim süreçlerini tarifler (Kropf, 1993, s. 38). Conzen (2009), inşa faaliyetlerinin daha az olduğu, görece seri dikdörtgen parsel düzeninden farklı düzende, geniş parsellerin üzerinde düşük yoğunluklu bir yapılaşmanın görüldüğü, sıklıkla kamu binalarının, yeşil alanların, spor alanlarının ve geniş boş arazilerin kapladığı kentin çeperinde kalan alanları “kentin çeper kuşağı” olarak isimlendirmiştir (Whitehand, 1981). Kent, eklenerek dışa doğru genişlerken, yapılaşmış alan iç alanda dönüştürücü değişim süreçleri yaşar (Whitehand, 2001). Kent büyüdükçe kentin hemen çeperindeki iç çeper kuşakları, kentin içinde kalarak fosilleşmekte, bir sabitleme hattı oluşturmakta, buna istinaden orta kuşaklar bu sınırı atlayarak yeni yerleşkenin sınırlarında bir halkada

yer almaktadırlar (Conzen, 1988). Conzen, kentsel çeperde büyüme süreçlerini, çeperdeki peyzaj üzerinde sabitlenme, genişleme ve sağlamlaşma eğilimi ile zamanla gelişen kentin hemen çeperindeki iç çeper kuşakları, etrafındaki orta kuşaklar ve kentin geç dönemine ait merkeze en uzak çeperdeki dış kuşakların oluşumunu tariflemiştir. Kentin merkezine yakın, hemen ilk çeper halkasındaki iç kuşakların değişimiyle orta saçak kuşaklar oluşur. Dış çeper kuşaklar, gelişen ulaşım teknolojileri ve uzayan ulaşım aksları sayesinde büyüyerek orta çeper kuşağı kent içinde gömülü bırakan en dış hattaki parçalı ve genellikle oldukça büyük arazilerdeki son yerleşkelerdir (Whitehand, 1981; Çalışkan, 2023). Çeper kuşak, genişleyen kentsel alana ait bir kavramdır ve Conzen'in çeper kuşak çalışmalarında zaman içinde kentsel büyümenin doğası, arazi kullanımlarının değişimi üzerinden izlenmektedir.

Çeper kuşaklar, geniş parsellere yayılmış açık yeşil alan kullanımları ile kentin kısıyında bir ekolojik koridor oluşturmakta ve kent ekolojisinin sürdürülebilirliği, kentlerin esnek uyum kapasitesinin artırılması ve afetlere adaptasyon için anahtar rol oynamaktadırlar (Hazar ve Özkan, 2020). Ancak çeper kuşaklarda ticaret ve konut alanı baskısı sonucunda çeper kuşak biriminin zamanla artık bir çeper kuşak alanı olmayacak şekilde yeniden işlev kazanması ve çeper kuşak bileşenlerinin, genellikle konut alanları tarafından işlevsel açıdan farklı alanlarca emilmesi ve çeper kuşağın özgün karakterini kaybetmesi söz konusu olmaktadır. Bu durum, "çeper kuşak yabancılaşması" (*fringe belt alienation*) olarak adlandırılmakta (Conzen 1969; Kubat ve Hazar, 2018; Çalışkan, 2023) ve orta ve dış çeper kuşakların oluşumunda bu süreçler etkili olmaktadır.

Bu çalışmada Antakya'da Şubat 2023 depremlerinden sonra başlayan yeniden inşa süreçlerinin kentsel sürekliliğe etkisini ölçmek amacıyla Conzen'in kent peyzajı analizleri ve çeper kuşak analizleri kullanılacaktır. Kentsel morfoloji çalışmalarında morfolojik dönemlerin saptanması için tarihi kentlerin uzun erimli dönüşümleri izlenmektedir. Conzen'in (1969, s. 7) ifadesiyle en az 100 yıllık sürecin takibi bile bu çalışmalar için kısa bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu yazının amacı doğrultusunda morfolojik dönemleme, depremin hemen öncesi (Aralık 2022) ve örnek alanların yeniden inşasının tamamlanmak üzere olduğu (Nisan 2025) ile sınırlandırılmış ve bu iki dönem arası kentsel dokudaki süreklilikler karşılaştırılmıştır.

Deprem öncesi ve sonrası durum;

- Kent planı analizleri (parsel, bina, sokak sistemi),
- Arazi ve bina kullanımı
- Yapı tipleri ve bunların diyalektik ilişkileri analizleri ile tespit edilmiştir.

Kentsel morfoloji çalışmalarında farklı zaman dilimlerindeki kentsel örüntüler aynı harita türü kullanılarak karşılaştırılabilmekte ve değişiklikler kolayca ortaya çıkarılabilmektedir (Moudon, 1982; Koç ve Kubat, 2018). Deprem öncesi du-

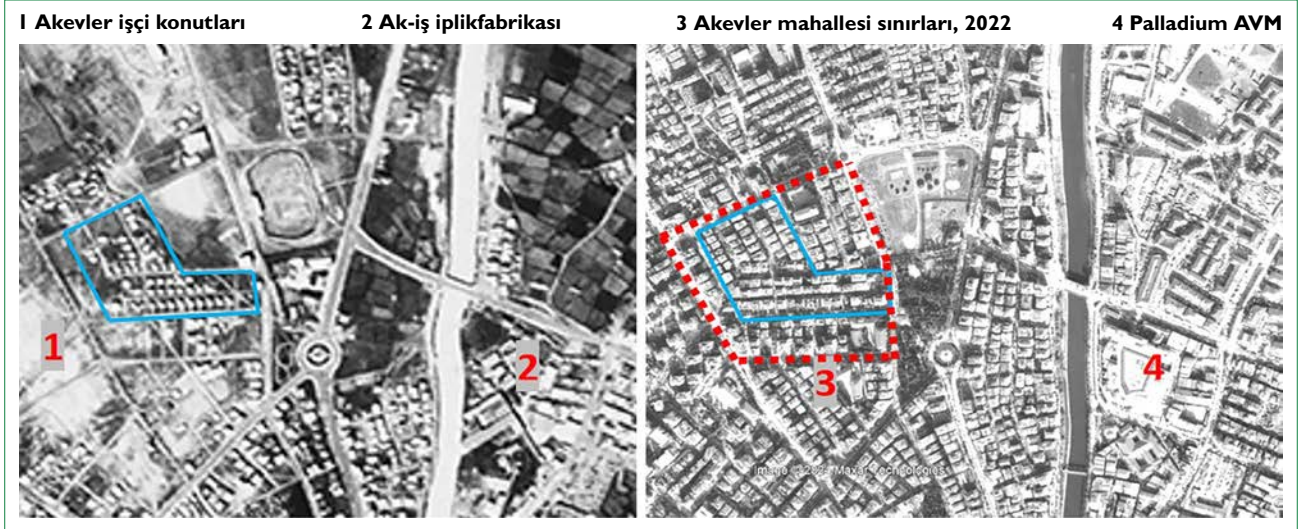
rumun tespiti için 2009 tarihli Antakya halihazır haritaları Aralık 2022 tarihli hava fotoğrafları üzerinden güncellenerek kullanılmıştır. Parsel bilgileri Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nden alınan parselasyon planlarından elde edilmiş, parsellerin alanlarına dair yapılan analizler bu haritalar üzerinden oluşturulmuştur. Yapıların kullanım biçimi Kasım 2022 tarihli sokak görüntülerinden elde edilmiştir. Deprem sonrası Akevler Mahallesi'ni kapsayan tek plan, Türkiye Tasarım Vakfı (TTV) Hatay Tasarım ve Planlama İş Birliği Grubunun, DB Mimarlık ve Danışmanlık Limited Şirketine yaptırdığı Antakya Master Planı'dır. Bu sebeple deprem sonrası yeniden inşa edilen kentsel dokunun tespiti için bu master plan temel alınmıştır. Anılan plan Gülderen Mahallesi'ni içermeyi için Gülderen Mahallesi'ne ait veriler, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü parselasyon planlarından ve 2025 tarihli hava fotoğraflarından elde edilmiştir. Ayrıca, kent ölçeğindeki veriler için Hatay Planlama Merkezi'nin arazide toplamış olduğu veriler ile haritaları güncellenerek yeniden üretilmiştir. Antakya İlçesi sınırları içerisinde yer alan kalıcı konut yerleşimlerinin konumlarına, alanlarına ve konut sayılarına TOKİ'nin illere göre proje ilanlarından ulaşılmıştır. Yeniden inşa sürecinin hukuksal boyutu Resmi Gazete arşivlerinden, sürecin uygulama boyutu ise projelerin planlama ve koordinasyonundan sorumlu yetkilendirilmiş TTV, DB Mimarlık gibi ofislerinin kendi web sitelerinden ve inşaatların güncel hali çeşitli drone çekimlerinden temin edilmiştir.

4. Bulgular: Antakya'da Yeniden İnşanın Mekânsal Çözümlemesi

4.1. Akevler Mahallesi'nin Mekânsal Değişimi

Akevler Mahallesi, Hatay'ın Antakya İlçesi'nin merkez mahallelerinden birisidir. 1954 yılında açılan ve yaklaşık 800 işçiye iş imkânı sunan Ak-İş İplik Fabrikası'nın işçi yerleşkesi olarak kurulan mahalle (Dinç ve Usun, 2021), modern kent merkezinin ilk planlı konut yerleşimlerinden (Şekil 2). Tasarımı Ergün Mimarlık'a ait olan Ak-İş İplik Fabrikası'nın (Dinç ve Usun, 2021) bir parçası olan Develi Kulesi var olduğu dönem boyunca Antakya'nın imgelerinden biri olmuştur (Şekil 3). Fabrika 1979 yılında kapanmış, 2007 yılında yıkılmış, Akevler mahallesi el değiştirmiş, ancak konut kullanımı ve iki farklı izgara düzenini kesiştirilmesiyle oluşturulmuş sokak sistemi deprem öncesine kadar varlığını devam ettirmiştir. Düzenli konut ve sokak sistemi, parsel ve sokak sistemleri arasında kalan bahçeleri, bahçe duvarları ve yeşil peyzaj öğeleri ile düzenli bir kentsel doku sunan (Şekil 4) mahalle Şubat 2023 depremlerinde büyük oranda yıkılmıştır.

5 Nisan 2023 tarihli Resmî Gazete ile yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Karar Sayısı: 7033) uyarınca Antakya İlçesi'nde bulunan 307 hektarlık alan "riskli alan" ilan edilmiştir. 9 Kasım 2023 tarihinde, 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un 2.

Şekil 2. Akevler Mahallesi'nin ilk kurulduğu yıllara (1968) ve deprem öncesine (Aralık 2022) ait hava fotoğrafları.

Kaynak: T.C. Harita Genel Müdürlüğü'nün 1968 tarihli hava fotoğrafı ve Aralık 2022 Google Earth görüntüsünden yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 3. Ak-iş Fabrikası ve kentin imgesi haline gelmiş fabrikanın Develi Kulesi.

Kaynak: Hataytube Instagram sayfası (URL-6) ve sanatçı Musa Bağ'ın kişisel arşivi.

maddesi ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş, buna göre Antakya ve Defne ilçeleri içerisinde kalan 207 hektarlık alan rezerv alanı kapsamına alınmıştır. Bu tarih itibarıyla rezerv alan içerisinde kalan mahallelerin sınırları artık mntikalarla ifade edilmektedir. Günümüzde Akevler Mahallesi, rezerv alanın I. mntikası içerisinde kalmaktadır.

2016 yılında kurulan Türkiye Tasarım Vakfı (TTV), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile 21.09.2023, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile 01.08.2023 tarihli protokollerin imzalanmasıyla yeniden inşa süreçlerinin organize edilmesinden sorumlu vakıf olarak merkezi yönetim tarafından görevlendirilmiştir. TTV Hatay Tasarım ve Planlama İş birliği Grubu, DB Mimarlık ve Danışmanlık Limited Şirketine Antakya İlçesi'ni çevre yolu sınırına kadar kapsayan bir alan için bir master plan yaptırmıştır (Şekil 5). Bu master plan, Akevler'deki inşa sürecinin altlığını oluşturmaktadır.

Parseller

Mahallenin deprem öncesi parselasyonuna bakıldığında, en küçük parsel alanı 297 m²'den en büyük parsel olan 61 16,69 m²'ye kadar değişen çeşitlilikte parseller bulunmaktadır. 61 16,69 m² ve 3982 m² alana sahip en büyük parseller, sırasıyla kız meslek lisesinin bulunduğu 2206/2 no.lu parsel ve Haydar Mursaloğlu İlkokulu'nun bulunduğu 2203/1 no.lu parseldir. Sadece konut parselleri dikkate alındığında, büyüklüklerinin sıklıkla 300 ila 700 m² arasında değiştiği, ancak mahalle sınırlarını çevreleyen ana yollara (Ayşe Fitnat Hanım Caddesi, Fahri Korutürk Caddesi, Rüstem Tümerpaşa Caddesi, Namık Kemal Alahan Caddesi) bakan konut parsellerinde 1000 ila 2000 m² arasında parsellerin bulunduğu görülmektedir. Konut adalarında 250–300 m² arası parsellerin %8 oranında olduğu, 300–500 m² aralığındaki parsellerin %53 ile en yaygın parsel büyüklüğü olduğu gözlemlenmektedir. 500–700 m² arası alana sahip parsellerin oranı %24,64 iken, 700–900 m² arası alana sahip olanların oranının %8 olduğu ve 900 m²'nin üzerinden alana sahip olanların oranının da %6,5 olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 6).

Şekil 4. Akevler Mahallesi sokak görüntüleri (Kasım 2022).

Kaynak: Kasım 2022 tarihli Google Earth Sokak Görünümü'nden faydalanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Bunun yanında Akevler Mahallesi'nin ilk kurulduğu alandaki iki farklı ızgara sokak sisteminin kesiştiği parsellerin çizgilerinin birbirini takip ettiği, tam bir ızgara düzenine sahip olduğu ve takribi 350 m² ve 600 m² civarında parsellerden oluşan 2 farklı tipte parselden oluştuğu; kısaca hala eski düzeninin koruduğu dikkat çekmektedir. Köşe parsellerde 1000 m² civarı parseller bulunduğu gözlemlenmektedir.

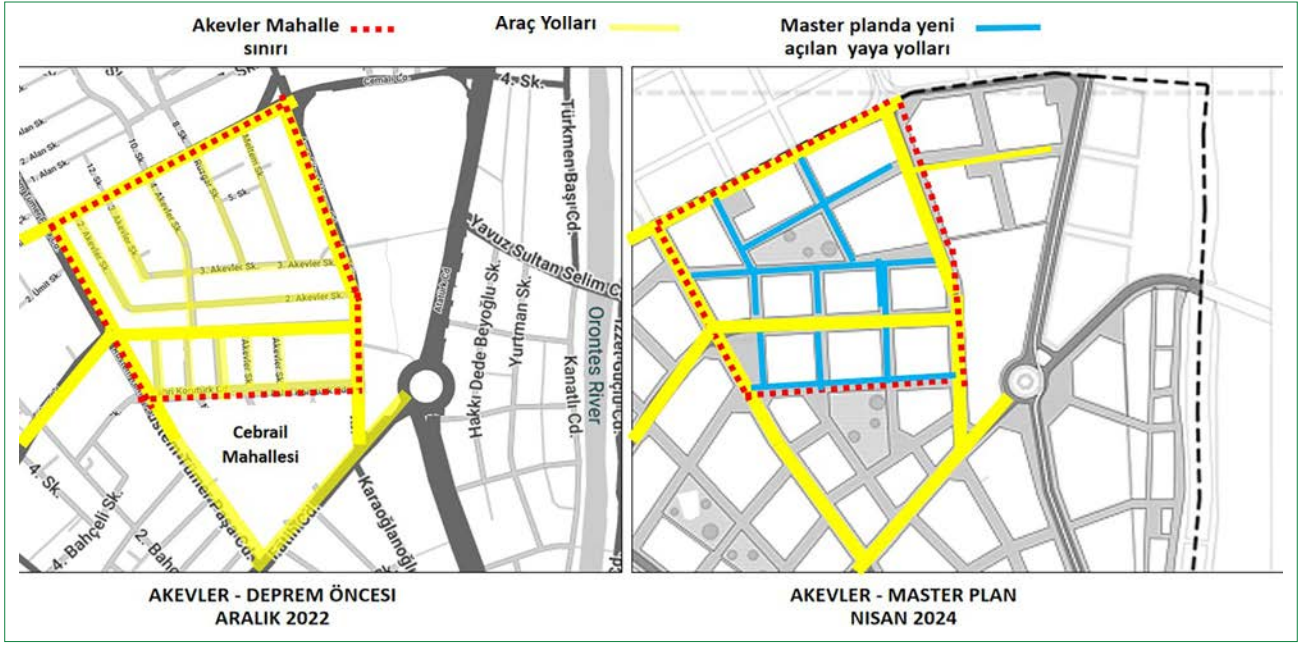
Deprem sonrasında Akevler Mahallesi'nin rezerv alanın içine alınmasıyla birlikte rezerv alan içerisindeki parsellerin birleştirilmesi ve arazinin mülkiyet dokusunun "hamur edilmesi" durumu söz konusu olmuştur (Bilsel ve Balamir, 2024, s. 53). Dolayısıyla, rezerv alan uygulaması sonucunda, arazinin yapılaşma desenini oluşturan ve bir kontrol mekanizması işlevi gören parseller ortadan kalkmıştır. Rezerv alan uygulaması sayesinde DB Mimarlık'ın ürettiği her tür planlama ve tasarım, mülkiyet içerisinde tek bir mülkiyet varmış gibi davranma ve yeni parsel-sokak-yapı adaları oluşturma 'özgürlüğüne' sahip olmuştur.

Conzen'in (2004), parsel deseni dönüşümünü (*plot pattern metamorphosis*), zaman içerisinde kent yoğunlaştıkça parsellerin bölünmesi ve kısaltılması, birikim süreci geçirmesi olarak açıklar. Bölünen parsellerde yeni yapılar, boşluklara dolarak yoğunluğu artırır. Ancak Akevler'deki dönüşüm, ekonomik ve sosyal

süreçlerin olağan etkileri ile zamana yayılarak gerçekleşmek yerine rezerv alan müdahalesi ile gerçekleştiği için parseller birleştirilmiş ve parsel alanı, ada alanları büyümüştür. Rezerv alan uygulaması oluşturulan master plan, mevcut parseller birleştirilerek 110.108 m² tek bir parsel alanı oluşmuştur.

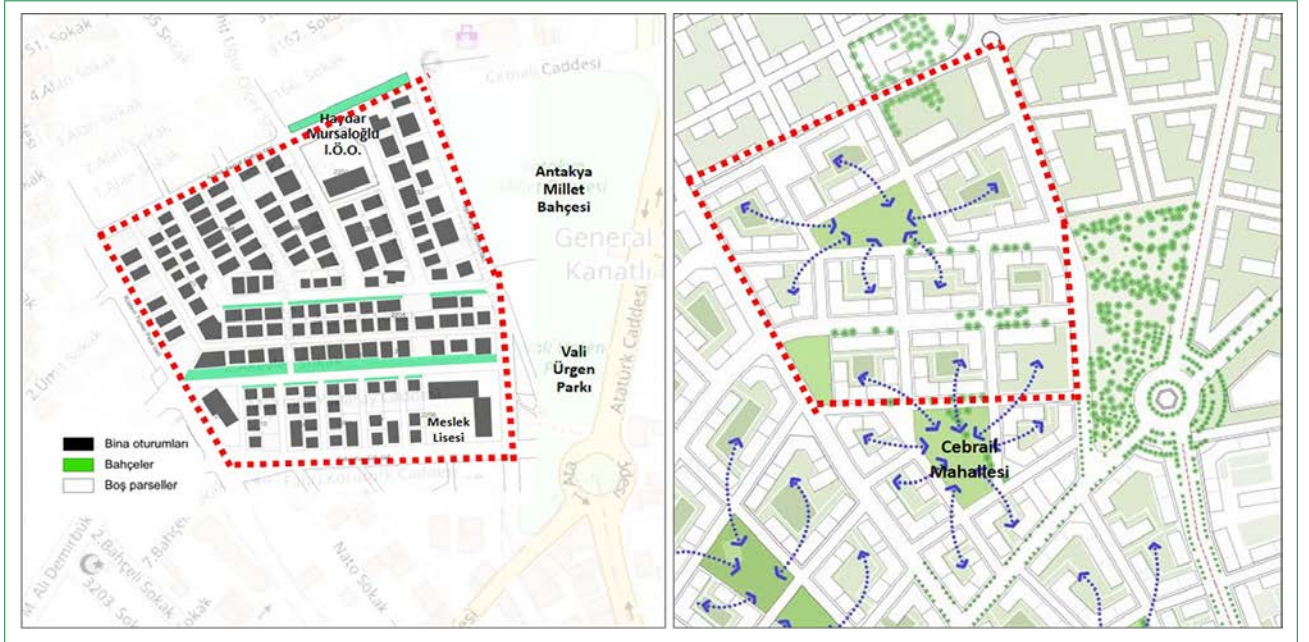
Akevler'deki parsellerin deprem öncesi **derinlik** ve **cephe genişliklerine** dair yapılan analizler sonucunda parsel formlarının kareye yakın dikdörtgen parsellerden oluştuğu gözlemlenmektedir. Akevler mahallesindeki parsellerin derinliklerinin 15 ila 30 m arasında değiştiği görülmektedir. Aynı sokağı takip eden 2212 ve 2205 no.lu adalarda ve 2198 no.lu adada parsel derinliği 30 m; 2210, 2209, 2208, 2207 no.lu adalarda parsel derinliği 17,5 m; 2204, 2213 no.lu adalarda parsel derinliği 20 m; 2199, 2200, 2203, 2200 no.lu adalarda parsel derinliği 25 m'dir. En geniş parsel derinliğe sahip adalar olan 2212, 2205 ve 2198 no.lu adaların Akevler Mahallesi'nin işçi konutlarının kurulduğu ilk alanda olduğu gözlemlenmiştir.

Parsel derinliğini ölçmek için kullanılan yöntem, parsel sınırında olan en büyük yoldan geriye parselin derinliğini ölçmektir. Ancak rezerv alan uygulaması sebebiyle parseller ortadan kalktığı için deprem sonrası değişen parsel derinliklerinin ölçülmesi mümkün olamamıştır. Bunun yerine yapı adası düzen-

Şekil 9. Akevler Mahallesi'nin Aralık 2022'deki yol örgüsü ve DB Mimarlık ve Danışmanlık Master planında yol örgüsü hiyerarşisi.

Kaynak: Halihazır haritalardan ve Hatay Master Planı Kentsel Tasarım Rehberi'nden (2024) faydalanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 10. Akevler Mahallesi'nde deprem öncesi binalar (Aralık 2022) ve DB Mimarlık'ın master planında önerilen blok oturumları.

Kaynak: Halihazır haritalardan ve Hatay Master Planı Kentsel Tasarım Rehberi'nden (2024) faydalanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Arazi ve Bina Kullanımı

Akevler Mahallesi deprem öncesi %80 oranında sadece “konut” kullanımı hakimdir. Konut kullanımının yanında ana yollar olan Ayşe Fitnat Hanım Caddesi, Fahri Korutürk Caddesi, Rüstem Tümerpaşa Caddesi, Namık Kemal Alahan Caddesi üzerinde zeminin ticaret, üst katların konut olarak kullanıldığı görülmektedir. Mahallenin sınırları içinde aynı zamanda 1 adet

lise (Yıldız Selahattin Mısıkoğlu Anadolu Lisesi), 1 adet ilkokul (Haydar Mursal İlkokulu) ve 1 adet resmi kurum (Antakya Kaymakamlığı Sosyal Hizmet Binası) bulunmaktadır. DB Mimarlık tarafından hazırlanan master plana bakıldığında plandaki arazi kullanımları konut ve ticaret ağırlıklı devam etmektedir. Ancak konut altı ticari kullanımlarının büyük oranda arttırıldığı gözlemlenmektedir. Sadece ana caddeler değil, mahalle içerisinde

Şekil 11. Akevlr Mahallesi'nde yapılaşmanın son hali: Nisan 2025 tarihli drone görüntüleri.

Kaynak: URL-8.

Şekil 12. Akevlr Mahallesi'nde deprem öncesi (2022 Aralık) yapı ve arazi kullanımı ve DB Mimarlık'ın master planında önerilen kullanımlar.

Kaynak: Halihazır haritalardan ve Hatay Master Planı Kentsel Tasarım Rehberi'nden (2024) faydalanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

homojen olarak tüm yapı bloklarının %50'sinin ticaret, %50'sinin konut olarak kullanılması önerilmiştir. Akevlr mntıkasında yer alan Haydar Mursal İlkokulu'nun yeniden yapılaşmada sürekliliğini sağladığı, ancak Yıldız Selahattin Mıstıkoğlu Anadolu Lisesi'nin ve sosyal hizmet binasının master planda yer almadığı

görülmektedir (Şekil 12). Bunun yanında deprem öncesinde Akevlr Mahallesi'nin ızgara sokak sistemine sahip, ayrıık nizam yapıların sokak çizgisi ile kalan alanlarda yer alan bahçeler master planda ortadan kalkmakta; yeni oluşturulan sokak blokların ortasında yeşil alanlar önerilmektedir (Şekil 12).

Şekil 13. Akevler Mahallesi kat yükseklikleri (Kasım 2022).

Kaynak: Halihazır haritalardan ve Hatay Master Planı Kentsel Tasarım Rehberi'nden (2024) faydalanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

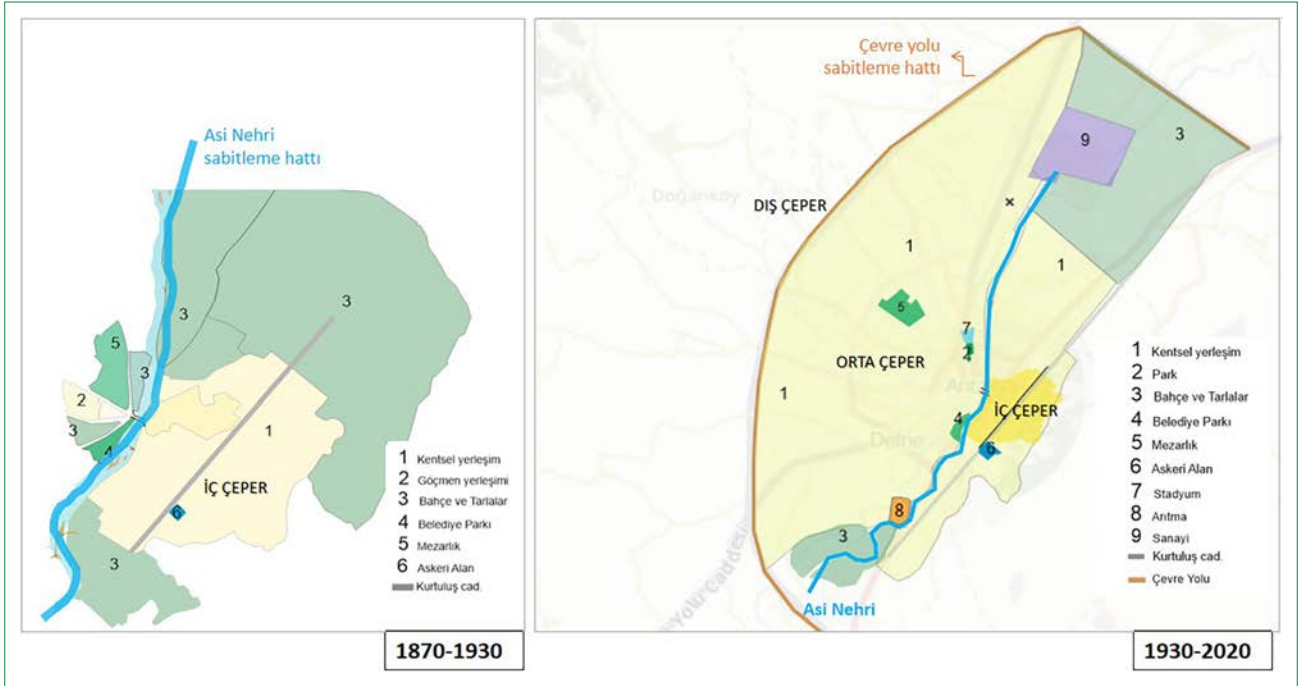
Yapı Tipleri

Akevler Mahallesi'nde deprem öncesinde ayrıık nizam ve 1–2–3–4–5–6–7 katlara sahip yapılar bulunmaktadır (Şekil 13). Bu çeşitlilik yapıların niteliklerine bakıldığında da görülmektedir. Tek katlı yapıların metruk yapılar olduğu, iki katlı yapıların müstakil villalar ya da yine metruk ve kullanılmayan yapılar olduğu gözlemlenmektedir. Bunun yanında 5–6–7 katlı yapıların kat irtifakı yöntemi ile inşa edilen apartmanlar olduğu tapu belgelerinden anlaşılmaktadır. Bunun yanında 2–3–4 katlı eski ama kullanılan konut yapılarının da bulunduğu görülmektedir. Mahalle içerisindeki bina tiplerindeki bu çeşitlilik, deprem öncesine kadar hala yıkılıp yeniden yapılması devam eden ve yenilenmekte olan binalardan kaynaklanmaktadır. Deprem öncesi sokak görünümüne bakıldığında inşa halinde olan birçok yapı görülebilmektedir. Bunun yanında bazı parsellerin de hala boş olduğu görülmektedir. Bu durum da parsellerin dolma süreçlerinin devam ettiğini göstermektedir.

4.2. Gülderren Mahallesi'nin Mekânsal Değişimi

Antakya'nın çeper kuşak alanları, tarım alanları, meralar, organize sanayi alanları, fabrikalar, askeri alanlar, kamu kurumları,

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Kampüsü ve Hatay Havalimanı gibi kullanımları içermektedir. Antakya'nın kent surları 1872 depreminden sonra büyük oranda yıkılmış (Demir, 1996), bu dönemden sonra kenti saran ve gelişimini engelleyen bir rol üstlenememiş ve kentin yayılımında bir sabitleyici hat olarak çalışamamıştır. Bunun yerine kentin ortasından geçen Asi Nehri, sabitleyici bir hat olmuş, Osmanlı'nın son döneminde muhacirler için kurulan Yeni Mahalle'nin haricinde yirminci yüzyılın başına kadar kentin yayılımının nehrin doğusunda kalmasına sebep olmuştur (Bingöl, 2021). Fransız Manda yönetiminin nehrin batı kıyısını yeni yerleşim olarak seçmesiyle kent ancak 1930'ların nehir hattını aşabilmiştir (Demir, 1996). Osmanlı ve Fransız Manda döneminden beri kent içinde kalan askeri kışla, 3.92 hektarlık alan kaplayan Atatürk Parkı (Büyük Park), hemen parkın yanında 1934'te inşasına başlanan Arkeoloji Müzesi ve bahçesi ile 1934 yılı öncesine kadar Asi Nehri'nin doğu yakasında kentin eski mezarlık alanı olarak kullanılan Ali Rıza Efendi Parkı kentin iç çeper kuşak alanlarıdır. 1950'ler Hatay'ın kırsal alanlarından Antakya'nın merkezine yoğun göçün yaşandığı yıllar olması sebebiyle 1950–1955 yılları ile 1960–1965 yıllarında Antakya

Şekil 14. Antakya'nın iç ve orta çeper kuşakları.

Kaynak: Halihazır haritalardan ve Hatay Master Planı Kentsel Tasarım Rehberi'nden (2024) faydalanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

şehir nüfusunun yıllık artış hızında ani yükselmeler görülmüştür (Dinç, 2017). 1957 yılında hazırlanan yeni imar planı ile kentin kuzey ve batı yönündeki gelişmesi desteklenmiştir. Kentin genişlemesi ile Antakya mezarlığı, 1950 yılında yapımı tamamlanan 43.902 m²'lik alana sahip Antakya Atatürk Stadyumu, Vali Ürgen Parkı, DSİ, Orman Müdürlüğü, Öğretmenevi gibi kamu yapılarının yerleşkeleri, önceleri Öğretmen Okulu ardından Mustafa Kemal Üniversitesi yerleşkesi olan alan, Palladium AVM (eski Ak-ış İplik Fabrikası alanı), 1975 yılında 6 hektarlık alanda kurulan küçük sanayi bölgesi ve bunun yanında sit alanı niteliğinde korunan bazı arkeolojik alanlar (Hipodrom kazı alanı vd.) kentin orta çeper kuşağında yer almışlardır (Demir, 1996; Hatay İl Stratejik Planı, 2011–2015; Dinç, 2017) (Şekil 14).

Şehir kuzey ve kuzeydoğu yönünde büyüdükçe Antakya-İskenderun yolu üzerinde tarlalarla çevrili geniş arazilerde 1995 yılında Yeni Sanayi Sitesi, sanayi sitesinin batısındaki alana 1990 yılında cezaevi, yine kuzey hattında 1994 yılında İl Jandarma Komutanlığı ve Mustafa Kemal Üniversitesi ana kampüsü inşa edilmiştir (Mersinligil ve Erişen, 1997; Dinç, 2017). Kuzeydeki bu gelişim dış çeper kuşaklarını oluşturmuştur. 2004 yılında inşası biten çevre yolu, orta çeper için bir dış hat oluşturmuş, kentin yayılımı için bir sabitleme hattı olarak çalışmış, kentin dış kuşaklarının bu hattın içinde kalan boşluklara ya da ötesine yerleşmesine sebep olmuştur. 2000–2014 yılları arasında Yeni Devlet Hastanesi, Primemall AVM, Yeni Otogar, TOKİ konutları ve Adalet Sarayı çevre yolunun her iki yakasında veya yakınında konumlanmışlardır.

Şubat 2023 depremlerinden sonra kalıcı konut alanlarına ihtiyaç duyulması ile kentin merkezinde kalan iç çeper kuşakları kentin içinde sabitlenen kullanımlar olmaktan ziyade hızla konut yerleşimlerine dönüşmektedir. Örneğin kent merkezindeki en büyük iç çeper oluşumlarından olan Millet Bahçesi depremin ilk aylarında geçici barınma amacıyla kullanılmış, yeni oluşturulan master planda ise alana yeni konutlar önerilmiştir. Mayıs 2025 itibarıyla adı geçen alandaki kalıcı konutların inşası tamamlanmak üzeredir (Şekil 10). Kent çeperinde ise konut ihtiyacını toplu bir yerde karşılamak için büyük miktarlarda konut alanları çeperdeki tarım arazileri üzerinde yer seçmektedir.

Çalışmanın diğer örnek alanı olan Gülderen Mahallesi, Antakya'nın kuzeyinde, kent merkezinden kuş uçuşu 9 km uzaklıkta yer almaktadır. Düşük yoğunluklu konut yerleşimi, tarım alanları ve mera alanlarından oluşan bir mahalledir. Gülderen, çevre yolunun dış çeperinde, doğal topografik eşiklerin sınırında, kentin dış çeper kuşağında yer almaktadır (Şekil 15). Kentin dış çeper kuşağında kalması beklenecek bir kopuklukta, mesafede ve işlevsel niteliktedir. Gülderen TOKİ Yerleşkesi TTV'nin hazırlattığı master planın sınırları dışında kalmakta, planın üst ölçek analizlerinde doğal eşik olarak işaretlenmektedir (TTV, 2024). Dolayısıyla yeni hazırlanan master planlarda sunulan ulaşım stratejileri, yeşil alan stratejileri, odak önerileri ve diğer kurgular Gülderen bölgesini kapsamamaktadır. Mahalle ile ilgili deprem sonrası yapılmış herhangi bir planlama çalışması bulunmamaktadır.

Şekil 15. Gülderen deprem konutlarının kent merkezi ve doğal eşiklerle ilişkisi.

Kaynak: Mart 2025 Google Earth görüntülerinden ve TOKİ'nin web sitesinden (URL-3) faydalanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

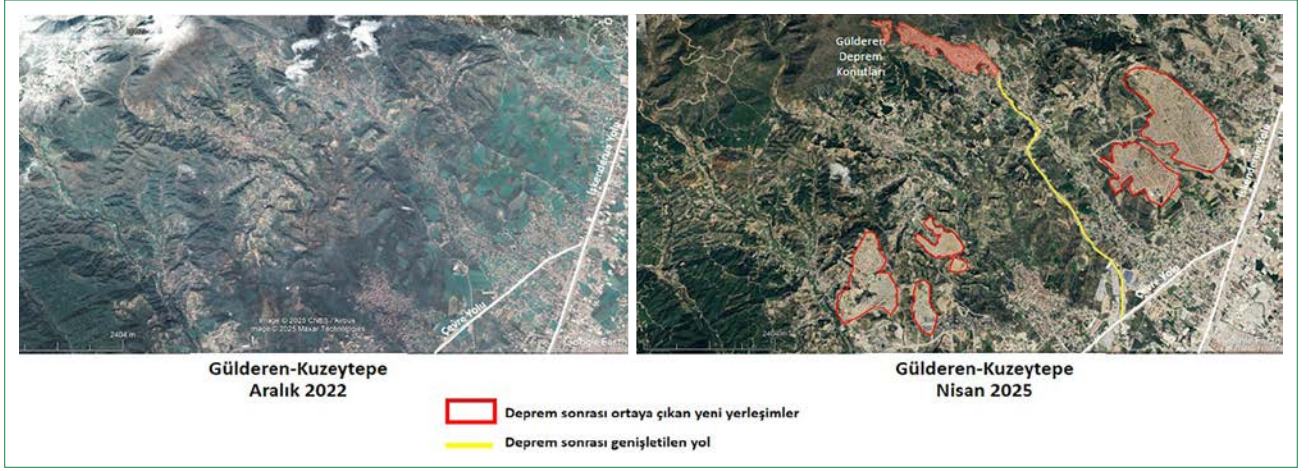
Deprem sonrası Hatay kentinin sınırları içerisindeki en büyük TOKİ yerleşkesi Gülderen'dedir. 10 Nisan 2023 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 5/4/2023 tarihli ve 7452 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Kabul Edilmesine Dair Kanun ile Hatay ili Antakya İlçesi Gülderen Mahallesi'nde geniş kapsamlı bir kamulaştırma kararı alınmış, zeytinlik arazilerden oluşan tarım arazileri Hazine adına tescil olmuş ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına bağlı TOKİ 3 milyon 76 bin metrekare alanda 608 blokta 10 bin 335 konut yapımına başlamıştır. Conzen'in (2009) tanımıyla çeper kuşaklardaki meskûn alanlar sadece düşük yoğunluklu ve büyük bahçeli villa, malikane, köşk ve çiftlik evlerini içerse de Gülderen TOKİ Projesi, bir anda çeper kuşağın içermediği bir kullanımın (yoğun bir meskûn yerleşiminin) çepere kurulmasına neden olmuştur. Ardından, 13 Nisan 2023 tarihli Resmi gazetede ilan edilen "Hatay İli, Antakya İlçesi, Gülderen Mahallesi Sınırları İçerisinde Bulunan Bazı Taşınmazların, Yeni Şehir Hastanesinin Yapımı Amacıyla Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Tarafından Acele Kamulaştırılması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 7090) ile ilk kamulaştırılan konut işlevli yerleşimlerin etrafındaki 5 adet yapı adasındaki 61 adet parsel de kamulaştırılmıştır. Böylece konutların, sosyal servislerini de etrafında toplayarak yeni bir mahalle oluşumu desteklenmiştir.

Gülderen TOKİ Yerleşkesi'nin inşası başladıktan sonra kentin merkezine daha yakın konumdaki, orta kuşak içerisindeki

Kuzeytepe bölgesinde hızlıca yeni yerleşim alanlarının ortaya çıktığı görülmektedir (Şekil 16). Gülderen'deki TOKİ Yerleşkesi sadece kendi içinde bir değişim yaratmanın ötesinde, orta çeper kuşakta da yeni meskûn yerleşimlerin oluşumunu ve çeper kuşak yabancılaşmasını tetiklemektedir. Bu yayılma, hızla gelişen, iç-orta-dış çeperlerde birbirinden çok farklı üretim ve tüketim ilişkilerine ve biçimlerine sahip, farklı sosyal sınıflara hitap eden ve birbiriyle ilişkisiz ve uyumsuz kentsel dokular ortaya çıkarmaktadır (Şekil 17).

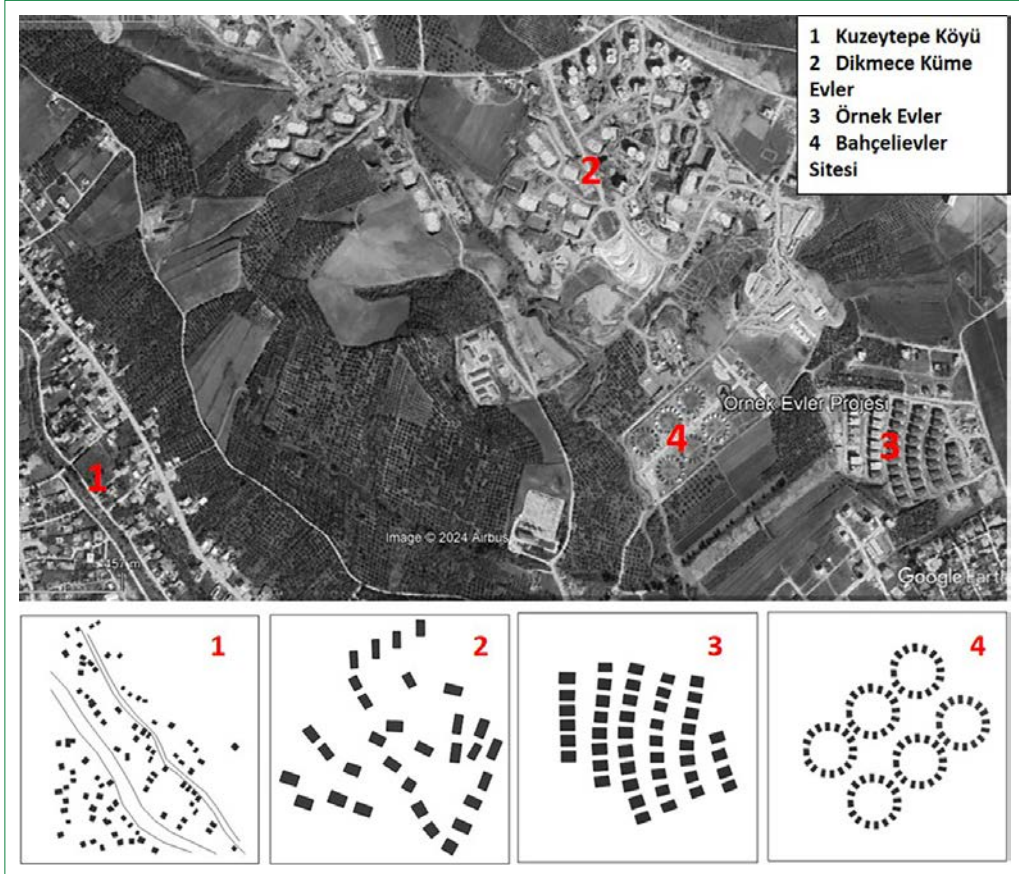
4.3. Bir Süreç Olarak Yeniden İnşa

Kentsel morfoloji perspektifinde kentin tüm katmanları, onun morfolojik dönemlerine aittir. Deprem, afet gibi büyük değişimler de morfolojik katmanlardan birisidir. Ağır yıkımlar sonrası yeniden yapılanma yıllara yayılacak bir süreçtir. Bu sürecin sadece sonucu değil, her aşamasının planlanmış ve yaşam kalitesinin yüksek olması beklenmektedir. Örneğin 2010'da 8.8'lik deprem ve dört tsunami dalgası yaşayan Şili'deki Concepcion bölgesinin restorasyonu için altı ayda 18 adet master plan çalışması yapılmış, 2011 yılında yine ağır bir depremle zarar gören Yeni Zellanda'nın Christchurch kasabası için 40000 civarında kent vizyonu çalışması yapılmıştır (McLean, 2011; Allan ve Bryant, 2011). Kaos ve yıkımın ötesinde deprem sonrası yeniden yapılaşma, geriye dönük hataları da düzeten, yenilikçi ve daha iyi bir yapılanma (build-back-better) için fırsat sunmaktadır (Allan ve Bryant, 2011, s. 41). Deprem sonrası yeniden yapılanmanın,

Şekil 16. Yeniden inşalar sonrası Gülderen ve Kuzeytepe’de yeni ortaya çıkan yerleşimler.

Kaynak: Aralık 2022 ve Nisan 2025 tarihli Google Earth hava fotoğraflarından faydalanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 17. Yeniden inşalar sonrası Gülderen Mahallesi’nde farklı dokuların ortaya çıkışı.

Kaynak: Mart 2025 tarihli Google Earth hava fotoğraflarından faydalanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

“toplumu rehabilite edecek sosyo-mekânsal onarım süreçleri oluşturan, yeni ve eski arasında süreklilikleri sağlayan ve yenilikçi kurgular oluştururken mekânsal değer yaratma amacı güden, kent dokusunun zengin karmaşıklığıyla uyumlu, yerel halkın üretken gizilgücünü açığa çıkartacak alternatif programlara ev

sahipliği yapabilen, “iyileştirici şehircilik” (recovery urbanism) pratikleri sunması beklenmektedir (Çalışkan, 2018).

Antakya’da yeniden inşa süreci, TTV tarafından koordine edilmekte; Kentsel Yenileme Merkezi (KEYM) gayrimenkul

geliştirme ve kentsel tasarım boyutunu yürütürken, DB Mimarlık master plan ve mimari projelerin üretilmesini üstlenmektedir. Master plan, 2024 yılında tamamlanmış, 30 Nisan 2024'te davetli kişilere master planın ve pilot projelerin tanıtımı yapılmıştır. TTV'nin master plana yönelik yayınladığı Kentsel Tasarım Rehberi'nde yeniden inşa sürecinin nasıl etaplanacağına ve mülkiyet haklarının nasıl dağıtılacağına dair herhangi bir veri yer almamaktadır. Rehberde, Eylül, Ekim, Kasım 2023'te çalıştayların ve 20 Ekim ve 11 Kasım 2023 tarihlerinde halk buluşmalarının yapıldığı bir takvim yayınlanmıştır (TTV, 2024). Ancak mülk sahipleri ve diğer paydaşlarla yapılan müzakereler ya da bu toplantı sonuçlarına dair herhangi bir veriye rastlanılmamıştır. TTV koordine ettiği kent merkezindeki farklı pilot bölgelerde kentsel ölçekten uygulama ölçeğine kadar farklı mimarlık gruplarının geliştirdikleri 21 konut projesi ve 13 kamusal proje bulunmaktadır. Pilot projeler incelendiğinde, proje ekiplerinden yalnızca Sour Studio tasarımcı grubunun, kullanıcılarla mülakatlar yaptığı ve kullanıcı isteklerini analiz ettiği görülmektedir (URL-9).

5. Tartışma: Kentsel Süreklilik ve Süreksizlikler

Paneira ve diğerlerine (2023, s. 215) göre kentsel doku yolların mantığı, parselasyon mantığı ve etkinlikleri barındıran binaların mantığının üst üste yerleşmesinden oluşmaktadır. Bu çakışmada kent öğelerinin her biri diğeriyle diyaliktik ilişki kurmakta ve birbirini koşullamaktadır. Akevler Mahallesi'nde rezerv alanı uygulaması sebebiyle parselasyon mantığı yenilenmektedir. Mahmut Yanaray Caddesi haricinde mahalle içi araç yollarının hepsi kapatılarak mahalle içi erişimin yaya yolları ile sağlanması yoluna gidilmiştir. Yaya yollarının izleri, eski araç yollarının izlerini büyük oranda takip etmemektedir. Kentsel morfoloji çalışmalarında en uzun sürede değişen öğeler olan sokaklar ve sokak sistemleri değişmekte; 1950'lerde mahallenin işçi konutları olarak ilk kurulduğu dönemden beri var olan, iki izgara sisteminin kesişmesiyle oluşan sokak sistemi ve sokak boyu uzanan bahçeleri kaybolmaktadır. Kentsel morfoloji çalışmalarında bir dolaşım ve erişim hattı olmasının ötesinde bir mekân olarak değerlendirilen sokak çizgisi ve parsel sınırı arasındaki alanlar, Akevler Mahallesi'nde deprem öncesine kadar belli bir düzene sahip bahçeler, bahçe duvarları, yol ağaç sıraları ve peyzaj dokusuna sahiptir. Ancak yeni master planın Akevler Mahallesi için önerdiği dokuya bakıldığında parsel sınırı ve sokak çizgisi arası mekânların ortadan kalktığı; bu peyzaj öğelerinin, bahçe duvarlarının ve ağaç sıralarının yok olduğu görülmektedir.

Sokaklar, kent ile ilişkiyi, merkezle olan bağı ve yayılma stratejisini belirler (Paneira vd., 2023, s. 223). Akevler'deki sokaklar da bu var oluş mantığı içerisinde değerlendirildiğinde kent merkezi ile bağlantı sadece Rüstem Paşa Caddesi ve Fatih Caddesi ile sağlanabilmekte, merkeze araç erişimi olan kuzey-güney aksı zayıflamaktadır. Ada içi bağlantılar da sadece

yaya yolları ile sağlanmaktadır. Kentsel tasarım literatüründe olumlu bir yaklaşım olan yayalaştırılmış kent merkezi kurgusunun, kentin geri kalanından bağsız bir şekilde Akevler'e uygulanması kentsel sürekliliklerde kopuşlar oluşturmaktadır. Antakya tarihi kent merkezinde sokaklar ve çıkmaz sokaklar, kamusal yaşamın oluşumunda en etkili mekânsal birimlerdir (Rifaioğlu, 2015). Ancak geleneksel merkeze ait bu mekânsal kurgunun, modern kent merkezinde her adada tekrar ettirilmesi, orada süregelen farklı alışkanlıkları, mekân örgütlenmesini ve kullanım biçimlerini yok saymaktadır.

Bina oturumlarına ilişkin master planda görülen bir eğilim, Antakya'nın tarihi kent merkezindeki avlulu yerleşim sisteminin, tüm modern yerleşim bölgesine ve her yüksekliğe çeper bloklar şeklinde uygulanmasıdır. Panerai ve diğerlerinin (2023, s. 221) de eleştirdiği gibi birçok Avrupa kentinde tekrar ettirilen kapalı bina adasını merkezdeki boş alanların çevresini saran kesintisiz, türdeş bir bina alanına genelleştirmesi ve bu kentsel blok tipolojisinin bir "mutlak biçim" (*a priori*) olarak, tüm sokaklara uygulanması yaklaşımı sorgulanabilir niteliktedir. Kullanım yerine simgeye odaklanan bu yaklaşım, kentsel yaşamın sürekliliğini arka plana atmakta ve eski kütle-boşluk ilişkileri değişen mahalleye daha çok kentsel sağlama güvencesi vermemektedir (Panerai vd, 2023, s. 221). Antakya kent içindeki master planın da temel problemi olarak geleneksel az katlı avlu tipolojisinin 6 kat yüksekliğinde, zeminden koparılmış bloklarda uygulanmasının kamusalılığı ne kadar üretebileceği tartışma konusudur. Bunun yanında deprem öncesinde farklı kat yükseklikleri ve yapı tipleriyle çeşitliliği içeren mahalle dokusu, yeniden yapılaşma sonrası standart 6 katlı tek tip bir yapılaşmaya indirgenmiştir.

Kısaca, master plan çalışması, rezerv alan içerisinde parsellerin hamur edilmesi yanı sıra tamamen farklı sokak sistemleri ve farklı bina oturumları oluşturulması; sadece kent planı bileşenlerinin kendilerini değil, parsel-sokak, parsel-bina, bina-sokak arasındaki diyaliktik ilişkileri de değiştirerek bambaşka bir dokunun oluşumunu işaret etmektedir.

Conzen arazinin kullanım biçimlerinin dönüşümünü, parsel bazında ölçmektedir. Akevler Mahallesi'nde rezerv alan uygulaması sebebiyle kullanım ve aktivite türlerinde parsel temelli değişim söz konusu olmayacaktır. Bir ICOMOS raporuna göre "ağırlıklı olarak tarıma dayalı toplumlarda, çatışma nedeniyle yerinden edilen insanlar evlerine dönmeye çalıştıklarında, toprak mülkiyeti sorunları hemen gündeme gelmektedir (Stanley-Price, 2005, 2–3 ICOMOS). Antakya'da rezerv alan uygulaması, toprak mülkiyeti sorunlarını ortadan kaldırmakta ve arazinin bütünsel bir şekilde ele alınmasına imkan vermektedir. Ancak yeniden inşa sürecinde mülkiyet haklarının nasıl yeniden dağıtılacağı konusunun master planda ele alınmaması sebebiyle mülkiyeti toplulaştırılan arazinin kullanım desenlerinin nasıl değişeceği belirsizliğini korumaktadır. Yeni yapılaşmada dağıtılacak mülkiyet haklarının değiş-

mesi durumunda, eski mahallelilerin, eski işlevlerin, kullanım alışkanlıklarının, kültürel deneyimlerin değişmesi söz konusu olacaktır ve bu durum, mahallelerin yaşam kültürünün değişme olasılığını ortaya çıkarmaktadır.

Kentin çeperindeki değişimlere bakıldığında ise tarım arazileri ya da düşük yoğunluklu yerleşimlerin ortasına yeni ve yoğun konut alanları yapılmaktadır. Kentsel morfoloji literatüründe geniş araziler arayan veya büyük parseller gerektiren özel girişimlerin düşük arazi fiyatlarından yararlanmak için konut arzının düştüğü dönemlerde kentin çeperlerinde “çeper kuşak alanları”nın oluştuğu belirtilmektedir (Conzen, 2009, s. 32; Çalışkan, 2023). Ancak Gülderen Mahallesi’nde süreç, merkezi yönetim tarafından ilan edilen toplu konut alanları ile yukarıdan aşağı yönlendirilmektedir.

Gülderen’deki TOKİ Yerleşkesi sadece kendi içinde bir değişim yaratmanın ötesinde, dağınık ve öbekler halindeki çeper işlevleri hızla konut işlevine dönüşmekte; ortaya çıkan rant orta çeper kuşakta da yeni meskun yerleşimlerin oluşumunu ve çeper kuşak yabancılaşmasını tetiklemektedir. Conzen ve Waldheim’in çeper kuşak gelişimi üzerine yaptığı çalışmalarda yer alan “kent - iç çeper - orta çeper - dış çeper”den oluşması gereken morfolojik konumlanma, Antakya’da “kent - iç kuşak - orta kuşak - kent” şeklinde yerleşmektedir. Deprem sonrası kamulaştırma müdahaleleri ve dış kuşakta yer seçen toplu konut projeleri sayesinde, Antakya’da deprem sonrası iç çeper ve dış çeperdeki kuşaklar da hızla ‘yabancılaşmaktadır’. Bu durum, kentsel ve bölgesel ölçekte ekolojik sürdürülebilirliğin önemli gerekliliklerinden olan bütüncül ve sürekli bir yeşil kuşak oluşumunu engellemekte ve kentin dirençliliğini baltalamaktadır. Orta ve iç kuşakta rant oluşumu, düzensiz yeni yerleşimleri tetiklemektedir. Ünlü ve Baş’ın (2015) belirttikleri gibi Türkiye’de çeper kuşaklar Avrupa kentlerine göre rantın denetlenmemesinden dolayı daha süresiz ve parçalı bir yapı sergilemektedir. Gülderen’de oluşan rantın, özel sektörün ve arazi sahiplerinin nasıl denetleneceği belirsizdir.

Yapı bazında değerlendirildiğinde Gülderen civarında gelişen yeni konut alanları, Gülderen Mahallesi’nin kendi kültürel, sosyal, ekonomik bağlamları çerçevesinde dönüşerek kendine has bir morfolojik bölge oluşturmak yerine, TOKİ konutlarının standart bina tipolojileri ile tüm bağlamların üzerinde yepyeni bir doku yaratmaktadır. Mevcut “zenginlik ve özgünlük kazandıran ilişki yumağını yok sayan”, “bütün diğer bağlamsal katmanları *by-pass* etme eğilimi gösteren” (Özten ve Anay, 2017) bir yeni merkez oluşturmaya çalışılmaktadır.

Alan ve Bryant’a göre (2011), yeniden inşa süreçlerinde rol alan tasarımcılar, yerel topluluklar ile merkezi yönetim arasındaki müzakere sürecinin yürütülmesinde yerel düzeyde özel bir rol oynamaktadırlar. Ancak TTV tarafından yürütülen master plan çalışmalarının katılımcı süreçler ile mülk sahibi ve ilgili aktörleri sürece dahil ettiklerine, kullanıcı

isteklerini tasarım sürecine dahil etmeye dair herhangi bir çalışmasına rastlanmamıştır. Bunun yanında Nisan 2024’te yapılan master plan lansmanının davetli kişilere yapılmış olması katılımcılık perspektifinden yoksundur. Antakya’nın kuruluşundan beri üretken olan Antakya halkı, kentin oluşumunda da daima aktif rol almıştır (Bingöl, 2024) ve yere bağlı aidiyet duygusu oldukça yüksektir (Dinç, 2023). Ancak katılımcı süreçlerle desteklenebilecek master plan süreci, bu potansiyelleri göz ardı etmektedir. Antakya’da deprem sonrası alınan kararların birçoğunun re’sen karar ve uygulamalar olması, master plan sürecinin müzakere süreçlerinden yoksun olması ve farklı paydaşlarla iş birliği mekanizmalarının yoksunluğu sebepleriyle yeniden inşanın bir süreç olarak ele alınmadığı görülmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, kuramsal tartışmalar ve II. Dünya Savaşı sonrası yıkılan kentlerin yeniden yapılanma örnekleri üzerinden kentsel formun sürekliliğinin, toplumsal hafıza ve kentsel yaşamın devamlılığı için önemi ortaya koyulmuş; çalışmanın örnek alanlarında Şubat 2023 depremlerinden bugüne kadar devam eden yeniden inşa süreçlerinin Conzen’in morfogenetik ve mekânsal çözümleme yöntemleriyle incelenmesi sonucunda bu alanlarda kentsel sürekliliklerin sağlanıp sağlanmadığı irdelenmiştir. Bu çalışma ile ani yıkımlar sonrası kentsel sürekliliklerin takibinin yanında kentsel dokunun bileşenlerinin, bileşenler arası ilişkilerin ve kolektif belleğin sürekliliğine yönelik stratejiler geliştirilmesi için yöntem ve stratejiler elde edilmiştir.

Çalışmanın örnek alanlarından Akevler Mahallesi’ndeki rezerv alan uygulamasının Conzen’in temel analiz birimlerinden parsellerin ortadan kaldırması sebebiyle morfoloji çalışmalarındaki süreklilik izlemleri açısından farklı bir örnek sunmaktadır. Conzen’in analiz yöntemlerinden yapı tipleri ve kat yükseklikleri ve arazi kullanımdaki değişiklikler saptanmış; bunların yanı sıra eski-yeni adaların büyüklüklerinin, eski-yeni ada çizgilerinin, ada cephe genişliklerinin, ada biçimlerinin karşılaştırılarak değişimin saptanması yoluna gidilmiştir. Parsellerin ortadan kalkması, yalnızca bireysel kentsel bileşenlerin sürekliliğinin değil, bu bileşenler arasındaki diyalektik ilişkilerin sürekliliğinin de önemini ön plana çıkarmaktadır. Akevler Mahallesi’nde parsel düzeninin ortadan kaldırılmasının yanında, mahallenin sınırlarını da içine alan master plan çalışmasının, Akevler’in 1950’lerden bu yana gelişen özgün mekânsal karakterini, binaları, sokakları, sokak sistemlerini, kullanımları ve bunların arasındaki diyalektik ilişkiler yumağını dikkate almadığı tespit edilmiştir. Planda, kentsel tasarım literatüründe olumlu olarak değerlendirilen sokak bloklarının, ortak avluların, yayalaştırılmış kent merkezinin Akevler Mahallesi’ne uygulaması yoluna gidilirken, ‘yer’e özgü mekânsal öğelerin ve mahallenin kolektif hafızasının sürekliliğinin gözetenmediği saptanmıştır. Sonuç

olarak, Akevler Mahallesi'nin 1950'lerden beri sürdürdüğü kendi özgün mekânsal karakterini ve mahalle dokusunu, öncelikle mülkiyet deseninin ardından sokak sistemlerinin, bina türlerinin, kullanımlarının ve bunlar arasındaki ilişkilerin de değişmesiyle yitirdiği gözlemlenmiştir. Dış çeperdeki Gülderen Mahallesi'nde ise deprem sonrası barınma sorununa hızla çözüm üretmeye çalışan toplu konutların inşasının, kentsel sürekliliğin çoklu bileşenlerini dikkate almadığı; dış çeper kuşak alanlarının yabancılaşmasına, orta çeperde rantın oluşumuna, bu çeperin de dönüşümüne ve denetlenmeyen yapılaşmanın birbirleriyle ilişkisiz dokular oluşturmaya neden olduğu saptanmıştır. Depremi üçüncü yıl dönümüne yaklaşırken kentin merkezinde ve çeperinde yeniden inşa süreçleri tamamlanmak üzere olan bu iki farklı mahalledeki dönüşüm, parçalı değişimler gibi gözükseler dahi, deprem sonrası Antakya kent formunun bütünsel dönüşümünde etkili olan iki temel süreci tariflemektedir.

Bu çalışma, Antakya'da hızla devam eden inşa süreçlerinin takibinin yanı sıra deprem sonrası Antakya'da kentsel sürekliliğin ve toplumsal yaşamın nasıl ele alınması gerektiğine dair birtakım stratejiler geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Kent plan öğelerinden birinin silinmesi, morfolojik dönüşümde sürekliliklerin sağlanabilmesi açısından ani ve radikal değişikliklere neden olmaktadır. Yeniden inşa sürecinin sadece binalar ve barınma birimlerine odaklanmak yerine, kentsel dokunun parseller, sokaklar, binalar, kullanımlar ve bunların diyalektik ilişkileri tarafından oluşturulduğunu dikkate alan bütünsel bir perspektif benimsemesi gerekmektedir. Böylece bir mekânsal bileşenin (Antakya örneğinde parsellerin) örüntüleri kaybedilse dahi, diğer kentsel bileşenlerin sürekliliğinin sağlanması ile bunların birbirini koşullayarak eski diyalektik ilişkileri sürdürme ve eski dokunun mantığını sürdürebilme potansiyeli ortadan kaldırılmamalıdır. Yapılan yeni yapıların eski dokuyu nasıl dönüştüreceği parça-bütün ilişkileri içerisinde ve zamansal bir çerçeveden dikkate alınmalıdır. Kentsel tasarım literatüründe olumlu çözümler olarak değerlendirilen sokak blokları, ortak avlular, yayalaştırılmış kent merkezi gibi ön kabuller yerine, 'yer'e özgü sokaklar, müsterek/özel açıklıklar ve çevresindeki binalar, eski yaşam nüveleri gözetilerek oluşturulmalı ve mahallelerin sosyal sürekliliğinin ve kolektif hafızasının sürekliliği sağlanmalıdır.

Mülkiyet deseninin o yerin ekonomik ve kültürel ilişkileri ile kendiliğinden değiştiği durumlarda kent öğelerinin ve formunun değişimini yıllara yayılan bir dönüşüm süreci olarak tariflemek ve kent formunda birtakım süreklilikler yakalamak mümkündür. Parsellerin silinmesi ya da toplulaştırılması durumlarında ise, inşa faaliyetleri bittikten sonra yeniden dağıtılacak olan mülkiyet hakkının da sadece niceliksel veri olarak değil, aynı zamanda niteliksel bir dağılım olarak tasarım sürecine dahil edilmesi gerekmektedir.

Deprem, savaş gibi ani ve büyük çaplı yıkımlar sonrası yeniden yapılanma süreci, arazinin ve yaşamın yıllara yayılacak dönüşümü olarak yorumlanmalıdır. Yeniden inşa süreçlerinin kentin yaşamsal döngülerinin bir parçası haline getirilmesi, afet-dirençli bir kent vizyonunun, ulaşacağı hedef(ler)inin kurgulanmış olması ve farklı etaplamalarla içinde yaşanılan şehrin ve kentlinin yaşam kalitesinin artırılması gerekmektedir. Yeniden yapılanma devam ederken kentsel sürekliliği bütüncül olarak ele alan koruma planlarının ve stratejilerin oluşturulması, kentleşmenin çeperde kontrolsüz yayılımını kontrol altına alacak planlama çalışmalarının yapılması ve rantı denetleyen mekanizmaların oluşturulması gereklidir. Mekânsal ve sosyal değer yaratacak bir yapılaşmanın plan üretim ve inşa süreçlerine halk katılımının sağlanması, mahalleler bazında mahallelilerle çalışmalar yürütülmesi, mülkiyet hakkı dağılımının paydaşlarla müzakereler halinde geliştirilmesi desteklenmelidir. Travmatik bir yıkım sonrası yas ve trajediyle yüzleşme imkanları es geçilmemeli, kolektif belleğin korunmasına yönelik yapıların ve açık mekânların üretilmesi sağlanmalıdır.

Her dönemin ve coğrafyanın kendine özgü sosyal, kültürel ve ekonomik dinamikleri, kentsel biçimleri üretir ve bu biçimleri sonraki dönemlere aktararak kentsel sürekliliği oluşturur. İklim değişikliği ile gündeme gelen afetlerin ve ağır yıkımların sonrasında kentlerin fiziksel ve sosyal sürekliliklerinin sağlanması, kentsel yaşamın sürekliliği için giderek daha da önemli hâle gelmektedir. Bu çalışma, özellikle ani ekolojik yıkımlar sonrası kentsel değişimlerin izlenmesinin yanı sıra kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel sürekliliklerini sağlayan yeniden yapılaşmanın kodlarını oluşturabilmek açısından alana katkı sağlamaktadır.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): During translation of abstract, AI was used for partial translation.

Acknowledgments: I would like to express my gratitude to Dr. Bilge Çakır and Assoc. Prof. Dr. Koray Alim Cengiz for their final reading and corrections.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, doğrudan insan katılımı ya da etik kurul onayı gerektiren nitelikte veri içermediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Bilgilendirilmiş onam: Araştırmaya katılan tüm bireyler, çalışmanın amacı ve kapsamı konusunda bilgilendirilmiş; etik ilkeler doğrultusunda gönüllü katılımları sağlanarak yazılı onamları alınmıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Öz kısmının çevirisi esnasında yapay zeka kullanarak kısmi çeviri yapılmıştır.

Teşekkürler: Son okuma ve düzeltmeler için Dr. Öğr. Üyesi Bilge Çakır ve Doç. Dr. Koray Alim Cengiz'e teşekkür ederim.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Allan, P. & Bryant, M. (2011). Resilience as a framework for urbanism and recovery. *Journal of Landscape Architecture*, 6(2):34-45.
- Aymonino, C. (1971). Origine e sviluppo della città moderne. Padova: Mar.
- Bandarin, F. & Oers, R. v. (2014). *Reconnecting the city: The historic urban landscape approach and the future of urban heritage*. Chichester: Wiley Blackwell.
- Bilsel C. & Balamir, A. (2024). Deprem sonrasında sürdürülebilir ve dirençli yeniden yapılanma: Antakya için durum saptaması. *Arredemento Mimarlık* 363, 51-54.
- Bingöl, E. (2021). Göç, kolonyalizm ve kültürel inşa: 1918-1938 Arası Antakya. M. Kırmızı ve İ.Dölek (Ed.), *Göç ve Kültür içinde* (s.171-194). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bingöl, E. (2023). Geçmiş-şimdi-gelecek üçgeninde Antakya'yı bağlamsalcılık çerçevesiyle okumak. *Ege Mimarlık TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları* 120, 60-65.
- Bingöl, E. (2024). Antakya'da iyileşmenin reçetesi: İnsan ve insan-olmayanların işbirliği. *Arredemento Mimarlık* 363, 67-69.
- Conzen, M. R. G. (1960). *Alnwick, Northumberland: A study in town-plan analysis. Transactions and Papers (Institute of British Geographers)*, (27), iii-122. London: George Philip.
- Conzen, M. R. G. (1981a). Historical townscapes in Britain: a problem in applied geography. Whitehand, J.W.R. (ed.) *The urban landscape: historical development and management: Papers by M.R.G. Conzen içinde* (ss. 55-74). Institute of British Geographers Special Publication 13, Academic Press, London. (Orijinal çalışma 1966 yılında yayımlanmıştır.)
- Conzen, M. R. G. (1969). *Alnwick, Northumberland: a study in town-plan analysis*. Institute of British Geographers Publication 27. Institute of British Geographers, London.
- Conzen, M. R. G. (1981b). The plan analysis of an English city centre. Whitehand, J.W. R.(Ed). *The urban landscape: historical development and management: Papers by M.R.G. Conzen içinde* (ss.25-53). Academic Press, London.
- Conzen, M. R. G. (1988). Morphogenesis, morphological regions and secular human agency in the historic townscape, as exemplified by Ludlow. D. Denecke & G. Shaw (eds.), *Urban Historical Geography: Recent Progress in Britain and Germany içinde* (ss. 252-272). Cambridge: Cambridge University Press.
- Conzen, M. P. (2009). How cities internalize their former urban fringes: a cross-cultural comparison. *Urban Morphology* 13, 29-51.
- Corboz, A (1983).The land as palimpsest. *Diogenes* 31, 12-34.
- Cullen, G. (1961). *Townscape*. New York: Reinhold Pub. Corp.
- Çalışkan, E. K. (2023). *Çeper kuşak alanlarının gelişiminde ve dönüşümünde mülkiyet perspektifi: İstanbul incelemesi*. Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Çalışkan, O. (2018). Şehirleri yıkılırken şehirciliğin sözü var mı? O. Çalışkan (Ed) *Çatışma, Planlama ve Tasarım içinde* (ss.vii-xvi). Middle East Technical University Faculty of Architecture Yayınları.
- Çalışkan, O. (2024). Deprem sonrası şehirciliği için bir model arayışı. *Arredemento Mimarlık* 363, 61-64.
- Demir, A. (1996). *Çağlar içinde Antakya*. Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul.
- Dinç, Y. & Usun, Ç. F. (2021). Modernizmin üretim mekânından postmodernizmin tüketim mekânına: Ak-İş iplik fabrikası- Palladium Antakya AVM örneği. *Türk Coğrafya Dergisi* 78, 7-22. <https://doi.org/10.17211/tcd.952714>
- Dinç, Y. (2017). Antakya Şehri'nin Kuruluşu ve Mekansal Gelişimi. İçinde F.Arslan (Ed). *Türkiye Coğrafyası Çalışmaları*. Pegem Akademi Yayınları.
- Dinç, Y. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası yeniden yapılanma sürecinde yere bağlılığın değerlendirilmesi: Antakya (Hatay) örneği. *Türk Coğrafya Dergisi* 83, 45 - 57

- Erten, E. (2012). I, The world, the devil and the flesh: Manplan, Civilia and H. de C. Hastings. *The Journal of Architecture*, 17, no:5,
- Gregotti, V. (1985). Territory and Architecture. *Architectural Design Profile* 59(5-6), 342.
- Halbwachs, M. (2015). *Kolektif bellek*. Pinhan Yayıncılık.
- Hatay İl Strateji Planı (2011-2015). Hatay Valiliği, Hatay.
- Hatay Planlama Merkezi, (2023). Antakya- Defne Saha Gözlem Raporu. https://drive.google.com/file/d/1-S_wF3otcu30uFUrIVzNf4dDFKt3WUW9/view
- Hazar, D. & Özkan S.P. (2020). Çeper Kuşakların Kamusal ve Ekolojik Değeri: İzmir Askeri Alanlar Örneği. *Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi*, 13 (1), 10-21.
- Hubbard, P., Faire, L. & Lilley, K. Contesting the modern city: Reconstruction and everyday life in post-war Coventry. *Planning Perspectives* 18(4):377-397. 10.1080/0266543032000117523
- Jarzembek, M. (2001). *Urban Heterology: Dresden and the Dialectics of Post-Traumatic History*. Lund University Press.
- Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Yeniden İmar ve Gelişme Raporu, (2025). Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı Deprem Sonrası Değerlendirme Raporu. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/02/Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Yeniden-İmar-ve-Gelişme-Raporu.pdf>
- Nalça Kıssaboğlu, C. & Say Özer, Y. (2024). Depremin ardından Antakya: mekan ve hafızanın yıkımı. Z. Karaçor, S. Karaçor, B. Güvenek (eds.), Munzur International Scientific Research and Innovation Congress Proceedings Book içinde (ss. 228-241). Ubak Yayınevi.
- Koç, A. & Kubat, A.S. (2017). Kent biçimi araştırmalarında karşılaştırmalı analiz yöntemleri: İstanbul Tarihi Yarımadası örneği. *Değiş Kent: Değişen Kent, Mekan ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 243-254).
- Kropf, K. (1993). *Definition of built form in urban morphology*. Yayımlanmış Doktora Tezi. University of Birmingham, Department of Geography Faculty of Arts, UK.
- Kropf, K. (1996). Urban tissue and the character of towns. *Urban Design International* 1, 247-63.
- Kropf, K. (2009). Aspects of Urban Form. *Urban Morphology* 13, 2, 105-20.
- Kropf, K. (2017). *Handbook of Urban Morphology*. Chichester, West Sussex, UK : Wiley.
- Kubat, A. S. & Hazar, D. (2018). İstanbul'un çeper kuşak gelişim süreci. II. *Kentsel Morfoloji Sempozyumu: "Değiş Kent" Değişen Kent, Mekan ve Biçim Bildiriler Kitabı* içinde (ss. sf. 693-711). İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Larkham, P.J. (2006). The study of urban form in Great Britain. *Urban Morphology* 10(2), 117-41.
- Mersinlilil, Ö. & Erişen, O. (1996). *Antakya imar planı ön araştırması*. Antakya.
- Moudon, A. V. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field. *Urban Morphology* (1), 3-10.
- Özten, Ü. & Anay, H., (2017). Bağlamsalcılığın iki yüzü: tepeleri ve vadileri pahlanmış bir dünyada bağlamsalcılık hususuna yeniden bir bakış. *Megaron* 12(1), 57-66.
- Panerai, P., Castex, J. & Depaule, J. (2023). Kent inşa etmek. P. Panerai, J. Castex, J. Depaule (Eds.), *Kentsel Biçimler: Bina Adasından Bina Bloğuna* içinde (ss. 215-226). Janus Yayıncılık.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, tarih, unutuş*. M. E. Özcan (Çev.). Metis Yayınları.
- Rifaioğlu, M.N. (2015). Antakya tarihi kent dokusu çıkmaz sokaklarının mekânsal-kültürel değerleri ve koruma sorunsalı. *Mimarlık Dergisi*, 381, 53-58.
- Ripp, M. & Rodwell, D. (2015). The geography of urban heritage. *The Historic Environment: Policy & Practice*, 6(3), 240-276. DOI: 10.1080/17567505.2015.1100362
- Rogers, E. (1961). *Gli Elementi del Fenomeno Architettonico*. C. De Seta, Guida.
- Rossi, A. (1972). *The architecture of the city*. Cambridge: The MIT Press.
- Rodwell, D. (2018). The historic urban landscape and the geography of urban heritage. *The Historic Environment: Policy & Practice*, 9(3-4), 180-206. DOI: 10.1080/17567505.2018.1517140
- Rowe, C. & Koetter, F. (1978). *Collage city*. Cambridge: MIT Press.
- Scheer, B. C. (2015). The epistemology of urban morphology. *Urban Morphology* 19 (2), 117-34.
- Stanley-Price, N. (Ed.). (2005). *Cultural Heritage in Postwar Recovery: Papers from the ICCROM FORUM held on October 2-4, 2005*.
- TTV (2024). Hatay Master Plan Kentsel Tasarım Rehberi. <https://ttvhatay.com/master-plan>
- Ünlü, T. & Baş, Y. (2015). Mersin'de morfolojik süreçlerin değerlendirilmesi. *Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı I. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 14-30). <https://tnum.org.tr/index.php/tnum/article/view/2>
- Whitehand, J.W. R. (1981) *The Urban Landscape: Historical Development and Management : Papers by M.R.G. Conzen*. Academic Press, London.
- Whitehand, J. (2001). British urban morphology: the Conzenian tradition. *Urban Morphology*, 5, 103-109.
- Whitehand, J. W. R. (2007). Conzenian urban morphology and urban landscapes. *Proceedings, 6th International Space Syntax Symposium* içinde (ss. 12-15). İstanbul.
- Wolkowski, W. & Herder, J. (2021). Architecture in Warsaw, 1939-1944. *Journal of East Central European Studies*, 70(4), 689-708.
- URL-1: (2023). "Enkaz kalkınca Antakya'nın yüzde 75'i boş arsa olacak!" <https://www.yerelhavadis.net/enkaz-kalkinca-antakyanin-yuzde-75i-bos-arsa-olacak-40985> [Erişim: 20.04.2023]
- URL-2: (2023). [karadenizekonomi.com](https://www.karadenizekonomi.com) [Erişim: 20.12.2024]
- URL-3: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı. "İllere Göre Projeler". <https://www.toki.gov.tr/illere-gore-projeler> [Erişim: 20.04.2025]
- URL-4: <https://www.unescoicdh.org/>
- URL-5: <https://www.csb.gov.tr/toki-hatay-gulderen-de-2-bin-681-afet-konutunun-yapimini-tamamladi-bakanlik-faaliyetleri-40366> [Erişim: 12.05.2025]
- URL-6: https://www.instagram.com/hataytube/p/C3GgmEgrw3O/?img_index=5 [Erişim: 12.05.2025]
- URL-7: (2024). <https://ttvhatay.com/master-plan> [Erişim: 22.12.2024]
- URL-8: <https://www.instagram.com/alpersenerfilm/> [Erişim: 12.05.2025]
- URL-9: <https://www.sour.studio/projects/revitalization-of-hatay> [Erişim: 22.12.2024]

EXTENDED ABSTRACT

The Influence of Post-earthquake Reconstruction on the Urban Continuity of Antakya: The Cases of Akevler and Gülderen Neighbourhoods

 Ebru Bingöl

Department of Architecture, İskenderun Teknik University Faculty of Architecture, Hatay, Turkey

The urban landscape is the outcome of layers shaped by a continuous interplay of natural dynamics and human interventions. In the aftermath of the devastating earthquakes of February 2023, Antakya not only suffered extensive destruction but also underwent rapid reconstruction processes that have significantly altered its urban form. In Antakya, which has experienced sudden devastation and rapid reconstruction, ensuring the continuity of the pre-existing urban layers is crucial for maintaining its cultural life, social structure and collective memory.

This study aims to analyse the transformations and continuities in Antakya's urban fabric since the onset of post-earthquake rebuilding efforts and to provide recommendations for future reconstruction processes that support the sustainability of urban life following large-scale, abrupt disruptions—particularly in the context of climate change. The study focuses on two selected neighbourhoods—one located in the city centre, the other on the periphery—whose reconstructions are almost completed as the third anniversary of the earthquake approaches. The study employs the morphogenetic analysis framework developed by M. R. G. Conzen, due to its systematic and comprehensive approach to examining change by integrating all stages and layers of urban transformation in urban form.

In Akevler Neighbourhood, the designation of a "reserve area" has resulted in the elimination of property plots, one of the core measurement units in Conzen's analytical framework; thus presents a distinctive example for exploring continuity in morphological studies. This removal has heightened the importance of not only the continuity of individual urban plan elements but also the dialectical relationships among them are increasingly significant. Moreover, the new master plan of Antakya neglects the neighbourhood's unique spatial characteristics—its street network, building fabric, and land-use patterns—thereby disrupting the complexes of urban landscape. The second case Gülderen Neighbourhood, located on the urban periphery, has seen the rapid construction of mass housing to address the urgent post-disaster shelter needs have failed to consider the complex components of urban continuity. The result has been a sense of alienation of urban fringe, the emergence of speculative development in inner fringe belt, and production of disconnected and incoherent urban texture. The transformation observed in the two selected neighbourhoods illustrates two key processes that collectively shape the post-disaster urban fabric of Antakya. The reconstruction processes in Antakya highlight how spatial interventions that lack of sensitivity to pre-existing urban context can led to the loss of social and morphological continuity, undermining the long-term resilience of the city.

This study contributes to the broader discourse on post-disaster urbanism by documenting and interpreting the complex transformations in Antakya. While it represents a short-term tracing of urban form through a conventional morphological lens, it also demonstrates the applicability of Conzen's methodology in identifying continuities following sudden disruptions. Thus, the study offers a methodological framework for monitoring change and formulating reconstruction principles that aim to preserve the economic, social, and cultural continuities of urban life. In an era increasingly defined by frequent and severe ecological disasters driven by climate change, ensuring the physical and social continuity of cities has become a fundamental prerequisite for sustainable urban living...

Keywords: Disaster; Antakya; urban fringe, earthquake; recovery urbanism; urban morphology; town plan analysis.

REVIEW / DERLEME

The Rural Dimension of Gentrification: Tourism, Agriculture, and Industry

Soylulaştırmanın Kırsal Boyutu: Turizm, Tarım ve Sanayi

 Ece Buldan,¹ **Tonguç Akış²**

¹Department of Architecture, Yaşar University Faculty of Architecture, İzmir, Türkiye

²Department of Architecture, İzmir Institute of Technology Faculty of Architecture, İzmir, Türkiye

ABSTRACT

Rural gentrification, characterized by land privatization and displacement, intensified in the 1990s with state-driven interventions further integrating into the system. Despite historical references, gentrification is generalized, affecting rural spaces beyond city centers. This particular development is articulated by focusing on the works concentrating on urban and rural bases. In the contemporary discourse, rural spaces are portrayed as hybrids between industrial urban and natural rural settings, with leisure and tourism increasingly shaping their consumption without excluding the effects of capital flow. In the Global South countries, industrialization alongside tourism facilities contributes to rural gentrification. These processes predominantly manifest in the service and production sectors, blurring the distinction between urban and rural spaces and presenting challenges for research and conceptualization. Addressing this gap, this study aims to contextualize the blurred urban-rural situation through a review of contemporary spatial issues with a theoretical contribution. By examining transformation processes in tourism, industry, and agriculture, it seeks to offer discussions on the production of rural space. Employing a literature review and qualitative research on significant examples, this study will explore rural gentrification via new demographic data within the frameworks of urban and rural studies, providing insights into its implications and practices. Accordingly, the effects of new capital flow through the rural space will be explored.

Keywords: Agriculture; gentrification; rural gentrification; rural industrialization; tourism.

ÖZ

Kırsal soylulaştırma, arazi özelleştirmesi ve yerinden edilme ile karakterize edilen bir süreç olup, 1990'larda devlet güdümlü müdahalelerin sisteme daha fazla entegre edilmesiyle yoğunlaştı. Soylulaştırma tarihsel referanslarını kaybederek, genelleşmiş bir olgu olarak kent merkezlerinin ötesindeki kırsal alanları da etkilemektedir. Bu özel gelişme, kentsel ve kırsal temeller üzerine yoğunlaşan çalışmalar üzerinden ele alınmaktadır. Günümüz söyleminde kırsal alanlar, sanayi kenti ve doğal kırsal ortamlar arasında birer hibritleşme alanı olarak tasvir edilmekte, bu alanların tüketimi, sermaye akışının etkilerini dışlamakta ve giderek daha fazla dinlenme ve turizm üzerinden şekillenmektedir. Küresel Güney ülkelerindeki çalışmalar incelendiğinde, sanayileşme fonksiyonu da turizm ve ikincil konut sürecinin yanı sıra kırsal soylulaştırmaya katkı sağlamaktadır. Bu süreçler, hizmet ve üretim sektörlerinde ağırlıklı olarak ortaya çıkmakta, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki ayrımı bulanıklaştırarak araştırma ve kavramsallaştırmada zorluklar sunmaktadır. Bu boşluğu ele alarak, bu çalışma, güncel mekânsal sorunlar üzerinden kentsel-kırsal durumun bulanıklığını teorik bir katkı dahilinde bağlamsallaştırmayı amaçlamaktadır. Turizm, sanayi ve tarımdaki dönüşüm süreçlerini inceleyerek, kırsal alan üretimine dair gelişmiş ve gelişmekte olan bağlamlarda tartışmalar sunmayı hedeflemektedir. Literatür taraması ve önemli örnekler üzerinde nitel araştırma yöntemleri kullanılarak, bu çalışmada yeni demografik veriler aracılığıyla kentsel ve kırsal çalışmalar çerçevesinde kırsal soylulaştırmayı inceleyerek, bunun etkilerine ve uygulamalarına dair içgörüler sunulacaktır. Buna uygun olarak, kırsal alana giren yeni sermaye akışının etkileri de araştırılacaktır.

Anahtar sözcükler: Tarım; soylulaştırma; kırsal soylulaştırma; kırsal sanayileşme; turizm.

Received: 24.09.2024 Revised: 03.02.2025

Accepted: 20.02.2025 Available online date: 11.07.2025

Correspondence: Ece Buldan

e-mail: ece.buldan@yasar.edu.tr

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. Introduction

Contemporary rural areas have undergone significant social and spatial transformations, largely driven by migration from urban areas. This migration is bolstered by rural development initiatives led by governments, NGOs, and individuals. These efforts encompass interventions across interventions in agricultural and non-agricultural industries, tourism, and secondary housing developments (Cloe & Goodwin, 1992; Cloe et al., 1999; Woods, 2004). As a result, rural regions have adjusted their economic models by integrating innovative practices into local culture, daily life, and spatial organization. Furthermore, the infusion of various forms of capital—financial, social, and cultural—has fuelled shifts in social class structures, accelerating this process of adaptation (Newby, 1980).

This integration of capital into rural spaces catalyzes processes of gentrification. Understanding rural gentrification, particularly within context of diverse rural landscapes, necessitates prioritizing region-specific characteristics throughout the process. The contextual framework plays a critical role in shaping the manifestation of gentrification. This research adopts a two-pronged, non-systematic literature review approach. First, it examines rural gentrification through urban and rural perspectives, then explores its role within Lefebvre's concept of complete urbanization. Second, recognizing that rural studies are predominantly grounded in context-specific arguments, the study investigates the various modes of rural gentrification in Türkiye, focusing on tourism, industry, and agriculture with a theoretical contribution.

The history of rural gentrification in Türkiye dates back to the 1950s within the context of tourism, with a notable acceleration in the 1980s due to the influence of neoliberal policies (Uysal Başaran & Sakarya, 2018). In the industrial sector, the development of industrial areas in the 1970s and their subsequent transformation into organized industrial zones in the 1990s spurred residential developments in rural settlements, facilitated by advancements in transportation infrastructure. Furthermore, following the agricultural mechanization of the 1950s and the rise of niche entrepreneurial activities within the post-production paradigm of agriculture in the 2000s (İslamoğlu, 2017), the integration of agricultural restructuring and its impact on gentrification has become a significant focus of this study. In this context, it is intended to provide a comprehensive perspective on how the frequently observed examples of rural gentrification in Türkiye are addressed on a global scale.

Rural gentrification is evaluated in the literature as an extension of urban gentrification. Hackworth and Smith (2001) describe three waves of gentrification, highlighting its expansion to rural areas—using the word non-urban, in the 1990s through state-driven projects. Typically, gentrification involves class shifts, rising rents, and displacement, which retain

their meaning (Ghertner, 2014). Especially from the 1980s, rural areas have gained importance in political and social research, with new operational ways emerging in response to the Green Revolution and broader socio-economic changes (Beck et al., 1992; Newby, 1980). These shifts have positioned rural spaces as key sites for tourism, industry, and agriculture (Cloe & Goodwin, 1992; Cloe et al., 1999; Woods, 2004). By the 2000s, the theorization of rural space began emphasizing its interaction with broader contexts (Crouch, 1992).

In rural investments, an idealized Western image of rurality frequently emerges, blending industrial urban with natural rural elements (Sargin, 2000). This transition from imagined to experienced rural spaces repositions them as sites for leisure and tourism consumption (Macnaghten & Urry, 2000). Since the 1980s, industrialization has also emerged alongside tourism as a significant driver of rural gentrification (Eftekhari et al., 2002). Scholars working on urban often extend their methods for analyzing gentrification to rural spaces, while scholars searching on rural emphasize the unique characteristics of rural gentrification. These practices generally fall into two categories: service-oriented (e.g., tourism, amenities, and pastoral landscapes) and production-oriented (e.g., agricultural and non-agricultural industrialization). In both cases, evidence can be gathered to highlight the blurring and merging of urban and rural categories. The infusion of gentrification dynamics into rural spaces generates hybrid urban-rural formations, complicating both practical and theoretical research approaches (Angelo, 2017; Phillips et al., 2022).

This study seeks to address gaps in rural knowledge production by investigating how industrialization and tourism reshape rural areas under gentrification, employing urban-rural theoretical frameworks. Examining transformation processes in tourism, industry, and agriculture provides a hybrid understanding of contemporary rural spatial production.

While not all rural transformations lead to gentrification, many interventions create the material and discursive conditions that facilitate its emergence (Phillips, 2005a). This study provides a theoretical contribution by examining how industrialization, tourism, and agricultural transformations shape rural development and spatial change, thereby establishing the foundations for gentrification. The present study employed a non-systematic narrative review approach to explore these dynamics. While economic production alone does not constitute gentrification, the flow of capital and the actors and institutions involved often facilitate its emergence. Rural gentrification, in particular, encompasses transformations driven by capital investments in areas of high cultural capital (Zukin, 1990). Most importantly, the concept of gentrification, which transforms rural spaces, illustrates how urban elements penetrate rural fabric by positioning themselves within the conflict zone of Lefebvre's (1991) concept of complete urbanization.

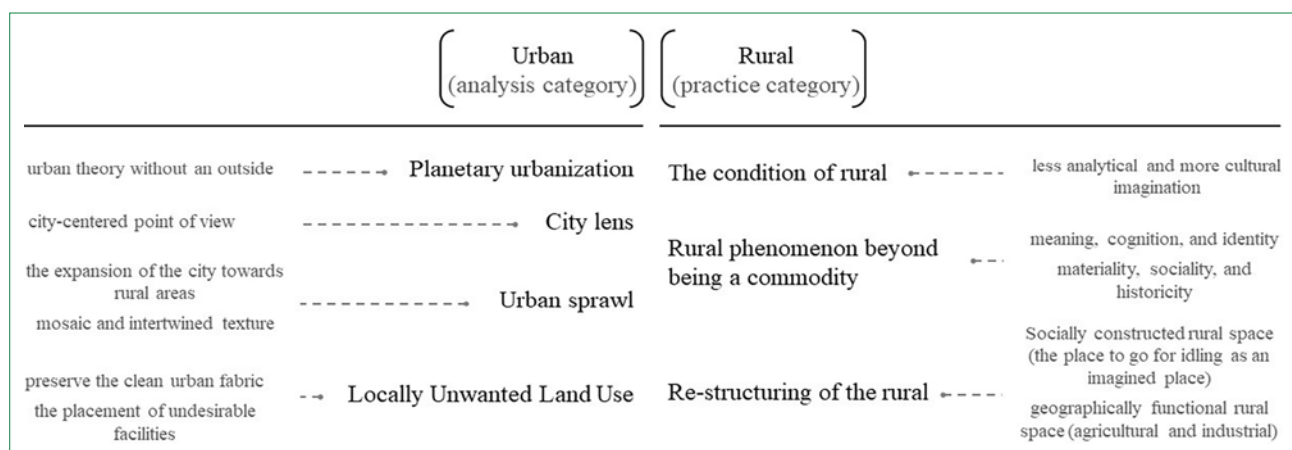

Figure 1. Main arguments of rural space in urban studies and rural studies.

2. Rural Gentrification

The progression of rural gentrification displays characteristics resembling urban gentrification, such as rising real estate prices, and this increase in exchange value is reflected in the forms of rural residential construction and housing stock (Phillips et al., 2021). However, these similarities do not necessarily constitute a standardization of the changes in rural life, as noted by Martin Phillips (2005b; 2005a; 2021), one of the leading figures in rural gentrification studies. According to him, while rural gentrification initially emerged as an extension of urban gentrification, it has since developed distinct characteristics, both in comparison to urban gentrification and across different rural contexts (Phillips et al., 2021). Moreover, he indicates, “Rural gentrification likewise may be seen as one form of the revalorisation of resources and spaces which have become seen as unproductive or marginal to agrarian capital, and indeed a variety of other rural capitals” (Phillips, 2005a, p. 479).

Phillips et al. (2021), to understand the shortcomings of studies on rural gentrification, categorizes gentrification into urban and rural studies. Additionally, the critique of the concept of “rural” within both rural and urban studies is examined (Phillips et al., 2022). Therefore, as a critical outcome of employing binary frameworks in rural gentrification studies, a distinction emerges between the categories of analysis and practice (Angelo, 2017). The former is frequently explored within the scope of urban studies on rural gentrification, whereas the latter is predominantly addressed in rural studies (Fig. 1).

2.1. Focusing on Urban Issues

In urban studies, rural gentrification is often analyzed concerning global trends of land privatization, which seek to dissolve the urban-rural distinction and promote a comprehensive framework by transcending spatial boundaries (Brenner & Schmid, 2015; Ghertner, 2015). However, the planetary urbanization approach “urban theory without the outside” (Brenner & Schmid, 2014), has drawn criticism for its urban-

centric focus rooted in the development of industrial cities (Phillips et al., 2022). While gentrification is commonly defined as a shift from industrial to post-industrial society by class restructuring (Hamnett, 2000), this perspective prioritizes consumption-driven changes. These include the influx of wealthier households bringing urban amenities to rural areas, which in turn alters local consumption patterns (Gosnell & Abrams, 2011; Uysal Başaran & Sakarya, 2018). Conversely, rural studies focus on the production-oriented aspects of gentrification, particularly in agrarian contexts (Phillips, 2004, 2005a; Phillips et al., 2022; Sutherland, 2012).

Phillips et al. (2022) critique urban perspectives that position rural areas as subordinate to the city, reinforcing a post-colonial framework (Angelo, 2017). Day (1989) highlights that rural spaces, beyond agriculture, can be perceived, represented, and experienced differently (Ghosh & Meer, 2021). However, such views often separate rural representations from their realities (Halfacree, 1993) and prioritize city-oriented interpretations (Angelo, 2017). This urban conceptualization undermines rural sociological frameworks (Newby, 1977; Phillips et al., 2021) and dilutes the unique power of rural sociology (Hoggart, 1990). Consequently, planetary urbanization is critiqued as producing an “undefined urban and ill-conceived rural” (Lees et al., 2016; Walker, 2015; Ziebarth, 2018). Ghosh and Meer (2021) argue that linking rural studies with urbanization, including agriculture as part of planetary urbanization, remains underdeveloped.

2.2. Focusing on Rural Issues

In the early 1980s, rural gentrification studies began to emerge, albeit tentatively, as neoliberal policies influenced rural areas, often framing them as an alternative to urban spaces (Marsden, 2006). However, these studies did not position the rural as an independent subject in its own right (Mormont, 1990). By the 1990s, during the third wave of urban gentrification, rural areas became integral to state economies through agricultural, touristic, and industrial activities. Rural studies critique

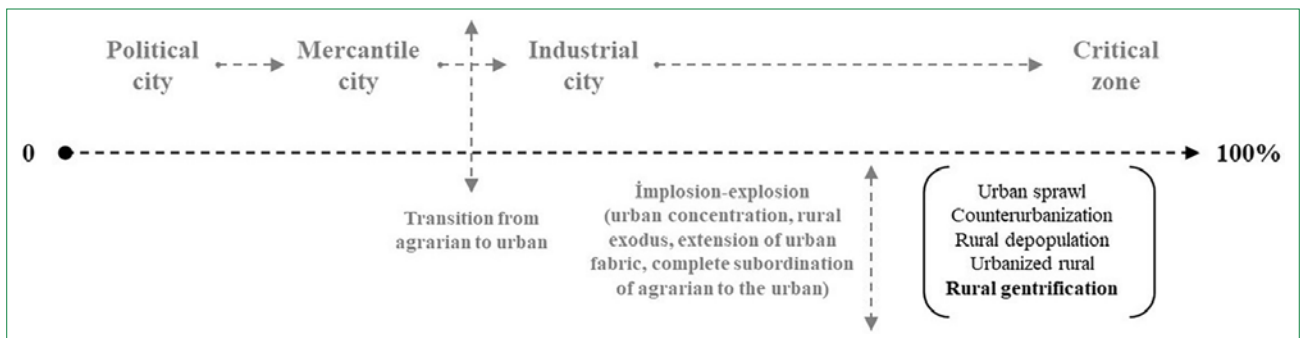

Figure 2. Diagram illustrating Lefebvre's concept of complete urbanization and rural transformation categories (contributed by the author).

the commodification of rural spaces, arguing that they are more than mere commodities. Industrialization transformed rural areas and their natural resources into the service sector, particularly agricultural production (Marsden, 2006), while the locality became commodified as a tourist attraction (Murdoch et al., 2003). Thus, rural spaces are understood in two ways: geographically functional (agricultural and industrial) and socially constructed (imagined places for leisure) (Murdoch & Pratt, 1993). Researchers emphasize the significance of considering local social structures, as rural conditions are more culturally imaginative than analytically defined (Hillyard, 2007; Newby, 1977; Phillips et al., 2022). The idyllic image of rural areas resulting from gentrification has been extensively studied (Cloeke, 2006; Cloke & Perkins, 1998; Halfacree, 1993, 2006).

In countries of the Global North, rural gentrification often redefines rural areas as destinations for retirees (Moss, 2008; Skelley, 2004), amenity immigrants (Hines, 2010; Kandel et al., 2011; Lichter & Johnson, 2006), and tourists (Paniagua, 2002). Accessibility to urban centers, rising land prices, and the commodification of rural life attract newcomers by transforming rural areas into "imagined places" (Becker & Soosay, 2013; Carter et al., 2008; Helbich & Leitner, 2009). In contrast, rural studies in the Global South countries primarily focus on rural-to-urban migration and the associated economic decline due to reduced employment opportunities (Qi et al., 2022). These areas often transition from agriculture to manufacturing, with rural industrialization becoming a key factor since the 1990s, introducing diverse enterprises to villages (Chen, 2009; Yao, 1999). These industries attract local and migrant laborers, reshaping rural economies (Knight & Song, 2003).

3. Hybrid Conceptualizations of Rural Gentrification

Analyzing the dialectical unity of urban and rural is crucial in the context of rural gentrification shaped by hybridization. Lefebvre (1991) contends that this unity drives the transformation of rural spaces toward complete urbanization (Fig. 2). His earlier work (Lefebvre, 1970) advocates for merging urban and rural spaces, a phenomenon increasingly visible in urban peripheries and rural areas targeted for gentrification. This merg-

ing attracts investment in previously underdeveloped areas, reflecting a revalorization of space (Smith, 2002). Significantly, rural gentrification differs from terms like urban sprawl, counterurbanization, rural repopulation, and urbanized rural, which only partially overlap with rural transformation processes.

The heterogeneous nature of agents and agencies in rural gentrification necessitates a hybrid approach to understanding its structure (Angelo, 2017; Mackay et al., 2009). This hybridity, characterized by the blurred boundaries between rural and urban, is exemplified by Gottmann (1957, p. 217) observation that "urban people and activities have taken on more rural aspects, and traditionally rural pursuits have acquired urban characteristics." Beilin et al. (2015, p. 1306) further describe such hybrid spaces as "neither clearly rural nor definitively urban," shaped by reciprocal relationships and life practices. To fully grasp these transformations, historically variable relational embeddedness must be prioritized over categorical distinctions.

Local differences in rural spaces also play a significant role, emphasizing not only uneven urban development but also diverse modes of subjectivity (Angelo, 2017). Rural gentrification reflects these variations through integrating local communities, evolving economic dynamics (Misra, 1985), and regional skill development (Haq, 1979). Rural development often involves internal innovations or adaptations to urban economic systems to prevent decline (Vidich & Bensman, 1958; Li et al., 2019). Examples of these combinations include retirement communities, local business centers, recreational areas, academic hubs, government facilities, and tourism ventures (Li et al., 2019). However, economic restructuring of rural space with the urban-centric view challenges rural areas as hinterlands (Westlund & Kobayashi, 2013).

Examining the production of rural areas requires a deep analysis of the economic contexts and relations with urban areas (Woods, 2009; Li et al., 2019). For that purpose, Li et al. (2019) offer four categories of rural spaces: transitioning villages, rural areas within metropolitan regions, intermediate rural areas with integration potential, and peripheral rural areas. Each represents a different stage of transformation and sustains valuable insights for development strategies. Woods (2009) focuses on

the same problem the uncertain interactions of urban and rural space and the impossibility of understanding the complexities.

The location of gentrified rural spaces—whether in village centers, near villages, or urban peripheries—depends on the interplay of economic and social capital investments. The blurring of urban and rural boundaries underscores the need for regional analysis and identification of the actors and networks driving gentrification. Murdoch (1995) and Marsden (2005) apply actor-network theory to explore rural development parameters and their connections to urban dynamics. Murdoch emphasizes how actor networks construct spaces, erasing distinctions between units and relationships, while Marsden considers economic, social, and political factors across scales to differentiate rural areas.

4. Hybridized Pathways of Rural Gentrification through Lenses of Tourism, Industry and Agriculture

When the transformation of rural areas through gentrification is considered, it is possible to find common grounds that conceptually emerge within the triad of tourism, industry, and agriculture. Although these generalizations may vary geographically and culturally at the micro level, they are linked to common aspects at the macro level, such as drivers of gentrification, scale and intensity, policy and governance, and socio-economic impacts.

4.1. Effects of Tourism on Rural Gentrification

Tourism acts as a significant catalyst for rural gentrification, warranting evaluation from economic, social, and cultural perspectives (Urry, 1999; Crouch, 2006). Central to this process is the commodification of rural spaces, transforming them into consumable objects that leverage representations of landscape, nature, and wildlife (Cloke & Perkins, 1998; Crouch, 2006; Urry, 2002). During the 1980s and 1990s, research focused on sustaining the production of rural spaces through gentrification, often supporting the development of tourism facilities (Urry, 1999). Media promotions during this time framed rural areas as sites for financial gain and leisure, further integrating them into the tourism industry (Mordue, 2001; Urry, 2005).

Due to their climate, visual appeal, and capacity to provide comfort and seclusion, rural locations are being utilized increasingly for secondary homes in addition to tourism (Osti et al., 2019). However, by combining the needs of people and visitors, rural gentrification processes diverge from conventional tourism development and frequently result in complex interactions. When visitors see the realities of rural areas, their imagined and preconceived ideas of them are sometimes challenged (Crouch, 2006).

A more comprehensive focus on the local effects of gentrification, especially about tourism and secondary housing,

replaced the commodification of rural areas by the 2000s (Marsden et al., 2005). As Harvey (1997) points out, one major worry is the detrimental impacts on farmers and rural communities when rural regions experience colonization. Rural communities are frequently standardized and homogenized due to this post-colonial process (Massey et al., 1998). Notwithstanding these obstacles, assessing rural areas based on their administrative, social, and historical aspects has made it possible to create hybrid rural areas that could support sustainable development initiatives.

4.2. Effects of Industry on Rural Gentrification

Industrialization is promoted in rural areas to preserve urban assets and counter out-migration caused by rural poverty (Eftekhar et al., 2002). This trend, observed in many countries, is often a result of economic restructuring associated with the industrialization of agriculture in the 20th century and the decline in agricultural incomes. A profound transformation in rural life and landscapes emerges as predominant agricultural practices transition from predominant agricultural practices to non-agricultural activities (Marsden, 1998; Zang et al., 2020).

Rural areas are increasingly industrialized through both private and public initiatives. The state often offers tax incentives and infrastructure development to facilitate the gradual transformation of local industrial areas into structured industrial zones (Shi & Ganne, 2009). This process is accompanied by labor migration and, in some cases, counterurbanization—the movement of industrial zones in rural areas closer to urban centers due to improved transportation networks. For example, highways with advanced technological features significantly enhance connectivity between industrial zones and urban centers, fostering conditions conducive to rural gentrification (Buchori et al., 2023).

The cultural change of the local population is one of the distinctive features of rural gentrification brought about by industrialization. Instead of being uprooted, locals frequently adjust to the changes while staying in their neighborhoods. The Semarang-Bawen transportation corridor in Indonesia serves as an example of this phenomena since industrialization has resulted in the construction of opulent dwellings alongside pre-existing ones. The presence of factory owners, managers, and employees in nearby areas—rather than in the industrial zones—further drives the demand for housing and reshapes the region's cultural fabric (Buchori et al., 2023).

Despite its rarity, industrialization-induced rural gentrification highlights the complex interplay between urban and rural transformations. While industrial zones often lead to urbanization rather than gentrification, they can indirectly trigger rural gentrification in adjacent, easily accessible areas. Recognizing this distinction is crucial for understanding the broader impacts of industrialization on rural spaces.

4.3. Agricultural Restructuring and Impact on Gentrification

Between the 1950s and 1980s, agriculture shifted from productivist (high input-output with industrial equipment) to post-productivist approaches focusing on sustainable, low-input, high-quality systems (Ilbery & Bowler, 2014). By the 1990s, growing concerns over consumption and supply chain complexities prompted policies favoring consumer interests, exacerbating agricultural spatial inequality (Reardon et al., 2000). Non-agricultural investments, tourism, and industry contributed to rural decline, while gentrification and agro-industrialization transformed rural areas into controlled systems within the neoliberal economy. The service sector is also integrated into rural spaces to support agricultural logistics (Halfacree, 2006).

The rationalization of agriculture led to standardization, prompting a search for region-specific diversity (Marsden, 2006). Prodi (2002) emphasized rural areas' role in agricultural diversity, while state-produced agri-food systems often sidelined independent rural producers (Keating, 1997). Over time, private and public agri-food systems gained control, incorporating consumption facilities into rural areas (Marsden, 2006). In developing countries, efforts to operationalize vacant lands are aimed to counter depopulation and unemployment (Zhou et al., 2023). Moreover, despite agriculture-driven incomes, state-supported housing policies, including tax breaks, enabled middle- and upper-class gentrification in depopulated rural areas, even without tourism or industry (Gkartzios & Scott, 2012).

5. Discussion and Conclusion

When examined in the context of Türkiye, various rural development projects and renovation initiatives have contributed to gentrification processes in rural areas. Particularly after the 1980s, with the increasing influence of neoliberal policies and the growing power of the private sector, rural spaces have undergone significant demographic, economic, and spatial transformations. Advancements in transportation and communication technologies have shaped these changes, the diversification of non-agricultural income sources, and shifts in agricultural production and livestock breeding methods. Furthermore, transformations in settlement structures encompass modifications in the forms, patterns, and styles of settlements, as well as changes in the design, layout, and extensions of housing units (Canpolat & Hayli, 2018).

The variation in rural characteristics and developmental trajectories suggests that these differences are shaped not only by political and spatial urban development decisions at the international level but also by diverse geographical, cultural, and social transformations within a single country. Consequently, these transformations contribute to the production of distinct spatial configurations. In Türkiye, while tourism-driven gentrification is particularly evident along the western coasts, the country's

transition from a predominantly commercial economy to an industrial one during the Republican era has resulted in fragmented industrial developments. These developments, often accompanied by the integration of luxury residential areas, exemplify a process in which access to rural spaces is initially established, followed by their subsequent gentrification. Furthermore, spatial policies have played a crucial role in the gentrification of rural areas. The enactment of Law No. 6360 in 2013, which reclassified villages as neighborhoods under metropolitan municipalities, along with the Village Law, first introduced in 1924 and revised periodically until 2024, demonstrates how rural transformation has been shaped by legislative and policy frameworks.

Although these processes unfold within their specific contexts, significantly contributes to rural gentrification, through distinct mechanisms, integrates urban elements and plays a crucial role in the hybridization of rural and urban spaces (Angelo, 2017; Beilin et al., 2015). Rapid urbanization has led to rural areas becoming a service hinterland for urban areas, making rural gentrification a key topic in rural studies. With rural gentrification, the boundaries between rural and urban blur as consumption and production become interconnected. The hybridization of rural and urban features is seen in labor, entrepreneurship, capital, goods, and services, leading to rural areas' integration into broader local and global governance. This reshapes demographic compositions and spurs significant population shifts, driven by factors, such as transportation, migration, tourism, industry, and local socio-natural endowments (workforces, community infrastructure, ecological features, and skills). Consequently, rural areas undergo gentrification through tourism, industry, and agriculture, shaped by geographical, demographic, and cultural variations. Given Türkiye's significant rural history and its developments in industry and tourism, further studies could focus on case studies that explore the differences in gentrified rural areas regarding spatial, social, economic, and cultural transitions.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – E.B.; Conceptualisation – E.B.; Research design and structuring – E.B.; Methodology – E.B.; Data sources and documentation – E.B.; Data collection and/or processing – E.B.; Data analysis and/or interpretation – E.B., T.A.; Mapping/visualisation – E.B.; Literature review – E.B.; Writing – original draft – E.B., T.A.; Writing – review and editing – E.B., T.A.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

References

- Angelo, H. (2017). From the city lens toward urbanisation as a way of seeing: Country/city binaries on an urbanising planet. *Urban Studies*, 54(1), 158–178.
- Beck, U., Lash, S., & Wynne, B. (1992). *Risk society: Towards a new modernity* (Vol. 17). Sage.
- Becker, K., & Soosay, C. (2013). Labour attraction and retention in rural and remote Queensland communities. *The Australasian Journal of Regional Studies*, 19(3), 342–368.
- Beilin, R., Reichelt, N., & Sysak, T. (2015). Resilience in the transition landscapes of the peri-urban: From where with whom to what. *Urban Studies*, 52(7), 1304–1320.
- Brenner, N., & Schmid, C. (2014). The urban age in question. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(3), 731–755.
- Brenner, N., & Schmid, C. (2015). Towards a new epistemology of the urban? *City*, 19(2–3), 151–182.
- Buchori, I., Zaki, A., Pang, P., Sejati, A. W., Basuki, Y., & Pramitasari, A. (2023). Industrial development-induced gentrification comparing two industrial clusters in a suburb of Semarang Metropolitan Region, Indonesia. *International Review for Spatial Planning and Sustainable Development*, 11(1), 276–296. https://doi.org/10.14246/irspsd.11.1_276
- Canpolat, F. A., & Hayli, S. (2018). Coğrafi göstergeler açısından Türkiye’de kırsal değişim (1980-2012 dönemi) [In terms of geographical indicators change of rural in Turkey (1980-2012 period)]. *Journal of Human Sciences*, 15(4), 2229–2256.
- Carter, T., Morrish, M., & Amoyaw, B. (2008). Attracting immigrants to smaller urban and rural communities: Lessons learned from the Manitoba Provincial Nominee Program. *Journal of International Migration and Integration/Revue de l'integration et de La Migration Internationale*, 9(2), 161–183.
- Chen, X. (2009). Review of China’s agricultural and rural development: policy changes and current issues. *China Agricultural Economic Review*, 1(2), 121–135. <https://doi.org/10.1108/17561370910927390>
- Cloke, P. (2006). Conceptualizing rurality. *Handbook of Rural Studies*, 18, 18–28.
- Cloke, P., & Goodwin, M. (1992). Conceptualizing countryside change: from post-Fordism to rural structured coherence. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 321–336. <https://doi.org/10.2307/622883>
- Cloke, P. J., Crang, P., & Goodwin, M. A. (1999). *Introducing human geographies*. Routledge.
- Cloke, P., & Perkins, H. C. (1998). “Cracking the canyon with the awesome foursome”: representations of adventure tourism in New Zealand. *Environment and Planning D: Society and Space*, 16(2), 185–218.
- Crouch, D. (1992). Popular culture and what we make of the rural, with a case study of village allotments. *Journal of Rural Studies*, 8(3), 229–240.
- Crouch, D. (2006). Tourism, consumption and rurality. *Handbook of Rural Studies*, 355–364.
- Day, G., Rees, G., & Murdoch, J. (1989). Social change, rural localities and the state: the restructuring of rural Wales. *Journal of Rural Studies*, 5(3), 227–244.
- Eftekhari, A. R., Asgary, A., & Taherkhani, M. (2002). Industrial Districts and Rural Development: A Case Study of Markazi Province in Iran. *Asia-Pacific Journal of Rural Development*. <https://doi.org/10.1177/1018529120020204>
- Ghertner, D. A. (2014). India’s urban revolution: geographies of displacement beyond gentrification. *Environment and Planning A*, 46(7), 1554–1571.
- Ghertner, D. A. (2015). Why gentrification theory fails in much of the world. *City*, 19(4), 552–563.
- Ghosh, S., & Meer, A. (2021). Extended urbanisation and the agrarian question: Convergences, divergences and openings. *Urban Studies*, 58(6), 1097–1119.
- Gkartzios, M., & Scott, M. (2012). Gentrifying the rural? Planning and market processes in rural Ireland. *International Planning Studies*, 17(3), 253–276.
- Gosnell, H., & Abrams, J. (2011). Amenity migration: diverse conceptualizations of drivers, socioeconomic dimensions, and emerging challenges. *Geo-Journal*, 76(4), 303–322. <https://doi.org/10.1007/s10708-009-9295-4>
- Gottmann, J. (1957). Megalopolis or the urbanization of the northeastern seaboard. *Economic Geography*, 33(3), 189–200.
- Halfacree, K. (2006). Rural space: constructing a three-fold architecture. *Handbook of Rural Studies*, 44–62.
- Halfacree, K. H. (1993). Locality and social representation: space, discourse and alternative definitions of the rural. *Journal of Rural Studies*, 9(1), 23–37.
- Hamnett, C. (2000). Gentrification, postindustrialism, and industrial and occupational restructuring in global cities. *A Companion to the City*, 331–341.
- Haq, M. T. (1979). Industrialization in relation to integrated rural development with reference to Bangladesh. *Industry and Development*, 4, 51–67.
- Harvey, G. (1997). *The killing of the countryside*. Jonathan Cape.
- Hawes, D. (1997). *Gypsies, travellers and the health service*. University of Bristol: The Policy Press.
- Hawes, D., & Perez, B. (1995). *The gypsy and the state: The ethnic cleansing of British society*. SAUS.
- Helbich, M., & Leitner, M. (2009). Spatial analysis of the urban-to-rural migration determinants in the Viennese metropolitan area. A transition from suburbia to postsuburbia? *Applied Spatial Analysis and Policy*, 2(3), 237–260.
- Hillyard, S. (2007). *Sociology of rural life*. Berg Publishers.
- Hines, J. D. (2010). Rural gentrification as permanent tourism: the creation of the ‘New’ West Archipelago as postindustrial cultural space. *Environment and Planning D: Society and Space*, 28(3), 509–525. <https://doi.org/10.1068/d3309>
- Hoggart, K. (1990). Let’s do away with rural. *Journal of Rural Studies*, 6(3), 245–257.
- Ilbery, B., & Bowler, I. (2014). From agricultural productivism to post-productivism. In B. Ilbery & I. Bowler (Eds.), *The geography of rural change* (pp. 57–84). Routledge.
- İslamoğlu, H. (2017). The politics of agricultural production in Turkey. In F. Adaman, B. Akbulut & M. Arsel (Eds.), *Neoliberal Turkey and its discontents: Economic policy and the environment under Erdoğan* (pp. 75–102). Bloomsbury Publishing.
- Kandel, W., Henderson, J., Koball, H., & Capps, R. (2011). Moving up in rural America: Economic attainment of nonmetro Latino immigrants. *Rural Sociology*, 76(1), 101–128.
- Keating, M. (1997). The invention of regions: political restructuring and territorial government in Western Europe. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 15(4), 383–398.
- Knight, J., & Song, L. (2003). Chinese peasant choices: Migration, rural industry or farming. *Oxford Development Studies*, 31(2), 123–148.
- Lees, L., Shin, H. B., & López-Morales, E. (2016). *Planetary gentrification*. John Wiley & Sons.
- Lefebvre, H. (1970). *The urban revolution*. Minnesota Press.
- Lefebvre, H. (1991). The production of space. In *The production of space*. <https://doi.org/10.2307/490789>
- Li, Y., Westlund, H., & Liu, Y. (2019). Why some rural areas decline while some others not: An overview of rural evolution in the world. *Journal of Rural Studies*, 68, 135–143.
- Lichter, D. T., & Johnson, K. M. (2006). Emerging rural settlement patterns and the geographic redistribution of America’s new immigrants. *Rural Sociology*, 71(1), 109–131.
- Mackay, M. D., Perkins, H. C., & Espiner, S. R. (2009). *The study of rural change from a social scientific perspective: a literature review and annotated bibliography*. Lincon University.

- Macnaghten, P., & Urry, J. (2000). Bodies of nature: Introduction. *Body & Society*, 6(3–4), 1–11.
- Marsden, T. (1998). New rural territories: regulating the differentiated rural spaces. *Journal of Rural Studies*, 14(1), 107–117.
- Marsden, T. (2006). Pathways in the sociology of rural knowledge. *Handbook of Rural Studies*, 3–17.
- Marsden, T., Murdoch, J., Lowe, P., Munton, R. C., & Flynn, A. (2005). *Constructing the countryside: An approach to rural development*. Routledge.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1998). Contemporary theories of international migration. In D. Massey et al. (Ed.), *Worlds in motion understanding international migration at the end of the Millennium* (pp. 17–59). Oxford Academic.
- Misra, R. P. (Ed.) (1985). *Rural industrialization in Third World countries*. Sterling Publishers.
- Mordue, T. (2001). Performing and directing resident/tourist cultures in Heartbeat country. *Tourist Studies*, 1(3), 233–252.
- Mormont, M. (1990). Who is rural? or, how to be rural: towards a sociology of the rural. *Rural Restructuring. Global Processes and Their Responses*, 21–44.
- Moss, L. A. (2008). Amenity-led change in rural towns and regions. *Amenity Migration Planning Capacity Building Workshop*, 9–11.
- Murdoch, J. (1995). Actor-networks and the evolution of economic forms: combining description and explanation in theories of regulation, flexible specialization, and networks. *Environment and Planning A*, 27(5), 731–757.
- Murdoch, J., Lowe, P., Ward, N., & Marsden, T. K. (2003). *The differentiated countryside*. Routledge.
- Murdoch, J., & Pratt, A. C. (1993). Rural studies: modernism, postmodernism and the “post-rural.” *Journal of Rural Studies*, 9(4), 411–427.
- Newby, H. (1977). *The deferential worker*. Allen Lane.
- Newby, H. (1980). Trend report: Rural sociology. *Current Sociology*, 28(1), 3–109. <https://doi.org/10.1177/001139218002800102>
- Osti, G., Magnani, N., & Carrosio, G. (2019). A mild rural gentrification driven by tourism and second homes: cases from Italy. *Sociologia Urbana e Rurale*, 119, 29–45.
- Paniagua, A. (2002). Urban-rural migration, tourism entrepreneurs and rural restructuring in Spain. *Tourism Geographies*, 4(4), 349–371.
- Phillips, M. (2004). Other geographies of gentrification. *Progress in Human Geography*, 28(1), 5–30.
- Phillips, M. (2005a). Differential productions of rural gentrification: illustrations from North and South Norfolk. *Geoforum*, 36(4), 477–494. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2004.08.001>
- Phillips, M. (2005b). Rural gentrification and the production of nature: a case study from Middle England. *4th International Conference of Critical Geographers, Mexico City*, 8–12.
- Phillips, M., Smith, D., Brooking, H., & Duer, M. (2021). The agencies of landscape in rural gentrification: Impressions from the wood, the village and the moortop. *Sociologia Ruralis*, 61(4), 778–807. <https://doi.org/10.1111/soru.12339>
- Phillips, M., Smith, D., Brooking, H., & Duer, M. (2022). The gentrification of a post-industrial English rural village: Querying urban planetary perspectives. *Journal of Rural Studies*, 91, 108–125.
- Prodi, R. (2002). Foreword. In J. D. Van der Ploeg, A. Long, & J. Banks (Eds.), *Living countryside: Rural development processes in Europe - The state of the art*. Elsevier.
- Qi, W., Deng, Y., & Fu, B. (2022). Rural attraction: The spatial pattern and driving factors of China's rural in-migration. *Journal of Rural Studies*. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2019.03.008>
- Reardon, T., Taylor, J. E., Stamoulis, K., Lanjouw, P., & Balisacan, A. (2000). Effects of non-farm employment on rural income inequality in developing countries: An investment perspective. *Journal of Agricultural Economics*, 51(2), 266–288.
- Sargin, G. A. (2000). The nature of urban and the natural rural. In G. A. Sargin (Ed.), *Nature as space: (Re)understanding nature and natural environments* (pp. 147–163). METU Faculty of Architecture Press.
- Shi, L., & Ganne, B. (2009). Understanding the Zhejiang industrial clusters: Questions and re-evaluations. In B. Ganne & Y. Lecler (Eds.), *Asian industrial clusters, global competitiveness and new policy initiatives* (pp. 239–266). World Scientific.
- Skelley, B. D. (2004). Retiree-attraction policies: challenges for local governance in rural regions. *Public Administration and Management*, 9(3), 212–223.
- Smith, N. (2002). New globalism, new urbanism: gentrification as global urban strategy. *Antipode*, 34(3), 427–450.
- Sutherland, L.-A. (2012). Return of the gentleman farmer?: Conceptualising gentrification in UK agriculture. *Journal of Rural Studies*, 28(4), 568–576.
- Urry, J. (1999). Sensing leisure spaces. In D. Crouch (Ed.), *Leisure/tourism geographies: Practices and geographical knowledge* (pp. 34–45). Routledge.
- Urry, J. (2002). *The tourist gaze*. Sage.
- Urry, J. (2005). The ‘consuming’ of place. In A. Jaworski & A. Pritchard (Eds.), *Discourse, communication and tourism* (pp. 19–27). Channel View Publications.
- Uysal Başaran, A., & Sakarya, İ. (2018). Rural gentrification in the North Aegean countryside (Turkey). *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, 6(1), 99–125.
- Vidich, A. J., & Bensman, J. (1958). *Small town in mass society*. Princeton University Press.
- Walker, R. (2015). Building a better theory of the urban: A response to “Towards a new epistemology of the urban?” *City*, 19(2–3), 183–191.
- Westlund, H., & Kobayashi, K. (2013). *Social capital and rural development in the knowledge society*. Edward Elgar Publishing.
- Woods, M. (2004). *Rural geography: Processes, responses and experiences in rural restructuring*. Sage.
- Woods, M. (2009). Rural geography: Blurring boundaries and making connections. *Progress in Human Geography*, 33(6), 849–858. <https://doi.org/10.1177/0309132508105001>
- Yao, Y. (1999). Rural industry and labor market integration in eastern China. *Journal of Development Economics*, 59(2), 463–496.
- Zang, Y., Liu, Y., Yang, Y., Woods, M., & Fois, F. (2020). Rural decline or restructuring? Implications for sustainability transitions in rural China. *Land Use Policy*. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104531>
- Zhou, X., Li, X., & Gu, X. (2023). How does urban-rural capital flow affect rural reconstruction near metropolitan areas? Evidence from Shanghai, China. *Land*, 12(3), 620.
- Ziebarth, A. (2018). Planetary gentrification, by Loretta Lees, Hyun Bang Shin, and Ernesto Lopez-Morales, Malden, MA: Polity Press, 2016. 269 pp. [Book review]. *Rural Sociology*, <https://doi.org/10.1111/ruso.12222>
- Zukin, S. (1990). Socio-spatial prototypes of a new organization of consumption: The role of real cultural capital. *Sociology*, 24(1), 37–56.

GÖRÜŞ / OPINION

Arabulucu Olarak Şehir Plancısı

*City Planner as a Mediator*id **Metin Şenbil**

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

1. Giriş

1.2. Arka Plan Resmi

Türkiye'nin kentleşme tarihi, sağlık temelli şehircilik anlayışlarından modernist planlama pratiklerine, ardından da halkın kendi çözümlerini geliştirdiği geçeköndü üretim süreçlerine kadar birçok evreyi içermektedir. Kentleşmenin bu çok katmanlı yapısı, Türkiye'nin benzeri olmayan bir hızda kentli nüfus oranını yüzde 20'lerden yüzde 80'lere taşımasını sağlamıştır. Bu dönemde tecrübe ettiğimiz kentleşme sürecinde, kırsal bölgelerden kente doğru yaşanan hızlı nüfus göçü, kentlerin fiziki yapısı üzerinde büyük baskılar oluşturmuş; plansız büyüme, ulaşım altyapısındaki yetersizlikler, konut stokunun niteliği, çevresel tehditler ve sosyal ayrışma gibi sorunlar kentsel yaşam kalitesinde olumsuzluklara neden olmuştur.

Artık kentleşme sürecimiz, kırsal kesimden kente göçün yön verdiği bir nüfus hareketinden çıkarak, kent içi yer değiştirmeler, rant baskıları, altyapı yatırımları, ulaşım projeleri ve büyük ölçekli kentsel projelerin tetiklediği dönüşüm süreçleriyle açıklanabilir hâle gelmiştir. Kentsel alanlar, yalnızca fiziksel büyümenin değil, aynı zamanda işlevsel, sosyal ve kültürel dönüşüm süreçlerini de içermektedir. Yenileme, dönüşüm, soylulaştırma, mekânsal ayrışma, merkezi iş alanlarının yer değiştirmesi, çok merkezli kentsel yapıların oluşması gibi eğilimler bu yeni evrenin temel dinamikleri arasında yer almaktadır. Öte yandan bu dönüşümün geçmişe kıyasla daha “planlı” olduğu sıkça ifade edilse de süreci ve sonuçları açısından tartışmalıdır. Zira mezkur kentleşme süreci “klasik” planlama araçlarıyla ve müdahalesiyle kontrol edilemeyecek kadar karmaşık bir yapı arz etmektedir.

Yeni bağlamında planlama kurumunun (3194 sayılı Kanun ve yönetmelikleri) karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, toplumun kendi dinamikleriyle şekillendirdiği kentsel mekânlara müdahale etme biçiminin belirlenmesidir. Toplumun “self-organizing” yani kendiliğinden örgütlenen bir yapı olarak mekân üretimindeki rolü, plancıların görev ve sorumluluklarını yeniden düşünmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu süreci yalnızca sorunlar üretmiş bir dönem olarak görmektense, halkın kendi imkânlarıyla geliştirdiği çözüm yollarının da birer bilgi ve deneyim alanı olduğunu kabul etmek gerekir.

Ne var ki, mevcut planlama işleyişi, bu ihtiyaca yanıt veremekte yetersiz kalmaktadır. Planlar çoğunlukla teknik belgelerle sınırlı, bürokratik süreçlerle çevrili ve katılım kanalları daraltılmış bir çerçevede yürütülmektedir. Oysa planlama, yalnızca fiziksel mekânı kurgulamak değil; aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve siyasal aktörler arasındaki ilişkileri dengelemeyi de gerektirir. Bu bağlamda plancıların üstlenebileceği yeni roller ve araçlar, planlamayı daha işlevsel hâle getirme potansiyeline sahiptir. Bu rollerin ve araçların üst sıralarında arabulucu olarak şehir plancısı, şehir plancısını da içine alabilecek arabuluculuk kurumu gelmektedir.

2. Arabulucu Olarak Plancı

Mekânsal planlar ve projeler (yenileme, soylulaştırma, dönüşüm projeleri, ulaşım altyapı projeleri vb.) yanı sıra imar düzenlemeleri, çok sayıda paydaşın çatışan çıkarlarını içermektedir. Yatırımcılar, belediye, mülk sahipleri, semt/mahalle sakinleri, sivil toplum kuruluşları ve zaman zaman meslek odaları gibi farklı aktörler arasında sıkça yaşanan anlaşmazlıklar,

Geliş tarihi: 10.04.2025 Kabul tarihi: 10.04.2025
Online yayımlanma tarihi: 11.07.2025
İletişim: Metin Şenbil
e-posta: senbil@gazi.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

kentsel karar alma süreçlerini kolayca tıkanma noktasına getirebilmektedir. Bu çok aktörlü yapı, planlama sürecini teknik bir mesele olmaktan çıkarıp, aynı zamanda siyasal ve sosyal bir süreç olarak yeniden tanımlamıştır.

İşte bu noktada şehir plancıları, yalnızca teknik uzmanlar değildir; aynı zamanda iletişimci, kolaylaştırıcı, arabulucu ve müzakereci rollerini de üstlenmek durumundadırlar. Diğer bir deyişle plancı, farklı aktörler arasında güven tesis eden, bilgi eşitsizliklerini gideren, çatışma ortamında tarafların seslerini duyurabildiği bir diyalog zemini oluşturan ve kapsayıcı çözümler geliştiren bir diyalog yöneticisidir. Bu rol, planlamanın teknik boyutunu sosyal süreçlerle bütünleştirerek, plancıların kent üzerindeki etkilerini artırma potansiyeli de taşımaktadır.

Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları, taraflar arasındaki ilişkilerde etkili bir yöntem olarak tanımlanabilir. Bu yöntemlerin yükselişi, esasen 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünyada yönetim anlayışında yaşanan değişimle doğrudan ilişkilidir. Yukarıdan aşağıya kurgulanmış geleneksel kamu yönetimi modellerinden yatay örgütlenmeleri esas alan katılımcı ve çok aktörlü yönetim sistemlerine geçiş, yalnızca yönetsel bir reform değil, aynı zamanda toplumun karar süreçlerine katılım hakkını talep etmesinin bir sonucudur. 1980'lerden itibaren neoliberal politikaların da etkisiyle, merkezîyetçi planlama anlayışının yerini daha esnek, yerel düzeyde şekillenen ve paydaş katılımına açık planlama pratikleri almaya başlamıştır. Bu dönüşüm, planlama belgelerinin üretiminin yanı sıra uygulama süreçlerinde de çok aktörlü iş birliği modellerini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda alternatif çözüm yöntemleri, özellikle planlama, imar uygulamaları ve büyük ölçekli kentsel projelerde yaşanan tıkanıklıklara karşı daha işlevsel bir zemin sunmakta; farklı çıkar gruplarının bir araya gelerek müzakere yürütebileceği demokratik alan oluşturmaktadır. Katılımcı yönetim yapıları, yalnızca teknik verimlilik açısından değil, meşruiyet ve toplumsal uyum açısından da önemli avantajlar taşımaktadır.

Klasik yargı süreçlerinin çoğu zaman yavaş işlemesi, dava süreçlerinin maliyetli olması ve çoğunlukla kalıcı bir uzlaşma üretmekten uzak kalması, özellikle şehir planlama gibi teknik uzmanlık gerektiren, aynı zamanda çok sayıda paydaşı içeren bir alanda, daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Türkiye'de özellikle idari yargı sisteminin işleyişi, bilirkişi raporlarına dayalı karar verme pratiğiyle, planlama ve şehircilik gibi teknik uzmanlık gerektiren alanlarda önemli sorunlar doğurabilmektedir. Mevzuat ile belirlenmiş planlama ilkelerine sıkı sıkıya bağlı bilirkişilik kurumu, çoğu zaman modern şehircilik biliminden mülahazalarla şehircilik ilkelerini göz ardı etmek durumunda kalmakta, uzun süren temyiz süreçleri de önemli kayıplara neden olmaktadır.

Dahası, yargı kararlarının içtihat oluşturarak yeni gelişen şehircilik yaklaşımlarının ve güncel planlama kuramlarının

uygulanmasını sınırlandırması gibi bir risk de bulunmaktadır. Bu durum, şehir plancılarının mesleki inisiyatif alanlarını daraltmakta ve yenilikçi çözüm önerilerinin hayata geçirilmesini de zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, arabuluculuk gibi alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri yalnızca dava yükünü hafifletmekle kalmamakta, aynı zamanda planlamada sıklıkla karşılaşılan yapısal tıkanıklıkları aşmak adına yeni fırsatlar da sunmaktadır.

İşte bu koşullarda arabuluculuk, teknik bilgi ile toplumsal beklentileri buluşturabilen, paydaşlar arasında karşılıklı anlayışı ve güveni pekiştirebilen, her şeyden önemlisi planlama süreçlerine toplumsal meşruiyet kazandırabilen bir platform işlevi görebilir. Bu tür yöntemler, yalnızca çatışmaları çözmekle sınırlı kalmaz; kentleşme süreçlerinde farklı değer sistemlerini görünür kılma, taraflar arasında diyalogu güçlendirme ve kentsel mekânı birlikte inşa etme kültürünü teşvik etme potansiyelini de içermektedir. Dolayısıyla, şehir plancılarının yapılacak arabuluculuk hem işlevsellik hem de uzlaşma odaklı yaklaşımları sayesinde planlamanın teknik boyutunu toplumsal katılımı bütünleştiren etkili bir araç hâline gelebilir.

Bu bağlamda arabuluculuk, hızlı ve pratik bir çözüm yöntemi olmasının yanında, planlamanın politik doğasını daha kapsayıcı, şeffaf ve etkileşimli hâle getiren kurumsal bir inovasyon olarak da değerlendirilmelidir. Dolayısıyla arabuluculuk, toplumsal uzlaşmayı mümkün kılarken aynı zamanda plancıların sosyal iletişim becerilerini geliştirmekte, onları daha kapsayıcı ve çözüm odaklı profesyoneller hâline getirmektedir. Şehir plancılarının bu süreçlerde eğitilmesi, çatışma yönetimi, iletişim teknikleri ve topluluk temelli planlama (*community-based planning*) konularında donatılması ve yasal olarak yetkilendirilmesi, yalnızca çözüm süreçlerini kolaylaştırmakla kalmaz; mesleki etkilerini artırır, plancıların karar alma süreçlerindeki etkinliklerini ve toplumsal meşruiyetlerini güçlendirir.

Arabuluculuğun planlama ve imar düzenlemelerindeki anlaşmazlıklarda dava süreçlerine kıyasla daha az maliyetli, daha hızlı ve daha kalıcı çözümler sunduğunu gösteren çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Özellikle 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde planlama süreçlerinde yaşanan tıkanıklıklara yanıt olarak geliştirilen arabuluculuk yöntemleri, kısa sürede Avrupa'da da benimsenmiş ve kentsel planlama pratiğine entegre edilmiştir (Susskind ve Cruikshank, 1987; Forester, 1999). Bu tarihsel gelişim, planlamada yalnızca teknik yeterliliğin değil, aynı zamanda sosyal uzlaşma, yönetim ve katılım kavramlarının da ön plana çıktığını göstermektedir.

Forester (1999), şehir plancısının sadece analiz yapan bir teknisyen değil, etik sorumluluk taşıyan, aktörler arası diyalogu kolaylaştıran bir stratejik arabulucu da olduğunu ileri sürmektedir. Karmaşık karar ortamlarında plancı yalnızca bir tasarımcı değil, aynı zamanda kamusal alanı düzenleyen ve müzakere süreçlerini yöneten bir "diyalog mühendisi" işlevi de görmek-

tedir. Bu çerçevede çatışan çıkarlar arasında köprü kuran, teknik bilgi ile toplumsal değerleri bütünleştirebilen, eşitsizlikleri azaltmaya ve temsili adil olmasına katkı sunabilen kolaylaştırıcı rolüyle şehir plancısı öne çıkmaktadır. Özellikle gelişen planlama paradigmlarında, plancının meşruiyeti, yalnızca mesleki uzmanlığına değil, toplumsal süreçleri okuyabilme ve aktörleri anlamlı bir diyaloga davet edebilme kapasitesine de bağlıdır (Forester, 1999; Susskind ve Ozawa, 1984).

Dolayısıyla karar alma süreçlerinde yaşanan çatışmaların tarafsız, donanımlı ve kapsayıcı bir planlama aktörü tarafından yönetilmesi daha kalıcı çözümler sağlayabilir. Şehir plancısının bu yeni konumu, mesleki yetkinliğinin yanı sıra toplumsal meşruiyet ve uzlaşma üretme kapasitesini de yeniden tanımlamaktadır. Benzer şekilde, Condliffe (2008), adalet algısının yüksek olduğu, tarafların sürece aktif olarak dahil edildiği ve kendi çözüm yollarını birlikte inşa edebildikleri modellerin, daha kalıcı ve sürdürülebilir sonuçlar doğurduğunu vurgulamaktadır. Bu durumda şehir plancısı, mekânsal kararlar alan bir teknik uzman olmasının ötesinde, kent hakkını, toplumsal adaleti ve mekânsal sürdürülebilirliği birlikte inşa eden bir stratejik aktöre dönüşmektedir.

Planlama sistemleri esnek hâle getirildiğinde, yatırımcılar ile kamu idaresi arasında müzakere zemini güçlenmekte, süreçler karşılıklı güvene dayalı bir biçimde yürütülebilmektedir (Holsen, 2020). Bu durum, geleneksel olarak yukarıdan aşağıya işleyen ve genellikle plan kararlarına indirgenen planlama sistemlerinin, artık çok aktörlü, katılımcı ve karşılıklı müzakereye dayalı süreçlere evrilmesiyle ilgilidir. Esnek planlama yaklaşımları, yalnızca düzenleyici araçların çeşitlenmesini değil; aynı zamanda süreci yönlendiren aktörlerin rol tanımlarının da dönüşmesini zorunlu kılmaktadır. Süreci yönlendiren şehir plancılarının konumu da teknik danışmandan çok müzakereci bir uzmana doğru evrilmektedir.

Plancı bu noktada sadece bilgi üretmez; bilgiyi aktörler arasında dolaşıma sokarak anlam yaratır ve taraflar arası diyalogun sağlıklı bir biçimde işlenmesini temin eder. Plancı, arabulucu bir rol üstlendiğinde teknik çözümler üretmekle kalmaz; aynı zamanda kamusal alandaki güç dengesizliklerini tanır, sesini duyuramayan gruplara alan açar ve bu yolla adaletin mekâna yansımaya katkı sunar. Condliffe'in (2008) ortaya koyduğu üzere, bu rol, uzlaşma kültürünün inşası ve uzun vadeli toplumsal ilişkilerin kurulması açısından kritik önemdedir. Dolayısıyla şehir plancısının arabulucu kimliği, modern planlama sistemlerinin işlevselliği ve meşruiyeti açısından vazgeçilmez bir unsur hâline gelmektedir.

Bu bağlamda şehir plancısı, planlama belgelerini hazırlayan bir teknik uzman değil; farklı çıkar gruplarını aynı masa etrafında toplayabilen, taraflar arasında diyalog kurabilen, eşitsizlikleri tanıyıp çözümlerebilen bir arabulucuya dönüşmektedir. Forester'ın (1999) da vurguladığı üzere, böyle bir

plancı, toplumsal güvenin inşasına katkıda bulunan, farklı bilgi türlerini anlamlandırabilen ve kamusal tartışma ortamını yönlendirebilen bir "deliberatif uygulayıcıdır". Bu yaklaşım, yalnızca planlama süreçlerinin çıktısını değil, aynı zamanda bu süreçlerin nasıl yürütüldüğünü de yeniden düşünmemizi gerekli kılmaktadır.

Dolayısıyla;

1. *Yasal olarak arabuluculuk kapasitesiyle donatılmış şehir plancıları*, çatışmaları yöneten olmakla birlikte, farklı bakış açılarını tanıyan ve uzlaşmaya zemin hazırlayan birer demokratik aktör olarak da ön plana çıkmaktadırlar (Condliffe, 2008). Özellikle imar haklarının transferi gibi esnek planlama araçlarının hayata geçirilmesinde ve karar alma süreçlerinde toplumsal aktörlerin sesi olabilecek yapıların ortaya çıkması kritik önemdedir. Bu bağlamda, süreci yönlendiren profesyonellerin rolü kritik hâle gelmekte; empati kurma, aktif dinleme, kültürel duyarlılık ve adil temsil gibi beceriler, teknik bilgi kadar önem kazanmaktadır.
2. *Yasal olarak arabuluculuk kapasitesiyle donatılmış şehir plancıları*, kent yönetiminin demokratikleşmesine katkı sağlarken; aynı zamanda karar süreçlerinde etkinliği, toplumsal meşruiyeti ve adalet duygusunu güçlendiren birer aktör hâline de gelmektedirler. Benzer şekilde adalet algısının yüksek olduğu, tarafların kendini sürecin içinde gördüğü arabuluculuk modelleri, daha hızlı ve kalıcı uzlaşma sağlamanın yanı sıra uzun vadeli güven ilişkileri kurulmasına da olanak tanımaktadır. Şehir plancısı, bu süreçlerin merkezine yerleştirilerek yalnızca mekânsal kararlar alan bir uzman değil; aynı zamanda kent hakkını, toplumsal adaleti ve mekânsal sürdürülebilirliği birlikte inşa eden bir stratejik aktöre dönüşebilir.

3. Sonuç

Türkiye'de hızla dönüşen kentsel yapılar, fiziksel müdahalelerle değil, sosyal, hukuki ve yönetişimsel yaklaşımlarla da ele alınması gereken karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu dönüşüm, beraberinde kentsel yenileme, dönüşüm, soylulaştırma, mülkiyet ihtilafları, imar hakları tartışmaları ve kamu yararı ile bireysel çıkarlar arasında ortaya çıkan gerilimler gibi birçok ihtilafı da gündeme getirmektedir. Planlama sisteminin teknik sınırlarının ötesine geçerek, karar alma süreçlerine katılımı ve uzlaşmayı önceleyen modellerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, şehir plancısının yalnızca teknik bir uzman değil; aynı zamanda uyumsuzluk çözüm süreçlerinde aktif rol alan, arabuluculuk kapasitesine sahip bir aktör olarak tanınması büyük önem taşımaktadır.

Özellikle idari yargının işleyişi, planlama alanında yaşanan uyumsuzluklarda etkili ve zamanında çözüm üretmekte yetersiz kalabilmektedir. Bilirkişilik kurumunun sınırlı bilimsel esneklik göstermesi, modern şehircilik yaklaşımlarına uzak

kalması ve yargı kararlarının içtihat oluşturma potansiyeliyle plancıların yaratıcı çözüm üretimini sınırlandırması, mevcut sistemin dönüşüm ihtiyacını daha da belirgin kılmaktadır. Arabuluculuk bu noktada, hem yargı yükünü hafifletici etkisi hem de uzlaşmacı niteliğiyle, şehir plancısının elindeki etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Arabuluculuk yalnızca özel hukuk uyuşmazlıklarında değil, kamu yararının doğrudan etkilendiği planlama gibi alanlarda da uygulanabilirliği olan bir yöntemdir (Salih, 2022). Özellikle idari uyuşmazlıkların çözümünde arabuluculuk, klasik yargısal yöntemlerin yerine değil, tamamlayıcı olarak düşünüldüğünde, kamu ile birey arasındaki ilişkilerde de daha uzlaşmacı bir yönetim zemini sunabilir. Bu durum, iyi idare ilkesinin gereği olarak idarenin daha duyarlı, katılımcı ve hakkaniyete uygun kararlar üretmesini sağlayabilir (Canbolat, 2013).

Aynı zamanda, arabuluculuk sürecinin gönüllülük, gizlilik, tarafsızlık ve eşitlik gibi temel ilkeleri (Kekeç, 2010), şehir plancısının sosyal adalet, toplumsal uyum ve mekânsal sürdürülebilirlik gibi kavramlarla birlikte çalışmasını mümkün kılmaktadır. Arabuluculuk süreci, sadece bir uyuşmazlık çözümü mekanizması değil, aynı zamanda kentlerin çok aktörlü yapısında uzlaşma kültürünün yaygınlaştırılmasına yönelik bir demokratikleşme aracı olarak da değerlendirilebilir.

Bu nedenle, şehir plancısının mesleki eğitiminde arabuluculuk becerilerine yer verilmesi, mevzuat düzeyinde plancıların bu rolleri üstlenebilecek biçimde yetkilendirilmesi ve arabuluculuk süreçlerine aktif biçimde entegre edilmesi, planlama süreçlerinin kalitesini artırmakla birlikte, kentlerin daha adil, dirençli ve yaşanabilir olmasına da önemli katkılar sağlayacaktır. Özellikle 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun getirdiği barışçıl çözüm anlayışları göz önünde bulundurulduğunda, arabuluculuğun yalnızca özel hukuk alanında değil, kamu yararı içeren kentsel müdahale süreçlerinde de kullanılabilirliği önem kazanmaktadır.

Kentsel dönüşüm, yenileme ve soylulaştırma gibi müdahaleler, genellikle kamu gücü ile bireysel çıkarların karşı karşıya geldiği, mülkiyet hakkı, kamulaştırma, plan değişikliği ve kullanım hakkı gibi mekân temelli uyuşmazlıkların yoğunlaştığı alanlardır. Bu tür süreçler teknik düzenlemelerin ötesinde derin toplumsal etkiler ve hak temelli tartışmalar da içerir. Bu nedenle ortaya çıkan çatışmaların yönetimi, salt hukuki yorumlar ya da mühendislik çözümleriyle sınırlandırılmaz.

Bu noktada, şehir plancısının yalnızca imar planları hazırlayan bir teknokrat değil, kamusal yarar ile bireysel haklar arasında denge kurabilen, farklı taraflar arasında iletişimi ve güveni tesis edebilen bir arabulucu olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu rol, plancının sahip olması gereken yetkinlikleri genişletmekte; iletişim, uzlaştırma, empati ve müzakere gibi sosyal becerileri de zorunlu kılmaktadır. Plancı, bu

yeni kimliğiyle sadece mekân üretimiyle değil; aynı zamanda karar süreçlerinin adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir biçimde ilerlemesiyle de doğrudan ilişkilidir. Özellikle katılımcı planlama ilkeleri doğrultusunda şekillenen çağdaş planlama anlayışı, plancıya arabuluculuk ve diyalog yönetimi gibi görevleri de yüklemekte; bu da plancının toplumsal meşruiyetini ve etkinliğini artırmaktadır.

Yasal olarak arabuluculuk kapasitesiyle donatılmış şehir plancısı, teknik çözüm önerileri geliştirmekle kalmayarak, kamu yararını bireysel haklarla dengeleyen, idari kararların toplumsal meşruiyetini artıran ve kentteki çok aktörlü yapıyı uyumlaştıran stratejik bir figür olarak öne çıkar. Şehir plancısı bu rolüyle, uyuşmazlıkların çözümünde yalnızca teknik veri ve mevzuat hükümleriyle değil; aynı zamanda taraflar arası güven tesis eden, süreci şeffaflık ve eşitlik ilkeleriyle yürütebilen, toplumsal uzlaşmaya katkı sunan bir kolaylaştırıcı olarak hareket eder.

Bu bağlamda plancı, imar uygulamaları, plan değişiklikleri, kamulaştırma ve dönüşüm projeleri gibi ihtilaflı alanlarda; hem hukuki hem sosyal boyutları değerlendirebilen bir uzman olarak, tarafların görüşlerini dengede tutan, hak temelli yaklaşımı ön planda tutan bir müzakere platformu oluşturabilir. Böylece yalnızca mekânsal stratejilerin oluşturulmasında değil, bu stratejilerin toplumsal kabulünü sağlayacak diyalog süreçlerinin tasarımı da aktif bir sorumluluk üstlenir. Düşüncemiz odur ki, arabuluculuk yetkinliğine ve kapasitesine sahip şehir plancıları, hem yerel düzeyde hem de merkezi otoriteler nezdinde farklı aktörleri bir araya getirerek, toplumsal meşruiyeti yüksek, uygulanabilir ve sürdürülebilir mekânsal stratejilerin mimarları olacaklardır.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Peer-review: The manuscript has been revised in accordance with the editors' comments.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Hakem değerlendirmesi: Yazı, editör görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Canbolat, T. (2013). 6356 sayılı kanunda barışçıl çözüm yolu olarak arabuluculuk. *Çalışma ve Toplum*, 4(39), 247–274.
- Condliffe, P. (2008). *Conflict management: A practical guide* (3rd ed.). LexisNexis Butterworths.
- Forester, J. (1999). *The deliberative practitioner: Encouraging participatory planning processes*. MIT Press.
- Kekeç, E. K. (2010). *Arabuluculuk yoluyla uyuşmazlık çözümünde temel aşamalar ve taktikler* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Salih, A. (2022). *Arabuluculuk kurumunun etkinliği ve idari uyuşmazlıklarda uygulanabilirliği: Bursa örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Susskind, L. ve Cruikshank, J. L. (1987). *Breaking the impasse: Consensual approaches to resolving public disputes*. Basic Books.
- Susskind, L. ve Ozawa, C. (1984). Mediated negotiation in the public sector: The planner as mediator. *Journal of Planning Education and Research*, 4(1), 5–15.

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Sosyolojik Araştırmada Katılımcı Bir Nitel Yöntem Denemesi: Ruh ve Beden

Exploring a Participatory Qualitative Approach in Sociological Research: Body and Soul

id Ceyhun İlsever

İstanbul Okan Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul

Giriş

Günümüzde kent, mekân ve toplumsal ilişkiler üzerine yürütülen araştırmalarda, bilgi üretiminin sadece gözlem ve soyutlama yoluyla değil, doğrudan deneyim ve katılım üzerinden de şekillenebileceği anlayışı güç kazanmaktadır. Araştırmacıların fail olarak beden ve duygulanımlarının bilgi üretim sürecinde aktif bir rol üstlenmesi, klasik pozitivist epistemolojinin sınırlarını zorlayan yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede nitel araştırma yöntemleri yalnızca bir veri toplama tekniği değil, aynı zamanda özne ile nesne arasındaki hiyerarşiyi sorgulayan, araştırmacının da araştırmanın parçası hâline geldiği katılımcı bir düşünme biçimi olarak değerlendirilmektedir. Saha çalışmasının yalnızca “nesneleri” gözlemek değil, bizzat deneyimleyerek anlamlandırmak üzerine kurulması gerektiğine dair bu yaklaşım, özellikle kent sosyolojisi, mekânsal politika ve kültürel çalışmalarda derinlemesine analizlere zemin hazırlamaktadır.

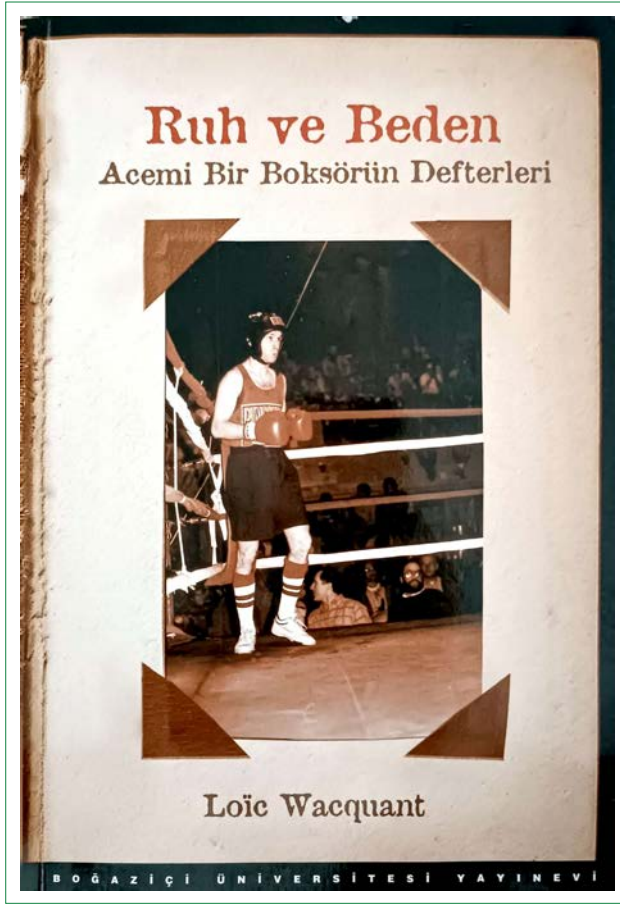
Bu yaklaşıma örnek teşkil eden çalışmalardan biri, çağımızın önemli sosyologlarından Prof. Dr. Loïc Wacquant'ın “Ruh ve Beden: Acemi Bir Boksörün Defterleri” adlı kitabıdır (Şekil 1). Eser, yazarın Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki doktora çalışması kapsamında, 1988-1992 yılları arasındaki dört yıl boyunca içinde faal olarak bulunduğu Chicago'daki bir

arka mahallenin etnografik incelemesidir. 2006 yılında basılan kitap, Türkiye'de Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Görevlisi Nazlı Ökten'in çevirisi ile Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi tarafından 2012 yılında piyasaya sürmüştür. Wacquant, bu çalışmada yalnızca bir akademisyen değil, aynı zamanda sahaya fail olarak katılan bir gözlemci olarak konumlanmaktadır. Bu yaklaşımı, onun genel akademik kimliğiyle de örtüşmektedir. Wacquant, Kaliforniya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir. Ünlü sosyolog Pierre Bourdieu'nun öğrencisi ve yakın çalışma arkadaşısıdır. Sosyoloji, antropoloji, kriminoloji, sosyal teori, feminist çalışmalar, sosyal politika, felsefe, psikoloji, beden eğitimi, edebiyat, mimarlık, kentsel ve kültürel çalışmalar üzerine araştırmalar yapmaktadır. Yayımlanmış sekiz, Türkçe'ye çevrilmiş “Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar”, “Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi” ve “Ruh ve Beden: Acemi Bir Boksörün Defterleri” isimli üç kitabı bulunmaktadır.

Eserin önemi ve akademik dünyada güncelliğini koruyor oluşunun sebebi, bilinen en derinlikli nitel çalışmalardan birisi olmasıdır. Wacquant'ın araştırmasında sahaya dayalı bilgi esas alınmakta ve bu bilgiye ulaşmanın radikal yolları gösterilmektedir. Kitap, günümüzde tartışılmaya devam eden bilimsel çalışmada etik meselesi, araştırmacı ile araştırılan

Geliş tarihi: 20.06.2025 Kabul tarihi: 21.06.2025
Online yayımlanma tarihi: 11.07.2025
İletişim: Ceyhun İlsever
e-posta: ceyhunilsever@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Şekil 1. "Ruh ve Beden: Acemi Bir Boksörün Defterleri" isimli kitabın kapağı (Wacquant, 2012).

nesne arasındaki ilişkinin biçimi, pratik ile teori, diğer bir ifadeyle beden ve ruh arasındaki kurulum ilişkisi ve bunların kent mekânı içindeki üretilme biçimlerine ilişkin yerleşik fikirlere bir itiraz ve alternatif yol iddiasındadır.

Sosyolojik Araştırmalarda Yöntem Seçimi Üzerine

Eserin incelemesine geçmeden önce, bilimsel çalışmalarda metodoloji sorunu üzerine kısa bir hatırlatma yapmakta fayda vardır. Günümüz bilimsel çalışmalarında yöntem sorunu, araştırmanın amacı, sorusu ve hipotezi kadar önemli görülmektedir. Ünlü akademik veri portalı olan Research.com'un kurucu ortağı Imed Bouchrika "çalışmanızın geçerliliğini belirlemek, yöntem bölümünüze dayanır" derken bunu vurgulamaktadır (Bouchrika, 2025). Özellikle beşerî bilimler söz konusu olduğunda yöntem seçimi birçok tartışmayı beraberinde getirir. Pozitivist rüzgârların, yapısalcı veya hümanist akımların kendi ilkelerine uygun yöntem bilimi tercihleri olmuştur. Günümüz araştırmalarında metodolojik tercihler genel olarak nicel ve nitel modelleri esas almaktadır. Nicel yöntem; gerçeklik ve bilginin nesnel ve tek olduğunu kabul etmektedir. Sistem kurma iddiasındadır. Kişiselleştirileme-

yen, genelleştirilebilir önermeler içermekte, pozitif bilimler kapsamında büyük oranda kullanılmakla birlikte beşerî çalışmalarda da özellikle sayısallaştırılmış verilere ulaşmak için değerlendirilmektedir. Nitel yöntemin çıkışı ise daha geç bir tarihe uzanmaktadır. 18. yüzyılda Alexander Von Humboldt'un beşerî coğrafya çalışmalarını başlatması ve zaman içinde bu çalışmaların derinleşmesi ile birlikte nitel yöntem gelişmiş, birey ve topluluklar üzerindeki araştırmalarda tercih edilmeye başlanmıştır (Tümertekin ve Özgüç, 2014). David Harvey'e göre içinde bulunduğumuz kozmos, zaman ve mekân boyutlarından oluşur. Dolayısıyla beşerî bilimlerin iki çatısı tarih ve coğrafyadır. Tarih zamanı, coğrafya ise mekânı inceleyer (Harvey, 2012). Bu iki boyutun kesişiminde yer alan insan-mekân ilişkisi, soyut teorilerle sınırlı kalmayan, deneyimlenebilir gerçeklikler barındırır. Böylelikle beşerî coğrafya ve kent sosyolojisi disiplinlerinde ortaya çıkan nitel yöntemler, mekânsal bağlam içinde gelişen toplumsal ilişkileri, bireylerin deneyim ve anlam dünyaları üzerinden ele alınabilmesini sağlar. Bilginin öznelliğini ve göreceliğini, önyargıdan uzaklaşarak yerindeliği esas alan, genelde mikro ölçekteki hakikati keşfetme iddiasındaki nitel metodoloji ile araştırmacılar, gerçekliğe daha fazla yaklaşma niyetinde olmakla birlikte, bir bakıma homojenize edici toplumsal yönetim biçimlerine karşı politik bir itirazı da çalışmalarına dahil etmektedirler. Nitel ve nicel yöntemin sistemli bir karşılaştırılması için Castellan'ın "Quantitative and Qualitative Research: A View for Clarity" adlı kitabı incelenebilir (Castellan, 2010). 1990'lı yıllardan itibaren yazılı literatürde yer bulmaya başlayan karma araştırma yönteminde ise nicel ve nitel teknikler bir arada kullanılmaktadır. Uygulama sıklığı giderek artan bu yaklaşım, teorik temelleri nicel ve nitel yöntemler kadar belirgin şekilde yapılandırılmadığı için, henüz bağımsız ve üçüncü bir ana akım araştırma yaklaşımı olarak kabul edilmemektedir.

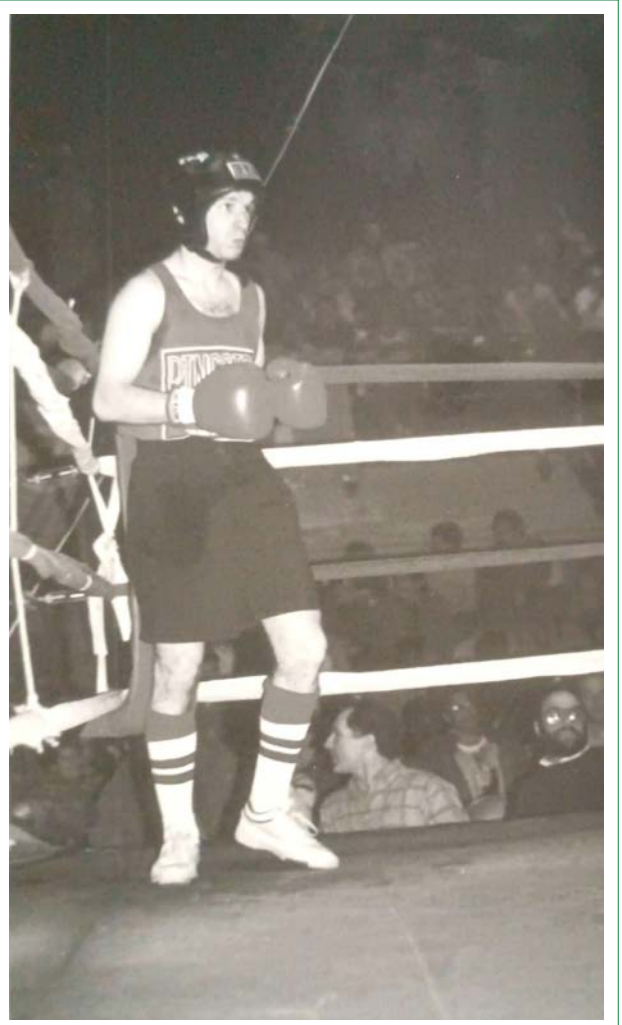
"Ruh ve Beden: Acemi Bir Boksörün Defterleri", Chicago'daki Woodlawn Mahallesi üzerine yapılan sosyolojik bir incelemenin kitaplaştırılmış hâlidir. Wacquant'ın etnografik gözleme dayalı katılımcı saha çalışması, nitel metodolojinin yoğunlaştırılmış bir örneğidir. İncelenen mahalle, bir yandan suçun, ırkçılığın ve ayrımcılığın, yoksulluk ve çaresizliklerin; diğer yandan dostluk ve umudun bir arada olduğu bir yerdir. Çalışmanın amacı Wacquant'ın da üye olup amatör bir boksör olarak yer aldığı Woodlawn Boys Kulübü ve oradaki ilişkilerden başlayarak, mahalleye ve gettolaşmaya dair sosyal, iktisadi, kültürel ve mimari bir çerçeve oluşturmaktır. Yazarın fail olarak içinde bulunduğu yerel yaşantının sınırları ile yetinmeyen teorik çıkarımlar, eserin kapsamını Amerika'daki bir getto mahallesinin etnografik incelemesinin ötesine taşıyarak, eseri metodoloji tartışmasına da bilinçli şekilde sokar. Bu yönüyle çalışma, Chicago'nun yoksul mahallelerinde ne olduğu ile ilgilenmeyen herhangi bir okuru, "sosyolojik bir fenomeni nasıl kavrarım?" sorusuna cevap vererek tatmin edebilir.

Loïc Wacquant'ın (mahalledeki ismiyle Louie) önyargısız yaklaşımı ve fail olma hâli yalnızca bilimsel çalışmanın etik olarak nasıl yürütüleceği ile ilgili bir mesele değildir. Aynı zamanda araştırma nesnesi tarafından kabul edilmesini sağlayan pragmatik bir tutumdur. Boks kulübündeki arkadaşlarının Louie'yi diğer beyaz tenlilerden ayırarak ona siyahmış gibi davranmaları ve Wacquant'ın alanın gereklerine tamamen teslim olduğu için kendisine saygı duyulduğunu belirtmesi bunun itirafıdır (Wacquant, 2012).

Kitapta araştırma konusunun seçilme şekli bir yanıyla ilginç, öte yandan öğreticidir. Chicago Üniversitesi'ni kazanması üzerine Fransa'dan Amerika'ya giden Wacquant, üniversitenin kendisine tahsis ettiği Woodlawn Mahallesi'nin sınırlarındaki bir öğrenci evinde ikamet eder. Bourdieu'nün salıklarının etkisi altındadır. Yazar kendi kendine şöyle demektedir: "Eğer Pierre Bourdieu'nün iddia ettiği gibi, 'bedenle öğrendiğimiz' ve 'toplumsal düzenin, kendisini bedenlere, neredeyse dramatik olan bu karşılaşmayla kazıdığı ama duygulanıma her zaman büyük bir rol verdiği' doğruysa, o hâlde sosyoloğun kendisini *in situ* (doğal hâliyle - çev. notu) eylemin ateşine atması şarttır" (Wacquant, 2012, s. 10). Ayrıca yine kendi ifadeleriyle "o sıralar incelemekte olduğu fakat hiçbir pratik idrakine sahip olmadığı siyah Amerikan gettosunun gündelik gerçekliğine yakından temas edebileceği, dinleyebileceği ve bakabileceği bir gözlem noktası" aramaktadır (Wacquant, 2012, s. 11). Bir gün yolu Woodlawn boks salonuna düşer. Kısa süre içinde araştırmasını belirlemiştir. Konunun seçilme şekli barındırdığı tesadüfler nedeniyle ilginçtir. Fakat asıl önemlisi, araştırmanın nesnellliğini tehlikeye sokmasına rağmen Wacquant'ın kendisini araştırma nesnesinin içine atmasıdır. Mahallede yaşamakla kalmaz, araştırdığı kişi ve ilişkilerin bir parçası olur. Boks salonuna yazılır. Dövüslere katılır (Şekil 2). Arkadaşlıklar kurar, gece gündüz süren arkadaşlıklar... Bourdieu'nün ifade ettiği gibi doğal hâliyle kendisini eylemin ateşine atar.

Nitel yöntem araştırmacı ile konusu arasındaki mesafeyi kısaltır. Bilhassa Loïc Wacquant'daki şekliyle, bu uzaklık belki de en aza inmektedir. Bu yönüyle metot gerçeğe yaklaşma iddiasında olmakla birlikte, araştırmacının yalnızca aklını ve bedenini değil, duygularını da işin içine katması nedeniyle teorik çözümlemeleri sübjektif bir zemine oturabilir. Yazar, çılgınca bulsa da her şeyi bırakıp Chicago'da kalmak istediğini söylemekte, tez danışmanı Pierre Bourdieu'nün araştırma nesnesi tarafından baştan çıkarıldığı uyarısına karşılık baştan çıkmanın ötesine geçtiğini itiraf etmektedir (Wacquant, 2012).

Bir yandan araştırma nesnesi tarafından baştan çıkarılmakta iken, diğer yandan nesnel kalmak gerekliliğinin vurgulanması yazarın ikircikli ruh hâlini yansıtmaktadır. Eserin girişinde tercih edilen alıntı yazarın niyet ve yöntemini özetlemenin yanı sıra nesnel kalma çabasını da göstermektedir:

Şekil 2. Wacquant ringin köşesinde dövüşün başlamasını beklerken (Wacquant, 2012, s.242).

"...‘İnanma’. Bir şeyi gördün diye onu anladığını sanma sakın; hiçbir ahlaki yargı aktarmaya kalkma. Şaşırma. Sinirlenme. Yerli toplumda yaşamaya çalış. Tanıklıkları dikkatli seç... Nesnellik, sergilemede olduğu kadar gözlemede de gereklidir. Ne biliyorsan onu söyle, sadece bildiklerini söyle, bildiklerinin dışında hiçbir şey söyleme." (Marcel Mauss'dan aktaran Wacquant, 2012, s. 17)

Duyguların dizginlenmesi ve yansıtılmaması sorunu Wacquant için yalnızca bilimsel çalışmada değil, katılımcı gözlemci olarak dahil olduğu boks maçlarında da önemlidir. Wacquant gerçek dövüşlerden önce yapılan hazırlık maçlarının bir amacının da kişinin kendi duygularını dizginlemeyi öğrenmesi olduğunu söyler. Boksun otokontrol kaybı yaşatan bir spor olduğunu, bu kaybı yaşayan kişinin hatalar yapacağını belirtir. Duygunun dizginlenmesi kadar gizlenmesi de gereklidir. Alınan darbelerin acıtmadığının gizlenmesi gerekir ki, böylece rakibin eline bir rehber verilmez (Wacquant, 2012).

Ayrıca yazar, mahalle halkıyla yıllarca süren birlikteliğe, edinilen dostluklara, idman maçından gerçek dövüşe kadarki bütün pratiklerin faili olarak ruhunun ve bedeninin iliklerine kadar araştırma nesnesini taklit etmesine rağmen araştırmacı ile nesnesi arasındaki mesafenin tam olarak kapanamayacağını itiraf etmektedir. Sonuçta Wacquant seçkin bir üniversiteden Woodlawn'a gelmiş bir ziyaretçidir. Sohbetleri sırasında boksör arkadaşı Curtis'in söyledikleri anlamlıdır:

“Tanrı bana çok para kazandıracak büyük dövüşü kazanmama, dünya şampiyonu unvanını ve çuvala mangırı kazanmama yardım edecektir. Büyük adam olucam, filan.’ Gülüyor ve karnıma şakadan yumruklar atıyor. Onunla birlikte gülüyorum ama sahne patetik, elinde faraş ve süpürge tutarak çekici olduğu kadar olanak dışı bir tablo çiziyor ve o zamana kadar var olmayan ‘kariyer’lerden hoşnut; bense elit üniversitelerin genç bir mezunu, akademik rutinin ve ayrıcalıkların sıkıntısından ve dehşetinden kaçmak için bu boks salonuna geliyorum.” (Wacquant, 2012, s. 146)

Çalışmanın kaynakları kısmen literatür çalışmasına dayanmakla birlikte, esas olarak günlük tutmak, mülakat yapmak, fotoğraf çekmek ve ses kaydı almak şeklindedir. Kitabın “Önsöz”, “Girizgâh ve Sokak” ve “Ring” bölümlerinde bol miktarda teorik çözümleme bulunur. Özellikle bu bölümlerde toplum bilimi üzerine yazılmış birçok esere referans verildiği görülmektedir. Kaynaklardaki çeşitliliğin yanı sıra, etnografik çalışmaya uygun şekilde bol miktarda yüz yüze görüşme notu, günlük ve ses kaydı örneği eserin her noktasında karşımıza çıkar. Wacquant ilk boks maçından sonra günlük tutmaya başladığını, 3,5 yıl süren günlüklerin toplamda 2.300 sayfalık bir nota dönüştüğünü söyler. Fotoğrafların kitabın ilgili sayfalarına eklenmesiyle ise araştırma nesnesi olan mahalle, okura hissettirilmeye ve okur canlı tutulmaya çalışılır.

Lois Wacquant'ın gözüyle Chicago'nun Woodlawn Mahallesi'nde yürütülen bu araştırmanın zorlukları aynı zamanda nitel ve etnografik her çalışmada karşılaşılabilecek engeller adına uyarı niteliğindedir. Wacquant birinci zorluğun fiziksel yetersizliği aşmak olduğunu belirtir. Sonuçta onun niyeti, bu mahallede barınabilmek, mahalleli gibi yaşayabilmek, bunun için de ağır bir spor olan boksu amatör düzeyde de olsa yapabilmektedir. Niyet ile beden arasında başlangıçta büyük bir uçurum vardır. Bu durumda ilerleme kaydedebilmek gündüzleri saatlerce ağır antrenman yapmak, akşamları ise (sohbetten vakit bulabildiği kadarıyla) günlük tutmak, düşünmek ve yazmak şeklindeki uğraştırıcı yaşamı yıllarca sürdürebilmekle mümkün olmuştur. İkinci problem, her saha çalışmasında karşılaşılabilecek muhtemel olan fikri önyargılar ile araştırma nesnesinin gerçekliği arasındaki çelişkinin çözülmesidir. Wacquant, Amerikan sosyolojisinin gettroyu eksik, ancak ihtiyaç duyduğunda ve genellikle yoklukla nitelen-

diğini belirterek, bu yaklaşımda mahalle kavramının oryantalist ele alınış şeklini sorgulamaktadır. Ona göre getto, “etnik onuru elinden alınmış bir grubun toplumsal dışlanmasının ve iktisadi sömürsünün bir aracı, Amerikan kent paryalarının zorla tıkıldığı bir çeşit etnik-ırksal hapisane”dir (Wacquant, 2012, s. 14). Son olarak, Wacquant derin ve yoğun bir pratiğe girecektir. Bütün vücuduyla yaşayacağı bu deneyimleri sosyoloji diline, hem de akademik kurallara uygun şekilde aktarmanın sıkıntısını yaşayacaktır.

Kitabın İçeriği

Türkçe çevirisi toplam 275 sayfadan oluşan ve resimlerle desteklenen kitap, Loïc Wacquant için birbirini tamamlayan üç niteliğin toplamıdır. Boksörlerin iç duygulanımlarını, yaşamış deneyimlerini ve algılarını okura sosyoloji biliminin diliyle anlatan, aynı zamanda çalışmanın metodolojisi hakkında net veriler sunan birinci kısım “Önsöz” ve “Girizgâh” başlıkları altındaki metinlerdir. “Sokak ve Ring” bölümü etnografik gözlemleri içermekle beraber kuramsal çözümlemeler de taşımaktadır. “Stüdyo 104'te Dövüş Gecesi ve ‘İşlek’ Louie Altın Eldivenler'de” başlıklı bölümler eseri roman hâline sokan, günlüklere dayalı anlatımlardır. Etnografik gözlemlerin, kuramsal tartışmaların ve senaryolaştırılmış anlatının toplamından oluşan eser, Wacquant'a göre “sosyolojik bir novella” niteliğindedir (Wacquant, 2012).

“Sokak ve Ring” bölümü, katılımcı etnografik çalışmayı işaret eden bir vurgu ile başlamaktadır: “Amerikan toplumunda boksun ...kökleri ve anlamı ...antrenman salonu içinde ve etrafında örülen simgesel ve toplumsal ilişkilerin dokusu yoklanmadan aydınlatılamaz” (Wacquant, 2012, s. 28). Sonraki sayfalar boks salonunu anlamının ancak içindeki pratiğin parçası olmakla mümkün olacağını söyleyerek devam eder. Bu girizgâhın nedeni yaklaşık 140 sayfalık bölüm boyunca sırasıyla Woodlawn Mahallesi'nin, Woodlawn Boys Kulübü'nün, salondaki boksörlerin, boks pratiğinin, antrenman ve hazırlık maçlarının detaylı bir incelemesinin yapılmasıdır. Woodlawn beyazların kaçtığı, meydanın bir anlamda siyahi ırka kaldığı (%96 oranıyla) bir mahalledir. Bölgenin hâkim kurumları kilise ve içki satan dükkânlardır. Harap olmuş binalar, yankesicilik, soygun, dayak, cinayet mahallenin özellikleri arasındadır. Verilen bu bilgiler boks salonunun gizli mantığını ve boksörleri anlamının yoludur. Woodlawn Boys Kulübü yalnızca bir spor tesisi değildir. Boksörler için suç ve şiddet ile dolu beklene akıbetlerine alternatif yaratmak üzere başvurdukları simgesel bir mekândır. Önemli boksörlerin, “sokakta başımı belaya sokacağıma buraya geliyorum”, eğer boksa başlamasaydım banka soyguncusu olurum”, “boks beni bir delikten çıkardı ve işe yarar insan yaptı” gibi söylemleri bu gerçeği vurgular (Wacquant, 2012, s. 42). Yine bu kısımda sosyolojik bir perspektif ile kulübün mimari detayları üzerinde durulur.

Wacquant, boksörlerin genellikle proletaryanın işsiz güçsüz, emekten yoksun lümpen kesiminden değil, toplumsal ve iktisadi arenada emekleriyle mücadele eden işçiler olduğunu belirtir. Boks kulüplerine katılım için ücret gerekmediği halde sosyolojik gerçeğin bu şekilde tezahür etmesi, yazara göre en alttakinin dışlanmışlığının burada bile sürmesi ile, ayrıca boks sporunun belli bir fiziksel yatkınlık ve ahlaki seviyeye ihtiyaç duymasıyla açıklanabilir. Kulübe yazılan boksör adaylarının farklı niyetleri olabilir. Müsabakalara katılıp para kazanmak, kızları etkilemek için vücut geliştirmek, yeni bir sosyal çevreye kavuşmak, en başta da suçtan kaçmak bu sebepler arasındadır. Ayrıca, kulüplere kadınların gelmesi istenmez. Onlar ancak önemli müsabakalarda sessizce kenarda durabilirler. Sadece boks eyleminin kendisinin değil, barındırdığı kültürün de erkek egemen olduğu eser boyunca birçok mülakatta göze çarpmaktadır (Wacquant, 2012).

Boks eylemi ruh (soyut düşünce) ve beden diyalektiği bağlamında eserin son kısmında tartışılmaktadır. Spordaki teori-pratik ilişkisi üzerine bilinçaltını da hesaba katan analizler için önceki tüm verilerin dahil edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, yazarın bu bölümü sona bırakması kasti bir tercih olarak değerlendirilebilir. Boksun teorileştirilmesi alışılmışın dışında bilinçaltı düzeyinde gerçekleşir. Boksta her anın acı bir pratiği vardır. Müsabaka esnasında bu biçimde bir pratiği yaşamak, fakat aynı esnada düşünmek hem kaçınılmaz hem de zordur. Durkheim'in söylediği gibi teorizasyon saf bir pratik olamaz. Öte yandan boksta eylem ve eylemin değerlendirilmesi birbirine girerek erirler. Bu noktada, pratiğe ilişkin bir teoriden söz edebiliriz. Bu nedenle de izleyiciler için boks genellikle iki kişinin düşünmeden birbirine vurduğu bir ritüel olarak görülür. Fakat aslında boksta başarı bilinçaltı düzeyde gelişmiş bir teorik çerçeve ile mümkündür. Boksörün ihtiyaç duyduğu bu teorik derinlik maç dışındaki antrenman zamanlarının önemli bir kısmının kuramsal terbiyeler ile gerçekleşmesi sayesinde oluşur. Dolayısıyla izleyicinin gördüğü haliyle teoriden yoksun bir pratik yerine, göremediği biçimde bilinçaltı düzeyinde kurumsallaşmış fikirler bütünü ve onların eylem anında pratiğin içinde erimesi söz konusudur. Pierre Bourdieu, spor ve dansın, teori ve pratik, aynı zamanda dil ve beden arasındaki ilişkiler sorununun en üst düzeyde ortaya çıktığı yerler olduğunu belirterek bu tartışmanın yakınında konumlanmaktadır (Bourdieu'dan aktaran Wacquant, 2012).

Bu noktada Baruch Spinoza'nın ruh-beden monizmine (bircilik) varırız. Zaten Loïc Wacquant da kitabın girişini Spinoza'nın "insana dair hiçbir şey bana yabancı değildir" sözüyle açar (Wacquant, 2012, s. 9). İnsanı evrenden öğrenen, ondan pay alan, öte yandan tüm bedenile ve kalbiyle ona katkıda bulunan etken bir varlık olarak tanımlarken; Spinoza'nın ruh-beden monizmini bilimsel araştırma bağlamında ete kemiğe büründürmektedir. 17. yüzyıl düşünürü Spinoza'ya göre beden, düşüncenin pasif bir aracı değil, bilincin oluşumunda

aktif bir faildir. Bedenin dış dünyayla sürekli etkileşim hâlinde oluşu, zihinsel faaliyetlerin de bu etkileşimlerden beslendiğini gösterir. Boksörün bedeni, yaşadığı her fiziksel karşılaşmada bir bilinç hâli yaratır; bu bilinç, karşılaşmalardan doğan duygulanışların –neşe ya da kederin– bir toplamıdır. Spinoza'nın deyimiyle, bedenin dış cisimlerle alışverişi ne denli çoksa, zihnin de algı kapasitesi o kadar genişir (Spinoza, 2011). Bu bağlamda Wacquant'ın ringteki deneyimi yalnızca bedensel bir katılım değil, aynı zamanda bilinç alanının genişletildiği bir duygulanış dizgesidir. Bunlar, metodoloji sorunundan kopuk felsefi tartışmalar değildir, fail olarak bedensel pratiğin bilimsel araştırmadaki yerini düşündürmektedir. Wacquant Spinoza'dan destek alarak ringte bedenini araştırma aracına dönüştürmesiyle, araştırmacının sadece dışarıdan gözlemleyen değil, deneyime katılan bir fail olmasını salık vermektedir. Bu nedenle Wacquant örneğinde katılımcı nitel yöntem yalnızca metodolojik bir tercih değil, aynı zamanda bedenin bilgi üretme kapasitesini hayata geçiren felsefi bir duruştur.

Kitabın son iki bölümü önceki değerlendirmelerin dar ölçekli bir sınavması olarak görülebilecek edebi bir içeriğe sahiptir. "Stüdyo 104'te Dövüş Gecesi" başlıklı kısım Woodlawn boksörlerinden Curtis'in katıldığı bir dövüş gününün sabahdan akşama kadarki bütün ayrıntılarına değinir. Buluşma, son antrenman ve konuşmalar, maç esnasındaki izlenimler ve ardından düzenlenen eğlenceler detaylarıyla anlatılarak etnografik çalışma mikro düzeye indirilmekte, yorumdan kaçınılarak okur serbestleştirilmekte, bir anlamda değerlendirme hakkı okura verilmektedir. "İşlek" Louie Altın Eldivenler" başlıklı son bölüm, Wacquant'ın ringe çıkma tecrübesini yazım tarzı itibarıyla bir önceki bölümü tekrar ederek anlatır.

Sonuç

Siz uçuruma baktıkça uçurum da size bakar. Bu durum bir yandan araştırmacıyı araştırmasının öznel bir parçası hâline getirmekte ve onu bilimsel üretimin alışlageldik olan nesnel, mesafeli ve duygusuz hâlden uzaklaştırma riski taşımaktadır. Öte yandan araştırma nesnesine yaklaşmak, istatistiklerde, devlet raporlarında, genel kanılarda rastlanamayan gizli gerçeği keşfetmenin yoludur. Sosyal araştırmalarda zihinlerde var olan *apriorik* (önsel) bilgiler ile yetinmek yerine, sahanın kendi gerçekliğini keşfederek somut pratiğin teorisini kurmak bugün bilimsel çalışmalarda giderek yayımlanan bir yöntemdir.

Loïc Wacquant'ın "Ruh ve Beden: Acemi Bir Boksörün Defterleri" adlı çalışması bu ikinci yolun derinlikli örneklerinden birisi gibi gözükmektedir. Kitap bir gettonun sosyolojik incelemesinin ötesine geçerek, kent sosyolojisi çalışmalarında araştırmacının (fail) yetki alanını genişletmekte, failin bedensel deneyimlerinin kuramsal çıkarımlar için sunduğu işlevselliği vurgulamaktadır. Bu yönüyle eser, kent sosyolojisinin yanı sıra, politika, pazarlama gibi sahayı tanımayı amaçlayan bütün çalışma alanları için öğretici niteliktedir.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Peer-review: The manuscript has been revised in accordance with the editors' comments.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Hakem değerlendirmesi: Yazı, editör görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Bouchrika, I. (2025, 19 Haziran). How to write research methodology for 2025: Overview, tips, and techniques. *Research.com*. <https://research.com/research/how-to-write-research-methodology>
- Castellan, M. C. (2010). Quantitative and qualitative research: A view for clarity. *International Journal of Education*, 2(2): E1. <https://doi.org/10.5296/ije.v2i2.446>
- Harvey, D. (2022). Bölüm 11: Kartografik belirlemeler: Küreselleşme döneminde coğrafi bilgiler. D. Harvey (Ed.), *Sermayenin mekanları: Eleştirel bir coğrafyaya doğru* içinde (ss. 252-283). Sel Yayınevi.
- Spinoza, B. (2011). *Etika*. Dost Kitabevi.
- Tümerterkin, E. ve Özgüç, N. (2014). *Coğrafya: Geçmiş – kavramlar – coğrafyacılar*. Çantay Kitabevi.
- Wacquant, L. (2012). *Ruh ve beden: Acemi bir boksörün defterleri* (N. Ökten, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.